

DLA
ABSOLWENTÓW
SZKÓŁ
PODSTAWOWYCH

W centrum uwagi

Podręcznik do wiedzy o społeczeństwie
dla liceum ogólnokształcącego i technikum

1

Zakres podstawowy

nowa
era

Droga Nowa Ero,

Nigdy bym nie publikowała publicznie książek wydawnictw, które działają na uczciwych zasadach.

Wasza firma jednak promuje masowy dodruk, całkowicie niepotrzebnych książek, które mogłyby zastąpione wersjami elektronicznymi!

Co prawda e-booki są dostępne na waszej stronie, jednak:

- W przeciwieństwie do fizycznej książki, licencja na e-book kończy się po roku. Oznacza to, że jeżeli moja córka chciałaby powtórzyć sobie całą wiedzę do matury, musiałabym jej kupić wszystkie wasze książki od nowa.
- Waszych e-booków nie da się pobrać! Wymagają one dostęp do internetu, co uniemożliwia ich użycie na naszej wsi, gdzie zasięg jest ograniczony.
- Wasze e-booki nie działają na telefonach komórkowych!!!
- Wasze e-booki sprzedawane są **po tej samej (albo wyższej) cenie** co regularne książki. Cena e-booka powinna być niższa, gdyż e-booki wymagają elektronicznego czytnika (tabletu)!

Czas rozpocząć nową erę (o ironio), w której papier nie jest beczelnie marnowany dla pieniędzy. Przedstawiam e-book, który spełnia wszystkie oczekiwania uczniów.

Dbajmy o środowisko, zrobmy to dla młodych pokoleń.

Arkadiusz Janicki
Justyna Kięczkowska
Mariusz Menz

W centrum uwagi

Podręcznik do wiedzy o społeczeństwie
dla liceum ogólnokształcącego i technikum

1

Zakres podstawowy

Twoje mocne strony

W centrum uwagi

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania wiedzy o społeczeństwie na podstawie opinii rzeczoznawców:

prof. Wojciecha Jakubowskiego, mgr. Jerzego Wójcickiego i dr Katarzyny Kozłowskiej.

Etap edukacyjny: III

Typ szkoły: liceum ogólnokształcące i technikum

Rok dopuszczenia: 2019

Numer ewidencyjny w wykazie MEN: 1034/1/2019

Podręcznik został opracowany na podstawie *Programu nauczania wiedzy o społeczeństwie w zakresie podstawowym dla liceum ogólnokształcącego i technikum w zakresie podstawowym – W centrum uwagi*.

Nabyta przez Ciebie publikacja jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy o przestrzeganie praw, jakie im przysługują.

Zawartość publikacji możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie umieszczaj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, to nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. Możesz skopiować część publikacji jedynie na własny użytek.

Szanujmy cudzą własność i prawo. Więcej na www.legalnakultura.pl

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o. 2019
ISBN 978-83-267-3671-1

Redakcja merytoryczna: Grzegorz Aleksandrowicz, Rafał Paliwoda, Arkadiusz Wasilewski.

Redakcja językowa: Marcin Januszewski.

Współpraca redakcyjna: Joanna Adamczyk, Tomasz Bach.

Nadzór koncepcyjno-redakcyjny: Anna Pietrzak.

Konsultacja dydaktyczna: dr Łukasz Zamęcki, Włodzimierz Chybowski.

Nadzór artystyczny: Kaia Pichler. **Opieka graficzna:** Ewa Kaletyn.

Projekt okładki: Maciej Galiński. **Projekt graficzny:** Marcin Kołacz.

Opracowanie graficzne: Piotr Zabłudowski, Klaudia Jarocka, Sławomir Włodarczyk, Marcin Kołacz.

Ilustracje: Elżbieta Buczkowska, Ewa Sowulewska, Wojciech Sendal, Paulina Podolska, Adam Król, Szczepan Sadurski, Natalia Helman.

Fotoserwis: Paulina Łukaszewska, Przemysław Traczyk.

Realizacja projektu graficznego: Jarosław Kosiorek.

Wydawnictwo dołożyło wszelkich starań, aby odnieść posiadaczy praw autorskich do wszystkich utworów zamieszczonych w podręczniku. Pozostałe osoby prosimy o kontakt z Wydawnictwem.

Nowa Era Sp. z o.o.

Aleje Jerozolimskie 146 D, 02-305 Warszawa

www.nowaera.pl, e-mail: nowaera@nowaera.pl

Centrum Kontaktu: 801 88 10 10, 58 721 48 00

Druk i oprawa: Drukarnia Orthdruk

Powtórzenie wiadomości ze szkoły podstawowej

1. Społeczeństwo
2. Naród
3. Państwo i ustrój RP
4. Samorząd terytorialny

Spółeczeństwo

Spółeczeństwo to zorganizowana zbiorowość zamieszkująca określone terytorium, np. dane państwo. Jej członków łączą więzi wynikające ze wspólnego udziału w wielu dziedzinach życia.

Normy społeczne to zasady i wzorce zachowań obowiązujące w danym społeczeństwie. Dzielimy je na formalne (normy prawne) oraz nieformalne (normy religijne, obyczajowe i moralne).

Grupa społeczna jest zbiorowością składającą się z co najmniej trzech osób, które są ze sobą połączone więziami wynikającymi np. ze wspólnego działania w określonym celu.

Rodzina to podstawowa grupa społeczna. Wartości rodzinne są ważnymi elementami życia człowieka i funkcjonowania społeczeństwa.

Komunikacja jest procesem polegającym na tym, że nadawca przekazuje informację odbiorcy. Komunikacja odbywa się w formie werbalnej (za pomocą słów) oraz niewerbalnej (dzięki mowie ciała).

Autoprezentacja służy kształtowaniu pozytywnego wizerunku danego człowieka w konkretnej grupie społecznej. Polega na budowaniu opartych na wzajemnej sympatii relacji z innymi osobami.

System edukacji w Polsce po szkole podstawowej umożliwia naukę w liceum, technikum, szkole branżowej (I i II stopnia) albo szkole specjalnej przysposabiającej do pracy. Jednym z celów edukacji jest przygotowanie uczniów do pracy zawodowej. **Rynek pracy** działa zgodnie z prawami **popytu i podaży**. W momencie wyboru przyszłego zawodu należy wziąć pod uwagę to, ilu kandydatów będzie się ubiegać o określone stanowisko (podaż pracy) i ile osób danej profesji będą w stanie zatrudnić pracodawcy (popyt na pracę).

Naród

Naród to zbiorowość złożona z ludzi, których łączą wspólne pochodzenie, tradycja oraz kultura. Członkowie narodu mówią tym samym językiem i często mieszkają na terenie jednego państwa.

Dziedzictwo narodowe składa się z elementów związanych z dziejami danego narodu i z jego tradycją (m.in. idee, obyczaje, zabytki, utwory literackie).

Ojczyzna to dla danej osoby kraj urodzenia lub zamieszkania albo państwo, z którego pochodzą jej przodkowie. Człowieka łączy z ojczyzną szczególnie silna więź uczuciowa.

Ojczyzna lokalna, nazywana również małą ojczyzną, to okolica, w której mieszka dana osoba – osiedle, wieś, małe lub duże miasto. Ludzi żyjących w tym miejscu łączy więzi wynikające z częstych kontaktów oraz z lokalnej tradycji.

Tożsamość narodowa polega na tym, że przedstawiciele danej narodowości mają świadomość tego, że łączą ich z narodem konkretne więzi.

Narodowość to indywidualne, subiektywne poczucie przynależności do danego narodu. Wynika ono m.in. ze znajomości narodowej kultury i z wiedzy o pochodzeniu przodków.

Patriotyzm oznacza miłość i szacunek do ojczyzny połączone z troską o dobro własnego narodu.

Mniejszości narodowe to grupy osób narodowości innej niż narodowość dominująca w danym państwie. W Polsce do mniejszości zaliczamy takie społeczności, których przedstawiciele mieszkają w naszym kraju od pokoleń.

Mniejszości etniczne to grupy zachowujące odrębność kulturową na tle reszty społeczeństwa w danym kraju. Przedstawiciele tych mniejszości nie utożsamiają się z żadnym narodem posiadającym własne państwo.

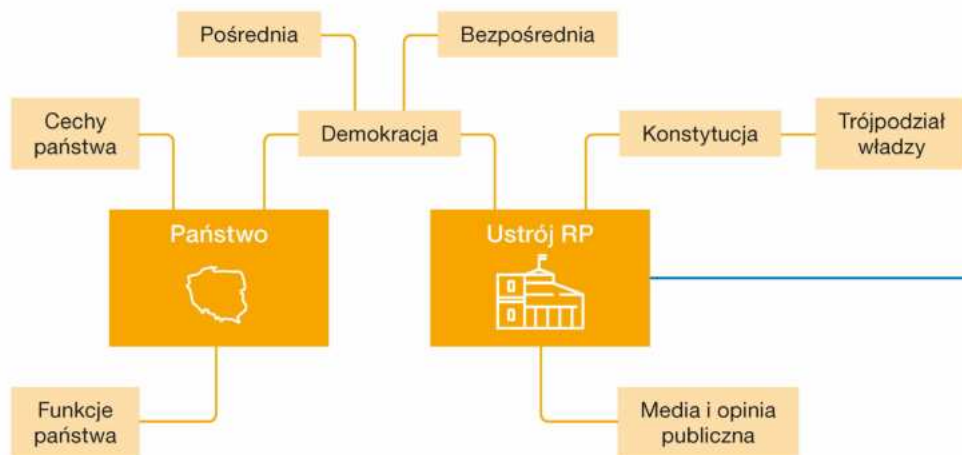
Cudzoziemiec to osoba przebywająca na terenie obcego państwa, ale nieposiadająca jego obywatelstwa.

Imigrant to osoba, która przybyła do danego państwa z innego kraju z zamiarem dłuższego pobytu lub stałego osiedlenia się.

Państwo i ustrój RP

Państwo jest terytorium oddzielnym od innych krajów granicami, zamieszkiwanym przez trwałą wspólnotę ludzi. Jego obszar jest podporządkowany władzy państwowej.

Ustrój polityczny to forma sprawowania władzy w państwie. Określa on relacje między organami władzy, zasady prawne obowiązujące w kraju oraz prawa i obowiązki obywateli.

Elementami charakterystycznymi dla państwa są przede wszystkim:

- **władza**, czyli przysługująca organom państwowym możliwość kierowania zachowaniami obywateli, np. przez wydawanie poleceń i praw, którym muszą się oni podporządkować;
- **terytorium** kontrolowane przez organy państwowe – na obszar ten składają się wyznaczona granicami powierzchnia lądowa wraz z przestrzenią powietrzną oraz przybrzeżne wody terytorialne;
- **suwerenność** gwarantująca, że tylko organy państwa mogą rządzić danym terenem i zamieszkującą go ludnością;
- **przymusowość** oznaczająca, że państwo dysponuje środkami przymusu wobec mieszkańców.

Funkcje państwa to określone zadania wykonywane przez organy władzy państwowej.

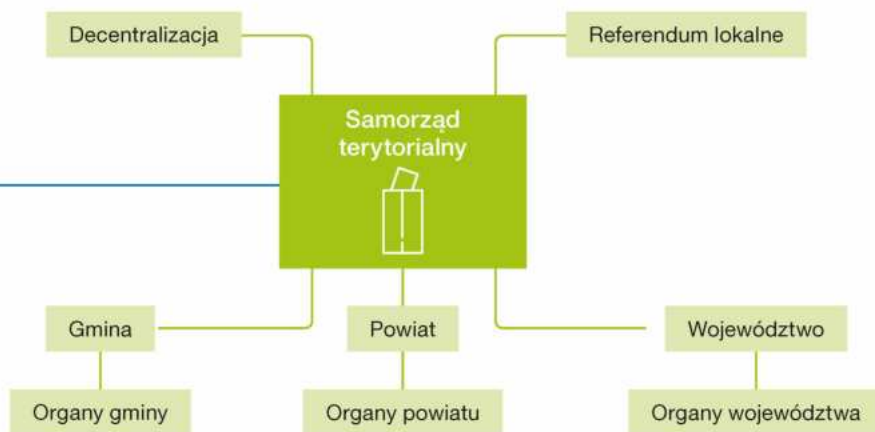
Do ich realizacji rządzący są uprawnieni przez społeczeństwo. Wyróżniamy **funkcje wewnętrzne** (prawodawczą, administracyjną, porządkową, kulturalno-oświatową, socjalną i gospodarczą) oraz **funkcje zewnętrzne** (prowadzenie polityki międzynarodowej i obrona granic).

Demokracja to ustrój polityczny obowiązujący w większości rozwiniętych państw świata. Gwarantuje on obywatelom liczne swobody, np. wolność słowa, a także zapewnia im możliwość wpływania na rządzących. W państwie demokratycznym władzę sprawują przedstawiciele społeczeństwa wyłaniani w wyborach. Może w nim legalnie działać opozycja, chronione są też prawa mniejszości.

Demokracja pośrednia polega na tym, że decyzje podejmują za obywateli przedstawiciele społeczeństwa wyłonieni w powszechnym głosowaniu.

Samorząd terytorialny

Samorząd to sposób zorganizowania społeczności, który umożliwia jej członkom decydowanie o ważnych dla nich sprawach samodzielnie lub za pośrednictwem wybranych przez siebie przedstawicieli.

Demokracja bezpośrednia polega na tym, że decyzję dotyczącą konkretnej sprawy osobście podejmują uprawnieni do tego obywatele, np. w drodze referendum. Rola władz państwowych ogranicza się do wykonywania postanowień mieszkańców.

Konstytucja to najważniejszy akt prawny w danym państwie i podstawa jego ustroju politycznego. Określa ona m.in. stosunki między władzami ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Decyduje również o sposobie powoływania najważniejszych organów państwowych, np. sejmu i prezydenta, oraz ustala ich uprawnienia. Konstytucja gwarantuje też prawa i określa obowiązki obywateli.

Zasada trójpodziału władzy – jedna z podstawowych zasad demokratycznych zawartych w *Konstytucji RP*. Reguła ta określa, że organami władzy ustawodawczej są sejm i senat (parlament), władza wykonawcza należy do prezydenta i odpowiedzialnej przed parlamentem Rady Ministrów (rząd), a władzę sądowniczą sprawują niezależne sądy i trybunały.

Opinia publiczna to poglądy członków danego społeczeństwa dotyczące konkretnej sprawy. Często zdanie obywateli jest brane pod uwagę przez rządzących przy podejmowaniu decyzji.

Decentralizacja władzy publicznej polega na tym, że organy państwa przekazują część swoich uprawnień i zadań samorządom, czyli wspólnotom obywateli zamieszkujących poszczególne regiony kraju.

Organy samorządu terytorialnego:

- w gminie: rada gminy (miasta) oraz wójt, burmistrz lub prezydent,
- w powiecie: rada powiatu i zarząd powiatu (ze starostą na czele),
- w województwie: sejmik województwa i zarząd województwa (z marszałkiem na czele).

Referendum lokalne to głosowanie, w którym mieszkańcy gminy, powiatu lub województwa bezpośrednio decydują o sposobie rozstrzygnięcia ważnej dla nich sprawy, np. o odwołaniu organu samorządu.

1 Wskaż zdania prawdziwe.

- A** Normy społeczne to wyłącznie zasady i wzorce zachowań ustanowione przez organy władzy państwowej.
- B** Ojczyzna to dla danej osoby kraj urodzenia lub zamieszkania albo państwo, z którego pochodzą jej przodkowie.
- C** Imigrant to osoba, która wyjechała do innego kraju z zamiarem dłuższego pobytu lub stałego osiedlenia się.
- D** Wszystkie osoby należące do Polonii są imigrantami.

2 Przedstaw dwa najważniejsze – Twoim zdaniem – problemy współczesnych rodzin. Uzasadnij swój wybór.

3 Wybierz elementy związane z przynależnością do narodu.

A wspólne pochodzenie i historia	D uregulowane prawem obowiązki
B mówienie tym samym językiem	E miłość i szacunek do ojczyzny
C posiadanie paszportu	

4 Wymień trzy elementy należące do dziedzictwa narodowego Polaków.

5 Opisz dwa dowolne przykłady działań, które świadczą o tym, że państwo realizuje funkcję porządkową.

6 Oceń, jakie zagrożenia dla obywateli niósłby stan niewykonywania przez państwo funkcji zewnętrznych.

7 Opisz korzyści, jakie daje obywatelom ustrój demokratyczny.

8 Wymień wartości, do których odwołuje się preambuła *Konstytucji RP*.

9 Opisz strukturę samorządu terytorialnego w Polsce.

10 Wyjaśnij, na czym polega ustrojowa zasada trójpodziału władzy.

11 Przyporządkuj każde z pojęć do właściwego wyjaśnienia.

A Patriotyzm	1 Polega na tym, że przedstawiciele danej narodowości mają świadomość tego, że łączą ich z narodem konkretne więzi.
B Tożsamość narodowa	2 Jest to indywidualne poczucie przynależności do danego narodu.
C Narodowość	3 Oznacza miłość do ojczyzny połączoną z troską o dobro własnego narodu.
	4 Składa się z elementów związanych z dziejami danego narodu.

1

Człowiek i społeczeństwo

1. Życie społeczne
2. Grupy i role społeczne
3. Socjalizacja
4. Rodzina

5. Podziały społeczne i stygmatyzacja
6. Tolerancja i rozwiązywanie konfliktów
7. Współczesne społeczeństwo

potrzeby człowieka | formy życia społecznego | wartości, normy i reguły życia społecznego

Życie społeczne przybiera różne formy – występują w nim rozmaite reguły i zjawiska, które w dużej mierze decydują o naszym postępowaniu w określonych okolicznościach, np. wtedy, gdy idziemy zatłoczoną ulicą i nagle dociera do nas krzyk: „Pomocy! Pomocy!”. Niezależnie od tego, jak zachowalibyśmy się w takiej sytuacji, należy zastanowić się, co zadecydowałoby o zainteresowaniu lub obojętności wobec wołania o pomoc. Co trzeba wiedzieć, aby zrozumieć zachowania społeczne?

■ Formy życia społecznego

Człowiek jako istota społeczna funkcjonuje w różnych formach życia społecznego, które odznaczają się szczególnymi cechami. Różnice istniejące między poszczególnymi formami dotyczą np. tego, jak ściśle są w nich więzi społeczne, czyli relacje łączące tworzących je ludzi. Można wyróżnić takie formy życia społecznego, jak:

- ▶ **grupa społeczna** – co najmniej trzy osoby połączone bardziej bezpośrednimi więziami, które wynikają np. ze wspólnych zainteresowań (np. grupa przyjaciół) lub z silnego poczucia przynależności (np. najbliższa rodzina);
- ▶ **zbiorowość społeczna** – nietrwale skupisko ludzi, które powstaje często w przypadkowych sytuacjach (np. pasażerowie pociągu albo autobusu, widzowie na seansie kinowym);
- ▶ **społeczność** – ludność wspólnie biorąca udział w określonej dziedzinie życia społecznego (np. uczniowie, nauczyciele i pracownicy szkoły tworzą społeczność

szkolną, wierni uczęszczający na nabożeństwa do jednej świątyni – społeczność parafialną, a mieszkańcy wspólnie zamieszkujący jedną miejscowość lub okolicę – społeczność lokalną);

- ▶ **społeczeństwo** – w tradycyjnym rozumieniu zorganizowana ludność określonego obszaru, np. konkretnego kraju (m.in. społeczeństwo polskie, francuskie czy niemieckie). To najbardziej złożona forma życia społecznego – składa się z wielu różnych grup i organizacji i co do zasady jest samowystarczalna.

Przykład

Kiedy zbiorowość społeczna może przekształcić się w grupę społeczną?

Zawsze trzeba przeanalizować sytuację danych osób, aby rozstrzygnąć, w jakiej formie życia społecznego uczestniczą one w konkretnym momencie. Przykładowo, ludzie czekający na autobus zazwyczaj nie tworzą grupy społecznej. Jeśli jednak spotykaliby się na przystanku codziennie przez dłuższy czas, mogłyby się nawiązać między nimi bliższe relacje, charakterystyczne właśnie dla grupy społecznej.

Jakie potrzeby ma człowiek?

Potrzebą nazywamy odczuwalny brak czegoś, co jest danej osobie niezbędne do życia. Człowiek dąży do zaspokojenia różnych swoich potrzeb. Realizacja **potrzeb fizjologicznych** – np. oddychania, snu, jedzenia – ma umożliwić przeżycie ludzkiego organizmu. Istnieją także **potrzeby społeczne**, których jednostka nie jest w stanie spełnić bez udziału innych ludzi. Zaliczamy do nich przede wszystkim potrzeby: **bezpieczeństwa, przynależności i uznania**.

Jedną z najbardziej znanych klasyfikacji potrzeb człowieka stworzył amerykański psycholog Abraham Maslow [czyt.: mazło]. Podzielił on je na dwie grupy. Do pierwszej z nich zaliczył **potrzeby niższego rzędu**, do których zaspokojenia ludzie dążą w pierwszej kolejności, do drugiej zaś – **potrzeby wyższego rzędu**, realizowane dopiero po spełnieniu potrzeb niższych. Zaproponowana przez niego hierarchia potrzeb jest przedstawiana – tak jak na rysunku obok – w formie schematu nazywanego piramidą Maslowa.

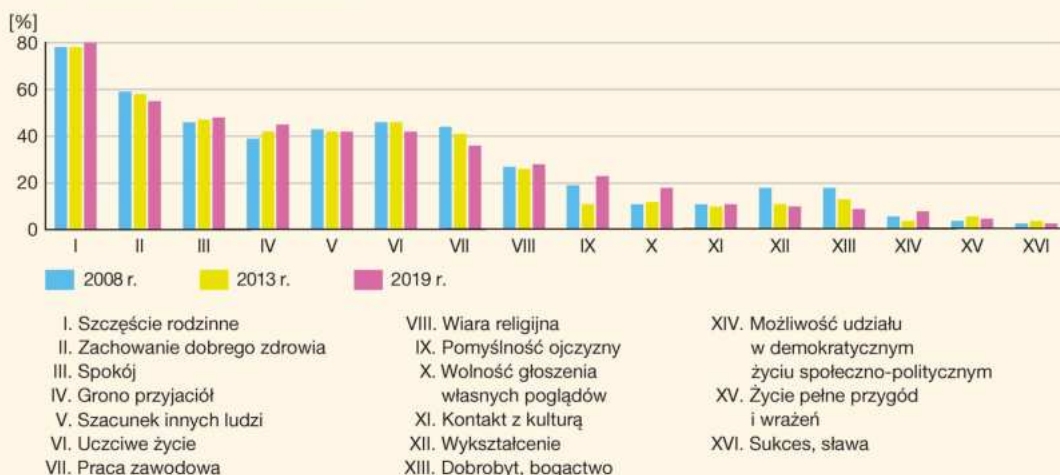
Piramida Maslowa

Wartości i normy społeczne

Ludzie kierują się w swoim postępowaniu **wartościami** – są to ogólne wskazania dotyczące tego, co należy uznawać za ważne, dobre lub słuszne. Wartości istotne dla konkretnej jednostki wynikają z jej sposobu rozumienia świata, czyli z jej **światopoglądu**. W dużym stopniu jest on efektem oddziaływania społeczeństwa – kształtuje się m.in. pod wpływem **norm społecznych**, czyli pożądanych wzorców zachowań.

Najważniejsze w życiu wartości wskazywane przez osoby w wieku 18 lat i starsze

* Procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli wskazać maksymalnie pięć wartości.

Źródło: Rodzina – jej znaczenie i rozumienie. Komunikat z badań nr 22/2019, www.cbos.pl [dostęp: 26.03.2019].

■ System aksjologiczny

Określony światopogląd oraz zespół wartości, które jednostka uznaje za ważne w swoim życiu, można nazwać **systemem aksjologicznym**. Określenie to dotyczy aksjologii, czyli teorii wartości. Potocznie mówimy czasami, że dana osoba kieruje się swoją „filozofią życiową”, czyli stara się postępować zgodnie z zasadami dla niej najistotniejszymi.

W toku rozwoju kultury pewne wartości zyskały naczelne miejsce w społecznie akceptowanej hierarchii. Jest ona punktem odniesienia dla większości danego społeczeństwa, która dąży do utrzymania ładu (porządku) aksjologicznego. Ład ten umożliwia współżycie zbiorowe, może jednak zostać zachwiany, gdy w społeczeństwie występuje znaczna liczba jednostek nierespektujących wzorców społecznych (np. przestępcy). Osłabienie społecznego systemu aksjologicznego występuje również w sytuacji, gdy wiele osób jest obojętnych wobec cennych wartości, których realizacja na co dzień przynosi korzyści dla ogółu społeczeństwa (np. gdy spada znaczenie uczciwości albo prawdomówności).

■ Kontrola społeczna

Aby utrzymać porządek społeczny, społeczeństwo tworzy formalne (prawne) i nieformalne (pozaprawne) normy społeczne, a potem pilnuje ich przestrzegania. Oznacza to, że sprawuje **kontrolę społeczną**. W tym celu wykorzystuje zwyczaje, prawa czy instytucje ustanowione po to, aby ludzie zachowywali się zgodnie z ustalonymi normami lub w sposób uznany za właściwy przez większość członków zbiorowości. Społeczeństwo stosuje m.in. system kar i nagród, a także wywiera nacisk na jednostkę, np. przez rozpowszechnianie negatywnych lub pozytywnych opinii na jej temat (publiczna krytyka lub pochwały).

■ Reguły życia społecznego

Aby społeczeństwo sprawnie funkcjonowało, powinno być spójne. Sprzyja temu sytuacja, w której relacje między ludźmi są oparte na regułach życia społecznego. Do najważniejszych z nich zalicza się zasady wymienione poniżej.

Zasada wzajemności reguluje życie społeczne w bardzo prosty sposób.

- ▶ Większość ludzi odczuwa wdzięczność lub chęć odwzajemnienia się, gdy otrzymuje coś od innych.
- ▶ Jeśli przyjaciel składa nam życzenia z okazji urodzin, staramy się pamiętać także o jego święcie. Czujemy sympatię do osoby, która wyświadczyła nam przysługę.

Zasada pomocy łączy się ze wzajemnością.

- ▶ Wskazuje, że należy pomagać osobom słabszym, niedostosowanym, niezdolnym do samodzielnego zaspokajania potrzeb lub zagubionym w nowym otoczeniu.
- ▶ Aby działanie w trosce o drugiego człowieka było skuteczne, ludzie, którzy lepiej sobie radzą w życiu, muszą wiedzieć, jak udzielić pomocy, a potrzebujący – wykazać się gotowością do przyjęcia wsparcia i zrozumieniem własnej sytuacji.

Zasada zaufania dotyczy wiary w dobre intencje innych ludzi.

- ▶ Często opieramy się na założeniu, że w ryzykownej sytuacji druga osoba postąpi zgodnie z naszymi oczekiwaniami i nie będzie myślała wyłącznie o swoim interesie.
- ▶ Dzięki zaufaniu jesteśmy gotowi do przyjmowania lub wyświadczenia różnorodnych przysług.

Przykład

Rozproszenie odpowiedzialności

W 1964 r. w nowojorskiej prasie opisano brutalne zabójstwo Kitty Genovese [czyt.: kiti dzenowiz] – dziewczyna została wielokrotnie ugodzona nożem w pobliżu swojego domu. Atak zaczął się około 3 nad ranem i trwał przez niemal godzinę. Kilkunastu sąsiadów ofiary zauważyło, że dzieje się coś niepokojącego (m.in. usłyszało krzyki), ale zbagatelizowało zdarzenie. Historia Kitty Genovese skłoniła amerykańskich badaczy społecznych – Johna Darleya, Bibba Latané'a [czyt.: dżona darleja, biba latanę] i ich współpracowników – do przeprowadzenia serii eksperymentów. Miały one na celu wyjaśnienie, co powstrzymuje ludzi przed ratowaniem osób, którym dzieje się krzywda. Po pierwszych badaniach naukowcy doszli do wniosku, że w podobnych sytuacjach występuje **efekt przypadkowego świadka**. Polega on na tym, że często obecność większej liczby świadków wpływa na bierność poszczególnych osób.

Eksperyment 1.	Eksperyment 2.
Przebieg	
1. Badaczka prosi studentów o wypełnienie kwestionariusza, po czym wychodzi do sąsiedniego pokoju, oddzielnego od badanych kotarą. a) Pierwsza grupa: uczestnicy pracują w samotności. b) Druga grupa: uczestnicy pracują w obecności innej osoby. 2. Badaczka odtwarza nagranie: badani najpierw słyszą odgłosy wchodzenia na krzesło, a następnie dźwięk upadku oraz stopniowo cichnące krzyki i jęki poszkodowanej kobiety: „O mój Boże... Moja noga... Nie mogę nią ruszać...”.	1. Uczestnicy zajmują miejsca w pojedynczych kabinach, w których mogą się komunikować ze sobą za pomocą mikrofonów i słuchawek. a) Pierwsza grupa: uczestnicy są przekonani, że tylko oni słyszą daną osobę. b) Druga grupa: uczestnicy wiedzą, że odbierane przez nich dźwięki dochodzą do większej liczby ludzi. 2. Naukowcy odtwarzają nagranie z odgłosami świadczącymi o tym, że jedna z osób badanych dostała ataku padaczki.
Rezultaty	
Spośród badanych, którzy wypełniali ankietę w samotności, aż 70% osób udało się do pomieszczenia, z którego dobiegały odgłosy wypadku. W grupie, w której ankiety uzupełniało równocześnie dwoje studentów, jedynie 20% obserwowanych pospieszyło z pomocą do drugiego pokoju.	Częściej chęć udzielenia pomocy wykazywały osoby, które sądziły, że są jedynymi, które usłyszały alarmujące hałasy. Natomiast uczestnicy z drugiej grupy podejmowali działanie tym rzadziej, im więcej osób brało, według nich, udział w badaniu.

Oba opisane doświadczenia pozwoliły naukowcom na wysunięcie tezy, że generalnie w dużych skupiskach ludzie są bardziej skłonni do przerzucania odpowiedzialności na innych i zachowują bierną postawę. Dalsze doświadczenia dotyczące zdolności do empatii (współczucia) i gotowości do niesienia pomocy pozwoliły na sformułowanie kolejnych ciekawych wniosków. Okazało się, że ważnymi czynnikami, które wpływają na decyzję o podjęciu działania, są indywidualne oceny dotyczące m.in. tego, czy dana sytuacja jest krytyczna, czy istnieje możliwość natychmiastowej ucieczki z miejsca zdarzenia lub udzielenia skutecznej pomocy, a także tego, jakie korzyści i koszty może przynieść każda z ewentualnych reakcji, oraz czy coś łączy świadka zdarzenia z osobami, które potrzebują wsparcia.

1 Opisz przykłady sytuacji z własnego życia, w których – Twoim zdaniem – powinny zostać lub zostały zastosowane reguły życia społecznego: zasada wzajemności, zasada pomocy i zasada zaufania. Następnie oceń, jak każda z przedstawionych sytuacji wpłynęła na Twoje postrzeganie życia społecznego. Uzasadnij swoje opinie.

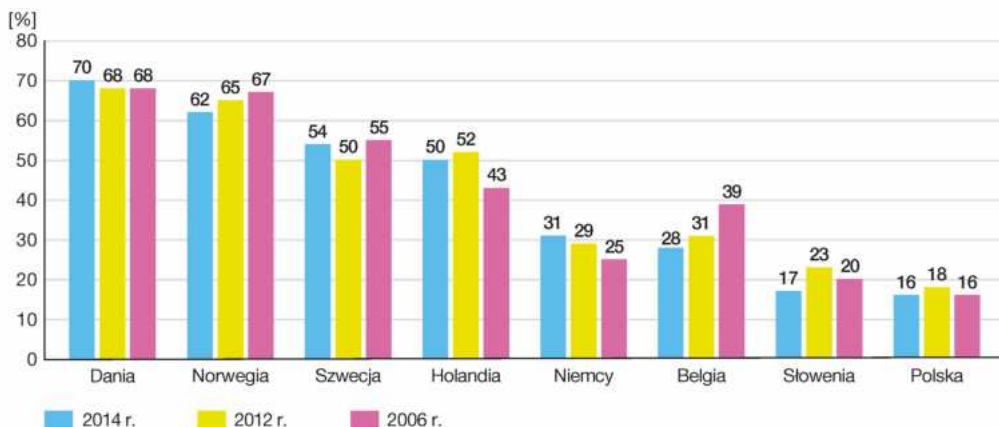
2 Przeprowadźcie w swoim środowisku lokalnym – np. wśród uczniów Waszej szkoły, sąsiadów lub krewnych – ankietę dotyczącą wartości uznawanych za najważniejsze w życiu. Porównajcie uzyskane przez Was wyniki z danymi umieszczonymi na s. 14 – wskaźcie ewentualne różnice i wyjaśnijcie, jakie mogą być ich przyczyny. Przygotujcie prezentację z wynikami badania i Waszymi wnioskami.

Projekt edukacyjny

3 Zapoznaj się z danymi przedstawionymi na wykresie i wykonaj polecenia.

Praca z wykresem

Odsetek osób w wieku co najmniej 16 lat ufających innym ludziom

Źródło: Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków, www.diagnoza.com [dostęp: 15.01.2019].

a) Rozstrzygnij na podstawie wykresu, które z poniższych zdań są prawdziwe, a które – fałszywe.

- A** W Niemczech i Holandii poziom zaufania społecznego w latach 2006–2014 wzrósł o ponad 5 punktów procentowych.
- B** W Belgii przedstawiony na wykresie wskaźnik spadł w latach 2006–2014 o mniej niż 5 procent.
- C** W 2014 r. w Polsce poziom zaufania społecznego był o ponad połowę mniejszy niż w Danii.

b) Oceń, jak przedstawia się poziom zaufania społecznego w Polsce na tle innych krajów.

4 Wymień po dwa przykłady metod kontroli społecznej, które są stosowane dla zapewnienia przestrzegania norm formalnych i norm nieformalnych.

5 Wyjaśnij, czym różni się społeczność od grupy społecznej.

- 6** Wyraż swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja na forum internetowym.

Wątek na forum

[Główna](#)
[Powiadomienia](#)
[Wyloguj](#)

Czy ludzie poważnie traktują reguły życia społecznego?

Aga 2 godz.

Według mnie mało kto się nimi przejmie. Najczęściej każdy raczej myśli tylko o sobie. Przestrzegamy tylko tych norm, których złamanie przyniosłoby nam poważne szkody. Poza tym zaufanie, pomoc i wzajemność to dzisiaj prawie puste hasła. Jak tak dalej pójdzie, to niedługo w naszym społeczeństwie przestaniemy ze sobą rozmawiać...

Luk 2 min

A moim zdaniem nie jest tak źle. Występujące od czasu do czasu skrajne przypadki społecznej znieczulicy są wyolbrzymiane w mediach, co zaciemnia prawdziwy obraz społeczeństwa. Wśród nas jest wiele wartościowych osób gotowych nieść pomoc innym, wielu cichych bohaterów – takich „zwykłych niezwykłych” – którzy codziennie z narażeniem siebie ratują ludzi w różnych sytuacjach.

- 7** Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

W sprawie głos zabrała rzeczniczka policji w Bielefeld [czyt.: bilefeld] – Sarah Siedschlag [czyt.: sara zidslag].

– Te młode kobiety [Karolina i Linda] wykazały się ogromną odwagą, w przeciwieństwie do innych osób, które były na miejscu i zignorowały sytuację. [...] Trzeba jednak powiedzieć, że same również naraziły się na wielkie niebezpieczeństwo. Ta sytuacja mogła skończyć się dużo gorzej. Pamiętajcie, by ratując kogoś innego, nie zapominać także o swoim bezpieczeństwie – apelowała rzeczniczka policji. [...]

Podczas naszej rozmowy Karolina zapewnia mnie, że ani przez chwilę się nie bała. [...] – Czy myślałam o możliwych konsekwencjach? Nie. Wiesz, ja byłam zła. Tak potwornie zła... że ten facet chciał zgwałcić kobietę, że mogło mu się to udać i że nikt nie reagował. [...] – opowiada Karolina, która nie odpuściła pościgu nawet wtedy, gdy zauważyła, że napastnik jest uzbrojony.

– W sytuacji kryzysowej trudno jest myśleć racjonalnie. Górze biorą emocje. [...] – komentuje psycholog Iza Kobierecka. – [...] Oczywiście, że bezpieczniej jest oszacować możliwe konsekwencje naszego działania, ale, z drugiej strony, w sytuacji tak silnego pobudzenia emocjonalnego jest to szalenie trudne. Możemy apelować do ludzkiego rozsądku, ale nieraz to właśnie zbyt rozsądne myślenie jest przyczyną tego, co nazywamy społeczną znieczulicą [...].

Ekspertka dodaje, że w opisanej sytuacji doszło do klasycznego rozproszenia odpowiedzialności. Przechodnie nie reagowali, prawdopodobnie myśląc, że ktoś już zaangażował się w pomoc, lub zastanawiając się nad kontekstem – czy aby na pewno to nie pijana grupa znajomych, którzy się pokłócili.

– W takich sytuacjach warto nie tylko wołać o pomoc, ale wskazać konkretną osobę. „Pan w czerwonej bluzie, tak, pan. Niech pan pomoże mi zatrzymać tego człowieka” – apeluje Kobierecka. – Często dzięki temu doprowadza się do przerwania społecznej znieczulicy, a ludzie zaczynają angażować się w natychmiastową pomoc.

Źródło: M. Fijewska, *Ekstremalna odwaga 21-letniej Polki. Ocaliła kobietę przed gwałtem*, 2018, www.kobieta.wp.pl [dostęp: 25.10.2018].

- Wyjaśnij, na czym polega zjawisko społecznej znieczulicy.
- Opisz, w jaki sposób można się zachować w kryzysowej sytuacji, w której trzeba nakłonić postronne osoby do udzielenia komuś pomocy.
- Wymień przykłady sytuacji z życia codziennego, w których dochodzi do rozproszenia odpowiedzialności.

2

Grupy i role społeczne

grupa społeczna | rola społeczna | konformizm i nonkonformizm

Jak sądzisz, czy nasze reakcje są uzależnione od tego, czy znajdujemy się w danej chwili w tłumie nieznanymi osobami, czy – wśród bliźnich nam ludzi? A jak zachowujemy się, gdy nikt nas nie obserwuje i np. możemy napisać anonimowy komentarz w internecie? Jakie cechy ma grupa społeczna oraz jakie podstawowe zasady w niej obowiązują? Czym są i czym charakteryzują się role społeczne, które odgrywamy?

■ Czym jest grupa społeczna?

Zanim dowiesz się, w jaki sposób ludzie modyfikują swoje zachowania pod wpływem grupy, uświadom sobie, czym różni się ta forma życia społecznego od innych i dlaczego często najsilniej oddziałuje ona na

jednostkę. Szczególne cechy grupy społecznej prezentuje ilustracja na dole strony. Po uwzględnieniu najważniejszych z tych cech można wyróżnić kilka rodzajów grup społecznych.

- ▶ Ze względu na liczebność wyróżniamy grupy małe (w których ludzi jest tak mało, że wszyscy znają się osobiście) i duże (nie ma możliwości nawiązania osobistego kontaktu ze wszystkimi ich członkami).
- ▶ Ze względu na rodzaj więzi wyróżniamy grupy pierwotne (członkowie należą do nich niezależnie od siebie, np. urodzili się w danej rodzinie) i wtórne (więzi łączące członków są tymczasowe i wynikają głównie ze wspólnie określonego i realizowanego celu).

■ Cechy grupy społecznej

Liczebność wynosząca co najmniej 3 osoby

Poczucie wspólnej tożsamości łączące członków

Poczucie odrębności względem otoczenia społecznego

Wewnętrzna struktura (role odgrywane przez członków)

Względna trwałość i intensywność kontaktów

Nastawienie na realizację wspólnych – niekoniecznie uświadomionych – celów

■ Jak działamy w grupie i poza nią?

Na co dzień najsilniej oddziałują na nas małe grupy, bo z ich członkami utrzymujemy bezpośrednie relacje. W funkcjonowaniu takich zbiorowości badacze odkryli wiele ciekawych zjawisk. Stwierdzili m.in., że:

- ▶ w sytuacji, w której nie są oceniane indywidualne osiągnięcia, ludzie działający w grupie lepiej niż w pojedynkę rozwiązują trudne zadania, ale gorzej sobie radzą z zadaniami łatwymi;
- ▶ gdy wkład każdej z osób podlega indywidualnej ocenie, praca grupowa sprzyja lepszemu wykonywaniu prostych zadań, ale obniża efektywność rozwiązywania trudnych, złożonych problemów.

Aby uzmysłowić sobie, jak bardzo zachowanie jednostki zmienia się pod wpływem grup społecznych, należy przeanalizować również to, w jaki sposób człowiek działa poza nimi, np. w tłumie lub w pojedynkę. W pierwszym wypadku wielu ludzi odczuwa swoiste rozluźnienie, które czasami pozwala im na wyzbycie się wewnętrznych hamulców. Łatwiej jest im wówczas przekraczać powszechnie akceptowane normy społeczne. Dzieje się tak dlatego, że w tłumie nie czują się kontrolowani. Podobnie zachowuje się wielu internautów, którym anonimowość daje przekonanie, że nikt ważny nie połączy ich osobiście z daną wypowiedzią albo z innym działaniem w sieci.

Siła wpływu społecznego zależy m.in. od tego, czy wywierają go osoby znaczące dla danej jednostki i czy grupa ma możliwość obserwowania oraz kontrolowania zachowań swoich członków. Podczas surfowania po internecie wielu ludziom wydaje się, że znajdują się poza zasięgiem kontroli społecznej, należy jednak pamiętać, że w rzeczywistości współczesna technologia umożliwia śledzenie działalności w sieci na różne sposoby.

■ W jaki sposób grupa wpływa na jednostkę?

Przynależność do grupy społecznej pozwala człowiekowi na zaspokojenie potrzeby przynależności oraz na ukształtowanie własnej tożsamości. Ponadto jednostce funkcjonującej w grupie często łatwiej jest zdobywać istotne informacje o bieżących sprawach. Dlatego ludzie z reguły starają się unikać odrzucenia przez grupę. W tym celu np.:

- ▶ przestrzegają obowiązujących w niej norm społecznych,
- ▶ przyswajają sobie grupowe wartości,
- ▶ spełniają oczekiwania innych członków danej grupy.

Zachowanie jednostki jest w sposób jawny lub ukryty oceniane przez pozostałe osoby z grupy. Gdy okazuje się, że jest ono sprzeczne z ich zasadami czy przyzwyczajeniami, jej przedstawiciele mogą zasugerować danemu człowiekowi zmianę postępowania lub nawet tego zażądać. W ten sposób zapewniają grupie spójność, choć ich działania mogą okazać się opresyjne wobec jednostki. W niektórych sytuacjach ich nacisk jest jednak konieczny, pozwala bowiem uchronić daną osobę przed poważnymi kłopotami. Przykładowo, znajomi mogą uratować przyjaciela, który zaczyna sięgać po narkotyki, jeśli zainteresują się jego problemami (przyczynami takiego postępowania) oraz wskażą mu inne sposoby na radzenie sobie z nimi.

■ Czym jest rola społeczna?

Stosowane w naukach społecznych pojęcie „**rola społeczna**” odnosi się do oczekiwań otoczenia wobec jednostki zajmującej określone miejsce w strukturze społeczeństwa. Oczekiwania te zależą np. od tego, czy dana osoba jest kobietą czy mężczyzną, rodzicem (matką/ojcem/opiekunem) czy dzieckiem, dorosłym czy nieletnim, przełożonym czy podwładnym. Na ogół z tego, kim jest jednostka, wynikają mniej lub bardziej jasne, ale z góry określone prawa i obowiązki. O ich obowiązywaniu możemy się przekonać, gdy słyszymy stwierdzenia typu: „Jako ojciec powinienes...”, „Każda kobieta musi...”, „Masz już tyle lat, że nie możesz...”, „Jestem Twoim szefem, więc każę Ci...”.

Czasami niektóre z zasad określających role społeczne zostają utrwalone w postaci norm prawnych, których przestrzeganie pilnuje państwo. Przykładowo, zgodnie z przepisami obowiązującymi w Polsce dzieci mają prawo do bycia wysłuchanymi (dorosłym formalnie takiego prawa nie przyznano) oraz obowiązek posłuszeństwa wobec rodziców (osobom pełnoletnim państwo już tego nie nakazuje).

■ Czy życie społeczne to teatr?

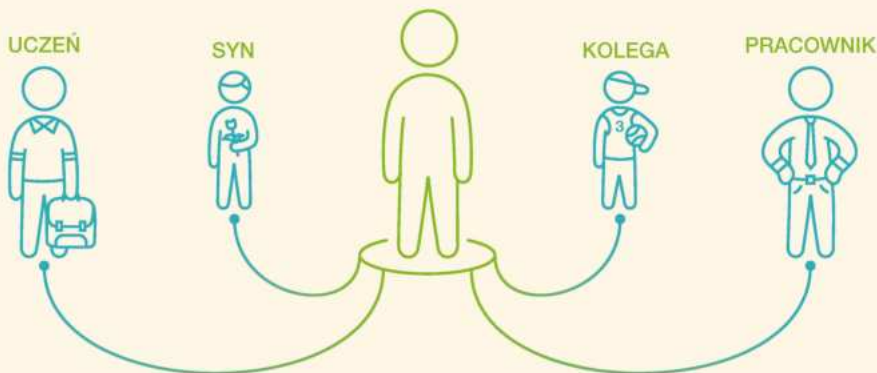
Sformułowanie „odgrywanie ról społecznych” sugeruje, że ludzie, podobnie jak aktorzy w teatrze, działają według przygotowanych scenariuszy napisanych przez kogoś innego.

Trzeba sobie jednak uświadomić, że między spektaklem teatralnym a życiem społecznym istnieją istotne różnice. Człowiek żyjący w społeczeństwie – inaczej niż aktor występujący w teatrze – nie kończy odgrywania jednej roli, by za chwilę wcielić się w nową postać. Zazwyczaj nigdy nie wychodzi z żadnej ze swoich ról, ponieważ każda z nich jest elementem jego tożsamości, choć oczywiście z czasem może zamienić jedną rolę na inną lub zacząć odgrywać rolę zupełnie nową.

W życiu jednostki może także dojść do **konfliktu ról**, w którego wyniku pogodzenie sprzecznych oczekiwań otoczenia okazuje się trudne lub niemożliwe. Przykładem może być tu sytuacja rodzica pracującego za granicą, który z tego powodu rzadko opiekuje się swoimi dziećmi i spędza z nimi niewiele czasu. Tego typu konflikty ról mogą stać się czasem przyczyną głębokiego kryzysu w relacjach z najbliższymi.

■ Jakie odgrywamy role społeczne?

To, w którą rolę społeczną wchodzimy w danej sytuacji, zależy od oczekiwań stawianych przed nami w tym konkretnym momencie. Każdy z nas może, chociażby w ciągu jednego dnia, realizować przynajmniej kilka ról.

■ Postawy wobec nacisku grupy

Człowiek może prezentować różny stosunek do wartości i norm w swoim otoczeniu.

Postawa konformistyczna polega na podporządkowaniu się obowiązującym regułom zachowania i myślenia. Prezentując ją osoba zmienia swoje postępowanie lub poglądy pod naciskiem innych. Tym samym stara się

przypodobać grupie i unikać sytuacji, w których czułaby się niekomfortowo.

Postawa nonkonformistyczna przejawia się w tym, że dany człowiek podchodzi krytycznie do norm grupowych i stara się samodzielnie ustalić własny system wartości. Jest ona charakterystyczna dla osób, które nie poddają się społecznym wpływom.

	Konformizm	Nonkonformizm
+ Zalety	• Prostsze podejmowanie decyzji – posługiwanie się sprawdzonymi sposobami postępowania. • Unikanie konfliktów dzięki spełnianiu społecznych oczekiwań. • Możliwość łatwiejszego zdobycia sympatii i uznania w otoczeniu społecznym.	• Łamanie przestarzałych i sztywnych schematów myślenia stosowanych przez większość ludzi. • Możliwość sygnalizowania ważnych problemów, pomijanych przez większość członków grupy. • Postępowanie w zgodzie z własnymi przekonaniami i sumieniem.
- Wady	• Rezygnacja z własnego indywidualizmu (np. z niezależnego myślenia) w obawie przed potępieniem ze strony grupy. • Ryzyko powtórzenia błędów popełnianych przez większość członków grupy. • Niesamodzielność – jednostka przyzwyczaja się do bezkrytycznego wykonywania poleceń innych osób uznawanych za autorytety.	• Niebezpieczeństwo odrzucenia przez grupę (np. z powodu pośądzenia o dziwactwo) i narażenie się na silny stres. • Przyczynianie się do rozpadu grupy społecznej. • Ryzyko zdobycia reputacji buntownika, z którym nie da się prowadzić dialogu.

■ Przykład

Eksperyment Asha

W 1955 r. amerykański psycholog Solomon E. Asch [czyt.: asz] przeprowadził eksperyment, który miał sprawdzić, jaki wpływ ma grupa społeczna na poglądy człowieka. Naukowiec podzielił uczestników na kilka niezależnych od siebie 8-osobowych zespołów. W każdym z nich umieścił jedną osobę badaną i siedmiu wynajętych aktorów. Członkowie wszystkich grup mieli przyrzeć się trzem odcinkom (A, B, C) i wskazać, który z nich jest najbardziej podobny do odcinka X. Gdy osoby badane udzielały odpowiedzi samodzielnie, bez trudności wybierały odcinek C. Jeśli jednak towarzyszący im aktorzy zgodnie wskazywali inny odcinek, bardzo często dostosowywały się one do opinii większości.

Na podstawie wyników eksperymentu Asch stwierdził, że grupa może kształtować poglądy należących do niej osób. O silny wpływ, jaki dana społeczność wywiera na swoich członków, decydują głównie jej **liczebność** i **jednomysłność**. Asch doszedł także do wniosku, że ludzie często ulegają zdaniu większości i podporządkowują się normom obowiązującym w danej grupie, gdyż chcą być akceptowani i obawiają się wykluczenia.

Rezultaty jego badania zależały od inteligencji i stopnia pewności siebie osoby badanej – im wyższe były jej umiejętności i kompetencje, tym większą przejawiała odporność na naciski grupy.

1 Przyporządkuj podane cechy grupy społecznej do opisów, które ich dotyczą.

- 1** liczebność wynosząca co najmniej 3 osoby
- 2** poczucie wspólnej tożsamości łączące członków
- 3** wewnętrzna struktura (role odgrywane przez członków)
- A** Ja i moje koleżanki jesteśmy do siebie bardzo podobne. Wszystkie wybrałyśmy tę samą szkołę, słuchamy tej samej muzyki, lubimy razem jeździć rowerami i odpoczywać na plaży... Czuję, że tworzymy naprawdę zgraną paczkę!
- B** W sumie nie wiem, dlaczego tak jest, ale wśród moich kolegów najlepsze pomysły na wspólne spędzanie wolnego czasu ma zawsze Arek, gdy jednak musimy ustalić jakieś szczegóły, to i tak wszyscy słuchamy Tomka. Ciężko go przekonać, że nie ma racji, a tak naprawdę to się go chyba nawet trochę boimy...
- C** Na początku liceum bałam się, że stracę swoją paczkę przyjaciół, z którą trzymam się od podstawówki. Ale okazało się, że choć w nowej klasie szybko znalazłam nowe koleżanki i nowych kolegów, to po lekcjach wciąż najczęściej spotykam się ze starymi znajomymi.
- D** Wśród moich znajomych ustalenie czegoś w dwie osoby zazwyczaj nie jest trudne. Kiedy jednak spotykamy się w większym gronie, prawie zawsze musimy głosować, bo inaczej nie możemy się dogadać. A wtedy jedna z osób podporządkowuje się reszcie, mimo że nie jest z tego zadowolona...

2 Wymień grupy społeczne, do których należysz, a następnie wskaż wśród nich te, które wywierają największy wpływ na Twoje życie. Wyjaśnij, jakie społeczne oczekiwania są związane z rolami społecznymi, które odgrywasz w tych grupach.

3 Wymień przykłady grup społecznych, w których jest wymagana postawa konformistyczna, oraz takich, w których ceni się nonkonformizm. Uzasadnij swój wybór.

★ **4** Zastanów się nad słowami Boba Dylana: „Za kogośkolwiek mnie uważacie, nie jestem tą osobą”. Wyjaśnij, dlaczego jako nonkonformista sprzeciwiał się w ten sposób tzw. zaszufładowaniu.

5 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Dyktatorskie reżimy bardzo często organizują masowe zgromadzenia, podczas których od społeczeństwa oczekuje się wyznania uległości. Dzięki zgodnie wypowiedzianej przysiędze na wierność – tak jak miało to miejsce na zjeździe NSDAP w Norymberdze (1940) – władcy mają nadzieję uzyskać wpływ na ludzi inaczej myślących.

Źródło: G. Mietzel, *Wprowadzenie do psychologii*, tłum. E. Pankiewicz, Gdańsk 2008, s. 391.

a) Rozstrzygnij, czy działania opisane w tekście miały skłaniać jednostki do przyjęcia postawy konformistycznej. Uzasadnij swoją odpowiedź.

★ **b)** Wskaż w historii Polski przykład sytuacji, w której organy państwa za pomocą podobnych metod propagandowych wymuszały na społeczeństwie bezwzględne posłuszeństwo wobec władzy.

- 6** Wyraż swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja na forum internetowym.

Wątek na forum

[Główna](#)
[Powiadomienia](#)
[Wyloguj](#)

Czy nasze społeczeństwo złożone jest w większości z konformistów?

Nadia 2 godz.

Kiedy patrzę na ludzi z mojego otoczenia, dochodzę niestety do wniosku, że tak. Wielu z nich chce przede wszystkim zrobić wrażenie, ciągle zastanawiają się, „co inni powiedzą”. Nie potrafią jasno określić, co im się podoba, a co nie, boją się mieć własne zdanie.

Kostek 2 min

Pewnie częściej masz rację, ale według mnie nie w każdych okolicznościach postawa konformistyczna jest zła. Wszyscy funkcjonujemy w grupach, odgrywamy wiele ról społecznych i żyjemy w ciągłej interakcji z innymi osobami. Dlatego nie można się dziwić, że tak dbamy o ich opinię albo że przekształcamy swoje poglądy po poznaniu i porównaniu stanowisk różnych ludzi.

- 7** Zapoznaj się z danymi przedstawionymi w tabeli i wykonaj polecenie.

Praca z tabelą

Wybrane wskaźniki jakości życia w Polsce

Nazwa wskaźnika	Opis wskaźnika Odsetek osób w wieku co najmniej 16 lat...	Rok badania	Wartość wskaźnika (w proc.)
Brak czasu wolnego dla siebie	...deklarujących, że w ciągu dnia powszedniego czasu wolnego nie wystarcza im nawet na wykonanie koniecznych zajęć (bądź starcza go jedynie na to, co muszą zrobić) i że nie mają nawet chwili dla siebie.	2015	18,8
Satysfakcja z ilości czasu wolnego	...deklarujących, że są zadowolone lub bardzo zadowolone z ilości czasu wolnego, jakim dysponują.	2017	64,3
Satysfakcja ze sposobu spędzania czasu wolnego	...deklarujących, że są zadowolone lub bardzo zadowolone ze sposobu spędzania swojego czasu wolnego.	2017	64,2
Wskaźnik izolacji społecznej	...w których życiu zaobserwowano niewielką intensywność (lub brak) kontaktów społecznych z osobami spoza ich własnego gospodarstwa domowego, co potraktowano jako objaw izolacji.	2015	8,4
Możliwość uzyskania wsparcia od innych osób	...deklarujących, że mają krewnych, przyjaciół, znajomych lub sąsiadów, których mogą poprosić o pomoc (np. materialną, psychiczną).	2017	96,9

Źródło: Jakość życia w Polsce 2017, GUS, stat.gov.pl [dostęp: 29.10.2018].

- a)** Rozstrzygnij, które z podanych wskaźników dowodzą tego, że grupy społeczne mają duży wpływ na życie mieszkańców Polski. Uzasadnij swój wybór.
- b)** Rozważ, czy na podstawie przytoczonych danych można stwierdzić, że sytuacja społeczna w Polsce sprzyja narastaniu problemów wynikających z konfliktów ról społecznych.
- ★ 8** Wyjaśnij, dlaczego amerykański socjolog Erving Goffman [czyt.: erwing gofman] nazwał życie społeczne teatrem życia codziennego. Oceń, czy to określenie jest trafne.
- 9** Przeprowadźcie dyskusję na temat: „Współczesna młodzież – karierowicze czy buntownicy?”. Podajcie przykłady sytuacji lub zjawisk, które wskazują na popularność postaw konformistycznych lub nonkonformistycznych wśród młodych ludzi.

Na forum klasy

3

Socjalizacja

socjalizacja pierwotna i wtórna | społecznienie | tożsamość

Tragiczne doświadczenia z dzieciństwa (np. dorastanie w czasie trwającego w kraju konfliktu zbrojnego) wywołują często lęki i agresję oraz mają wpływ na całe dorosłe życie. Czym jest i jaki charakter ma proces socjalizacji? Kto w nim uczestniczy? Jakie są jego etapy? Do czego on prowadzi? Jakie znaczenie ma w nim konformizm? Jak społeczeństwo wpływa na różne dziedziny naszego życia? Dlaczego doświadczenia z dzieciństwa mogą istotnie wpływać na dalsze losy człowieka?

■ Czym jest socjalizacja?

Socjalizacja to trwający całe życie proces, w którym stopniowo uczymy się funkcjonować wśród ludzi. W jej trakcie zdobywamy kolejne umiejętności, które pozwalają nam się porozumiewać z innymi osobami i współdziałać z nimi w domu, w szkole, w miejscu pracy, w urzędach itd. Przez kontakty z konkretnymi ludźmi lub z różnymi instytucjami, np. ze szkołą, uczymy się reguł i zwyczajów, które obowiązują w kulturze. Opanowujemy

także umiejętności potrzebne do życia w grupie oraz dowiadujemy się, jakie zachowania są dopuszczalne (zob. infografikę na kolejnej stronie).

■ Efekt socjalizacji

Rezultatem socjalizacji jest przede wszystkim **uspołecznienie**, czyli to, że dana osoba przeobraża się w jednostkę, która postępuje zgodnie z normami i wartościami obowiązującymi w określonym społeczeństwie. W trakcie tego procesu kształtuje się **tożsamość** człowieka, czyli jego wewnętrzne poczucie, że wie, kim jest – potrafi m.in. określić, jakie są jego poglądy i charakter, co pozwala mu uczestniczyć w życiu społecznym.

■ Przykład

Konformizm jako efekt socjalizacji

W trakcie socjalizacji człowiek uczy się jak najlepiej dostosowywać się do warunków społecznych. Sprzyja temu przyjęcie postawy konformistycznej. Choć zazwyczaj nie jest to uświadomione, często konformizm jest bezpiecznym sposobem na uniknięcie nieprzyjemności ze strony otoczenia społecznego, które mogą spotkać osoby „odstające od normy” i wzbudzające kontrowersje swoimi poglądami lub zachowaniem. Czasami niektóre osoby „dla świętego spokoju” podporządkowują się panującym w ich środowisku zwyczajom. Chcą w ten sposób uniknąć konieczności tłumaczenia się – przed samym sobą i przed innymi ludźmi – z zachowania odmiennego od powszechnie obowiązującej normy. Przykładowo, ludzie ci wychodzą przynajmniej raz w tygodniu na zakupy do galerii handlowej, nawet bez wyraźnej potrzeby, ponieważ są przekonani, że wszyscy tak robią. Chcą być po prostu „tacy jak inni”.

Doświadczenie przez dzieci przemocy, zwłaszcza ze strony najbliższych im osób, negatywnie wpływa na socjalizację i może przynieść tragiczne skutki.

Co decyduje o przebiegu procesu socjalizacji?

W trakcie socjalizacji na jednostkę wpływa bardzo wiele różnych osób, grup i instytucji społecznych. Które z nich odgrywają najistotniejszą rolę?

Rodzina

Jest pierwszą i często najtrwalszą grupą społeczną, w której żyje człowiek. Dzięki niej jednostka:

- nawiązuje silne więzi z najbliższymi osobami,
- uczy się najprostszych codziennych czynności,
- kształtuje własny sposób postrzegania rzeczywistości i innych ludzi.

Szkola

To w niej dziecko zdobywa ważne informacje o otaczającym świecie. W szkole młody człowiek nawiązuje nowe relacje, np. z rówieśnikami lub nauczycielami.

Rówieśnicy

Kontakt z osobami w tym samym wieku pomaga uświadomić sobie, że w społeczeństwie istnieją różne wartości i normy. Przykładowo, wśród rówieśników mogą obowiązywać inne reguły postępowania niż te, które dziecko poznało dzięki rodzicom i dziadkom.

Mass media

Za ich pośrednictwem poznajemy różnorodne wzorce zachowań oraz wartości i normy pochodzące z innych kultur, środowisk. Media mogą pełnić funkcje pozytywne (np. przekazywać wiedzę o rzeczywistości) oraz negatywne (np. podawać uproszczone informacje o relacjach społecznych).

Inne grupy

W procesie socjalizacji mają znaczenie także inne społeczności i instytucje, np. sąsiedzi czy wspólnoty religijne. Każda z nich wpływa na to, jak dana osoba postrzega rzeczywistość oraz jakie zachowania uważa za pożądane lub niepożądane.

? Oceń, które ze wskazanych grup i instytucji odgrywają najważniejszą rolę w procesie socjalizacji Twoich koleżanek i kolegów. Uzasadnij swój wybór.

Przykład

Historia jednej socjalizacji

Kasia od urodzenia mieszkała z rodzicami i starszym bratem. Są to dla niej najważniejsze osoby od których otrzymuje mnóstwo wsparcia. W jej domu wszyscy uważają, że w życiu trzeba się ciągle uczyć. Gdy poszła do przedszkola, a potem do szkoły, poznała inne dzieci i zauważyła, że rodziny mogą się od siebie różnić. Przykładowo, Marysia opowiedziała jej, że według jej mamy w życiu najważniejsze jest zdrowie. Dziewczynki nie spierały się długo o to, co jest ważniejsze: nauka czy zdrowie, bo same doszły do wniosku, że dla nich najważniejsza jest ich przyjaźń. Należały do tej samej drużyny harcerzek, ukończyły wspólnie podstawówkę, ale wybrały inne szkoły średnie. Kasia nie chciała rozstawać się z przyjaciółką, ale po obejrzeniu filmu dokumentalnego o pracy lekarzy postanowiła, że swoją przyszłość zwiąże z medycyną. Wybrała liceum, które w medialnych rankingach przedstawiane jest jako najlepsze w okolicy. Natomiast Marysia fascynowała się modą i pragnęła zostać znaną fryzjerką, dlatego wybrała szkołę branżową. Z czasem dziewczyny nawiązały nowe znajomości, choć nadal przeżywały wspólne przygody na biwakach i obozach harcerskich. Dziś już wiedzą, że na to, kim są, wpłynęły różne instytucje i osoby, np. media, szkoły, koleżanki i koledzy.

Etapy socjalizacji

Proces socjalizacji odbywa się bez względu na to, w jakiej kulturze rozwija się konkretna jednostka. Każdy człowiek najpierw przechodzi socjalizację pierwotną, a później – socjalizację wtórną.

► **Socjalizacja pierwotna** odbywa się w dzieciństwie, gdy człowiek zdobywa podstawowe umiejętności, np. uczy się mówić i chodzić. Od osób najbliższych, np. od rodziców, dziadków albo opiekunów, dowiaduje się także, jak należy

postępować w różnych sytuacjach i jakie wartości są ważne w życiu.

► **Socjalizacja wtórna** przebiega w późniejszej fazie rozwoju. Polega ona przede wszystkim na tym, że dana osoba zdobywa i doskonali różne umiejętności społeczne, które wykorzystuje np. w pracy. Kluczową rolę mogą odgrywać wówczas w jej życiu ludzie, którzy skłaniają ją do przyjęcia nowych wartości i reguł, czasami odmiennych od tych, które poznała wcześniej w rodzinie.

Agresja w procesie socjalizacji

Socjalizacja trwa przez całe życie człowieka – w trakcie tego procesu jednostka niezależnie od wieku jest poddawana różnym wpływom. Dana osoba może poznać pozytywne wzorce postępowania, które będą sprzyjały jej rozwojowi osobistemu, może się jednak spotkać także z negatywnymi postawami i zachowaniami.

O tym się
mówi!

1 Z analizy badań dotyczących wpływu telewizji na zachowanie dzieci wynika, że te, które spędzają dużo czasu na oglądaniu telewizji, są bardziej dominujące, agresywne, uparte niż te, które poświęcają temu zajęciu mało czasu.

[...] Coraz wyraźniej uwidacznia się istotny wpływ środków masowego przekazu (telewizji, radia, prasy, internetu) na dziecko i jego zainteresowania, potrzeby, sposób odbioru otaczającej rzeczywistości. Obserwacje codziennego życia pokazują, że wszechobecność telewizji ogranicza wzajemne kontakty międzyludzkie oraz inne aktywne formy spędzania wolnego czasu. [...] Interesujące rezultaty dała seria eksperymentów Bandury i jego współpracowników z nadmuchaną lalką Bobo. Dorosła osoba zadawała lalce ciosy i lżyła ją na oczach dzieci. Później dzieciom pozwolono bawić się lalką. W czasie zabawy zaobserwowano, że dzieci nie tylko naśladowały akty agresji dorosłego, ale również stosowały inne znane im formy agresywnego zachowania w stosunku do niej. Autorzy badań udowodnili, że oglądanie aktów przemocy w telewizji może wzmocnić agresywne zachowanie u dzieci, pobudzić do wymyślenia [...] nowych rodzajów agresji wobec innych. [...] Na negatywne oddziaływanie agresywnych programów telewizyjnych narażone są szczególnie dzieci wychowujące się w niewłaściwym środowisku, wyobcowane z grupy rówieśników. Obrazy przemocy, relacje z tragicznych wydarzeń stają się gotową podpowiedzią, co można zrobić, aby okazać się bardziej skutecznym i drastycznym w swoich działaniach.

Źródło: E. Napora, *Wpływ telewizji na zachowania dzieci*, 2004, www.niebieska linia.pl [dostęp: 4.06.2018].

2 Organizacja Save the Children [czyt.: sejd de czildren] opublikowała raport o zdrowiu psychicznym pokolenia dzieci wojny w Syrii. [...] Pracownicy organizacji [...] przeprowadzili 450 wywiadów z dziećmi i dorosłymi. Czego się dowiedzieli?

[...] 84 proc. rozmówców opowiadało, że bombardowania i ostrzał artyleryjski są główną przyczyną stresu u dzieci. Dwie trzecie straciło kogoś bliskiego albo ma w rodzinie okaleczonego. 71 proc. przyznawało, że coraz częściej dzieci moczą się w łóżku. Połowa zna dziecko, które przestało mówić albo ma trudności z mówieniem. Połowa dzieci czuje stale smutek lub rozpacz. Wiele radzi sobie ze stresem ucieczką w agresję, niektóre próbują odebrać sobie życie. W raporcie zatytułowanym „Niewidzialne rany” jest też mowa o wcielaniu nieletnich do grup zbrojnych – połowa badanych zna takie przypadki. W wielu rejonach ogarniętych wojną mali Syryjczycy nie mają okazji się uczyć. Co trzecia szkoła w kraju przestała działać, 4 tys. zbombardowano. [...] parę milionów najmłodszych w ogóle nie wie, co to pokój. Wśród uchodźców z Syrii jest 2,3 mln dzieci. W tym mnóstwo sierot [...]. Dzieci wojny są oswojone ze śmiercią, karmione nienawiścią [...]. – Toksyczny stres zaburza rozwój mózgu i innych organów – powiedziała BBC Alexandra Chen [czyt.: aleksandra czen], specjalistka od zdrowia psychicznego dzieci z Uniwersytetu Harvarda. Zdaniem Marcii Brobhy, lekarki z Save the Children, po sześciu latach takiego życia może dojść do nieodwracalnych zniszczeń w psychice i rozwoju osobowości. W Syrii wyrasta „złamane pokolenie”, pogrążone w traumie i ekstremalnym stresie.

Źródło: R. Stefanicki, *Syryjskie dzieci wojny: złamane pokolenie oswojone ze śmiercią, karmione nienawiścią*, 2017, wyborcza.pl [dostęp: 4.06.2018].

1 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Victor z Aveyron [czyt.: wiktór z awejron] to jedno z najsłynniejszych dzikich dzieci. Został znaleziony we Francji, niedaleko miasteczka Aveyron w 1800 roku. Szacowano, że miał około 12 lat. Do tej pory najprawdopodobniej przebywał w lesie i był wychowywany przez zwierzęta. Na jego ciele było kilkadziesiąt blizn. Chłopiec nie mówił i zachowywał się jak zwierzę.

Zajął się nim francuski lekarz Jean Marc Gaspard Itard [czyt.: żan mark gaspar itar]. Początkowo Victor robił duże postępy, jeśli chodzi o zachowania społeczne. Jednak po pięciu latach jego rozwój uległ zatrzymaniu. Chłopiec praktycznie nigdy nie nauczył się mówić. Opanował tylko kilka słów. Zmarł w 1828 roku.

Źródło: manwro, *Dzikie dzieci*, 2015, www.wysokieobcasy.pl [dostęp: 25.10.2018].

- Wyjaśnij, co oznacza określenie „dzikie dzieci”.
- Wytłumacz, czym – Twoim zdaniem – mogą się różnić zachowania dzieci dorastających poza wspólnotami ludzkimi od zachowań ich rówieśników, którzy przeszli socjalizację.

2 Wymień instytucje i zbiorowości, które wywarły największy wpływ na Twoją tożsamość. Uzasadnij swój wybór.

3 Zapoznaj się z treścią artykułu 48. *Konstytucji RP*, a następnie wskaż właściwe dokończenie zdania.

 Konstytucja RP

Zgodnie z artykułem 48. *Konstytucji RP* rodzice w Polsce powinni uwzględniać w wychowaniu swoich dzieci

- bieżącą politykę ideologiczną państwa i jego instytucji.
- aktualny etap ich rozwoju fizycznego i intelektualnego.
- obowiązujące zasady religijne głoszone przez Kościoły i związki wyznaniowe.
- najnowsze zalecenia wynikające z badań naukowych z zakresu pedagogiki i psychologii.

4 Wybierzcie spośród siebie 4 osoby, które wcielą się w role badaczy, a następnie wykonajcie wspólnie ćwiczenie.

Na forum klasy

- Na początku zapiszcie na kartkach numery od 1 do 10. Zadaniem każdego z Was jest przygotowanie – w ciągu 5 minut – listy 10 rzeczowników, za pomocą których moglibyście odpowiedzieć na pytanie: „Kim jestem?”.
- Niepodpisane kartki z gotowymi listami przekażcie wybranym przez Was badaczom. Ich zadaniem jest obliczenie, jakie trzy odpowiedzi powtarzały się najczęściej oraz jakie określenie najwięcej razy pojawiło się na pierwszym miejscu.
- Porozmawiajcie o wynikach przedstawionych przez zespół badaczy. Zastanówcie się, o czym mogą one świadczyć.

5 Wskaż wśród wymienionych poniżej słów dwa, które charakteryzują proces socjalizacji i jego efekty. Uzasadnij swój wybór.

bezustanność, chwilowość, powszechność, nietrwałość, izolacja

6 Wyjaśnij, co na temat socjalizacji mówią podane przysłowia ludowe. Oceń, czy zawarte w nich skojarzenia są trafne.

- Jaki ojciec, taki syn.
- Czym skorupka za młodu nasiąknie, tym na starość trąci.
- Czego Jaś się nie nauczy, tego Jan nie będzie umiał.
- Kiedy wejdiesz między wrony, musisz krakać jak i one.
- Niedaleko pada jabłko od jabłoni.

7 Oceń, czy zgadzasz się ze słowami amerykańskiego pisarza Jamesa Baldwina [czyt.: dżejmsa boldlina]: „Dzieci nigdy za bardzo nie słuchały starszych, ale nigdy nie przestały ich naśladować”. Uzasadnij swoją opinię.

8 Podzielcie się na 4-osobowe zespoły. W każdym z nich przeanalizujcie treści zawarte w wybranym czasopiśmie lub portalu internetowym dla młodzieży. Następnie przygotujcie prezentację na temat tego środka masowego przekazu. W swojej pracy uwzględnijcie odpowiedzi na podane pytania.

Projekt edukacyjny

- A** Jakie postawy są przedstawiane w tym czasopiśmie lub portalu jako pozytywne, a jakie – jako negatywne?
- B** Czy prezentowane tam przekonania różnią się od Waszego światopoglądu?
- C** Jaki wpływ na socjalizację młodych odbiorców może wywierać to czasopismo lub ten portal? Czy polecacie swoim koleżankom i kolegom korzystanie z tego środka masowego przekazu?

9 Rozstrzygnij, które z poniższych zdań są prawdziwe, a które – fałszywe.

- A** Oglądanie scen przemocy w dzieciństwie może negatywnie wpłynąć na rozwój psychiczny człowieka w późniejszych latach.
- B** Etap socjalizacji pierwotnej zazwyczaj rozpoczyna się w przedszkolu lub w szkole.
- C** Nauka samodzielnego jedzenia rozpoczyna się na etapie socjalizacji wtórnej.
- D** Skutkiem wykształcenia się tożsamości społecznej jest rozpoczęcie procesu socjalizacji.

10 Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja na forum internetowym.

Wątek na forum

[Główna](#)
[Powiadomienia](#)
[Wyloguj](#)

Czy rodzina może właściwie socjalizować na odległość?

Piotrek 2 godz.
Może i jest to możliwe, ale na pewno nie na etapie socjalizacji pierwotnej. Poza tym pytanie: czy to dobre rozwiązanie? Rozmowa z monitorem – nawet jeśli widzimy na nim bliską nam osobę – nigdy nie zastąpi osobistego kontaktu z drugim człowiekiem twarzą w twarz. Żeby dobrze funkcjonować w życiu, potrzebujemy bezpośredniej, fizycznej bliskości ważnych dla nas ludzi.

Ania 2 min
Świat się zmienia, wszyscy często przenosimy się z miejsca na miejsce, dlatego musimy się przyzwyczaić, że coraz częściej będziemy utrzymywać kontakt z najbliższymi np. za pośrednictwem internetu. Jeśli łączące nas relacje są głębokie i codziennie dbamy o jakość naszych kontaktów, to nawet długa rozłąka nie stanie się przeszkodą w pozytywnym oddziaływaniu na siebie.

małżeństwo | związki pozamałżeńskie | modele i typy rodzin | funkcje rodziny

Artykuł 18. *Konstytucji RP* wymienia małżeństwo, rodzinę, macierzyństwo i rodzicielstwo jako szczególnie chronione wartości. W Polsce istnieją różne modele życia rodzinnego: rodziny mają zróżnicowany skład i borykają się z różnymi problemami. Jak można opisać relacje między małżonkami lub partnerami? Jakie wyróżniamy typy rodzin? Jak na tle różnorodnych form życia rodzinnego występujących na świecie można scharakteryzować rodziny żyjące w Europie? Jakie zmiany zachodzą w rodzinach w Polsce? Z jakimi problemami w życiu rodzinnym spotykają się mieszkańcy naszego kraju?

■ Jak powstają rodziny?

Tradycyjnie założenie rodziny jest związane z zawarciem **małżeństwa**. Jednak obecnie następuje znaczący wzrost liczby rodzin, w których osoby dorosłe żyją w **związku pozamałżeńskim**, zwanym dawniej konkubinatem, czyli nieformalnym, nieusankcjonowanym prawnie ani religijnie związku kobiety i mężczyzny. Ponadto w niektórych państwach, np. w Szwecji, Norwegii, Belgii i we Francji, istnieje możliwość legalnego zarejestrowania **związku partnerskiego** przez dwie osoby dowolnej płci. Od małżeństwa różni się on m.in. tym, że jego zawarcie nie wymaga złożenia ślubnej przysięgi. Aby go zakończyć, nie trzeba przeprowadzać rozprawy rozwodowej w sądzie – wystarczy złożenie oświadczenia w tej sprawie przez jedną ze stron. W Polsce nie istnieją regulacje prawne dotyczące związków partnerskich.

Czy wiesz, że...

W zachodnim kręgu kulturowym obowiązuje **monogamia** (jednożeństwo), czyli forma związku tylko dwóch osób. Istnieją jednak kultury, w których dozwolona – a czasami nawet dominująca – jest inna forma małżeństwa: **poligamia** (wielożeństwo albo wielomęstwo). W poligamicznych związkach dana osoba ma więcej niż jedną żonę albo jednego męża. Są one legalne m.in. w państwach muzułmańskich i w Indiach, a zwyczajowo dopuszcza się je również np. w RPA. Z kolei w obu Amerykach i w Europie, a także np. w Chinach, poligamia jest zakazana, choć w Wielkiej Brytanii i Australii uznaje się takie małżeństwa, jeśli zostały zawarte za granicą.

Zgodnie z polskim prawem przestępstwem jest **bigamia**, czyli forma poligamii polegająca na wzięciu przez osobę już zamężną albo żonatą ślubu z inną osobą. Za popełnienie takiego czynu grozi nawet kara pozbawienia wolności do lat 2. W ostatnich latach przepis ten niemal w ogóle nie jest stosowany, ponieważ m.in. sprawniejszy niż dawniej przepływ informacji między urzędami uniemożliwia zawarcie drugiego małżeństwa przez osobę zamężną albo żonatą.

Na co dzień rodziną określamy grono najbliższych nam osób, z którymi wspólnie mieszkamy. Używamy tej nazwy także w stosunku do dalszych krewnych, z którymi spotykamy się np. z okazji świąt lub podczas różnych uroczystości.

Jak funkcjonuje rodzina?

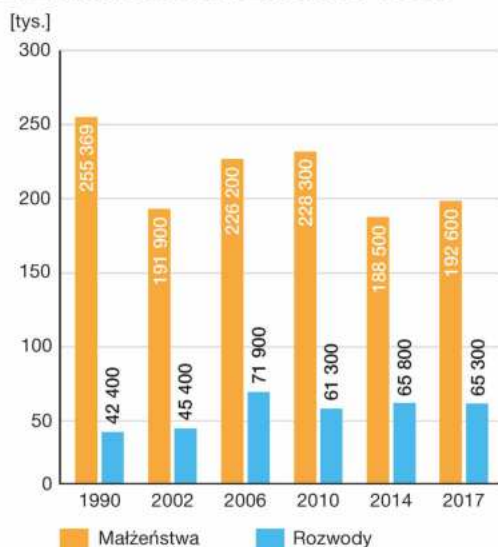
Wyróżniane w naukach społecznych modele rodziny służą do opisania ról, jakie odgrywają kobiety (role żony/partnerki, matki) oraz mężczyźni (role męża/partnera, ojca).

Modele funkcjonowania rodziny

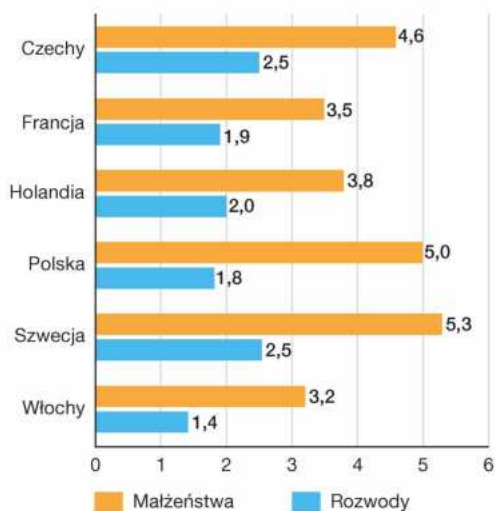
Modele, które współcześnie w Polsce i Europie zdobywają coraz większą popularność i są uznawane za najbardziej atrakcyjne.

Kryterium...	Model...		
	...z kluczową rolą kobiety	...z kluczową rolą mężczyzny	...z równoważnymi rolami kobiety i mężczyzny
...pozycji zajmowanej przez matkę i ojca (ich znaczenia, władzy)	Matriarchalny Najważniejszą rolę w hierarchii odgrywa kobieta będąca najwyższym autorytetem dla pozostałych członków rodziny.	Patriarchalny W hierarchii „głową rodziny” jest mężczyzna – jako mąż i ojciec samodzielnie (autorytarnie) podejmuje decyzje dotyczące najbliższych.	Partnerski (egalitarny) Równouprawnieni małżonkowie (partnerzy) wspólnie podejmują decyzje dotyczące ich rodziny oraz równomiernie dzielą się obowiązkami domowymi.
...sposobu dziedziczenia	Matrylinearny Potomstwo dziedziczy po matce np. nazwisko, majątek i status społeczny.	Patrylinearny Potomstwo dziedziczy po ojcu, np. zgodnie z tradycją dziecko przejmuje jego nazwisko.	Bilinearny Potomstwo dziedziczy po matce i po ojcu, np. nie ma żadnych przeszkód, aby dziecko otrzymało nazwisko po obojgu rodzicach.
...miejsca zamieszkania	Matrylokalny Dana rodzina wprowadza się do domu rodzinnego żony/partnerki/matki.	Patrylokalny Dom rodziny męża/partnera/ojca staje się domem danej rodziny.	Neolokalny Rodzina zamieszkuje samodzielnie poza domami rodzinnymi małżonków/partnerów.

Liczba małżeństw i rozwodów w Polsce

Liczba małżeństw i rozwodów w 2015 r. [na 1 tys. mieszkańców]

Źródło: www.stat.gov.pl [dostęp: 30.07.2018].

Typy rodzin według różnych kryteriów

Na ogół członków rodziny łączy biologiczne pokrewieństwo, czyli pochodzenie od wspólnego przodka. Jednak niektóre więzi rodzinne występują między osobami niespokrewnionymi (np. w związku pary dorosłych albo między rodzicami a adoptowanym dzieckiem). Na całym świecie funkcjonuje wiele typów rodzin. Badacze klasyfikują je według różnych kryteriów, np. pokrewieństwa, liczby pokoleń czy diety. W niektórych przypadkach jedna rodzina może reprezentować kilka z wyróżnianych przez nich odmian.

Członkowie gospodarstwa domowego

Rodzina nuklearna

Jest złożona na ogół z dwojga dorosłych ludzi (kobiety i mężczyzny) oraz dzieci. Może ją tworzyć również rodzic samotnie wychowujący jedno lub więcej dzieci (w tym dzieci adoptowane), a także para bezdzietna.

Rodzina pełna

To para żyjąca wspólnie z dziećmi albo bez dzieci.

Rodzina niepełna

To rodzic (opiekun) wraz z jednym dzieckiem lub większą liczbą potomstwa.

Rodzina poszerzona

Częściej występowała dawniej, gdy rodzice (opiekunowie) i ich dzieci żyli wspólnie z dziadkami i ich rodzeństwem bądź wraz z rodzeństwem jednego z rodziców (np. z niezamężną siostrą lub nieżoną-tym bratem).

Pokrewieństwo

Rodzina biologiczna

To grupa, w której dzieci są potomkami wychowujących ich rodziców.

Rodzina zrekonstruowana

To związek dorosłych wychowujących dzieci, z których co najmniej jedno jest naturalnym albo adoptowanym dzieckiem tylko jednej z tych osób (tzw. rodzina patchworkowa [czyt.: paczorkowa]).

Rodzina zastępcza

Zapewnia opiekę i wychowanie dzieciom (według polskiego prawa maksymalnie trzem), których biologiczni rodzice z różnych powodów nie mogą wypełniać swoich obowiązków.

Liczba pokoleń

Rodzina dwupokoleniowa

Składa się z rodziców (opiekunów) i dzieci.

Rodzina wielopokoleniowa

Składa się z rodziców (opiekunów), dzieci oraz dziadków, pradiadków lub innych starszych krewnych.

Dzietność

Rodzina mała

Rodzina z liczbą dzieci mniejszą od przeciętnej w danym kraju lub jej równą.

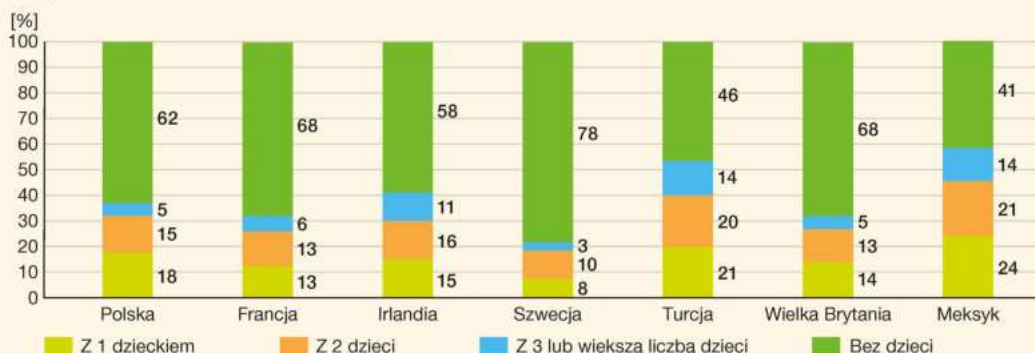
Rodzina wielodzietna

Rodzina z liczbą dzieci większą niż przeciętna w danym kraju (w Polsce minimum troje dzieci).

■ Skład rodzin w wybranych państwach

Analiza statystyk dotyczących tego, z ilu osób składają się rodziny w różnych państwach, ile średnio wychowują one dzieci oraz w ilu z nich rodzice (opiekunowie) żyją w sformalizowanych związkach, wskazuje na dużą różnorodność życia rodzinnego na świecie. Podobnie wygląda sytuacja w naszym kraju: rodziny w Polsce są coraz bardziej zróżnicowane.

Gospodarstwa domowe w 2015 roku

Źródło: OECD Family Database. SF1.1. Family size and composition, www.oecd.org [dostęp: 30.07.2018].

Odsetek dzieci (0–17 lat) żyjących w rodzinie z...

Źródło: OECD Family Database. SF1.2. Children in families, www.oecd.org [dostęp: 30.07.2018].

■ Funkcje rodziny

Jedną z najbardziej charakterystycznych cech rodziny jest to, że organizuje ona życie swoich członków na wielu płaszczyznach.

Do jej głównych funkcji należą: **prokreacja** (wydawanie potomstwa) i **reprodukcja** (zapewnienie ciągłości pokoleń). Równie istotna dla życia społecznego jest przeprowadzana w rodzinach **socjalizacja**. Trudno

także nie docenić znaczenia stałej **opieki**, którą najbliżsi zapewniają jednostce od urodzenia. To właśnie w rodzinie człowiek otrzymuje zazwyczaj możliwość najbardziej otwartego wyrażania **uczuć** (emocji) – w obecności osób, którym na sobie zależy. Ponadto ludzie uczą się w rodzinach **identyfikacji** (rozpoznawania) postaw, wartości i norm istotnych w społeczeństwie.

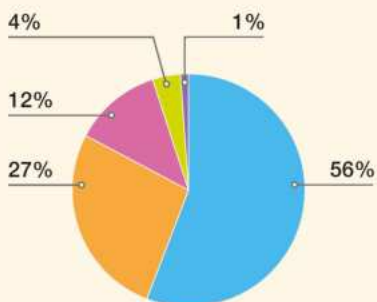
Modele rodziny w badaniach opinii publicznej w Polsce

Podczas badań przeprowadzonych w 2017 r. przyjęto przedstawiony poniżej podział modeli rodziny. Respondentom przedstawiono pięć typów związków, aby określili, jaki model preferują, a jaki – realizują na co dzień.

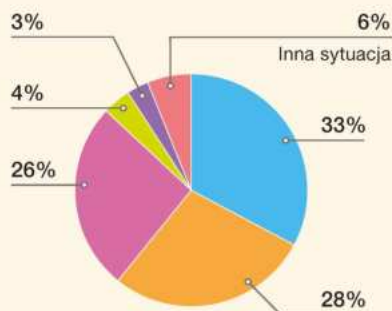
Model*	Opis
partnerski	Mąż (partner) i żona (partnerka) mniej więcej tyle samo czasu przeznaczają na pracę zawodową i oboje w równym stopniu zajmują się domem i dziećmi.
nieproporcjonalny żeński	Zarówno mąż (partner), jak i żona (partnerka) pracują zawodowo, mąż (partner) poświęca więcej czasu na pracę zawodową, żona (partnerka) oprócz pracy zawodowej zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.
tradycyjny	Jedynie mąż (partner) pracuje, zarabiając wystarczająco [...], żona (partnerka) zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.
nieproporcjonalny męski	Zarówno mąż (partner), jak i żona (partnerka) pracują zawodowo, żona (partnerka) poświęca więcej czasu na pracę zawodową, mąż (partner) oprócz pracy zawodowej zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.
odwrócony	Jedynie żona (partnerka) pracuje, zarabiając wystarczająco [...], mąż (partner) zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.

* Kolory, którymi oznaczono modele w tabeli, odpowiadają kolorom zastosowanym na wykresach 1, 2 i 3.

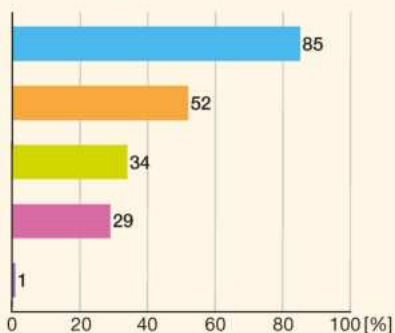
1. Preferowany model rodziny

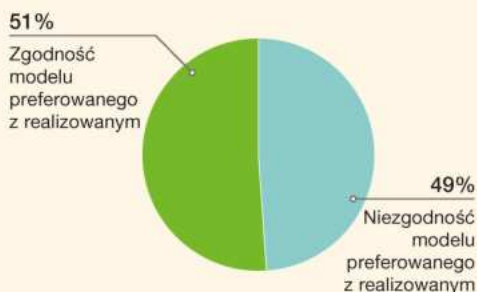
2. Realizowany model rodziny

3. Zgodność modelu preferowanego z realizowanym wśród osób, które realizują poszczególne modele

4. Czy preferowany model jest realizowany w życiu respondenta?

Źródło: Rodzina PLUS. Sytuacja polskich rodzin i oceny polityki prorodzinnej, 2017, www.cbos.pl [dostęp: 30.07.2018].

? Na podstawie danych z wykresów sformułuj cztery wnioski na temat tego, jakie są oczekiwania mieszkańców Polski dotyczące modelu rodziny. Następnie oceń, w jakim stopniu te oczekiwania są przez nich realizowane.

Czy rodziny są w stanie kryzysu?

W ostatnich latach pojawiają się głosy, że mamy do czynienia z kryzysem rodziny. Przejawia się on m.in. w tym, że wartości, które dotąd określały relacje między najbliższymi, tracą na znaczeniu. Niektórzy badacze jednak uważają, że rodziny po prostu zmieniają się wraz z rozwojem cywilizacyjnym społeczeństw.

1 W tradycyjnym modelu rodziny [...] zarówno zawarcie związku małżeńskiego, jak i wydanie na świat potomstwa podporządkowane były powszechnym prawom, których nadrzędnym celem była trwałość rodziny. [...] Odrzucano możliwość rozwodów. [...] Zachowanie członków rodziny podlegało ścisłej, nieformalnej kontroli ze strony kręgów sąsiedzkich, społeczności lokalnej, a przede wszystkim rodziny rozszerzonej.

Współcześnie role rodzinne stają się mniej wyodrębnione jako specyficznie męskie i kobiece. [...] Decyzje coraz częściej podejmowane są przez oboje małżonków. Powyższe zmiany są elementem dokonujących się od kilku dziesięcioleci globalnych przemian społecznych, politycznych i ekonomicznych. Szczególnego znaczenia w tym kontekście nabiera rozwijający się w różnych dziedzinach życia egalitaryzm [równość] płci, zwiększenie się zakresu wolności osobistej jednostki, wzrastająca niezależność partnerów tworzących związek. Nastawienie na rozwój osobisty, dążenie do indywidualnej satysfakcji, szczęścia i przyjemności jest przejawem sukcesywnie rozwijającej się orientacji indywidualistycznej. [...] Jednocześnie wzrasta tolerancja społeczna dla

przedmażeńskich i pozamażeńskich kontaktów seksualnych, a także wobec osób rozwiedzionych i związków nieformalnych. Spada znaczenie norm społecznych kontrolujących życie w rodzinie. W relacjach rodzinnych obserwuje się zmniejszenie dystansu między mężem i żoną, a także między rodzicami i dziećmi. [...] Dzieciom przyznawana jest coraz większa swoboda zachowania, a młodzież uwalnia się spod arbitralnej władzy rodziców. Ponadto obserwuje się [...] zmniejszenie wspólnotowego charakteru przeżywania doświadczeń w rodzinie. Życie rodzinne w takiej postaci polega głównie na załatwianiu spraw. Wspólnotowy charakter relacji w rodzinie tradycyjnej ujawniały między innymi wspólne posiłki, które pełniły rolę jednoczących spotkań. Dostępność form zbiorowego żywienia, praca zawodowa rodziców w różnym wymiarze czasowym oraz różnorodność zajęć pozaszkolnych dzieci i młodzieży powodują, że wspólne posiłki stają się czymś niekiedy nieosiągalnym lub co najmniej trudnym do wypracowania.

Źródło: L. Bakiera, *Rodzina z perspektywy socjologicznej i psychologicznej: ciągłość i zmiana*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 2006 (XVII), s. 103–104, repozytorium.amu.edu.pl [dostęp: 31.01.2019].

O tym się mówi!

2 [...] rodzina przestaje być niezbędnym warunkiem do wystarczającego zadbania o wychowanie i edukację dzieci. Coraz większą odpowiedzialność za to bierze na siebie państwo. [...]

Nie wierzę, że państwo ma jakiś [...] tajny plan [...]. Raczej odpowiada w ten sposób na ambicje i potrzeby obywateli. Skoro dorośli obojga płci chcą coraz więcej czasu poświęcać zarabianiu pieniędzy, realizowaniu swoich pasji i talentów, kupowaniu i konsumowaniu, to państwo [...] powołuje coraz to nowe instytucje, które mają rodziców uwolnić od ciężaru opieki nad dziećmi. Skutkiem ubocznym jest kurczenie się czasu i zasobów energii, jakie dorośli chcą i mogą przeznaczać na [...] budowanie emocjonalnych więzi.

[...] brak silnej pozytywnej więzi między rodzicami a dziećmi – skutkujący brakiem umiejętności i potrzeby spędzania razem czasu – skazuje współczesne dzieci na budowanie zastępczej więzi z elektronicznymi maszynami. W rezultacie wychowujemy coraz więcej dzieci cierpiących na zaburzenie zdolności do kontaktowania się i współpracy z innymi ludźmi oraz do budowania trwałych relacji.

Źródło: W. Eichelberger, *Kryzys małżeństwa i rodziny?* (wywiad przeprowadziła B. Pawłowicz), 2017, zwierciadlo.pl [dostęp: 31.01.2019].

? Odpowiedz, czy dostrzegasz przejawy kryzysu rodziny w polskim społeczeństwie. Uzasadnij odpowiedź.

1 Zapoznaj się z rysunkiem i wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- Oceń, jakie znaczenie w codziennym życiu jednostki ma wypełnianie przez rodzinę swoich funkcji.
- Wyjaśnij, dlaczego rodzina jest nazywana „podstawową komórką życia społecznego”.

2 Rozważ, która z funkcji rodziny ma współcześnie największe znaczenie dla rozwoju społeczeństw. Uzasadnij swoją opinię.

3 Zapoznaj się z wykresami na s. 33 i wykonaj polecenia.

Praca z wykresem

- Wymień kraje, w których w latach 2005–2016 wzrósł odsetek dzieci żyjących w rodzinach z jednym rodzicem.
- Rozstrzygnij, czy w krajach z większym odsetkiem gospodarstw domowych bez dzieci jest proporcjonalnie więcej rodzin z jednym rodzicem (opiekunem). Uzasadnij swoją odpowiedź.
- Porównaj skład rodzin w Polsce i w innych państwach.

★ **4** Przeprowadź rozmowy z osobami ze starszego pokolenia na temat rodziny w okresie ich dzieciństwa. Następnie porównaj modele funkcjonowania dawnych i współczesnych rodzin. Wskaż między nimi podobieństwa i różnice.

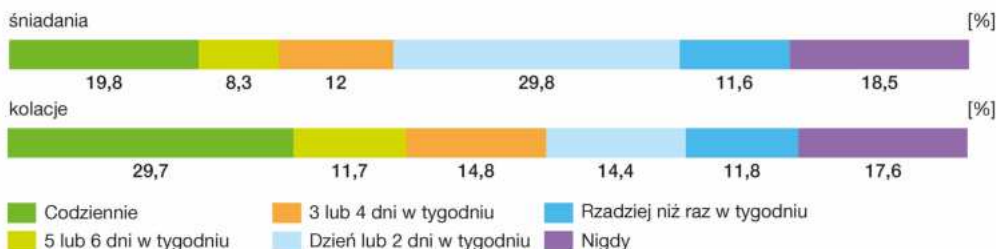
5 Podaj nazwę modelu funkcjonowania rodziny, do którego odnosi się ustęp 1. artykułu 33. *Konstytucji RP*. Uzasadnij swoją odpowiedź, nawiązując do informacji zawartych w tabeli na s. 31 podręcznika.

Konstytucja RP

- 6** Oceń na podstawie danych z wykresu, czy czas, który młodzież w Polsce przeznaczają na wspólne rodzinne posiłki, jest wystarczający do budowania trwałych relacji z najbliższymi. Uzasadnij swoją opinię.

Praca z wykresem

Jak często osoby w wieku od 11 do 15 lat spożywają posiłki razem z rodzicami?

Źródło: Dzieci się liczą 2017. Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce, fdds.pl [dostęp: 31.01.2019].

- 7** Utwórzcie 5-osobowe zespoły. Zadaniem każdej grupy jest przygotowanie prezentacji na temat jednego z wymienionych poniżej problemów (oznaczonych literami A–I), z którymi spotykają się rodziny w Polsce. Uwzględnijcie wyniki badań opinii publicznej oraz dane statystyczne gromadzone m.in. przez Główny Urząd Statystyczny.

Projekt edukacyjny

- A** Przewlekłe choroby i wypadki w rodzinach
- B** Konflikty między rodzicami, między rodzeństwem lub między dorosłymi a dziećmi
- C** Przemoc i agresja w rodzinach
- D** Rozstania i rozwody w rodzinach z dziećmi
- E** Przedkładanie kariery zawodowej ponad rodzinę
- F** Trudności z zapewnieniem opieki nad małymi dziećmi (kwestia żłobków i przedszkoli)
- G** Używki i nałogi (uzależnienia) w rodzinie
- H** Zanikanie więzi z dalszą rodziną – nadmierna izolacja od najbliższego otoczenia
- I** Problemy wychowawcze z dziećmi i młodzieżą

- 8** Wybierz właściwe dokończenie zdania.

Nazwa „rodzina nuklearna” wskazuje, że określana w ten sposób rodzina jest

- A.** głównym źródłem konfliktów prowadzących do rozszczepienia więzi społecznych.
- B.** niepełną komórką życia społecznego, która nie może samodzielnie wypełniać swoich funkcji.
- C.** podstawowym – podobnie jak atom w przyrodzie – elementem w strukturze społecznej.
- D.** niewielką – maksymalnie trzyosobową – grupą społeczną.

stereotyp | uprzedzenie | dyskryminacja | stygmatyzacja | „swoi” i „obcy”

Zastanów się, jak często w codziennym życiu tworzymy sobie całościowy obraz innego człowieka na podstawie wyrzutowych informacji, np. o ubiorze, kolorze skóry czy nietypowym sposobie zachowania. Dlaczego tak się dzieje? Jak tworzą się w społeczeństwie podziały na „swoich” i „obcych”? Czym jest stygmatyzacja oraz jakie są jej przyczyny, przejawy i skutki?

■ Jak powstaje stereotyp?

Zazwyczaj ludzie dążą do zmniejszenia niepewności w różnych sytuacjach, co wynika z chęci zapewnienia sobie poczucia bezpieczeństwa. Zdarza się, że w wiedzy, którą mamy na dany temat, występują luki, czyli że brak nam szczegółowych informacji. Wówczas działamy niejako na skróty: staramy się uzupełnić naszą wiedzę wnioskami wysnutymi m.in. z własnych skojarzeń, ze wcześniejszych doświadczeń i z zasłyszanych opinii innych osób. Taki schemat myślenia prowadzi do powstania **stereotypu**, czyli uogólnienia, które polega na przypisaniu identycznych cech (negatywnych lub pozytywnych) wszystkim ludziom przynależącym do określonej zbiorowości, niezależnie od dzielących ich w rzeczywistości różnic. Z negatywnych stereotypów wynikają **uprzedzenia**, czyli nieprzychylnie, a nawet wrogie emocje i postawy wobec pewnych grup i ich członków. Uprzedzenia mogą przerodzić się w **dyskryminację** – gorsze, niesprawiedliwe lub krzywdzące postępowanie w stosunku do osób, których dotyczy stereotyp.

negatywny stereotyp
(sfera przekonań)

uprzedzenie
(sfera postaw i emocji)

dyskryminacja
(sfera działań/zachowań)

Czy wiesz, że...

W 2012 r. z inicjatywy Fundacji SYNAPSIS zrealizowana została akcja „Autyzm – całe moje życie”. Była ona odpowiedzią na problem niskiej świadomości społeczeństwa w kwestii autystów oraz stygmatyzacji tych osób. W jej ramach nakręcono krótkie filmy, w których aktor Bartłomiej Topa wcielał się w rolę osoby autystycznej w codziennych sytuacjach, np. w metrze czy hipermarkecie. Dzięki tym niestandardowym działaniom można było się dowiedzieć, dlaczego autyści wykonują określone czynności. Osiągnięto w ten sposób bardzo pozytywne efekty społeczne: akcja pomogła wielu ludziom zrozumieć autyzm i uwrażliwić się na niego, a osobom autystycznym ułatwiła życie w społeczeństwie.

Przykład

Obarczanie winą przy użyciu stereotypu

Przy ulicy Wesołej doszło w krótkim czasie do kilku kradzieży dokonanych przez kieszonkowców – wśród innych mieszkańców miasta powstał stereotyp, że żyją tam sami złodzieje. Ludzie z sąsiedniej ulicy Cichej nabrali uprzedzeń i od pewnego czasu na widok osób z ulicy Wesołej kurczowo przyciskają do siebie torebki lub portfele w strachu przed napadem. W którymś momencie na początku swojej ulicy postawili tablicę z dyskryminującym ostrzeżeniem: „Zakaz wstępu dla mieszkańców ul. Wesołej”. Zastanawiają się także nad wystosowaniem do władz petycji z prośbą o wybudowanie muru odgradzającego ulicę o złej sławie od reszty miasta.

PRAWIE WSZYSTKIE DZIECI Z WASZEJ DZIELNICY MAJĄ DOBRE OCENY, A TY JAKO JEDYNY POTWIERDZASZ TO, CO SIĘ O WAS MÓWI. SŁABO SIĘ UCZYCIE, A TAMCI PEWNIENIE TYLKO ŚCIGAŁI NA SPRAWDZIANACH.

? Wyjaśnij, na czym polega podobieństwo sytuacji przedstawionej w tekście do sytuacji ukazanej na rysunku.

Stygmatyzacja

Konstytucja RP: art. 45 i 47

Stereotypowe myślenie jest ściśle związane ze zjawiskiem społecznym nazywanym **stygmatyzacją, etykietowaniem lub naznaczeniem**, a potocznie także „przypinaniem łąty” lub „zaszufladkowaniem”. Zachodzi ono wówczas, gdy otoczenie społeczne trwale przypisuje jednostce negatywną cechę, szczególnie taką, która jest związana z jej dawnymi zachowaniami i doświadczeniami odstającymi od normy albo z czymś, co inni ludzie uznają w jej życiu za dziwne, nietypowe albo niedopuszczalne. Stygmatyzacja skutkuje zazwyczaj zmarginalizowaniem lub wykluczeniem ze społeczeństwa osoby, do której przyłgnęła określona etykieta (piętno), np. przestępca, alkoholika czy chorego psychicznie.

Skutki społecznego napiętnowania

Niestety, nawet jeśli wcześniej napiętnowany człowiek od dawna postępuje zgodnie ze społecznymi oczekiwaniami i normami,

opinia na temat jego przeszłości często bardzo utrudnia mu pełne uczestniczenie w życiu społecznym. Może np. napotykać problemy ze znalezieniem pracy.

Ludzie poddani stygmatyzacji tracą pewność siebie, a nawet chęć do życia. Wykazują ponadto skłonność do utożsamiania się ze swoim negatywnym wizerunkiem. Niekiedy zaczynają działać zgodnie z zasadą **samospełniającego się proroctwa**. Jeśli inni spodziewają się po tych osobach określonych cech lub zachowań i wyraźnie wyrażają to we wzajemnych kontaktach, niektóre napiętnowane jednostki zaczynają postępować zgodnie z negatywnymi oczekiwaniami. Przykładowo, młody człowiek, którego niesłusznie uznano za przestępcę (np. z powodu jego pochodzenia społecznego) i którego otoczenie traktuje z podejrzliwością, może zacząć zachowywać się jak kryminalista (np. używać slangu, grozić innym), a w końcu nawet rzeczywiście popaść w konflikt z prawem.

Skutki dyskryminacji osób „społecznie naznaczonych”

Stereotypy, uprzedzenia i stygmatyzacja zakłamuja rzeczywisty obraz wielu ludzi. Co gorsza, stają się często podstawą dyskryminacji osób z określonych grup czy kategorii naznaczonych „społecznym piętnem”.

O tym się
mówi!

1 Jak postrzegane są dzieci otyłe? Jako leniwe, nieinteligentne, nie-sprawne. Trudno, by tak oceniane dziecko skutecznie walczyło z otyłością. [...]

– Badania polskie pokazują, że problem stygmatyzacji związany z postrzeganiem dzieci otyłych jako leniwych, mniej sprawnych, mniej inteligentnych przejawia się brakiem akceptacji ze strony rówieśników, odrzuceniem, pominięciem w zabawach (zwłaszcza ruchowych), izolowaniem od grupy, przemocą werbalną (wyśmiewanie, wyszydzanie, wyzywanie, poniżanie) oraz niewerbalną (obraźliwe gesty związane z wagą) i dotyczy zdecydowanej większości otyłych dzieci – mówi Anna Dzielska, pedagog i psychodietetyk [...]. Otyłość w powiązaniu z towarzyszącą jej stygmatyzacją zwiększają ryzyko występowania u dzieci i młodzieży wielu problemów psychospołecznych, w tym m.in. zachowań antyspołecznych (takich jak nieposłuszeństwo, agresja słowna lub przemoc fizyczna), problemów w środowisku rówieśniczym (izolacja, konflikty), zaburzeń uwagi (przekładają się na gorsze wyniki w nauce), problemów emocjonalnych.

Źródło: W. Szczepaniak, *Stygmatyzacja otyłości nie sprzyja odchudzaniu*, www.zdrowie.pap.pl [dostęp: 4.07.2018].

2 Współczesne badania nad ubóstwem dowodzą, że biedni naznaczani są – zarówno przez współobywateli, jak i przez przedstawicieli instytucji pomocowych – jako leniwi, nieuczciwi, roszczeniowi, słabi, niezaradni, bierni, pełni wad, mało ambitni, mało zdolni, głupi [...].

Etykiety tworzą obraz biednego jako kogoś złego, odstraszałego, winnego swojej sytuacji i tym samym niezasługującego na pomoc państwa. Stereotypy wzmacniają negatywne wyobrażenia [...] i postawy wobec biednych [...]. W mediach budowany jest obraz ludzi biednych jako „niepomagalnych” czy „niezatrudnialnych”. W rezultacie opinie o ludziach biednych odnoszone są najpierw do ich społecznej wartości, indywidualnych charakterystyk lub moralnej odpowiedzialności za swoją sytuację, dopiero później – jeśli w ogóle – rozważa się społeczno-strukturalne przyczyny popadania w biedę [...]. [...] o ludziach biednych myśli się, mówi się [jak o innych] i traktuje [się] ich jak [...] obcych dla reszty społeczeństwa.

Źródło: I. Kudlińska, *Stygmatyzacja społeczna jako strategia dyskursywna biedy i jej rola w procesie wykluczenia społecznego*, „Kultura i Społeczeństwo” 2012, nr 1: *Odmiany nierówności*, www.czasopisma.pan.pl [dostęp: 3.04.2019].

3 Romowie często doświadczać – wynikających z ich odmienności i nietolerancji większości – odrzucenia i poniżenia. [...]

Przyznać muszę, że do czasu podjęcia pracy z uczniami romskimi [...] nie interesowałam się losem tych uczniów. Teraz już wiem, że uczniowie ci kierowani byli do poradni pedagogiczno-psychologicznej, gdzie poddawani byli standardyzowanym testom dla dzieci polskich. Z powodu [...] małej znajomości języka polskiego uzyskiwali negatywne oceny z testów, które z kolei były podstawą do umieszczania ich w szkołach specjalnych, a tym samym zamykano im drogę do rozwoju i wszechstronnego kształcenia. [...] Z własnego doświadczenia mogę podać kilka przykładów uprzedzeń i bezpodstawnych oskarżeń [...]: [...] matka przyprowadzająca dziecko na zajęcia do grupy zerowej [...] prosi mnie wprost: „Proszę, aby moja córka nie siedziała przy Cyganach” i na moje pytanie: „Dlaczego?” odpowiada: „Bo ludzie mówią, że oni mają wszyszy”. Przebywam na co dzień z dziećmi romskimi już cztery lata [...] i jakoś nigdy nie spotkałam się z tymi „rzekomymi wszami” [...].

Źródło: M. Łój, *Uczeń romski w społeczeństwie większościowym, dyskryminacja bezpośrednia i pośrednia w szkołach*, 2008, www.kuratorium.waw.pl [dostęp: 5.07.2018].

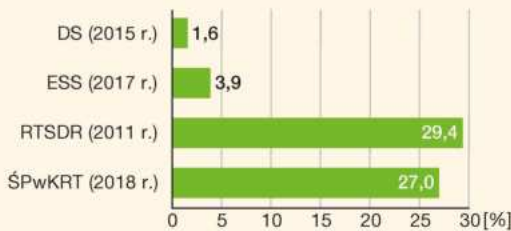
? Oceń, jak stygmatyzacja wpływa na jakość życia jednostki i funkcjonowanie całego społeczeństwa. Odwołaj się do przykładów z zamieszczonych tekstów.

■ Badania opinii publicznej na temat dyskryminacji

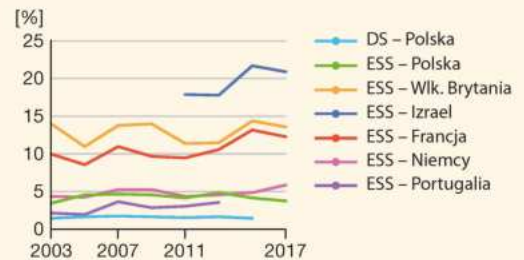
Skala subiektywnego poczucia dyskryminacji jest bardzo trudna do zmierzenia. Przedstawione poniżej wyniki badań są bardzo rozbieżne. Różnice między sondażami mogą wynikać m.in. z formy pytania skierowanego do respondentów. Sam termin „dyskryminacja” często nie jest dostatecznie zrozumiały dla niektórych ankietowanych lub wywołuje w nich bardzo negatywne skojarzenia, z którymi nie chcą się identyfikować.

Nazwa badania i źródło dostępu [02.04.2019]	Skrót	Pytanie/stwierdzenie skierowane do respondentów
<i>Diagnoza Społeczna. Warunki i jakość życia Polaków</i> , Rada Monitoringu Społecznego, www.diagnoza.com	DS	W minionym roku byłem/byłam dyskryminowany/dyskryminowana ze względu na narodowość, wygląd, przekonania lub z innych powodów.
<i>Europejski Sondaż Społeczny</i> , Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, www.ifispan.pl/ess	ESS	Czy uznałby/uznałaby się Pan/Pani za osobę należącą do grupy ludzi, która jest w Polsce dyskryminowana, gorzej traktowana niż inne grupy w naszym kraju?
<i>Równe Traktowanie Standardem Dobrego Rządzenia</i> , Uniwersytet Jagielloński, www.sieciownosci.gov.pl	RTSDR	Czy był/była Pan/Pani w Polsce kiedykolwiek gorzej potraktowany/potraktowana w jakiegokolwiek sytuacji ze względu na...?
<i>Świadomość prawna w kontekście równego traktowania. Raport dla Biura Rzecznika Praw Obywatelskich</i> , Kantar Public, www.rpo.gov.pl	ŚPwKRT	Czy uważa Pan/Pani, że należy do grupy, która, ogólnie rzecz biorąc, jest w Polsce narażona na dyskryminację ze względu na wymienione cechy?

Odsetek respondentów, którzy w danym badaniu odpowiedzieli twierdząco na wymienione w tabeli pytanie/stwierdzenie

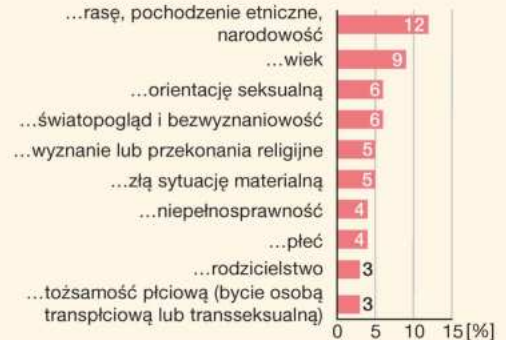
Wyniki DS w Polsce i ESS w wybranych krajach w latach 2003–2017

RTSDR (2011 r.) – Odsetek respondentów, którzy kiedykolwiek odczuli w Polsce gorsze traktowanie ze względu na...

ŚPwKRT (2018 r.) – Odsetek badanych, którzy uznali, że należą do grupy narażonej w Polsce na dyskryminację ze względu na...

Jak tworzą się podziały na „swoich” i „obcych”?

W trakcie poznawania świata człowiek nadaje mu sens: grupuje dostrzeżone obiekty i zjawiska w różne kategorie na podstawie ich charakterystycznych cech. W podobny sposób grupujemy ludzi, np. pod względem płci, miejsca zamieszkania, koloru skóry czy narodowości. Z tego rodzaju podziałów może wynikać rozróżnienie na dwie grupy: do jednej z nich należymy „my”, a drugą tworzą „oni”. Jednostka utożsamia się ze „swoimi”, czyli z ludźmi posiadającymi takie same jak ona cechy, i odróżnia się od osób, których nazywa „innymi” lub „obcymi”.

Proces podziału, którego efektem jest powstanie dystansu między „swoimi” a „obcymi”, ma swoją pozytywną stronę. Dzięki niemu jednostka zaspokaja potrzebę przynależności (buduje swoją tożsamość) i wyrabia w sobie przekonanie, że grupa „swoich” będzie służyła jej wsparciem w kontaktach z „innymi” (poczucie wspólnoty).

Jednakże podział na „swoich” i „obcych” czasami niesie ze sobą bardzo negatywne konsekwencje dla życia pojedynczych ludzi i całych społeczeństw, np. może spowodować wybuch otwartego konfliktu między wrogimi grupami. Zarówno wśród „swoich”, jak i wśród „obcych” wyobrażenia na temat strony przeciwnej wynikają ze stereotypów. W celu zbadania tego zjawiska przeprowadzono różne eksperymenty. Wynikające z nich wnioski przedstawia poniższa tabela.

Przykład

Seria eksperymentów Tajfala

Henri Tajfel prowadził badania, aby sprawdzić, czy grupowa stronniczość pojawia się także wśród ludzi słabo ze sobą związanych. W trakcie jednego z badań podzielił uczestników na dwie grupy przez losowanie przy użyciu monety. W innym eksperymencie poprosił badanych o wyrażenie opinii na temat nieznanymi im obrazów, a następnie poinformował ich, że na podstawie swoich malarskich preferencji zostali przydzieleni do grupy zwolenników „stylu Klee” albo „stylu Kandinskiego”. W rzeczywistości w tym badaniu podział na grupy był również losowy.

Okazało się, że sama świadomość przynależności do określonej grupy – nawet do takiej utworzonej według mało znaczącego kryterium – wystarczyła, aby osoby, które wcześniej się nie знаły ani nie kontaktowały się ze sobą w trakcie badania, wykazywały skłonność do faworyzowania „swoich”. Okazywały wobec nich większą sympatię i lepiej oceniały ich pracę. Najbardziej zaskakujące było spostrzeżenie, że poczucie wyższości nad przeciwną grupą było ważniejsze od wymiernych korzyści uzyskiwanych przez grupę własną. Gdy badanym umożliwiano przyznanie uczestnikom nagród za wykonanie zadania, częściej wybierali opcję wypłacenia po dwa dolary „swoim” i po jednym dolarze „obcym” niż opcję, w której „swoi” otrzymaliby po trzy dolary, a „obcy” – po cztery.

Badania Quattrone’a i Jonesa

Postrzeganie „obcych” jako grupy złożonej z bardzo podobnych do siebie osób było tematem dociekań George’a Quattrone’a [czyt.: dzordża klatrona] i Edwarda E. Jonesa [czyt.: dzonsa].

Jak ludzie postrzegają często „swoich” i „obcych”?

Zasada	Przychylność wobec „swoich”	Jednorodność „obcych”
Jak to działa?	Ludzie lubią bardziej członków swojej grupy – chętniej przypisują im pozytywne cechy i są bardziej skłonni do podjęcia z nimi współpracy.	Ludzie są przekonani, że „obcy” w zasadzie niewiele się między sobą różnią i są do siebie bardziej podobni niż osoby z grupy „swoich”.
Ukryty cel	Podwyższenie samooceny – ludzie chcą należeć do grup, które cenią bardziej od innych. Pokonanie „obcych”, np. w rywalizacji sportowej, wzmacnia poczucie dumy z grupy „swoich”.	Uzupełnianie luk w wiedzy za pomocą skrótów myślowych – ludzie mają przeświadczenie, że jeśli wiedzą coś o jednej osobie z obcej grupy, to samo dotyczy także wszystkich „innych”.

- 1** Przeprowadźcie dyskusję na temat tego, jakie czynniki pogłębiają problem nierówności szans życiowych wśród młodzieży. Wskażcie grupy, których zjawisko to dotyczy w największym stopniu.

Na forum klasy

- 2** Podaj przykłady stygmatyzacji w życiu społecznym. Wyjaśnij, jak wpływa ona na relacje napiętnowanej jednostki z otoczeniem.

- ★ **3** Rozważ, czy pozytywne stereotypy mogą wywołać podobne skutki jak stereotypy negatywne.

- 4** Omów dane przedstawione na wykresach na s. 41. Rozważ, czy w świetle zaprezentowanych wyników badań poziom subiektywnego poczucia dyskryminacji wśród mieszkańców Polski może mieć istotny wpływ na jakość życia społecznego.

Praca z wykresem

- 5** Zapoznaj się z danymi przedstawionymi w tabeli. Następnie rozstrzygnij, czy kwestia nierówności płac kobiet i mężczyzn dotyczy w największym stopniu „nowych” krajów Unii Europejskiej, czy też jest to problem dotyczący w podobnym stopniu wszystkich państw wspólnoty. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Praca z tabelą

Średnia różnica między stawkami godzinowymi za pracę otrzymywanymi przez kobiety i mężczyzn w wybranych państwach Unii Europejskiej (UE)

Kraje, które należały do UE przed 2004 r.	Średnia różnica (w procentach)	Kraje, które przystąpiły do UE w 2004 r. i później	Średnia różnica (w procentach)
Włochy	5,5	Rumunia	5,8
Belgia	6,5	Polska	7,7
Irlandia	13,9	Słowenia	8,1
Szwecja	14	Chorwacja	10,4
Hiszpania	14,9	Węgry	14
Austria	21,7	Czechy	22,5
Niemcy	22	Estonia	26,9

Źródło: Różnica w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn w Unii Europejskiej, Komisja Europejska, 2015, ec.europa.eu [dostęp: 30.10.2018].

- 6** Przyjrzyj się rysunkowi i wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a) Uzasadnij, że rysunek ilustruje zasadę przychylności wobec „swoich”.

- b) Wskaż właściwe dokończenie zdania.

Z sytuacji ukazanej na rysunku wynika, że postrzeganie „obcych” przez „swoich” jest zazwyczaj bardzo

- A. neutralne. C. racjonalne.
B. obiektywne. D. subiektywne.

tolerancja | nietolerancja | akceptacja | negocjacje | mediacja | arbitraż

Czy zastanawiasz się czasami nad tym, jak powinien wyglądać idealny świat? Czy nie byłoby wspaniale, gdyby ludzie lepiej się rozumieli i nie spierali się ze sobą? Ale zaraz... Czy nie wydaje Ci się, że taki świat byłby bardzo nudny? Czy ciągle unikanie sporów nie uczyniłoby naszego życia zbyt monotonnym? Jak możemy radzić sobie z odmiennościami, które nas otaczają? W jaki sposób można rozwiązywać konflikty?

■ Jak unikać nierównego traktowania „innych”?

 Konstytucja RP: art. 30 i 31

Z pewnością łatwo powiedzieć, że najlepszym sposobem walki z gorszym traktowaniem innych ludzi jest odrzucenie stereotypów i uprzedzeń. W praktyce okazuje się to często bardzo trudne, ponieważ człowiek w swoim myśleniu szuka uproszczeń. Jednak świadomość tego, że możemy mylić się w ocenach i opiniach formułowanych na podstawie szczątkowych informacji, może nas przybliżyć do życiowej postawy nazywanej **tolerancją**. Polega ona na szanowaniu cudzych poglądów i uczuć oraz odmiennych kultur. Często wymaga życzliwości, cierpliwości i wyrozumiałości.

■ Z czym nie należy mylić tolerancji?

Tolerancji nie można utożsamiać z **afirmacją**, czyli wychwalaniem określonych cech, postaw czy poglądów. Tolerancyjnej postawy nie powinno się również mylić z **akceptacją**, czyli uznaniem określonego – dotychczas „obcego” – punktu widzenia za słuszny albo

czyichś cech lub postępowania za zgodne z własnymi oczekiwaniami. Brak subiektywnej akceptacji konkretnych postaw i zachowań nie musi wskazywać na nietolerancję. Przykładowo, komuś może się nie podobać dany rodzaj muzyki, nie znaczy to jednak, że osoba ta jest nietolerancyjna wobec fanów tego gatunku. O jej **nietolerancji** moglibyśmy mówić wtedy, gdyby – świadomie lub nieświadomie – obrażała miłośników nie-lubianej przez siebie twórczości albo podejmowała szkodliwe dla nich działania. Trzeba także pamiętać, że w niektórych sytuacjach tolerancyjna postawa nie jest najlepszym rozwiązaniem, np. nikt nie powinien tolerować bezprawnego stosowania przemocy wobec kogokolwiek.

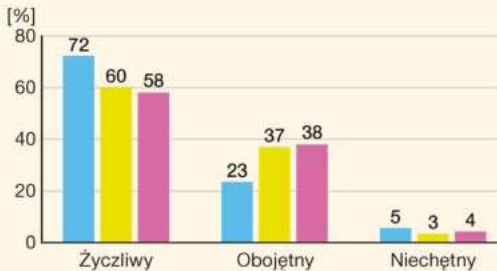

Sportowcy z niepełnosprawnością swoim wysiłkiem i zaangażowaniem dowodzą, jak nieprawdziwe są stereotypy i uprzedzenia dotyczące ludzi z fizycznymi i psychicznymi ograniczeniami. Przykłady osób, które pokonują bariery fizyczne i mentalne, uświadamiają nam, że dzielące nas różnice nie powinny decydować o szczęściu i sukcesie żadnego człowieka.

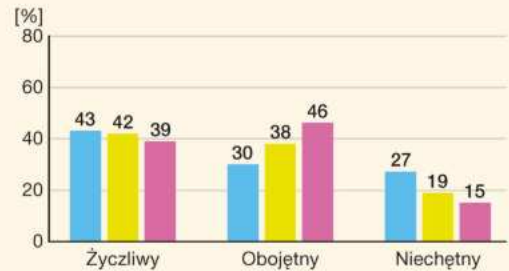
Pomiary poziomu tolerancji i nietolerancji

Wyniki badań opinii publicznej informują, jaki jest w społeczeństwie polskim poziom tolerancji wobec osób, które z powodu swoich specyficznych cech są narażone na nierówne traktowanie. Przykładowo, można prześledzić rezultaty sondaży dotyczące postaw respondentów, którzy osobiście zetknęli się z osobami niepełnosprawnymi lub homoseksualnymi, oraz tych badanych, którzy nie mieli kontaktu z takimi osobami.

Jaki jest Pana/Pani stosunek do osób chorych psychicznie?

Jaki jest stosunek Pana/Pani otoczenia do osób chorych psychicznie?

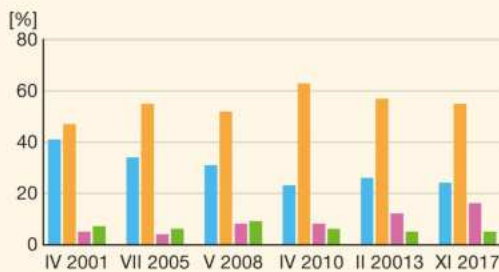

Respondenci, którzy...

- ...mili kontakt osobisty z osobami chorymi psychicznie.
- ...zetknęli się z osobami chorymi psychicznie wyłącznie za pośrednictwem mediów lub literatury.
- ...nie mieli żadnej styczności z osobami chorymi psychicznie.

Źródło: Stosunek do osób chorych psychicznie. Komunikat z badań BS/147/2012, www.cbos.pl [dostęp: 30.07.2018].

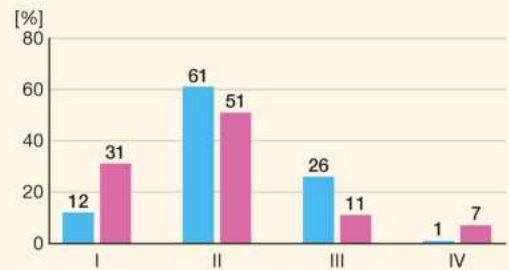
Odsetek osób, które uważają, że...

Respondenci, którzy...

- ...homoseksualizm nie jest rzeczą normalną i nie wolno go tolerować.
- ...homoseksualizm jest wprawdzie odstępstwem od normy, lecz należy go tolerować.
- ...homoseksualizm jest rzeczą normalną.
- Trudno powiedzieć.

Odsetek osób, które uważają, że...

Respondenci, którzy...

- ...znają osobiście geja lub lesbijkę.
- ...nie znają osobiście geja lub lesbijki.

Źródło: Stosunek do osób o orientacji homoseksualnej i związków partnerskich. Komunikat z badań 147/2017, www.cbos.pl [dostęp: 30.07.2018].

Jak przeciwstawiać się nietolerancji?

Kampanie społeczne przekonujące do sprzeciwu wobec różnych form stygmatyzacji i dyskryminacji przynoszą z pewnością pozytywne skutki – dzięki nim wiele osób uświadamia sobie, że ich dotychczasowe poglądy na daną kwestię obarczone były błędnymi spostrzeżeniami i wnioskami. Jednak przyczyn nierównego traktowania nie da się sprowadzić jedynie do braku rzetelnej wiedzy na temat różnic między ludźmi. Nasze przekonania dotyczące „innych” oraz zachowania wobec nich zależą w dużej mierze od emocji wywołanych spotkaniem z odmiennością. Przykładowo, możemy odczuwać nieracjonalny strach przed nieznanym, który sprawia, że nieistotne stają się inne okoliczności kontaktu z różniącymi się od nas osobami. W rezultacie wyjazdy zagraniczne u niektórych ludzi wywołują niepokój, który skutkuje niechęcią do poznawania innych kultur i zwyczajów.

Jak dowodzą badania społeczne, nawet osobiste spotkanie członków różniących się grup, umożliwiające im bliższe poznanie się, często nie skutkuje przełamaniem wzajemnych uprzedzeń. Aby relacje łączące obie zbiorowości rzeczywiście opierały się na tolerancji i zrozumieniu, należy zadbać o to, aby ich **kontakty** przebiegały w szczególnych warunkach. Niektóre z tych wymogów przedstawiono w poniższej tabeli.

Czy wiesz, że...

Międzynarodowy Dzień Tolerancji to święto obchodzone corocznie 16 listopada. Zostało ustanowione przez UNESCO w 1995 roku. Ma na celu promowanie postaw szacunku, akceptacji i uznania dla bogactwa i różnorodności kultur na świecie. Państwa członkowskie uznały, że tolerancja obejmuje m.in.

- respektowanie cudzych praw i cudzej własności,
- uznanie i akceptację różnic indywidualnych,
- umiejętność komunikowania się oraz słuchania i rozumienia innych.

Jakie warunki społeczne sprzyjają, a jakie – nie sprzyjają tolerancji?

Co nie sprzyja tolerancji?	Co sprzyja tolerancji?
Rozbieżność celów i interesów obu grup Przyjmowaniu postaw tolerancyjnych nie sprzyja sytuacja, gdy jedna z grup uznaje, że dla realizacji swoich celów musi działać w sposób krzywdzący dla drugiej grupy, która z kolei przyjmuje, że powinna bronić się przed działaniami przeciwników.	Wzajemne zależności i wspólne cele łączące obie grupy Nawiązywaniu tolerancyjnych relacji między ludźmi sprzyja sytuacja, w której jedna grupa dla realizacji swoich celów musi nawiązać z drugą grupą współpracę korzystną dla obu stron.
Przyzwolenie większości na lepsze traktowanie jednej grupy kosztem drugiej Przeszkodą w kształtowaniu tolerancyjnych stosunków społecznych są normy, które w określonej dziedzinie życia dają nadmierne przywileje jednej grupie, np. zasada, że szefem jakiejś organizacji może być tylko osoba z uprzywilejowanej większości.	Równy status obu grup i społeczne normy równości Stwarzanie szans na równy udział w różnych dziedzinach życia sprawia, że członkowie obu grup przestają ze sobą rywalizować, a dzielące ich różnice nie wpływają znacząco na ich dobrostan.
Oficjalne spotkania niewielu przedstawicieli grup „swoich” i „obcych” Trudno przełamać wzajemną nieufność w trakcie „sztywnych”, oficjalnych spotkań, np. konferencji, na których zazwyczaj nie dochodzi do bezpośrednich interakcji między członkami przeciwnych grup.	Nieformalne kontakty łączące wielu członków grup „swoich” i „obcych” Przyjmowaniu postaw tolerancyjnych sprzyja sytuacja, gdy wielu członków obu grup musi nawiązywać nieformalne kontakty i przy okazji odbywać szczere rozmowy.

■ Dlaczego wybuchają konflikty?

Każdego dnia ludzie wymieniają się opiniami i poglądami – często odkrywają przy tym, że ich interesy są sprzeczne albo że dążą do zupełnie odmiennych celów. Niezgodność postaw i przekonań może wywoływać mniejsze spory oraz **konflikty**, czyli stany napięcia – nieraz bardzo ostrego – między jednostkami lub zbiorowościami. Bywa czasami, że utrudniają one lub niszczą relacje międzyludzkie.

Niekiedy wybuchowi konfliktu towarzyszą silne uczucia (np. gniew, zazdrość), które mogą spowodować, że spór będzie narastać. W takich sytuacjach pierwotna przyczyna zatargu schodzi na dalszy plan, a z biegiem czasu po obu stronach mnożą się kolejne powody do konfrontacji. Czasami konflikty zmuszają zwaśnione grupy do refleksji nad poważnymi, niekiedy głęboko skrywanymi

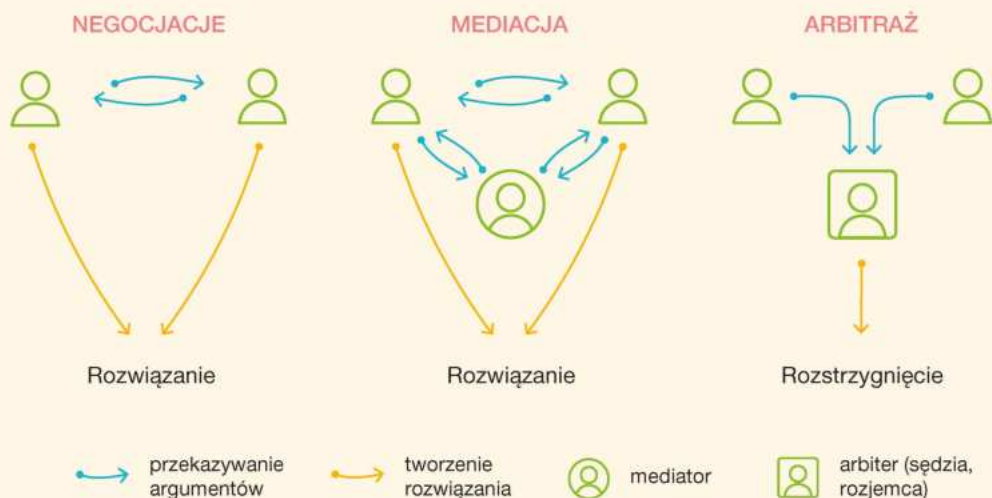
problemami – w takich przypadkach spory mogą odegrać pozytywną rolę w rozwoju jednostek lub społeczeństw.

■ Co nie prowadzi do rozwiązania konfliktu?

Przeświadczenie obu stron, że konflikt się skończył, nie musi oznaczać, że został on naprawdę zażegnany. Do rozstrzygnięcia sporu nie prowadzi ani uległość, czyli rezygnacja z własnych celów pod naciskiem strony przeciwnej, ani unikanie problemu – lekceważenie go i odkładanie na później jego rozwiązania. Również podjęcie bezwzględnej walki z przeciwnikiem – nawet jeśli uda się go pokonać – nie powoduje zamknięcia spornej sprawy, a tylko zwiększa napięcie, które z dużym prawdopodobieństwem doprowadzi w przyszłości do ponownego wybuchu konfliktu.

■ Sposoby rozwiązywania konfliktów

Skutecznemu wyjaśnianiu nieporozumień sprzyjają postawy zakładające podjęcie współpracy lub osiągnięcie kompromisu. Do podstawowych metod, które pozwalają stronom konfliktu rozwiązać sporne kwestie, należą: negocjacje, mediacja i arbitraż. Na poniższym schemacie przedstawiono ich najważniejsze cechy.

- 1** Rozstrzygnij na podstawie danych umieszczonych w tabeli, które z poniższych zdań są prawdziwe, a które – fałszywe.

Praca z tabelą

Ocena wybranych zachowań przez respondentów (wyniki w procentach)

Zachowanie	Rok	Odpowiedzi respondentów				
		W ogóle mnie to nie obchodzi	Mało mnie to obchodzi	Trochę mnie to obchodzi	Bardzo mnie to obchodzi	Trudno powiedzieć
Ktoś płaci mniejsze podatki, niż powinien.	2007	27,8	28,3	24,0	13,5	6,4
	2009	28,6	27,6	22,5	13,5	7,8
	2011	24,9	26,9	26,9	16,0	6,3
	2013	22,9	25,9	27,0	17,6	6,7
	2015	22,5	26,6	26,7	18,1	6,2
Ktoś pobiera niesłusznie zasiłek dla bezrobotnych.	2007	21,3	25,1	24,2	23,3	6,0
	2009	22,2	24,5	23,1	23,2	7,0
	2011	18,5	24,5	26,9	24,5	5,6
	2013	18,6	23,4	26,6	25,5	5,9
	2015	17,6	24,0	27,0	26,0	5,4
Ktoś wyludza odszkodowanie z ubezpieczenia.	2011	19,8	23,8	24,0	24,9	7,5
	2013	19,2	23,5	23,4	25,8	8,1
	2015	18,6	23,6	23,9	26,4	7,5

Źródło: Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków, www.diagnoza.com [dostęp: 15.01.2019].

- A** We wszystkich przedstawionych edycjach badania najwięcej respondentów wskazywało, że kwestia płacenia podatków w ogóle ich nie obchodzi.
- B** W latach 2007–2015 o ponad 10 punktów procentowych spadły wskaźniki świadczące o krytycznym podejściu Polaków do problemu niesłusznego pobierania zasiłków dla bezrobotnych.
- C** W 2015 r. respondentów, którzy odpowiedzieli, że bardzo ich obchodzi problem wyludzania odszkodowań, było dwa razy mniej niż badanych, których ta kwestia w ogóle nie obchodziła lub mało obchodziła.

- 2** Przygotujcie regulamin, w którym przedstawicie zasady rozwiązywania konfliktów w Waszej klasie.

Na forum klasy

- a) Podczas pracy skorzystajcie z metody burzy mózgów.
- b) Uwzględnijcie obowiązujące w polskim społeczeństwie normy i wartości oraz różne sposoby rozstrzygnięcia sporów.
- c) Gotowy regulamin zapiszcie na dużej kartce papieru i zawieście go w widocznym miejscu.

- 3** Zapoznaj się z tekstem źródłowym, a następnie wykonaj podane polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Mediacja to rozmowa stron, w trakcie której dąży się do rozwiązania konfliktu i znalezienia porozumienia pomiędzy stronami sporu. [...] Mediator prowadzący proces mediacji ułatwia stronom dojście do porozumienia poprzez tworzenie bezpiecznej i poufnej atmosfery, jest neutralny – nie narzuca swojego punktu widzenia i swoich rozwiązań, jest bezstronny – dba o równowagę/równorzędność stron w trakcie całego procesu. W większości krajów na świecie mediacja jest uznaną i powszechną metodą rozwiązywania sporów między ludźmi. W USA tylko 5% spraw zgłoszonych do sądu trafia na wokandę, reszta rozwiązywana jest polubownie. Porozumienie osiągnięte poprzez rozwiązanie konfliktu, a nie rozstrzygnięcie – zgodnie z wolą np. arbitra czy sędziego – jest akceptowane i uznawane przez strony. Trudno nie zgodzić się i nie respektować decyzji, w której podejmowaniu brało się czynny udział; o wiele łatwiej nie uznać i odwołać się od decyzji sędziego.

Źródło: Z. Bauman, *Płynne życie*, tłum. T. Kunz, Kraków 2007, s. 6, 17.

- a)** Wymień cechy mediacji, które powodują, że jest ona skuteczną formą rozwiązywania konfliktów.
- b)** Wyjaśnij, na czym polega rola mediatora.
- ★ **4** Spośród podanych zjawisk wybierz trzy, które są – Twoim zdaniem – najczęstszymi przyczynami konfliktów społecznych. Uzasadnij swój wybór i opisz krótko każdy ze wskazanych przez Ciebie problemów społecznych.
- A** Bezrobocie
 - B** Choroby psychiczne
 - C** Narkomania
 - D** Niskie kwalifikacje zawodowe, brak wykształcenia
 - E** Patologie życia rodzinnego
 - F** Trudne warunki mieszkaniowe
 - G** Ubóstwo (bieda)
 - H** Uzależnienie od alkoholu
- 5** Oceń, jakiego rodzaju konflikty między ludźmi są – Twoim zdaniem – najtrudniejsze do rozwiązania. Uzasadnij swoją opinię.
- 6** Opisz trzy sposoby rozwiązywania konfliktów. Następnie przedstaw zalety i wady poszczególnych metod.
- 7** Przeprowadźcie dyskusję na temat przeszkód, które utrudniają negocjacje. Podajcie sytuacje z Waszego życia, kiedy grupy nie mogły się porozumieć w trakcie rozmów.

Na forum klasy

społeczeństwa: otwarte, postindustrialne, konsumpcyjne, masowe, informacyjne | problemy młodzieży

Konsumpcyjne, masowe, informacyjne... Jak jest współczesne społeczeństwo? Jak jest zorganizowane i jak przebiega życie społeczne w dzisiejszym świecie? A na czym polegają największe problemy młodego pokolenia?

■ Jak jest charakteryzowane społeczeństwo?

Gdy badacze społeczni analizują współczesną ludzkość, wskazują na cechy ogólnie odróżniające obecne społeczeństwo od społeczeństw z przeszłości, a także starają się prognozować, jak te cechy mogą się zmieniać w przyszłości. Wyróżniają typy społeczeństw, których nazwy odnoszą się do szczególnie istotnej cechy życia społecznego w danej epoce (np. społeczeństwo masowe).

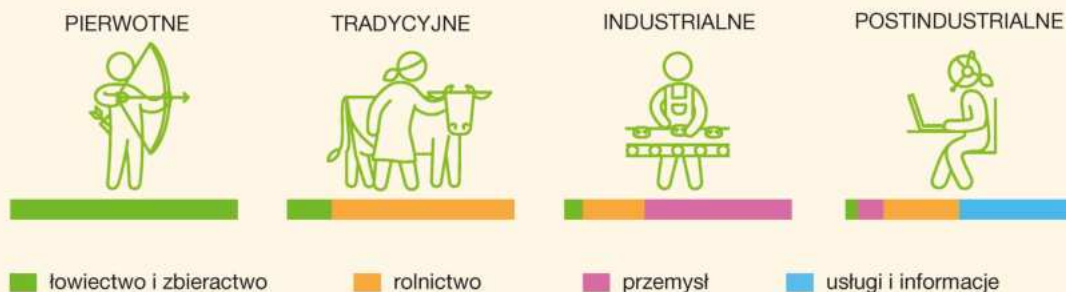
Za pomocą tych terminów opisują zwykle społeczeństwo globalne, ponieważ upowszechnienie się wielu jednolitych wzorców na całym świecie spowodowało, że sytuacja społeczna w wielu różnych krajach stała się bardzo podobna.

■ Społeczeństwo postindustrialne

W XX w. dzięki intensywnemu rozwojowi gospodarczemu i technologicznemu państw zachodnich – a za ich przykładem także innych krajów – nastąpiło przeobrażenie społeczeństwa industrialnego (przemysłowego), które rozwinęło się w XIX w., w **społeczeństwo postindustrialne** (poprzemysłowe). Zmiana ta nadała inny charakter życiu społecznemu. Polegała na odwróceniu modelu gospodarczego: w społeczeństwach

■ Związek przemian gospodarczych z typem społeczeństwa

Zachodzące w ciągu stuleci zmiany w sposobach gospodarowania nadawały określony charakter życiu społecznemu. Nie wszystkie społeczeństwa przeszły jednak taką samą ewolucję – współcześnie na świecie ciągle można spotkać społeczności, które nie znają nowoczesnych technologii i trudnią się wyłącznie myślistwem lub rolnictwem.

industrialnych najważniejsza była produkcja dóbr materialnych, natomiast w społeczeństwach współczesnych największe znaczenie – m.in. w strukturze zatrudnienia ludności – zyskały gałęzie gospodarki dostarczające **usługi i informacje** (wiedzę). Również w przemyśle nastąpiły gwałtowne przeobrażenia, polegające na automatyzacji, komputeryzacji i robotyzacji produkcji. Jednocześnie wzrosło zapotrzebowanie na specjalistów posiadających wiedzę na temat nowoczesnych rozwiązań. Ponadto obecnie ludzie stają się coraz bardziej mobilni i otwarci.

■ Społeczeństwo otwarte

Społeczeństwo otwarte wykształciło się wówczas, gdy odrzucono dawną strukturę społeczną opartą na poddaństwie i stopniowo zastąpiono ją systemem odwołującym się do idei obywatelstwa. Wyraża się ona m.in. w promowaniu zasad wolności i równości wszystkich ludzi.

Obecnie bardzo mocno podkreśla się **indywidualizm** człowieka i możliwość jego różnorodnej aktywności w życiu społecznym. Ponadto w przeciwieństwie do dawnych epok współcześnie społeczeństwo wymaga od jednostek **tolerancji** wobec różnorodności kulturowej, religijnej czy światopoglądowej.

Zasada otwartości i tolerancji stała się podstawą wielu regulacji międzynarodowych oraz przepisów prawnych w poszczególnych państwach. Oczywiście nie jest tak, że wszędzie na świecie zapanowały wolność i pokój, ale w odróżnieniu od przeszłości w życiu społecznym dominuje oczekiwanie, by ludzka godność była zawsze chroniona.

■ Społeczeństwo konsumpcyjne

Krytyczne spojrzenie na zachowania współczesnych ludzi skłania do stwierdzenia, że tworzą oni **społeczeństwo konsumpcyjne**, w którym znany dylemat: „Być czy mieć?” znajduje rozwiązanie w odpowiedzi: „Mieć!”. W dzisiejszej gospodarce dążenie ludności do dobrobytu wpływa na dynamiczny rozwój handlu na poziomie lokalnym, państwowym i globalnym. Wielu ludzi na świecie chce korzystać z szerokiej oferty produktów i usług, które pozwalają na udoskonalenie różnych aspektów życia. **Handel** dotyczy już nie tylko samych dóbr materialnych, lecz także symboli, wiedzy czy niektórych praw (np. do wykorzystania wizerunku danej osoby).

Obecna sytuacja społeczna może być niebezpieczna, ponieważ podsycana przez reklamę i marketing chęć posiadania przemienia wielu ludzi w bezrefleksyjnych konsumentów. Podporządkowują oni swoje życie kolejnym zakupom i są przekonani, że za odpowiednią cenę można kupić praktycznie wszystko.

Nadmierna i nieodpowiedzialna konsumpcja skutkuje w wielu rejonach świata zanieczyszczeniem środowiska, m.in. zwiększeniem ilości odpadów.

■ Społeczeństwo informacyjne

Wyrażenie „**społeczeństwo informacyjne**” przywołuje na myśl zagadnienia związane z informatyką, komputerami i internetem. Takie skojarzenie jest bliskie prawdzie, nie do końca wyjaśnia jednak znaczenie tego terminu. Nie chodzi bowiem tylko o to, że obecnie miliardy ludzi na świecie korzystają z najnowszych narzędzi do porozumiewania się na odległość i dużo czasu spędzają w sieci. Okazuje się, że informacja stała się na całym świecie wartością nie do przecenienia. Globalna wymiana danych i osiągnięć naukowych oraz idąca z nią w parze rywalizacja o dostęp do najnowszej wiedzy leżą dziś u podstaw funkcjonowania poszczególnych społeczeństw.

W rzeczywistości, w której w każdym momencie trwa wymiana tysięcy informacji, jednostka nie jest już w stanie samodzielnie poznać i przemyśleć wszystkich kierowanych do niej newsów i doniesień medialnych. Często dociera do niej **szum informacyjny** – czyli nadmiar różnorodnych wiadomości – który sprawia, że staje się ona coraz bardziej zagubiona w świecie i bierna. Często bezkrytycznie przyjmuje nierzetelne wiadomości lub tzw. **fake newsy** [czyt.: fejk njusy], czyli odpowiednio spreparowane fałszywe komunikaty, które mają na celu wprowadzenie odbiorców w błąd.

■ Społeczeństwo masowe

Określenie „**społeczeństwo masowe**” wskazuje na fakt, że współcześnie dzięki nowoczesnym rozwiązaniom wielu ludzi (masa podobnych jednostek) w podobnym czasie podejmuje podobne decyzje i działania. Zjawisko to prowadzi do ujednolichenia wzorców, postaw i norm społecznych w wielu regionach świata.

Pozytywną stroną masowości jest m.in. to, że dostęp do bieżących informacji i najnowocześniejszych osiągnięć cywilizacyjnych uzyskują miliardy ludzi w różnych krajach i regionach, co pozwala im skuteczniej niż dawniej wpływać na własne otoczenie. Wskazać można jednak także zagrożenia wynikające z umasowienia kultury i gospodarki. Postępująca **komercjalizacja**, czyli dostosowanie wielu dziedzin życia do wymogów handlu, prowadzi do tego, że w społeczeństwie zaczynają dominować jednolite wzorce określające m.in. gusta, styl życia czy relacje międzyludzkie. Powszechna dostępność określonych towarów oraz łatwa przyswajalność produktów kultury masowej (popkultury) mogą przyczyniać się do stopniowego zanikania indywidualizmu, rozumianego jako poczucie niezależności i odrębności oraz dążenie do zachowania własnych poglądów.

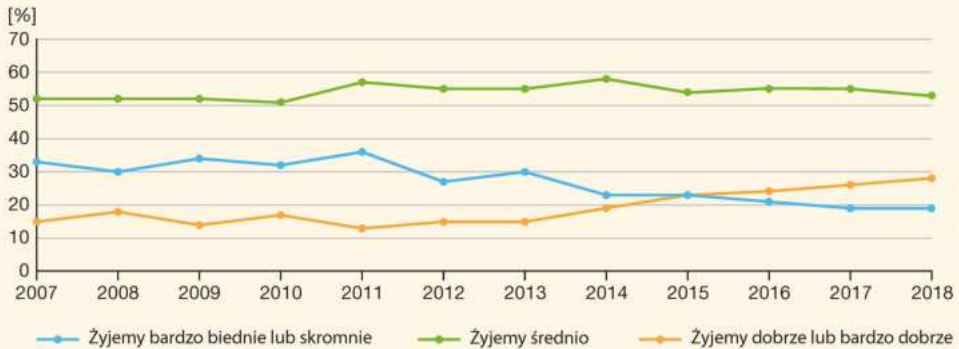

? Odpowiedź, która z cech współczesnego społeczeństwa powoduje zagubienie i dezorientację jednostek.

Młodzież i współczesne zagrożenia

Współczesny świat stwarza młodym ludziom wiele nowych możliwości, ale przynosi im również różnego rodzaju zagrożenia. W Polsce wśród problemów młodych można wskazać na nierówności szans życiowych, brak dobrych autorytetów, sięganie po używki, a także agresję i przemoc.

Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana/Pani gospodarstwie domowym?

Źródło: *Materialne warunki życia*, 2018, www.cbos.pl [dostęp: 31.01.2019].

Poziom wsparcia ze strony rodziców i rówieśników według młodzieży w wieku 11–15 lat

Odsetek osób w wieku 15–16 lat, które kiedykolwiek używały...

Źródło: *Dzieci się liczą 2017. Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce*, fdcs.pl [dostęp: 31.01.2019].

? Oceń – na podstawie przedstawionych danych – jaki jest poziom poszczególnych zagrożeń, z którymi spotyka się młodzież w Polsce. Uzasadnij swoją odpowiedź.

1 Przyporządkuj do każdej nazwy typu społeczeństwa właściwy opis.

- 1** społeczeństwo otwarte
- 2** społeczeństwo postindustrialne
- 3** społeczeństwo masowe
- A** Charakterystyczna dla tego społeczeństwa jest dominująca pozycja sektora usług w gospodarce. Podstawą funkcjonowania przedsiębiorstw jest w nim specjalistyczna wiedza. W produkcji wykorzystuje się nowoczesne technologie.
- B** W społeczeństwie takim można zaobserwować stopniowy zanik więzi międzyludzkich. Jego członkowie odchodzą od tradycyjnych wartości. Dominują wśród nich postawy bierności, materializmu i konformizmu.
- C** U podstaw funkcjonowania tego społeczeństwa leży masowe wykorzystanie nowoczesnych, zaawansowanych technicznie środków komunikacji oraz szybkie przetwarzanie i przekazywanie informacji.
- D** Życie w tym społeczeństwie jest zorganizowane zgodnie z zasadami wolności, tolerancji, pluralizmu oraz poszanowania praw jednostki.

2 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenie.

Praca z tekstem źródłowym

W przeciwieństwie do swoich poprzedników nowe ruchy społeczne nie potrzebują już zbiorowych akcji, które odzwierciedlają interesy jednej, określonej grupy społecznej. Nacisk na tożsamość, wartości kulturowe i proces nadawania (i redefiniowania) znaczeń sprawia, że dla nowych ruchów społecznych kluczowego znaczenia nabierają proces komunikowania oraz zasoby informacyjne. [...]

„Odwracając popularne motto sprzed dwudziestu pięciu lat: ruchy społeczne muszą myśleć lokalnie (w odniesieniu do swoich zainteresowań i swojej tożsamości), a działać globalnie, gdyż jest to jedyny poziom, który się dziś liczy [...]”.

Nowe ruchy społeczne stanowią coraz ważniejszy element globalnego pejzażu aktywności obywatelskiej. Ich podstawowym narzędziem działania i jednocześnie technologią nieodwołalnie wpisaną w proces ich funkcjonowania są więc nowe media, przez co nowe ruchy społeczne stają się podmiotami *de facto* determinującymi kształt współczesnej obywatelskiej mobilizacji.

Źródło: J. Nowak, *Globalne usieciowienie aktywizmu: nowe media a rozwój nowych ruchów społecznych*, www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl [dostęp: 10.12.2018].

- a)** Wyjaśnij, dlaczego – według autora tekstu – w ostatnich latach zmieniły się formy aktywności w ramach ruchów społecznych.
- b)** Wskaż najważniejszą – Twoim zdaniem – cechę nowych ruchów społecznych opisanych w tekście. Uzasadnij swoją opinię.

3 Podzielcie się na 3-osobowe zespoły. Zadaniem każdego zespołu jest wymyślenie kryteriów, za pomocą których można by ocenić stopień rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce. Zaprezentujcie efekty swojej pracy i podyskutujcie o Waszych propozycjach z koleżankami i kolegami z klasy.

Na forum klasy

- 4** Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja na forum internetowym.

Wątek na forum

[Główna](#)
[Powiadomienia](#)
[Wyloguj](#)

Jak sądzicie, czy poprawią się perspektywy dla młodych ludzi w naszym kraju?

Michał 2 godz.

Wydaje mi się, że już dzieje się trochę lepiej... Pracowałem kilka lat za granicą, ale teraz wróciłem i udało mi się znaleźć pracę. W moim środowisku coraz więcej młodych ludzi zajmuje dobre stanowiska, decyduje się na kredyty mieszkaniowe... Przepaść między warunkami w krajach zachodnich a sytuacją w Polsce powoli się zmniejsza.

Iwona 2 min

Nie zgadzam się. Ja właśnie skończyłam jedną z najlepszych polskich uczelni, znam dwa języki obce i nie mam pomysłu, jak znaleźć pracę w zawodzie, bo pracodawcy proponują bardzo niskie płace... Moim zdaniem młodzi ludzie wciąż mają większe szanse na dobrze płatną pracę za granicą niż w Polsce.

- 5** Przeczytaj tekst źródłowy. Następnie rozstrzygnij, czy autor przedstawił cechy współczesnego społeczeństwa. Uzasadnij odpowiedź.

Praca z tekstem źródłowym

Najdotkliwsze i najpoczuwalniejsze obawy związane z takim życiem to lęk przed tym, by nie dać się zaskoczyć, by nadążyć za szybkim biegiem wydarzeń, by nie zostać z tyłu, nie przeoczyć „terminu ważności”, nie obarczyć się posiadaniem czegoś, co nie budzi już żądzy posiadania [...]. Płynne życie to życie oddane bez reszty konsumpcji. Traktuje ono świat oraz wszystkie jego ożywione i nieożywione elementy jak przedmioty konsumpcji.

Źródło: Z. Bauman, *Płynne życie*, tłum. T. Kunz, Kraków 2007, s. 6, 17.

- 6** Podzielcie się na 4 zespoły. Zadaniem każdego z nich jest sporządzenie listy najistotniejszych zagrożeń, z jakimi mogą się spotkać młodzi ludzie w Polsce, a następnie przygotowanie krótkiej prezentacji na temat jednego z nich. W swoich pracach uwzględnijcie to, jaki wpływ może mieć wybrane przez Was negatywne zjawisko na:

Projekt edukacyjny

- dorosłe życie młodej osoby,
- jej relacje z najbliższymi – zarówno w rodzinie, jak i w grupie przyjaciół,
- funkcjonowanie całego społeczeństwa.

Po zakończeniu ostatniej prezentacji podyskutujcie wspólnie o przedstawionych problemach. Zastanówcie się, w jaki sposób możecie uniknąć każdego z omówionych zagrożeń.

- 7** Podczas wspólnej dyskusji wymieńcie główne problemy społeczne w Polsce. Następnie zastanówcie się nad podanymi kwestiami.

Na forum klasy

- A** Jakie czynniki hamują proces naprawy wskazanych przez Was obszarów życia społecznego?
- B** Jak można by dążyć do rozwiązania wymienionych przez Was problemów społecznych?

1 Życie społeczne

- W zależności od rodzaju relacji między ludźmi można wyróżnić kilka **form życia społecznego**: grupę, zbiorowość, społeczność, społeczeństwo.
- **Zbiorowość społeczna** – forma życia społecznego, w której wytworzyły się i utrzymują, nawet przez bardzo krótki czas, więzi społeczne.

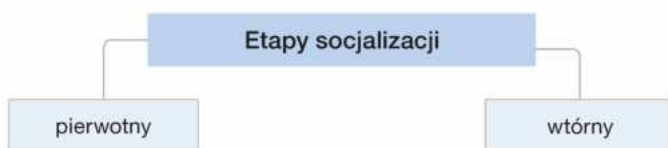

2 Grupy i role społeczne

- **Grupa społeczna** – forma życia społecznego złożona z co najmniej trzech osób, które wzajemnie na siebie oddziałują i mają poczucie, że tworzą pewną całość odrębną od otoczenia. Grupy społeczne mają własne cele, normy i wartości oraz wewnętrzną strukturę. Ich członkowie zajmują w nich konkretne pozycje oraz realizują określone role społeczne.
- **Rola społeczna** – reguły postępowania wynikające z oczekiwań otoczenia wobec jednostki zajmującej określone miejsce w strukturze społeczeństwa.

3 Socjalizacja

- **Socjalizacja** – proces oddziaływania otoczenia na jednostkę, w którego wyniku przyswaja ona umiejętności, normy i wzorce zachowań niezbędne do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie.

4 Rodzina

- **Rodzina** – w tradycyjnym rozumieniu: wspólnota złożona z kobiety i mężczyzny oraz wychowywanych przez nich dzieci.

- **Kryzys rodziny** – negatywne zjawisko społeczne, którego przejawami są m.in.: niechęć do zawierania małżeństw, spadek liczby dzieci w rodzinach, wzrost liczby rozwodów i związków nieformalnych.

5 Podziały społeczne i stygmatyzacja

- **Stereotyp** – uogólnienie, które polega na przypisaniu identycznych cech (negatywnych lub pozytywnych) wszystkim ludziom przynależącym do określonej zbiorowości, niezależnie od dzielących ich w rzeczywistości różnic.
- **Stygmatyzacja** – proces polegający na tym, że otoczenie społeczne trwale przypisuje jednostce negatywną cechę, szczególnie taką, która jest związana np. z jej dawnymi zachowaniami i doświadczeniami odstającymi od normy albo z czymś, co inni ludzie uznają w jej życiu za dziwne, nietypowe albo niedopuszczalne.

6 Tolerancja i rozwiązywanie konfliktów

- **Tolerancja** – szanowanie cudzych poglądów i uczuć oraz odmiennych kultur. Często wymaga życzliwości, cierpliwości i wyrozumiałości.
- **Akceptacja** – uznanie określonego – dotychczas „obcego” – punktu widzenia za słuszny albo czyichś cech lub postępowania za zgodne z własnymi oczekiwaniami.

7 Współczesne społeczeństwo

- **Spółczesne społeczeństwo postindustrialne** – głównym przedmiotem wytwórczości i wymiany są w nim dobra o charakterze niematerialnym (informacje, usługi), a produkcja opiera się przede wszystkim na zdobyczach technologicznych: automatyzacji, komputeryzacji, robotyzacji. Dla społeczeństwa tego typu charakterystyczna jest także przewaga liczebna pracowników zatrudnionych w sektorze usług nad pracownikami zatrudnionymi w przemyśle i rolnictwie.
- **Spółczesne społeczeństwo otwarte** – dominują w nim postawy tolerancji oraz poszanowania dla różnorodności i odrębności w wielu wymiarach, m.in. kulturowym, religijnym, narodowościowym, światopoglądowym.
- **Spółczesne społeczeństwo konsumpcyjne** – w społeczeństwie tego typu usługi, kultura, wiedza, symbole i teorie naukowe są najczęściej przedmiotem wymiany handlowej, a konsumpcja odgrywa kluczową rolę w życiu człowieka.
- **Spółczesne społeczeństwo masowe** – termin ten stosowany jest przez krytyków współczesnej kultury zachodniej na określenie społeczeństwa biernych odbiorców wytworów sztuki popularnej i informacji prezentowanych przez mass media. W społeczeństwie tym dochodzi do rozkładu więzi międzyludzkich, a także do rezygnacji z wartości oraz tradycji.
- **Spółczesne społeczeństwo informacyjne** – podstawowym towarem jest w nim informacja, będąca dobrem niematerialnym o szczególnym znaczeniu.

1 Przedstaw hierarchię potrzeb człowieka zgodną z Twoimi przekonaniem. Zaczynij od potrzeb najistotniejszych i zakończ na tych najmniej ważnych. Oceń, czy Twoja propozycja spotkałaby się z akceptacją większości osób z Twojego otoczenia.

2 Wyjaśnij znaczenie pojęć: „potrzeba społeczna”, „rola społeczna”, „światopogląd”, „socjalizacja”, „stygmatyzacja”.

3 Wskaż właściwe dokończenia zdań.

Konflikt ról społecznych następuje, gdy człowiek

A. chce zmienić swoją obecną rolę społeczną na inną.	C. wypełnia obowiązki związane z dwiema rolami społecznymi.
B. próbuje realizować dwie role, których nie można pogodzić.	D. wchodzi w spór z osobami, które realizują inne role społeczne.

Grupą społeczną nazywamy zbiorowość liczącą co najmniej

A. dwie osoby.	C. pięć osób.
B. trzy osoby.	D. kilkadziesiąt osób.

W podstawie piramidy potrzeb przypisywanej Abrahamowi Maslowowi znajdują się

A. potrzeby duchowe.	C. potrzeby samorealizacji i szacunku.
B. potrzeby bezpieczeństwa i przynależności.	D. potrzeby fizjologiczne.

4 Opisz przykład sytuacji z codziennego życia, w której społeczeństwo wpływa na jednostkę. Oceń, czy wpływ ten jest pozytywny, czy – negatywny. Uzasadnij swoją opinię.

5 Wyjaśnij, jak działa społeczny mechanizm podziału ludzi na „swoich” i „obcych”.

6 Wymień przykłady postaw konformistycznych i nonkonformistycznych, z którymi spotykasz się w swoim otoczeniu.

7 Przyporządkuj każdy z podanych sposobów rozwiązywania konfliktów do właściwych opisów.

negocjacje A
mediacja B
arbitraż C	1 Spór rozstrzyga samodzielnie bezstronny sędzia.
	2 Strony bez pośredników rozmawiają ze sobą na temat zakończenia konfliktu.
	3 Jedna ze stron sporu zostaje siłą zmuszona do rezygnacji ze swoich postulatów.
	4 Bezstronna osoba trzecia angażuje się w proces szukania rozwiązania.

8 Wskaż zdania prawdziwe.

A. Jedną z głównych wartości społeczeństwa otwartego jest obywatelskość.	C. Charakterystyczna dla społeczeństwa masowego jest globalna wymiana informacji.
B. W społeczeństwie postindustrialnym największym sektorem gospodarki jest rolnictwo.	D. Reklama i marketing umacniają konsumpcyjny charakter społeczeństwa.

9 Opisz wybrany problem, z którym boryka się młodzież we współczesnej Polsce. Wyjaśnij, jakie wynikają z niego zagrożenia.

2 Aktywność obywatelska

1. Organizacje pozarządowe
2. Kościoły i związki wyznaniowe
3. Partie polityczne
4. Kampanie wyborcze
5. Media – „czwarta władza”
6. Przekazy medialne
7. Patologie życia publicznego

Organizacje pozarządowe

trzeci sektor | stowarzyszenie | fundacja | statut | społeczeństwo obywatelskie

Zastanów się, czy spełniałoby Twoje oczekiwania życie w państwie, w którym prawie nikt nie interesuje się sprawami publicznymi, a media informują tylko o miłych, niekontrolowanych zdarzeniach, np. o narodzinach zwierząt w zoo. Czy nie byłoby tak, że co jakiś czas odbywały się jakieś wybory, ale mało kto by wiedział, po co są one przeprowadzane? Czy brak wiadomości o awanturach i sporach nie przeszkadzałby w rozwiązywaniu ważnych problemów społecznych?

Jak sądzisz, czy w opisanym państwie jednostka mogłaby świadomie decydować o własnym życiu, czy też groziłaby jej stopniowa utrata wolności? W jaki sposób obywatele mogą się organizować, aby wpływać na sytuację w swoim otoczeniu? W czym mogą im pomóc wspólne działania? Przed czym mogą ich one ustrzec? Do kogo powinni się zwrócić ludzie, którzy nie są w stanie samodzielnie rozwiązać swoich problemów? Jak organizacje pozarządowe mogą pomagać społeczeństwu?

■ Trzy sektory w kraju

Można powiedzieć, że o sprawach dotyczących społeczeństwa decydują trzy wielkie grupy ludzi. Kierują się one różnymi celami i funkcjonują w trzech sektorach.

- ▶ **Sektor państwowy** obejmuje polityków i urzędników, których zadanie polega na sprawowaniu władzy.
- ▶ **Sektor rynkowy** skupia osoby zajmujące się działalnością gospodarczą, czyli przedsiębiorców i przedstawicieli biznesu. Pracują oni po to, aby osiągnąć zyski.

▶ **Sektor pozarządowy**, nazywany **trzecim sektorem**, tworzą osoby pracujące w organizacjach niezależnych od władzy, działających na zasadach *non profit*, czyli „nie dla zysku”, oraz *pro publico bono*, czyli „dla dobra publicznego”. Zajmują się one sprawami ważnymi dla określonych grup społecznych.

W praktyce nieraz zdarza się, że ta sama osoba w różnych rolach działa w każdym z wymienionych sektorów. Dzieje się tak np. wówczas, gdy aktywny polityk prowadzi własne przedsiębiorstwo i uczestniczy w akcjach organizacji pozarządowej.

Wydzielenie trzeciego sektora jest pewną ideą dotyczącą funkcjonowania społeczeństwa. Jej realizacja powinna polegać na tym, że organizacje ze sfery pozarządowej reprezentują interes społecznym w sposób bezstronny i niezależny od wpływów świata polityki i biznesu.

■ Organizacje trzeciego sektora

Organizacje trzeciego sektora są także określane skrótem **NGO**, utworzonym od angielskiej nazwy *Non-Governmental Organization*, oznaczającej „pozarządową organizację”. Mogą one pracować na rzecz ochrony praw człowieka i praw obywatelskich, a także przejmować zadania od podmiotów z dwóch pozostałych sektorów życia społecznego. Przykładowo, organizacje pozarządowe mogą bardzo skutecznie integrować społeczność lokalną, pomagać osobom niepełnosprawnym lub rozwijać zainteresowania dzieci i młodzieży.

Rodzaje NGO w Polsce

 Konstytucja RP: art. 58

Organizacje pozarządowe kierują się różnymi celami – mogą one dotyczyć np. rozwiązywania problemów społecznych, rozwijania gospodarki, nauki, kultury lub sportu, a także

organizowania życia politycznego lub religijnego. Zgodnie z polskim prawem wyróżnia się dwa rodzaje organizacji pozarządowych: **stowarzyszenia** i **fundacje**. Występujące między nimi podobieństwa i różnice zostały zaprezentowane w poniższej tabeli.

Stowarzyszenia i fundacje – podobieństwa i różnice

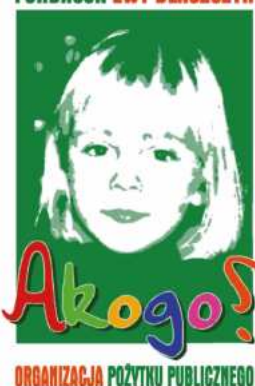
	Stowarzyszenie	Fundacja
Podstawa funkcjonowania	Członkostwo Stowarzyszenie zrzesza osoby (członków), które chcą wspólnie działać w określonym celu. Walne zebranie członków jest w nim najwyższym organem władzy.	Majątek Fundacja to majątek (a nie grupa osób), który jest pomnażany i wykorzystywany do realizacji określonych celów.
Twórcy	Założyciele Osoby, które podjęły wspólną decyzję o założeniu stowarzyszenia, wybierają spośród siebie przedstawicieli uprawnionych do zarejestrowania organizacji.	Fundator Osoba, która zakłada fundację i ustala jej statut, przekazuje określony majątek na realizację wybranego celu publicznego.
Struktura organizacyjna	Zarząd i inne organy Pracami organizacji kieruje powołany zgodnie z jej statutem zarząd, czyli organ, na którego czele może stać np. prezes. W zależności od potrzeb można utworzyć również inne organy władzy (np. komisje, rady, zespoły), zajmujące się wyznaczonymi zadaniami.	
Zasady działania	Statut W tym akcie zawarte są wewnętrzne przepisy organizacji, które określają podstawowe zasady jej funkcjonowania. Reguły te nie mogą być sprzeczne z obowiązującym prawem.	

Przykład

Fundacja Ewy Błaszczyk „AKOGO?”

Aktorkę Ewę Błaszczyk w 2000 r. spotkało osobiste nieszczęście. Jej córka w wyniku zakrztuszenia się doznała obrzęku mózgu i zapadła w śpiączkę. Gdy podjęła walkę o wyzdrowienie swojego dziecka dowiedziała się, jak niewiele było dostępnych możliwości pomocy osobom w takim stanie. Dlatego wraz z księdzem Wojciechem Drozdowiczem założyła fundację, aby w zakresie leczenia osób w śpiączce edukować społeczeństwo, usprawniać rozwiązania w służbie zdrowia, wdrażać w Polsce osiągnięcia światowej medycyny oraz podejmować programy eksperymentalne. Pozyskane przez fundację środki finansowe pozwoliły na otwarcie w 2013 r. pierwszego w kraju specjalistycznego ośrodka rehabilitacyjnego przeznaczonego dla dzieci w śpiączce – Kliniki „Budzik” w Warszawie. W kolejnych latach w placówce tej doszło do wybudzenia ponad 50 pacjentów. Fundacja zainicjowała także prace nad stworzeniem oddziału „wybudzeniowego” dla dorosłych w Olsztynie oraz kolejnej Kliniki „Budzik” dla dorosłych w Warszawie. Udało się także zaprosić do współpracy najwybitniejszych naukowców i lekarzy z całego świata. Dzięki tym kontaktom w 2016 r. przeprowadzono w Olsztynie nowatorskie operacje. Celem fundacji jest wprowadzenie do polskiego systemu opieki zdrowotnej możliwości leczenia pacjentów w śpiączce za pomocą nowych metod, dotąd niedostępnych w Polsce.

FUNDACJA EWA BŁASZCZYK

Statut stowarzyszenia

W Polsce ustawa *Prawo o stowarzyszeniach* ściśle określa minimalny zakres spraw, które powinien regulować statut stowarzyszenia.

■ Nazwa organizacji

■ Siedziba organizacji

Cele stowarzyszenia i sposoby ich realizacji

Nabywanie i utrata członkostwa, prawa i obowiązki członków

Władze stowarzyszenia – rodzaje, sposób ich wyboru, kompetencje, tryb pracy

Majątek stowarzyszenia, reprezentowanie stowarzyszenia na zewnątrz, możliwość wynagradzania zarządu

Sposób zmiany statutu

Statut stowarzyszenia

- § 1. Stowarzyszenie nosi nazwę: **Stowarzyszenie Młodzieży „Enter”**, w dalszych postanowieniach nazywane będzie Stowarzyszeniem.
- § 2. Siedzibą Stowarzyszenia jest **Gdańsk**. Terenem działania Stowarzyszenia jest obszar Rzeczypospolitej Polskiej.
- § 3. Celem Stowarzyszenia jest prowadzenie działalności edukacyjnej i kulturalnej.
- § 4. Stowarzyszenie realizuje swój cel przez:
- a) organizowanie zajęć pozalekcyjnych dla młodzieży,
 - b) [redacted]
- § 5. Członkiem Stowarzyszenia może być każda osoba fizyczna po ukończeniu 16 roku życia, która złoży pisemną deklarację o przystąpieniu do Stowarzyszenia. Przyjęcie nowych członków dokonuje uchwałą Zarząd.
- § 6. Członkowie mają prawo do:
- a) biernego i czynnego uczestniczenia w wyborach do władz Stowarzyszenia,
 - b) [redacted]
- § 7. Członkowie mają obowiązek:
- a) uczestniczenia w walnych zebraniach członków,
 - b) regularnego opłacania składek,
 - c) [redacted]
- § 8. Członkostwo w Stowarzyszeniu ustaje na skutek:
- a) dobrowolnej rezygnacji pisemnej z przynależności do Stowarzyszenia złożonej na ręce Zarządu,
 - b) wykluczenia przez Zarząd z powodu rażącego naruszenia zasad statutu albo nieprzestrzegania uchwał władz Stowarzyszenia.
- § 9. Organami władzy w Stowarzyszeniu są: Walne Zebranie Członków, Zarząd i Komisja Rewizyjna.
- § 10. Zarząd i Komisja Rewizyjna wybierane są na 5-letnią kadencję przez Walne Zebranie Członków w głosowaniu jawnym zwykłą większością głosów. Jeśli liczba osób w Zarządzie lub Komisji Rewizyjnej zmniejszy się w czasie trwania kadencji, uzupełnienie składu może nastąpić w drodze powołania nowego członka przez pozostałych członków danego organu.
- § 11. Uchwały wszystkich organów władzy Stowarzyszenia zapadają w głosowaniu jawnym po uzyskaniu zwykłej większości głosów w obecności co najmniej połowy członków.
- § 12. Najwyższą władzą Stowarzyszenia jest Walne Zebranie Członków, które jest zwoływane przez Zarząd raz w roku. Do jego kompetencji należy:
- a) uchwalanie zmian statutu,
 - b) wybór i odwoływanie wszystkich władz Stowarzyszenia,
 - c) rozpatrywanie odwołań od uchwał Zarządu,
 - d) [redacted]
- § 13. Zarząd jest powołany do kierowania całą działalnością Stowarzyszenia zgodnie z uchwałami Walnego Zebrania Członków, a także reprezentuje Stowarzyszenie na zewnątrz. Do kompetencji Zarządu należy:
- a) [redacted]
 - b) [redacted]
- § 14. Komisja Rewizyjna jest powołana do sprawowania kontroli nad działalnością Stowarzyszenia. Do kompetencji Komisji Rewizyjnej należy: a) [redacted], b) [redacted].
- § 15. Źródłami majątku Stowarzyszenia są: składki członkowskie, darowizny, spadki, środki ze zbiorów publicznych, dotacje, dochody z majątku Stowarzyszenia, dochody z własnej działalności.
- § 16. Do składania oświadczeń woli w imieniu Stowarzyszenia, w tym w sprawach majątkowych, uprawnionych jest dwóch członków Zarządu działających łącznie.
- § 17. Za zgodą Walnego Zebrania Członków członkowie Zarządu mogą otrzymywać wynagrodzenie za czynności wykonywane w związku z pełnioną funkcją.
- § 18. Uchwałę w sprawie zmiany statutu Stowarzyszenia podejmuje **Walne Zebranie Członków** zwykłą większością głosów, w obecności przynajmniej połowy członków.

? Przedstaw własne propozycje uzupełnienia tekstu statutu.

Przykład

Stowarzyszenie „Tłoka”

Tłoka to zapomniany już w Polsce wiejski zwyczaj polegający na dobrowolnej pomocy sąsiedzkiej w pracy, np. przy żniwach. Wspólny wysiłek wieńczyły niegdyś uczta, śpiewy i tańce. To właśnie ta tradycja stała się inspiracją dla założycieli stowarzyszenia w podlaskiej wsi Koszoły. Grupa mieszkańców tej miejscowości w 2014 r. utworzyła organizację, której zadaniem jest wspieranie społeczności lokalnej, przede wszystkim przez przygotowywanie imprez promujących walory kulturowe i przyrodnicze najbliższej okolicy. Na potrzeby stowarzyszenia zagospodarowano teren po byłej szkole, dzięki czemu dzieci z Koszół otrzymały miejsce do kreatywnej zabawy na świeżym powietrzu. W przestrzeni tej odbywają się ponadto m.in. lokalne festiwale, plenerowe pokazy filmów, spotkania poświęcone grom planszowym oraz zabawy przy ognisku. W wyremontowanym budynku szkolnym ma swoją siedzibę Szkoła Relacji i Edukacji Regionalnej. Organizowane są w niej warsztaty, których uczestnicy uczą się m.in. wypłacać palmy wielkanocne czy wykonywać ozdoby techniką decoupage. Członkowie stowarzyszenia podejmują również inicjatywy związane z ochroną środowiska, np. przeprowadzają akcje wieszania budek lęgowych dla ptaków.

Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne w Koszółach

■ Organizacje pożytku publicznego

W Polsce niektóre podmioty z trzeciego sektora mogą działać jako **organizacje pożytku publicznego** (w skrócie **OPP**). Aby uzyskać taki status, muszą one działać na rzecz społeczeństwa, np. organizować akcje charytatywne, pomagać osobom potrzebującym, przeciwdziałać wykluczeniu społecznemu, pielęgnować tradycje narodowe, rozwijać kulturę, naukę lub edukację, popularyzować aktywność fizyczną, zabiegać o ochronę przyrody lub stać na straży praw człowieka i swobód obywatelskich.

Organizacje pożytku publicznego korzystają z różnych przywilejów, m.in. są zwolnione z niektórych podatków i opłat. Ponadto każda osoba fizyczna może wybrać organizację, do której trafi **1% jej podatku dochodowego**. Jednocześnie prawo nakłada na OPP konkretne obowiązki – do najważniejszych z nich należy składanie co roku publicznych sprawozdań finansowych i merytorycznych ze swojej działalności.

■ Czym jest społeczeństwo obywatelskie?

Stowarzyszenia, fundacje oraz inne organizacje społeczne – takie jak związki zawodowe, zrzeszenia pracodawców, partie polityczne, instytucje samorządowe czy Kościoły – umożliwiają, wspólnie z wolnymi mediami, funkcjonowanie **społeczeństwa obywatelskiego**. Jego fundamentem jest nieskrępowana aktywność obywateli w różnych dziedzinach, np. w kulturze, polityce czy gospodarce. Idea społeczeństwa obywatelskiego opiera się na założeniu, że ludzie mogą skutecznie zadbać o swoje interesy, jeśli wezmą sprawy w swoje ręce i zaczną współpracować dla osiągnięcia określonego celu społecznego, gospodarczego itp.

Czy wiesz, że...

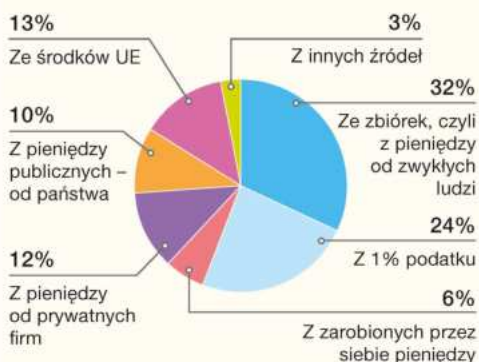
W Polsce osoby poniżej 16 roku życia mogą należeć do stowarzyszeń za zgodą rodziców (opiekunów). Nie mają jednak prawa ani do uczestniczenia w walnych zebraniach, ani do udziału w wyborach do władz danej organizacji.

■ NGO w Polsce – finansowanie, zatrudnienie i działalność

W Polsce w 2018 r. zarejestrowanych było ok. 117 tys. stowarzyszeń (w tym 17 tys. ochotniczych straży pożarnych) i ok. 26 tys. fundacji. Badacze szacują, że aktywną działalność prowadzi ok. 65% z nich. Porównanie wyników badania opinii publicznej ze statystykami opracowanymi na podstawie informacji uzyskanych od organizacji pozarządowych prowadzi do wniosku, że wyobrażenia społeczne na temat trzeciego sektora istotnie różnią się z jego rzeczywistą sytuacją.

Opinie społeczne w 2014 r.

Jak Pan/Pani myśli, z czego przede wszystkim utrzymują się organizacje pozarządowe?

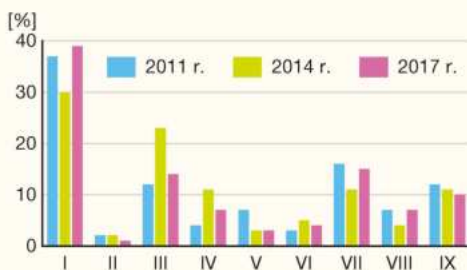
*Badani mogli wskazać maksymalnie dwa źródła finansowania. Wykres przedstawia odsetek poszczególnych odpowiedzi.

Czy zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem, że organizacje pozarządowe powinny unikać zatrudniania płatnych pracowników?

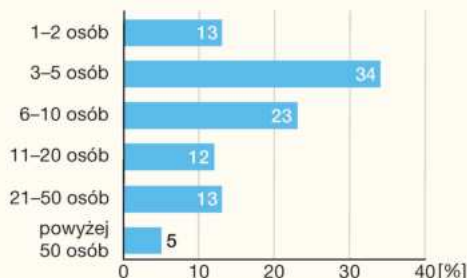
Szacunki statystyczne z lat 2011–2018¹

Odsetek przychodów z poszczególnych źródeł w całości przychodów organizacji z trzeciego sektora

- I. Krajowe środki publiczne (rządowe i samorządowe)
- II. Zagraniczne środki publiczne (spoza UE)
- III. Fundusze Unii Europejskiej
- IV. Zbiórki publiczne i darowizny od osób prywatnych
- V. Składki członkowskie
- VI. 1% podatku
- VII. Działalność gospodarcza i odpłatna działalność statutowa
- VIII. Darowizny od instytucji i firm
- IX. Inne źródła (m.in. odsetki, przychody z majątku, wsparcie innych organizacji pozarządowych)

Odsetek organizacji korzystających ze wsparcia określonej liczby wolontariuszy (2018 r.)

Opinie społeczne w 2014 r.

Jak Pana/Pani zdaniem działają organizacje pozarządowe?

- A. Większość działaczy organizacji pozarządowych pracuje za darmo.
 B. Większość działaczy organizacji pozarządowych zarabia w nich pieniądze.

- Zdecydowanie się zgadzam ze stwierdzeniem A
 ■ Raczej się zgadzam ze stwierdzeniem A
 ■ Ani się zgadzam, ani się nie zgadzam ze stwierdzeniami A i B
 ■ Raczej się zgadzam ze stwierdzeniem B
 ■ Zdecydowanie się zgadzam ze stwierdzeniem B

Które z tych działań kojarzy się Panu/Pani z organizacjami pozarządowymi?

Źródło: Wizerunek organizacji pozarządowych 2015, Stowarzyszenie Klon/Jawor, ngo.pl [dostęp: 30.07.2018].

Szacunki statystyczne z lat 2011–2018¹

Płatna praca w organizacjach pozarządowych

- I. Organizacja ma zespół stałych pracowników zatrudnionych na podstawie umowy o pracę lub innych umów.
 II. Organizacja wyłącznie sporadycznie zleca płatną pracę.
 III. Organizacja w ogóle nie płaci za pracę, opiera się wyłącznie na pracy społecznej.

Czym najczęściej zajmują się organizacje pozarządowe? (2018 r.)

*ochrona środowiska, ekologia, rynek pracy, badania naukowe, podtrzymywanie tożsamości narodowej, prawo i jego ochrona, prawa człowieka, sprawy zawodowe, ratownictwo, bezpieczeństwo, obronność, działalność międzynarodowa, pomoc rozwojowa, religia, wsparcie dla organizacji ozarządowych

Źródło: Kondycja sektora organizacji pozarządowych 2018, Stowarzyszenie Klon/Jawor, 2019, ngo.pl [dostęp: 16.04.2019].

¹ Dane zostały oszacowane na podstawie odpowiedzi uzyskanych od reprezentatywnej grupy organizacji. Dotyczą wyłącznie aktywnych organizacji (bez ochotniczych straży pożarnych), czyli ok. 80 tys. stowarzyszeń i fundacji.

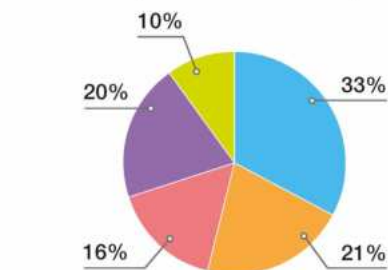
? Przedstaw opis sytuacji trzeciego sektora w Polsce zgodny z wyobrażeniami społecznymi na ten temat. Następnie porównaj go z informacjami uzyskanymi od organizacji pozarządowych. Odnies się do kwestii niezależności NGO od sektorów państwowego i rynkowego.

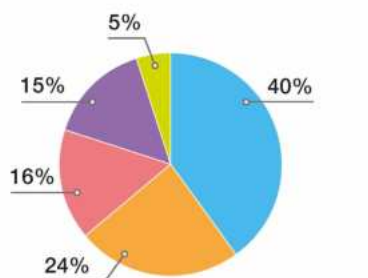
- 1** Zapoznaj się z danymi przedstawionymi na wykresach i wykonaj polecenia.

Praca z wykresem

Odsetek organizacji pozarządowych* z siedzibą na wsi i w miastach (2018 r.)

Odsetek osób mieszkających na wsi i w miastach (31 XII 2017 r.)

■ Wsie
 ■ Miasta do 50 tys. mieszkańców
 ■ Miasta do 200 tys. mieszkańców
 ■ Miasta powyżej 200 tys. mieszkańców (bez Warszawy)
 ■ Warszawa

* razem z ochotniczymi strażami pożarnymi (bez nich – 25%)

Źródło: Sektor pozarządowy w 2018. Ile jest w Polsce organizacji?, Stowarzyszenie Klon/Jawor 2018, ngo.pl [dostęp: 20.11.2018].

Źródło: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2018, GUS, stat.gov.pl [dostęp: 19.04.2019].

- a) Rozstrzygnij, czy odsetek organizacji pozarządowych na wsiach i we wskazanych rodzajach miast jest zbliżony do odsetka zamieszkującej ich ludności. Uzasadnij odpowiedź.
- b) Oblicz, jaką część organizacji pozarządowych z siedzibami na wsiach stanowią jednostki ochotniczej straży pożarnej.

- ! 2** Zaprezentuj organizację pozarządową, której działalność przyczynia się do rozwiązania istotnego problemu społecznego występującego w Twojej okolicy. Określ jej cele oraz zakres prac.

- ★ 3** Przedyskutujcie w klasie, w jakich dziedzinach życia publicznego działalność NGO jest – Waszym zdaniem – najbardziej efektywna. Zastanówcie się, czy są takie problemy, w których przypadku działania organizacji pozarządowych są nieskuteczne.

- 4** Wykonajcie w parach prezentację dotyczące trzech wybranych organizacji pozarządowych w Polsce: jednej, której działania mają zasięg lokalny, drugiej – ogólnopolski, a trzeciej – międzynarodowy.

Projekt edukacyjny

- a) Scharakteryzujcie formy ich aktywności.
- b) Wskażcie obszary życia społecznego, w których one funkcjonują.
- c) Przygotujcie krótki tekst zachęcający do zainteresowania się działalnością danej organizacji, który moglibyście zaprezentować na wybranym portalu społecznościowym lub własnym blogu.

- 5** Oprócz NGO działających wyłącznie na obszarze danego państwa w trzecim sektorze funkcjonują również międzynarodowe organizacje pozarządowe. Odszukaj w internecie informacje dotyczące jednej z takich instytucji, a następnie przygotuj notatkę na jej temat.

- Podaj, jak nazywa się ta organizacja i kiedy powstała.
- Określ, jakie są jej cele i zakres prac.
- Opisz wykorzystywane przez nią formy i metody działalności.
- Wymień ciekawe projekty i akcje zrealizowane przez nią w ostatnich latach.
- Ustal, czy oddziały tej instytucji funkcjonują również w Polsce.

- 6** Wybierz właściwe dokończenie zdania.

Realizacji działań charakterystycznych dla społeczeństwa obywatelskiego nie dotyczy artykuł *Konstytucji RP* o numerze:

 Konstytucja RP

A. 11.	C. 16.
B. 12.	D. 18.

- 7** Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Altruizm, wolontariat i filantropia – [...] nasza gotowość do niesienia pomocy innym – według niektórych interpretacji stanowią kluczowy wskaźnik kapitału społecznego. Jednak filozof społeczny John Dewey [czyt.: dżon djuil] słusznie podkreślał różnicę między „robieniem czegoś z kimś” i „robieniem czegoś dla kogoś”. Znaczenie tego rozróżnienia uwydatniają niedawne wydarzenia w żytej żydowskiej wspólnotie sąsiedzkiej w miejscowości Providence [czyt.: prowidens] w stanie Rhode Island [czyt.: rold ajland]. W zgodzie z nakazem religijnym („micwah”) w okresie święta Purim członkowie tej żydowskiej społeczności od pokoleń odwiedzali się i obdarowywali owocami i ciastem („miszloach manot”). W ostatnich latach zwyczaj ten bywa jednak zakłócany ze względu na presję czasu, rodzinnych wyjazdów itp. Dzisiaj wraz z nadejściem Purimu mieszkańcy mogą otrzymać od sąsiadów notkę tej treści: „Święto Purim spędzamy w Nowym Jorku. W tym roku nie będziemy mogli spełnić «micwah miszloach manot». Prosimy, abyście w tym roku nie zostawiali żadnej «miszloach manot» pod naszymi drzwiami. Mogą je zjeść wiewiórki, psy, koty i króliki. Zamiast «miszloach manot» dokonaliśmy w waszym imieniu wpłaty na Żydowskie Seminarium Teologiczne”. Dobroczynność jest godna pochwały. Jednakże tradycyjne składanie sobie wizyt wzmacniało również więzi istniejące w tej społeczności. Czek w kopercie, niezależnie od tego, jak hojni byli ofiarodawcy, nie może mieć tego znaczenia. Kapitał społeczny oznacza sieć kontaktów społecznych – robienie czegoś „z kimś”. Natomiast robienie czegoś dobrego „dla innych”, jakkolwiek chwalebne, nie jest elementem definicji kapitału społecznego.

Źródło: R.D. Putnam, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, tłum. P. Sadura, S. Szymański, Warszawa 2008, s. 196–197.

- Wyjaśnij na podstawie przykładu przedstawionego w tekście, czym się różni „robienie czegoś z kimś” od „robienia czegoś dla kogoś”.
- Wyjaśnij, czym jest – według autora tekstu – kapitał społeczny.

- 8** Wyjaśnij, co powinno odróżniać organizacje trzeciego sektora od podmiotów należących do sektorów pierwszego i drugiego.

religia | ateści | agnostycy | wyznanie | konkordat

Kościół rzymskokatolicki jest najliczniejszą wspólnotą religijną we współczesnej Polsce. Istnieje również wiele innych grup religijnych, których liczebność mieści się w przedziale od kilkuset do pół miliona wiernych. Jakie Kościoły i związki wyznaniowe funkcjonują w naszym kraju? Przedstawiciele których religii i wyznań mieszkają w Polsce?

Religie

Religia to zespół wierzeń dotyczących świata, ludzkości i człowieka, które na ogół opierają się na wizji podziału czasu i przestrzeni na dwie stale przenikające się sfery. Pierwsza dotyczy codziennej (doczesnej, przyziemnej) działalności ludzi i nazywana jest po łacinie słowem *profanum*, oznaczającym „świeckość”. Natomiast w świetle religii kluczowy jest drugi wymiar świata – *sacrum*, czyli sfera świętości, w której wyznawcy powinni duchowo doświadczać obecności np. bóstwa lub siły wyższej.

W każdej religii można wyróżnić trzy aspekty:

- ▶ **doktrynę** (zasady wiary danej religii),
- ▶ **kult** (uzewnętrzniane formy pobożności i praktyki religijne, np. rytuały, obrzędy, modlitwy),
- ▶ **organizację** (formy zrzeszania się wiernych tworzących daną wspólnotę religijną).

Na świecie istnieje kilka tysięcy różnych religii. Najwięcej osób wyznaje **chrześcijaństwo**, **islam**, **buddyzm** i **hinduizm**. Duże znaczenie ma również **judaizm**, ponieważ do jego tradycji nawiązują zarówno wspólnoty chrześcijańskie, jak i muzułmańskie.

Część ludzi nie identyfikuje się z żadną religią. Niektórzy z nich deklarują, że są **ateistami**, czyli nie wierzą w istnienie Boga ani żadnej siły wyższej. Inni określają siebie jako **agnostyków** i twierdzą, że nie ma dowodów na działanie siły wyższej, ale nie wykluczają, że ona w jakiś sposób wpływa na świat.

Znaczenie religii wśród mieszkańców Polski

Stosunek do religii wśród osób w wieku 16 lat i starszych w 2015 r. i 2018 r.

Odsetek respondentów w wieku 16 lat i starszych, którzy w 2018 r. określili się jako osoby głęboko wierzące i wierzące.

Źródło: Badanie spójności społecznej 2018, GUS, stat.gov.pl [30.04.2019].

■ Wyznania

W ramach jednej religii często istnieją różne **wyznania**, czyli grupy religijne, których przedstawiciele przyjmują wspólny – inny niż reszta wiernych – zestaw zasad wiary i uznają go za jedyny prawdziwy. Przykładowo, w chrześcijaństwie można wyróżnić trzy główne odłamy, obejmujące różne wyznania i ich odmiany:

- ▶ **Kościoły katolickie** (łacińskie), do których należą zarówno uznający władzę papieża wierni Kościoła Katolickiego, czyli katolicy, a także chrześcijanie nazywani starokatolikami, którzy np. odrzucają zasadę nieomyłności i prymatu biskupa Rzymu;
 - ▶ **Kościoły wschodnie** (m.in. ortodoksyjne), do których zalicza się wspólnoty prawosławnych honorowo związane z patriarchą (arcybiskupem) Konstantynopola, a także m.in. staroobrzędowców oraz wiernych kilku niezależnych Kościołów z Bliskiego Wschodu (np. Kościoła koptyjskiego w Egipcie);
 - ▶ **Kościoły protestanckie**, czyli wspólnoty wywodzące się z tradycji kolejnych fal reformacji na Zachodzie (np. luteranie, kalwini, metodyści, adwentyści, baptyści).
- Przedstawiony podział był w ciągu wieków modyfikowany. Kościół Katolicki zawarł unie z kilkoma wspólnotami z Kościołów wschodnich. Do dziś wspólnoty te są jego częściami, mimo że zachowały pewną odrębność. Przykładowo, Kościół grekokatolicki (unicki) powstał w XVI w., gdy część Rusinów – wyznawców prawosławia na ziemiach państwa polsko-litewskiego – podporządkowała się papieżowi. Obecnie na terytorium Polski grekokatolikami są głównie Ukraińcy. Natomiast neounici wywodzą z grup wiernych prawosławnych (zwłaszcza ze środowisk byłych unitów), które przyłączyły się do Kościoła Katolickiego w XX w., w okresie międzywojennym.

Czy wiesz, że...

Nie wszystkie wspólnoty, których nazwy odnoszą się do katolicyzmu, należą do Kościoła Katolickiego. Przykładowo, Kościół Starokatolicki Mariawitów w RP oraz Kościół Polskokatolicki w RP są odrębnymi wspólnotami, niezależnymi od najliczniejszego w Polsce wyznania. Z kolei Kościół neounicki, którego nazwa nie odwołuje się do wiary katolickiej, jest podporządkowany władzy papieskiej.

Katedra w Płocku należąca do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w RP – Świątynia Miłosierdzia i Miłości – z zewnątrz jest podobna do świątyń Kościoła Katolickiego.

Neounicka świątynia Kościoła Katolickiego w Kostomłotach na Podlasiu przypomina cerkwie prawosławne.

Religie i wyznania w Polsce

Oficjalne dane wskazują, że struktura wyznaniowa w Polsce jest bardzo jednorodna – ok. 33 mln osób (ok. 90% ludności) zostało ochrzczonych w Kościele rzymskokatolickim. Trzeba jednak pamiętać, że w państwowym *Rejestrze kościołów i innych związków wyznaniowych* figuruje ponad 180 innych wspólnot, zarówno chrześcijańskich, jak i islamskich, żydowskich, buddyjskich czy hinduistycznych.

Kościół Katolicki

Rzymskokatolicki klasztor na Jasnej Górze w Częstochowie od wieków jest ważnym ośrodkiem kultu.

Cerkiew w Chotyńcu na Podkarpaciu to jedna z najstarszych świątyń greckokatolickich w Polsce.

Kościół ortodoksyjne

Święta Góra Grabarka na Podlasiu jest znanym miejscem kultu prawosławnego.

Kościół protestanckie

Kościół Pokoju w Świdnicy należy do parafii Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP.

Muzułmanie sunnici

Meczet w Bohonikach na Podlasiu jest ośrodkiem religijnym polskich Tatarów.

Żydzi ortodoksyjni

Synagoga im. Nożyków w Warszawie to dom modlitwy należący do gminy żydowskiej.

Nazwa Kościoła lub związku wyznaniowego		Przybliżona liczebność
Chrześcijaństwo		
Kościół Katolicki	Kościół rzymskokatolicki	około 33 mln ochrzczonych
	Kościół greckokatolicki	około 55 tys. wiernych
	Kościół ormiańskokatolicki	ponad 650 wiernych
	Kościół neounicki	około 130 wiernych
Kościół ortodoksyjne	Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny	ponad 0,5 mln wiernych
	Wschodni Kościół Staroobrzędowców w RP	około 1,6 tys. wiernych
	Staroprawosławna Cerkiew Staroobrzędowców	ponad 600 wiernych
Kościół protestanckie i z kręgu tradycji protestanckiej	Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP (luteranie)	ponad 61 tys. wiernych
	Kościół Zielonoświątkowy w RP	około 24 tys. wiernych
	Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w RP	blisko 10 tys. wiernych
	Nowoapostolski Kościół w Polsce	ponad 5,6 tys. wiernych
	Kościół Chrześcijan Baptystów w RP	ponad 5,2 tys. wiernych
	Kościół Ewangelicko-Reformowany w RP (kalwini)	około 3,4 tys. wiernych
	pozostałe (wg GUS w 2018 r. jeszcze 20 wspólnot)	ponad 27,6 tys. wiernych
Kościół starokatolickie	Kościół Starokatolicki Mariawitów w RP	blisko 23 tys. wiernych
	Kościół Polskokatolicki w RP	ponad 18 tys. wiernych
	Kościół Katolicki Mariawitów w RP	około 3,4 tys. wiernych
	Polski Narodowy Katolicki Kościół w RP	
	Kościół Starokatolicki	
Nurt badaczy Pisma Świętego	Świadkowie Jehowy w Polsce	prawie 119 tys. głosicieli
	inne zrzeczenia, organizacje itp.	ponad 3,3 tys. wiernych
Islam		
sunnici	Muzułmański Związek Religijny w RP	około 400 członków
	Liga Muzułmańska	około 23 tys. sunnitów*
szyici	Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej	około 6 tys. szyitów*
	Islamskie Zgromadzenie Ahl-ul-Bayt	
Judaizm		
ortodoksyjni	Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Polsce	ponad 1,8 tys. wiernych
reformowany	Związek Postępowych Gmin Żydowskich „Beit Polska”	co najmniej 100 wiernych
Inne wyznania i religie		
karaimizm	Karaïmski Związek Religijny w RP	co najmniej 7,7 tys. wiernych
religie Wschodu (m.in. związane z buddyzmem i hinduizmem)	Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny	
	Związek Buddyjski Benciem Karma Kamtsang	
	Instytut Wiedzy o Tożsamości „Misja Czaitani”	
	Światowy Uniwersytet Duchowy „Brahma Kumaris”	
	inne	
inne wspólnoty	m.in. Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich w Polsce (mormoni), Rodzimy Kościół Polski (rodzimo-wiercy słowiańscy)	

* Szacunkowe dane dotyczą nie liczebności wymienionych organizacji, lecz ogólnej liczby sunnitów i szyitów w Polsce, w tym nienależących do żadnego stowarzyszenia religijnego działającego w naszym kraju.

Źródło: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2018, s. 196–197, stat.gov.pl [dostęp:13.03.2018].

Kościoły i związki wyznaniowe w świetle prawa polskiego

W polskim porządku prawnym funkcjonuje rozróżnienie wspólnot religijnych na Kościoły i związki wyznaniowe. Umownie przyjmuje się, że Kościołami nazywa się w danym kraju większe organizacje religijne, w których występuje hierarchiczna struktura, a duchowieństwo stanowi jasno wydzieloną grupę. Natomiast w związkach wyznaniowych

struktura jest częściej mniej sformalizowana, a wyspecjalizowana grupa duchownych nie zawsze jest obecna.

W Rzeczypospolitej Polskiej obowiązuje reguła równouprawnienia wszystkich Kościołów i związków wyznaniowych. Tej zasady nie narusza podział przedstawiony w poniższej tabeli, wynikający z przepisów, które regulują stosunki między poszczególnymi wspólnotami religijnymi a państwem.

Rodzaje Kościołów i związków wyznaniowych

	Tzw. ustawowe Kościoły i związki wyznaniowe	Wspólnoty wpisane do rejestru
Prawna podstawa funkcjonowania	ustawa uchwalona zgodnie z dwustronną umową rządu z przedstawicielami danej wspólnoty	wpis do <i>Rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych</i> prowadzonego przez właściwego ministra
Szczegółowe informacje	- W 2018 r. w Polsce było 15 takich Kościołów i związków wyznaniowych (12 odrębnych Kościołów chrześcijańskich oraz Muzułmański Związek Religijny, Karaimski Związek Religijny i Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich). - Stosunki państwa polskiego z Kościołem Katolickim reguluje konkordat – umowa międzynarodowa zawarta między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską w 1993 r. i ratyfikowana w 1998 r.	- W 2018 r. w rejestrze było ponad 160 takich wspólnot (w tym ponad 100 wspólnot chrześcijańskich). - Wspólnota zostaje wpisana do rejestru na podstawie wniosku złożonego przez co najmniej 100 obywateli polskich. - Odpowiedni organ państwa może wydać decyzję o odmowie dokonania wpisu, jeśli „wniosek zawiera postanowienia pozostające w sprzeczności z przepisami ustaw chroniącymi bezpieczeństwo i porządek publiczny, zdrowie, moralność publiczną, władzę rodzicielską albo podstawowe prawa i wolności innych osób”.

Przykład

Postanowienia konkordatu w kwestiach autonomii Kościoła Katolickiego i lekcji religii w szkołach publicznych w Polsce

[...] Stolica Apostolska [...] i Rzeczpospolita Polska [...] uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Rzeczpospolita Polska i Stolica Apostolska potwierdzają, że Państwo i Kościół Katolicki są – każde w swej dziedzinie – niezależne i autonomiczne oraz zobowiązują się do pełnego poszanowania tej zasady we wzajemnych stosunkach i we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego.

[...] Artykuł 12

1. Uznając prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz zasadę tolerancji, Państwo gwarantuje, że szkoły publiczne podstawowe i ponadpodstawowe oraz przedszkola, prowadzone przez organy administracji państwowej i samorządowej, organizują zgodnie z wolą zainteresowanych naukę religii w ramach planu zajęć szkolnych i przedszkolnych.
2. Program nauczania religii katolickiej oraz podręczniki opracowuje władza kościelna i podaje je do wiadomości kompetentnej władzy państwowej. [...]

Źródło: Dz.U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.

- 1 Wymień po dwa przykłady funkcjonujących w Polsce Kościołów lub związków wyznaniowych należących do trzech głównych odłamów chrześcijaństwa.
- ★ 2 Odszukaj w dostępnych źródłach tekst *Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*, a następnie zapoznaj się z artykułami 1–6. Określ, jakie szczegółowe prawa związane ze sprawowaniem kultu religijnego przysługują obywatelom Polski.
- 3 Wskaż właściwe dokończenie zdania.
Świątynia prawosławna lub greckokatolicka to
- A. synagoga. B. meczet. C. klasztor. D. cerkiew.
- ★ 4 Zapoznaj się z podanym tekstem i wyjaśnij, dlaczego równouprawnienie Kościołów i związków wyznaniowych jest gwarancją ochrony godności osoby ludzkiej.

Praca z tekstem źródłowym

 Konstytucja RP

Zasady określające relacje między państwem a związkami wyznaniowymi w Polsce określa w sposób kompleksowy art. 25 *Konstytucji RP* z dnia 2 kwietnia 1997 r. Jako pierwsza unormowana tam jest zasada równouprawnienia związków wyznaniowych, która jest cechą charakterystyczną demokratycznych państw świeckich. Stoi ona na straży poszanowania różnorodności wyznaniowej i światopoglądowej społeczeństwa, ale także równości poszczególnych ludzi, gdzie podstawy upatrujemy w godności osoby ludzkiej. Dlatego równość ludzi co do ich godności stanowi podstawę równouprawnienia Kościołów i innych związków wyznaniowych.

Należy zauważyć, że zasada równouprawnienia związków wyznaniowych swoją genezę czerpie z ogólnej zasady równości unormowanej w art. 32 *Konstytucji RP*. Z uwagi na to, że każdy człowiek jest nosicielem tej samej godności, niezależnie od tego, do jakiego związku wyznaniowego należy, stanowi to podstawę równouprawnienia związków wyznaniowych. Jest to przeniesienie podstawowego prawa człowieka, jednostki, na podmiot zbiorowy, jakim jest związek wyznaniowy. Podkreśla to ścisłą korelację zasady równouprawnienia tych podmiotów z fundamentalną wartością, jaką jest godność osoby ludzkiej, unormowaną w art. 30 *Konstytucji*.

Źródło: A.M. Abramowicz, *Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa cywilnego a zasada równouprawnienia związków wyznaniowych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 2014, t. 17, s. 128–129, cejsh.icm.edu.pl [dostęp: 28.04.2019].

- 5 Przyporządkuj nazwy Kościołów i związków wyznaniowych do nazw miejsc, w których znajdują się znane ośrodki kultu tych wspólnot.
A Kościół rzymskokatolicki	1 Chotyniec
B Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny	2 Święta Góra Grabarka
C Muzułmański Związek Religijny w RP	3 Świdnica
D Kościół greckokatolicki	4 Jasna Góra
	5 Bohoniki

cechy partii politycznych | program polityczny | elektorat | dotacja i subwencja dla partii

Kluczową rolę w funkcjonowaniu współczesnych państw odgrywają partie polityczne. Niewątpliwie mają one również ogromny wpływ na życie społeczne w danym kraju. Czym charakteryzują się te organizacje? Jakie są ich cele? Które partie w Polsce uzyskały wynik w wyborach, który pozwala im na pobieranie środków z budżetu państwa?

■ Czym jest partia polityczna?

 Konstytucja RP: art. 11

W najszerszym znaczeniu **partia polityczna** to dobrowolna organizacja dążąca do zdobycia lub utrzymania władzy w państwie. Tworzą ją osoby, których wspólnym celem jest realizacja własnego **programu politycznego**. Składa się on z postulatów – np. żądań, wymagań, pretensji czy propozycji – dotyczących funkcjonowania państwa w sprawach społecznych, gospodarczych, ustrojowych i międzynarodowych. Aby zrealizować swój program, partie polityczne w państwie demokratycznym muszą przekonać do niego jak największą liczbę obywateli.

Założenia lewicowe, centrowe i prawicowe

Lewica	Centrum	Prawica
• głoszenie haseł sprawiedliwości społecznej oraz opieki państwa nad obywatelami • popieranie praw pracowników i mniejszości oraz pełnego równouprawnienia kobiet • postulowanie rozdzielenia Kościoła od państwa • domaganie się zwiększenia wpływu państwa na sprawy gospodarcze	• opowiadanie się za umiarkowanymi i kompromisowymi rozwiązaniami • proponowanie rozwiązań zmierzających do aktywizowania obywateli • dopominanie się o stopniowe reformy społeczne • wskazywanie na potrzebę zachowania równowagi społecznej, gospodarczej i politycznej	• dążenie do umocnienia władzy państwowej • deklarowanie przywiązania do tradycji i historii narodu • domaganie się zmniejszenia wydatków na cele socjalne, np. na zasiłki dla bezrobotnych • postulowanie zwiększenia środków finansowych na rozwój gospodarki i tworzenie nowych miejsc pracy

■ Typy partii politycznych

Często partie polityczne dzieli się na lewicę, centrum i prawicę. Ten tradycyjny podział wywodzi się z przedrewolucyjnego parlamentu w XVIII-wiecznej Francji, w którym zwolennicy reform społecznych zasiadali po lewej stronie sali, obrońcy monarchii – po prawej, a osoby nieopowiadające się jednoznacznie po żadnej ze stron – w środku. Z czasem we wszystkich krajach zaczęto określać pewne poglądy polityczne jako charakterystyczne dla partii lewicowych, prawicowych lub centrowych (zob. poniższą tabelę).

Jednak w praktyce często określenie charakteru danej partii okazuje się bardzo trudnym zadaniem. Niektórzy badacze uważają, że postulaty każdego ugrupowania można umieścić we właściwym punkcie na osi rozciągającej się między lewicą a prawicą. Dzięki takiemu ujęciu tego problemu można wyróżnić dodatkowe grupy partii, np. centrolewicę i centroprawicę.

Funkcje i cechy partii politycznych

Charakteryzujące się swoistymi cechami partie każdego dnia równolegle realizują wszystkie swoje funkcje. Wydaje się, że działają zgodnie z zasadą, według której koniec kampanii wyborczej – dzień wyborów – jest w praktyce początkiem kolejnej kampanii wyborczej.

Funkcje

Kształtowanie opinii i postaw politycznych w społeczeństwie

Wyrażanie i obrona interesów obywateli i grup społecznych reprezentowanych przez partię

Udział w wyborach: promocja programu politycznego oraz walka o poparcie wyborców

Wyłanianie elit politycznych, m.in. liderów, zdolnych do objęcia najwyższych stanowisk państwowych

Cechy

Duża jednolitość wartości i poglądów deklarowanych przez członków partii
Partia najczęściej skupia osoby o podobnych poglądach politycznych, często wyznające te same lub zbliżone wartości. W innych grupach społecznych może występować w tym zakresie dużo większa różnorodność.

Program odnoszący się do wielu obszarów życia społecznego
Inne organizacje społeczne koncentrują się na wybranych kwestiach politycznych i społecznych. Natomiast partie polityczne proponują rozwiązania dotyczące każdej sfery życia społecznego, na którą może lub powinna wpływać władza państwowa.

Dążenie do zwycięstwa w wyborach i objęcia władzy w państwie
Jest to główny cel działalności partii politycznych, co odróżnia je od innych grup i organizacji społecznych. Przykładowo, związki zawodowe lub stowarzyszenia chcą jedynie wpływać na kierunek polityki rządzących i tylko w wyjątkowych okolicznościach decydują się na bezpośrednią walkę o władzę.

Sformalizowana przynależność i zorganizowana struktura
Aby stać się członkiem partii politycznej, trzeba się do niej zapisać. Ponadto jej działalność bardzo rzadko ma charakter spontaniczny. Każde ugrupowanie posiada wiele wewnętrznych regulacji oraz swoje organy, które kierują podejmowanymi przez nią działaniami. Wewnątrz ugrupowania panuje pewna hierarchia – na czele organizacji stoją liderzy, z których opiniami muszą się liczyć wszyscy jej członkowie. Najważniejszy lider zajmuje zazwyczaj stanowisko przewodniczącego albo prezesa.

■ Finansowanie partii

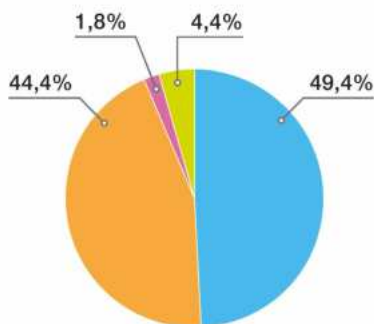
Istotnym problemem w funkcjonowaniu partii jest znalezienie źródeł finansowania działalności politycznej. Dużych nakładów pieniężnych wymaga podstawowe zadanie, które stoi przed każdą z nich, czyli dążenie do zwycięstwa w cyklicznie przeprowadzanych wyborach. Aby zrealizować ten cel, partia musi zdobyć i poszerzać **elektorat**, czyli grono zwolenników głosujących na jej

kandydatów. Polskie prawo zakazuje partiom prowadzenia działalności gospodarczej. Mogą one natomiast pozyskiwać środki m.in. ze składek członków, z darowizn od obywateli polskich, odsetek bankowych, kredytów. Partie, które są popierane przez określony odsetek wyborców, mogą liczyć na wsparcie finansowe państwa – uzyskać pomoc z budżetu w postaci **dotacji** i **subwencji** (zob. poniższą tabelę).

Zasady przyznawania dotacji i subwencji dla partii politycznych w Polsce

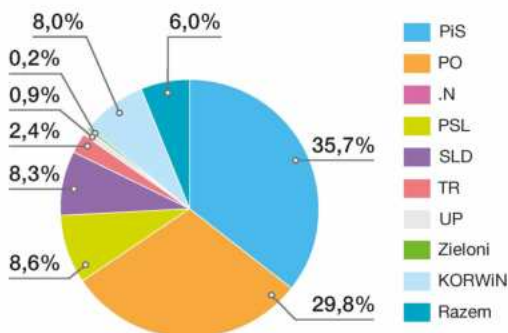
	Dotacja	Subwencja
Cel przyznania	pokrycie kosztów kampanii wyborczej	finansowanie działalności partii politycznej
Charakter pomocy	jednorazowa	okresowa (przekazywana co roku w czasie trwania kadencji)
Odbiorcy	partyjne i niepartyjne komitety wyborcze	partie
Warunki uzyskania środków	przyjęcie przez Państwową Komisję Wyborczą (PKW) sprawozdania finansowego danego komitetu wyborczego	
	przekroczenie progu wyborczego w wyborach do Sejmu RP, Senatu RP lub Parlamentu Europejskiego	przekroczenie w wyborach do Sejmu RP progu niezbędnego do uzyskania subwencji
Wymagany próg poparcia	5% głosów – dla komitetów samodzielnych 8% głosów – dla komitetów koalicyjnych	3% głosów – dla komitetów samodzielnych 6% głosów – dla komitetów koalicyjnych
Sposób ustalenia wysokości środków	Sumę wydatków wszystkich komitetów, które wprowadziły posłów do parlamentu (po uwzględnieniu obowiązujących je limitów), dzieli się przez liczbę wszystkich mandatów. Uzyskaną kwotę mnoży się przez liczbę mandatów każdego komitetu, aby ustalić wysokość należnej mu dotacji.	Za głosy oddane na daną partię przyznawane są jej ustalone kwoty. Od 2011 r. za każdy głos w przedziale do 5% ogółu wszystkich głosów nalicza się 5,77 zł, powyżej 5% do 10% – 4,61 zł, powyżej 10% do 20% – 4,04 zł, powyżej 20% do 30% – 2,31 zł, a powyżej 30% – 0,87 zł.

Udziały poszczególnych partii w części dotacji przekazanej partiom po wyborach z 2015 r.

Źródło: Komunikat Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 20 października 2017 r. o przyjętych i odrzuconych sprawozdaniach finansowych partii politycznych i źródłach pozyskania środków finansowych w 2016 r., M.P. 2017, poz. 981.

Udziały poszczególnych partii w całości corocznej subwencji przekazanej w 2017 r.

Źródło: Komunikat Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 17 maja 2018 r. w sprawie informacji finansowych partii politycznych o otrzymanej subwencji oraz o poniesionych z subwencji wydatkach w 2017 r., M.P. 2018, poz. 616.

Przykład

Dotacje i subwencje po wyborach parlamentarnych w 2015 r.

W wyniku wyborów parlamentarnych w Polsce w 2015 r. nie każde ugrupowanie, którego kandydaci dostali się do Sejmu, otrzymało subwencję. Natomiast niektóre partie uzyskały tego rodzaju pomoc z budżetu państwa mimo braku swoich przedstawicieli w parlamencie.

Zwycięska partia – **Prawo i Sprawiedliwość (PiS)** – startowała w wyborach samodzielnie, ale na jej listach znaleźli się politycy jeszcze z dwóch innych partii – Solidarnej Polski i Polski Razem. Pierwsza z nich faktycznie wprowadziła do parlamentu 9 posłów i 2 senatorów, a druga – 8 posłów i 6 senatorów. Jednak wskutek przedwyborczej decyzji o nieutworzeniu formalnej koalicji obie partie nie otrzymały ani dotacji, ani subwencji. Do otrzymania obu form pomocy został uprawniony natomiast PiS, a także **Platforma Obywatelska (PO)**, **Nowoczesna (.N)** oraz **Polskie Stronictwo Ludowe (PSL)**, czyli partie, które przekroczyły próg wyborczy. Jednak Nowoczesna utraciła znaczną część dotacji i subwencji z powodu nieprawidłowości w sprawozdaniu finansowym jej komitetu wyborczego, ujawnionych przez PKW i potwierdzonych wyrokiem Sądu Najwyższego. Z tych samych przyczyn niewielką część środków z budżetu utraciła także Partia Razem.

Ugrupowanie **Kukiz'15** w wyborach do Sejmu uzyskało prawie 9% głosów i z 42 mandatami poselskimi stało się trzecią siłą w izbie niższej parlamentu. Nie posiadało jednak statusu partii politycznej, dlatego nie miało prawa do pobierania corocznej subwencji w trakcie kadencji. Otrzymało natomiast jednorazową dotację. Zgodnie z prawem ugrupowanie to było jednak zobowiązane przekazać wszystkie środki z budżetu wybranej organizacji pożytku publicznego. W sprawozdaniu powyborczym komitet „Kukiz'15” wykazał nadwyżkę przychodów nad wydatkami, którą dodatkowo powiększyła otrzymana dotacja. W tej kwestii inne przepisy dotyczą komitetów wyborczych partii – one uzyskaną nadwyżkę mają obowiązek przelewać na konto swojego odrębnego Funduszu Wyborczego. Natomiast dotacja wpływa na konto partii.

Zjednoczona Lewica to była koalicja kilku ugrupowań, która w wyborach zdobyła 7,5% głosów. W rezultacie nie znalazła się w parlamencie i nie otrzymała dotacji, ponieważ nie przekroczyła progu wyborczego wymaganego dla list koalicyjnych, wynoszącego 8%. Wynik Zjednoczonej Lewicy był jednak wyższy niż 6%, dzięki czemu uzyskała ona prawo do pobierania subwencji. Partie tworzące koalicję podzieliły między sobą pomoc z budżetu państwa zgodnie z przedwyborczą umową: **Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD)** otrzymał 70%, **Twój Ruch (TR)** – 20%, **Unia Pracy (UP)** – 8%, a **Partia Zieloni** – 2%. Ostatnia z partii koalicyjnych – Polska Partia Socjalistyczna (PPS) – zgodnie z wcześniejszym porozumieniem nie otrzymała pieniędzy z subwencji.

Swoich reprezentantów do parlamentu nie udało się wprowadzić także startującym samodzielnie partiom: **Konfederacji Odnowy Rzeczypospolitej Wolność i Nadzieja (KORWIN)** i **Partii Razem**. Dlatego nie mogły one otrzymać zwrotu przynajmniej części kosztów kampanii wyborczej w postaci dotacji. Każda z nich zdobyła jednak w wyborach ponad 3% głosów, dzięki czemu uzyskała prawo do pobierania subwencji.

Wyniki wyborów parlamentarnych w 2015 r. oraz kwoty dotacji i subwencji

Komitet wyborczy		Wynik w wybo- rach do Sejmu RP	Liczba uzyskanych mandatów parlamentarnych (poselskich, senatorskich)	Kwota otrzymanej w 2016 r. dotacji [w zł]	Kwota corocznej subwencji na lata 2015–2019 [w zł]
partii	koalicji				
Prawo i Sprawiedliwość (PiS)					
tak	nie	37,58%	296 (235 posłów, 61 senatorów)	29 710 609,96	18 543 370,32
Platforma Obywatelska Rzeczypospolitej Polskiej (PO)					
tak	nie	24,09%	172 (138 posłów, 34 senatorów)	26 746 410,42	15 465 516,69
Kukiz'15 (K'15)					
nie	nie	8,81%	42 (42 posłów)	2 890 397,99 ¹	—
Nowoczesna Ryszarda Petru ² (.N)					
tak	nie	7,60%	28 (28 posłów)	1 088 516,71 ³	[6-207-895,14] 0 ⁴
Zjednoczona Lewica (ZL)					
tak	tak	7,55%	—	—	6 169 779,69 ⁵
Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL)					
tak	nie	5,13%	17 (16 posłów, 1 senator)	2 643 540,57	4 476 863,19
Koalicja Odnowy Rzeczypospolitej Wolność i Nadzieja (KORWiN)					
tak	nie	4,76%	—	—	4 171 704,23
Partia Razem (Razem)					
tak	nie	3,62%	—	—	[3-175-513,73] 3 143 013,73 ⁶

¹ Kwota wydatków Komitetu Wyborczego Wyborców „Kukiz'15” według jego sprawozdania przyjętego przez PKW. Zgodnie z przepisami wysokość dotacji nie może przekraczać wydatków komitetu. Z oświadczenia klubu poselskiego Kukiz'15 wynika, że kwota dotacji wyniosła ok. 3 mln zł i zgodnie z prawem została przekazana organizacjom pożytku publicznego. Większość środków trafiła do Fundacji „Potrafisz Polsko”.

² W listopadzie 2017 r. nastąpiła zmiana pełnej nazwy partii na „Nowoczesna”.

³ Przewidywana kwota dotacji dla partii Nowoczesna wynosiła ponad 4 mln zł, ale wskutek nieprawidłowości ujawnionych w powyborczym sprawozdaniu finansowym została ona obniżona o 75%.

⁴ Przewidywana kwota corocznej subwencji dla partii Nowoczesna wynosiła ponad 6 mln zł, ale wskutek nieprawidłowości ujawnionych w powyborczym sprawozdaniu obniżono ją o 75%. Jeszcze w 2016 r. przekazano na konto partii 1551973,88 zł, a w 2017 r. nie dokonano transferu środków z budżetu państwa.

⁵ Zgodnie z przedwyborczą umową koalicyjną coroczna subwencja została podzielona pomiędzy cztery partie: SLD otrzymało 4 318 845,77 zł (70%), TR – 1 233 955,94 zł (20%), UP – 493 582,38 zł (8%), Zieloni – 123 395,60 zł (2%).

⁶ Przewidywana kwota corocznej subwencji dla Partii Razem została obniżona – z powodu nieprawidłowości wykrytych w powyborczym sprawozdaniu finansowym – o ok. 30 tys. zł.

- 1** Odszukaj w na stronie internetowej Państwowej Komisji Wyborczej (pkw.gov.pl) informacje o wynikach ostatnich wyborów parlamentarnych w Polsce. Następnie wykonaj polecenia.
 - a) Wymień partie polityczne, które przekroczyły próg wyborczy i uzyskały prawo do otrzymania dotacji budżetowej.
 - b) Określ, które partie polityczne przekroczyły próg niezbędny do uzyskania subwencji budżetowej.
 - c) Podaj imiona i nazwiska liderów partii politycznych wymienionych przez Ciebie w punktach a) i b).
 - d) Przedstaw podstawowe założenia programowe partii, które są obecnie reprezentowane w Sejmie RP lub Senacie RP.
- 2** Wyjaśnij, od czego w Polsce zależy wysokość dotacji oraz subwencji budżetowej dla partii politycznej.
- 3** Oceń, którą partię na polskiej scenie politycznej można scharakteryzować jako partię lewicową, którą – jako centrową, a którą – jako prawicową. Uzasadnij swoją odpowiedź.
- 4** Zapoznaj się z artykułami 11. i 13. *Konstytucji RP*, a następnie odpowiedz na pytania.

Konstytucja RP

 - A Jakie metody zdobywania i sprawowania władzy przez partie polityczne zostały wskazane w każdym z wymienionych fragmentów ustawy zasadniczej?
 - B Które z tych metod *Konstytucja RP* dopuszcza jako legalne, a których – zakazuje?
- 5** Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia. Skorzystaj z dodatkowych źródeł informacji.

Praca z tekstem źródłowym

Partie nie zawsze w swojej nazwie umieszczają słowo partia. Często występują inne określenia, takie jak: *unia, związek, ruch, zjednoczenie, obóz, stronnictwo, konfederacja, platforma* itp. O tym, że konkretna organizacja jest uznawana za partię polityczną, decyduje nie nazwa, lecz cechy tej organizacji, a przede wszystkim fakt, że dąży ona do zdobycia lub utrzymania aktualnie posiadanej władzy. W różnych definicjach partii politycznych są eksponowane trzy podstawowe elementy: organizacja, program i funkcje.

Źródło: *Spółeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, t. I, cz. 2, red. K.A. Wojtaszczyk, S. Sulowski, W. Jakubowski, Warszawa 2018, s. 165.

- a) Podaj przykłady dawnych lub istniejących partii politycznych, które w swoich nazwach mają określenia wymienione w tekście.
- b) Opisz jedną funkcjonującą obecnie w Polsce partię polityczną. Przedstaw trzy podstawowe elementy jej działalności, o których wspomniano w przytoczonym fragmencie.
- 6** Wymień różnice między partią polityczną a organizacją pozarządową. Odwołaj się do ich specyficznych cech.

hasło wyborcze | memy internetowe | materiały z kampanii wyborczych

Najważniejszym wydarzeniem w państwie demokratycznym są wybory powszechne. Każdy uprawniony do głosowania obywatel może wyrazić w nich swoje poparcie lub dezaprobatę dla określonych osób i partii politycznych. Aby zdobyć jak najwięcej głosów, politycy prowadzą kampanię wyborczą – jeśli okazuje się ona skuteczna, zostają przedstawicielami swoich wyborców w organach państwa lub samorządu. Czym jest kampania wyborcza? Jakie są jej elementy?

■ Co to jest kampania wyborcza?

Jest to promowanie – za pomocą dostępnych środków masowego przekazu – konkretnej partii politycznej walczącej o udział w rządach bądź osoby ubiegającej się o mandat lub urząd w demokratycznych wyborach. Celem tych działań jest przekonanie obywateli do odpowiednich decyzji wyborczych.

Konwencje wyborcze są starannie wyreżyserowanymi spektaklami, które mają wywrzeć duże pozytywne wrażenie na wyborcach.

■ Hasło wyborcze

Istotnym elementem każdej kampanii jest **hasło wyborcze**, nazywane także **sloganiem**. Jest to zwięzłe, chwytliwe sformułowanie, które w efektownej formie prezentuje kandydaturę konkretnej osoby startującej w wyborach – np. przedstawia najistotniejszy postulat z jej programu wyborczego lub wskazuje na wybrany element jej światopoglądu. Aby dokonać krytycznej analizy danego hasła, powinniśmy rozważyć kilka kwestii dotyczących jego treści i formy.

- ▶ **Zrozumiałość.** Czy przekaz sloganu jest jasny? Na co zwraca on uwagę wyborców? Czy może zostać odebrany opacznie?
- ▶ **Atrakcyjność.** Co decyduje o tym, że slogan budzi zainteresowanie odbiorców? Czy forma przekazu zwraca ich uwagę?
- ▶ **Oryginalność.** Co wyróżnia dany slogan? Jakie są jego cechy charakterystyczne? Czy hasło można określić jako pomysłowe?
- ▶ **Adekwatność.** Czy slogan odpowiada wizerunkowi kandydata?
- ▶ **Nieszkodliwość.** Czy slogan nie wywołuje żadnych negatywnych skojarzeń?
- ▶ **Zapamiętywalność.** Czy hasło wyróżnia się cechami, które ułatwiają jego zapamiętanie (np. odpowiedni rytm, rymy)?

Dobry slogan wyborczy, prezentowany konsekwentnie we wszystkich materiałach wyborczych, może być kluczem do zwycięstwa. Jest on jednym z pierwszych elementów, które obywatele oceniają podczas kampanii wyborczej. Na podstawie sloganu wyborcy dokonują często oceny wiarygodności ugrupowania i jego postulatów.

Przykład

Znane slogany wyborcze

- „Ekonomia, głupcze” (*It's the economy, stupid*) – hasło, z którym startował prezydent USA Bill Clinton w zwycięskich dla siebie wyborach prezydenckich w 1992 r.
- „Zmiana” (*Change*), „Tak, możemy” (*Yes, We Can*) – hasła ze zwycięskiej kampanii prezydenta USA Baracka Obamy w 2008 r.
- „Uczynimy Amerykę znowu wielką” (*Make America Great Again*) – slogan z kampanii prezydenta USA Donalda Trumpa z 2016 r.
- „Polska jest kobietą” – hasło Partii Kobiet z kampanii wyborczej w 2007 r.
- „Prawy człowiek lewicy” – hasło kandydata na prezydenta Marka Borowskiego z kampanii w 2005 r.
- „Z sercem dla Polski” – hasło kandydata na prezydenta Zbigniewa Religi (słynnego kardiochirurga) z kampanii wyborczej z 2005 r.
- „Jestem gruby, jestem ciężki, ale jestem uczciwy” – żartobliwy slogan kanclerza Helmuta Kohla, który zwyciężył w wyborach parlamentarnych w Niemczech.

■ Czym charakteryzuje się skuteczne hasło wyborcze?

Odwołuje się do emocji wyborców.

Jest krótkie: składa się co najwyżej z siedmiu słów.

Działa na wyobraźnię i zapada w pamięć.

Odwołuje się do programu kandydata lub partii.

■ Memy internetowe

Te szybko rozprzestrzeniające się w internecie humorystyczne obrazki, w których elementy ikoniczne współwystępują z elementami tekstowymi, stały się w ostatnich latach jedną z istotnych form wykorzystywanych w kampaniach wyborczych. Takie użycie memów wiąże się oczywiście z wykorzystaniem zdjęć i wypowiedzi polityków, którzy kandydują w wyborach.

Popularność memów politycznych wynika z osadzenia ich w konkretnym kontekście czasowym i sytuacyjnym. Są one bieżącymi komentarzami do aktualnych wydarzeń czy do wypowiedzi polityków. Typowy mem składa się z dwóch warstw: wizualnej i językowej. Najczęściej jest to zdjęcie wraz z tekstem – komentarzem, pytaniem, opisem, cytatem, aluzją, minidialogiem itp. – który wyróżnia się żartobliwą, a czasami ironiczną treścią.

Memy umieszczone w sieci zaczynają żyć własnym życiem – są przerabiane i modyfikowane oraz wchodzi w dialog z innymi memami. Ich najważniejszymi cechami są anonimowość, aktualność oraz intertekstualność, czyli to, że nawiązują one do innych tekstów kultury (np. do dzieł literatury, piosenek, filmów, przysłów, porzekadeł itp.).

Memy pełnią funkcję krytyczno-oceniającą – ich celem jest krytyka zastanej rzeczywistości społeczno-politycznej, zwrócenie uwagi na problem, ośmieszenie przeciwnika czy ocena bieżących wydarzeń politycznych. Uważny odbiorca memów powinien być świadomy mechanizmów ich powstawania oraz posiadać umiejętność ich analizy. Zawsze musi on określić adresata mema, kontekst jego powstania oraz jego cel.

W trakcie współczesnych kampanii wyborczych memy stają się coraz ważniejszymi materiałami wyborczymi.

Przykład

Materiały z kampanii wyborczych

W kampaniach wyborczych wykorzystywane są przede wszystkim materiały graficzne prezentowane w różnych miejscach. Zgodnie z prawem plakaty i hasła wyborcze można eksponować na ścianach budynków, ogrodzeniach, latarniach, urządzeniach energetycznych i telekomunikacyjnych – tylko jednak za zgodą właściciela lub zarządcy nieruchomości.

Plakat z kampanii przed wyborami do Parlamentu Europejskiego w 2019 r. Wszystkie elementy zaprezentowanego przekazu mają przekonywać odbiorców o przywiązaniu ugrupowania do Polski i o jego wiarygodności oraz informować o głównym punkcie jego programu (poprawa jakości życia rodzin).

Plakat z kampanii wyborczej w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2019 r. Widoczne na nim elementy służą zaprezentowaniu postulatu ugrupowania dotyczącego budowania bliskich relacji między Polską a Unią Europejską. Celem przekazu jest także zmobilizowanie wyborców do wzięcia udziału w głosowaniu.

Plakat z kampanii wyborczej w wyborach samorządowych z 2018 r. W przekazie została podkreślona troska ugrupowania o wszystkich obywateli, niezależnie od ich wieku, miejsca zamieszkania czy stanu zdrowia. Prezentowane hasła programowe odwołują się do codziennych spraw i sytuacji, z którymi każdy z nas spotyka się w najbliższym otoczeniu. Rysunkowa forma sugeruje, że ulotka jest kierowana przede wszystkim do młodego wyborcy.

? Przeanalizuj wybrany materiał z ostatnio prowadzonej kampanii wyborczej. Oceń hasło i zastosowane przez komitety wyborcze zabiegi mające przekonać do głosowania na określone ugrupowanie.

■ Badania opinii publicznej

Rządy, partie oraz różne instytucje i organizacje zlecają niekiedy wykonanie naukowych badań, których rezultaty mają dać odpowiedź na pytanie, jakie nastroje panują w społeczeństwie. W mediach najczęściej pojawiają się informacje o wynikach badań ilościowych, wykorzystujących metody statystyczne. Dowiadujemy się z nich, jaki odsetek osób biorących udział w badaniu, czyli respondentów, ma takie same lub podobne poglądy na jakąś kwestię.

W środkach masowego przekazu prezentowane są przede wszystkim wyniki **sondaży**, czyli badań preferencji respondentów – szczególnie często omawia się je w trakcie kampanii wyborczych. Aby móc rzetelnie oceniać rezultaty sondażowych pomiarów, odbiorca musi zdać sobie sprawę z tego, w jaki sposób są one przeprowadzane (zob. schemat obok).

■ Jakie funkcje pełnią sondaże?

Rola sondaży prezentowanych w mediach polega nie tylko na informowaniu odbiorców, które poglądy lub oceny są wspólne dla większości społeczeństwa, a które są charakterystyczne jedynie dla niektórych mniejszości. Wyniki badań preferencji pełnią również **funkcję kreacyjną** – mogą wpływać na zmianę poglądów lub postaw, np. na decyzje wyborców. Badacze społeczni zaobserwowali, że ludzie, którzy regularnie zapoznają się z rezultatami kolejnych sondaży, zaczynają się niekiedy kierować tzw. **społecznym dowodem słuszności**. Oznacza to, że postrzegają jako lepsze i słuszniejsze te przekonania, które według sondaży popiera większość opinii publicznej. Mechanizm ten odgrywa znaczącą rolę nie tylko w debacie publicznej, lecz także w codziennym życiu, w którym ludzie często np. podejmują decyzje o zakupie danego produktu zmotywowani opiniami znajomych.

■ Zanim sondaż ukaże się w mediach...

1. Zlecenie badania lub podjęcie niezależnej decyzji o rozpoczęciu badań

W momencie przyjmowania zlecenia naukowcy muszą pamiętać o wymogu zachowania obiektywizmu. Ich celem nie może być osiągnięcie wyników zgodnych z oczekiwaniami klienta.

2. Konceptualizacja

Po sformułowaniu hipotezy (przypuszczenia) naukowcy rozważają, jaki sposób przeprowadzenia badania zagwarantuje uzyskanie wiarygodnych wyników. Muszą np. uwzględnić, że sondaż telefoniczny pomija osoby, które nie odbierają połączeń z nieznanymi numerami.

3. Operacjonalizacja

Na tym etapie badacze układają konkretne pytania, które zostaną zadane respondentom. Muszą one być zrozumiałe dla wszystkich osób biorących udział w badaniu.

4. Dobór próby badawczej

Należy ocenić, jakie cechy respondentów będą istotne w danym sondażu oraz jak często występują one w całej populacji, i ustalić skład grupy, która weźmie udział w badaniu.

5. Pilotaż (test) badania

Testy narzędzia badawczego (np. ankiety) pozwalają wykryć jego usterki oraz zebrać cenne uwagi od ankietatorów, czyli osób kontaktujących się z respondentami.

6. Zbieranie danych

Ankieterzy przeprowadzają zaplanowane wcześniej działania.

7. Statystyczne opracowanie, analiza i interpretacja danych

Naukowcy muszą wziąć pod uwagę tzw. błąd statystyczny, czyli założenie, że wyniki sondaży mogą być o 3 punkty procentowe wyższe lub niższe od wyników hipotetycznego pomiaru przeprowadzonego w całej populacji.

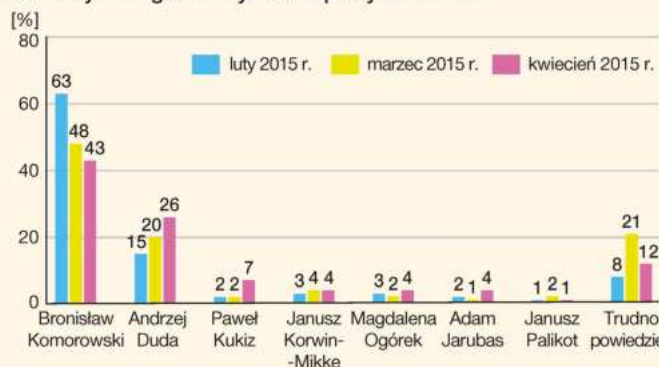
8. Wyciąganie wniosków i tworzenie raportu

Badacze przedstawiają uzyskane od respondentów dane i na ich podstawie formułują tezy na temat całej populacji.

■ Porównanie sondaży z wynikami wyborów

Sondaże ukazujące się w czasie kampanii wyborczej przed I turą wyborów prezydenckich w Polsce w 2015 r. pozwalają uzmysłowić sobie, jak zmienne mogą być rezultaty kolejnych badań i w jakim stopniu bywają one rozbieżne z wynikami głosowania.

Na kogo z tej listy najchętniej oddałby Pan / oddałaby Pani głos w wyborach prezydenckich?

Wyniki głosowania w wyborach na Prezydenta RP w 2015 r. – I tura

* Janusz Korwin-Mikke, Magdalena Ogórek, Adam Jarubas, Janusz Palikot, Grzegorz Braun, Marian Kowalski, Paweł Tanajno, Jacek Wilk

Źródło: *Preferencje w wyborach prezydenckich*, Nr 55/2015, cbos.pl [dostęp: 8.05.2019];
prezydent2015.pk.gov.pl [dostęp: 8.05.2019].

Przykład

Hipotezy na temat różnic między sondażami a wynikami wyborów

Skąd takie różnice między wynikami z sondaży przedwyborczych a faktycznym poparciem [...]?

– Sondaże przedwyborcze oraz same wybory i ich wyniki to dwie różne rzeczywistości. Sondaż nie jest aktem wyborczym, mówi o postawach i zamiarach, które są deklarowane i do dnia wyborów mogą ulec zmianie. [...] – tłumaczy [...] Urszula Krassowska [z TNS Polska] [...]. – Sondaże przedwyborcze zawsze zawyżają frekwencję, w efekcie podczas badań zdarza się, że rozmawiamy z respondentami, którzy deklarują swoje poglądy i twierdzą, że do wyborów pójdą, jednak ostatecznie zostają w domach. Frekwencja podczas pierwszej tury ostatnich wyborów prezydenckich była tak niska [...], że mogło to znacząco skrzywić wynik sondaży przedwyborczych – dodaje Kuba Antoszewski [z Millward Brown] [...]. [...] – Część ludzi nie chce brać udziału w sondażach przedwyborczych, część w rozmowie z ankierem nie odsłania swoich prawdziwych poglądów i zamiarów wyborczych. [...] – opisuje Urszula Krassowska. Zwraca też uwagę, że w sondażach przedwyborczych część respondentów nie jest zdecydowana, czy pójść głosować, a niektórzy zdecydowani nie są przekonani, na kogo oddadzą głos. – W naszym ostatnim sondażu 13 proc. uczestników zadeklarowało, że chcą iść na wybory, ale nie są zdecydowani, na kogo zagłosują – dodaje Krassowska.

[...] – Dynamika dwóch procesów – spadku poparcia dla Bronisława Komorowskiego i bardzo silnego wzrostu dla Pawła Kukiza – w warunkach bardzo niskiej frekwencji była nie do wychwytenia w sondażu przedwyborczym. Fakt, że obaj kandydaci prowadzący w rankingach bardzo się do siebie zbliżyli, był do przewidzenia, niestety nie sposób było w sondażu przedwyborczym oszacować, jak bardzo – uważa Kuba Antoszewski.

Źródło: T. Wojtas, *Firmy badawcze tłumaczą nieprecyzyjne sondaże przedwyborcze*, 12.05.2015, www.wirtualnemedial.pl [dostęp: 23.05.2019].

? Przedstaw różnice, jakie wystąpiły między wynikami poszczególnych sondaży a rezultatem I tury wyborów prezydenckich w 2015 r. Rozważ, czy podawane opinii publicznej informacje o sondażach mogły istotnie wpłynąć na ostateczne wyniki głosowania.

- 1** Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Internet oraz media społecznościowe coraz częściej używane są w sposób nieetyczny, zwłaszcza podczas wyborów. Obecnie istnieje bardzo rozległy czarny rynek, na którym można kupić zaangażowanie w mediach społecznościowych czy zamawiać fake newsy, aby zdyskredytować przeciwnika politycznego. Do największych zagrożeń dla procesu wyborczego należą:

- dezinformacja (tzw. fake news),
- zorganizowany trolling (kampanie nienawiści i oczerniania),
- boty udające prawdziwych użytkowników.

Jak nie dać się zmanipulować w mediach społecznościowych?

Zwłaszcza w okresie wyborów, który jest bardzo emocjonujący, nie wyłączaj myślenia! Pamiętaj o trzech rzeczach:

- nie wszystko, co przeczytasz w internecie, będzie prawdą,
- nie zakładaj, że informacje są prawdziwe tylko dlatego, że szybko się rozprzestrzeniają,
- nie daj się podpuszczać osobom, które celowo prowokują bezproduktywne dyskusje i podburzają nastroje (tzw. trolling).

Źródło: www.bezpiecznowybory.pl [dostęp: 10.05.2019].

- Wyjaśnij, dlaczego czas kampanii wyborczej sprzyja nieetycznemu wykorzystywaniu mediów społecznościowych.
- Wyjaśnij, na czym polega funkcjonowanie politycznego „czarnego rynku” w przestrzeni internetu. Odwołaj się do informacji z tekstu.
- Opisz zasady, którymi powinny się kierować osoby obserwujące kampanię wyborczą w internecie. Wyłutuj, dlaczego każda z tych reguł jest istotna.

- ! 2** W dwuosobowych zespołach przygotujcie krytyczną analizę wybranych materiałów wyborczych, np. spotów, memów, ulotek lub haseł wyborczych. Przedstawcie, z jakich elementów się one składają, oraz oceńcie ich atrakcyjność i skuteczność.

Projekt edukacyjny

- ! 3** Porównaj wybrane sondaże z okresu trzech miesięcy poprzedzających ostatnie wybory parlamentarne w Polsce oraz wyniki tego głosowania. Sformułuj hipotezy na temat tego, jakie mogą być przyczyny różnic występujących między badaniami opinii i rezultatami wyborów.

- ★ 4** Wyobraź sobie, że w najbliższych wyborach weźmie udział zarejestrowany przez Ciebie komitet wyborczy.
- Zaproponuj nazwę dla Twojego komitetu.
 - Zapisz w punktach, jakie działania musisz podjąć, aby zarejestrować swoje ugrupowanie na liście wyborczej.
 - Sformułuj program wyborczy: zanotuj swoje najważniejsze postulaty oraz zaplanuj działania, które pozwolą zrealizować te cele.
 - Przygotuj wystąpienie, w którym przekonasz koleżanki i kolegów z klasy do zagłosowania na Twój komitet.

Znane są przypadki dziennikarzy, którzy stanęli przed następującym dylematem: czy – pomimo różnych nacisków i nieraz osobistego ryzyka – ujawnić opinii publicznej ważne wiadomości, czy też zataić prawdę i uchronić siebie przed negatywnymi konsekwencjami. Z ich historii dowiadujemy się, że w wielu sytuacjach nadużycia polityków lub przestępstwa nie zostałyby ujawnione, gdyby reporterzy nie przekazali opinii publicznej rzetelnych informacji. Zmusza to do zastanowienia się nad tym, jakie znaczenie we współczesnym świecie mają media. Dlaczego nazywane są „czwartą władzą”? Dlaczego społeczeństwo powinno otrzymywać wiadomości z niezależnych źródeł? Jakie są zadania dziennikarzy? Czym powinni się oni kierować w swojej pracy? Od czego zależy jakość mediów? Jakie są problemy dziennikarstwa w Polsce?

■ Współczesna rola mediów

 Konstytucja RP: art. 54

Środki masowego przekazu (media masowe, mass media) służą do prezentowania treści skierowanych do bardzo szerokiego grona odbiorców. Technologiczny rozwój mediów – szczególnie szybki i dynamiczny w ostatnich dziesięcioleciach – spowodował, że obecnie informacje zbierane przez reporterów mogą dotrzeć niemal do każdego zakątka Ziemi w bardzo krótkim czasie. Działalność mediów zyskała szczególne znaczenie. Polega nie tylko na informowaniu, lecz także na silnym oddziaływaniu na ludzi, którzy pod ich wpływem mogą zmieniać swoje preferencje i zachowania.

■ „Czwarta władza” – co to znaczy?

Przyjmuje się, że w demokracji obowiązuje trójpodział władzy: organy prawodawcze, wykonawcze i sądownicze są równoważne i działają niezależnie od siebie. Media mają tak wielki wpływ na działanie tych organów, że zaczęto o nich mówić jako o „czwartej władzy”. Oznacza to, że relacjonują one różne wydarzenia, kontrolują działania służb publicznych – np. prowadzą śledztwa dziennikarskie – oraz alarmują społeczeństwo o różnych zagrożeniach.

Czy wiesz, że...

Praca dziennikarzy śledczych została zekranizowana m.in. w następujących filmach.

- **Wszyscy ludzie prezydenta** z 1976 r. w reżyserii Alana Pakuli – opowiada o odkrywaniu afery Watergate [czyt.: łotergejt] przez reporterów „The Washington Post” [czyt.: de łoszington polst] na początku lat 70. XX w. Jej efektem była rezygnacja Richarda Nixona [czyt.: riczarda niksona] z urzędu prezydenta USA.
- **Czwarta władza** z 2017 r. w reżyserii Stevena Spielberga [czyt.: stiwen a spilberga] – ukazuje pracę redakcji wyżej wymienionej gazety (przed aferą Watergate), która ujawniła blokowane informacje o rzeczywistej sytuacji wojsk amerykańskich na wojnie w Wietnamie.
- **Spotlight** [czyt.: spotlajt] z 2015 r. w reżyserii Toma McCarthy’ego [czyt.: makkartiego] – przedstawia odkrycie w 2001 r. przez dziennikarzy dziennika „The Boston Globe” [czyt.: de boston glob] skandalu pedofilskiego w lokalnym Kościele katolickim.

Niezależność mediów

Aby „czwarta władza” mogła skutecznie i rzetelnie wypełniać swoją misję, wszyscy w państwie – zwłaszcza politycy, urzędnicy i sami dziennikarze – muszą przestrzegać zasady **niezależności mediów** od wpływowych osób i instytucji. W krajach niedemokratycznych, np. w Korei Północnej, media są podporządkowane organom władzy i nie mogą w pełni realizować swojej funkcji kontrolnej – ich główne zadanie sprowadza się do szerzenia oficjalnej propagandy. We wspomnianych państwach swobodna dyskusja lub krytyczne uwagi pod adresem rządzących nie są prezentowane w ogólnie dostępnych środkach masowego przekazu. Zamiast tego za pośrednictwem mediów przeprowadzana jest **indoktrynacja**, polegająca na natrętnym wpajaniu społeczeństwu ideologii rządzących.

Mediatyzacja polityki i polityzacja mediów

Współcześnie wiele osób zwraca uwagę na zjawisko **mediatyzacji polityki**. Przejawia się ono w tym, że ogromna liczba wydarzeń politycznych odbywa się obecnie w obecności kamer i że najczęściej są one w mediach transmitowane na żywo. Z tego powodu uwaga odbiorców jest skupiona codziennie na wypowiedziach polityków, a tematem newsów dnia stają się nieraz drugorzędne działania, które mogą przysłaniać inne, ważniejsze dla obywateli sprawy. Równolegle do mediatyzacji polityki przebiega proces nazywany **polityzacją mediów**. Polega on na tym, że dziennikarze angażują się w spór polityczny, przez co zatracają obiektywizm i zaczynają bezkrytycznie wspierać wybrane ugrupowania polityczne. Oba opisane zjawiska negatywnie wpływają na debatę publiczną w państwie. Ich skutkiem jest to, że obywatele są gorzej poinformowani o bieżących sprawach, co jest zagrożeniem dla demokracji.

Przykład

Walka z cenzurą i propagandą w PRL

W latach 1944–1990 w Polsce obowiązywała **cenzura** – funkcjonariusze państwowi ingerowali w treści prezentowane w artykułach, książkach, audycjach radiowych i telewizyjnych, filmach i innych przekazach. W PRL zabronione było m.in. rozpowszechnianie tekstów zawierających krytyczne uwagi na temat komunizmu, polityki rządzącej partii oraz Związku Radzieckiego. Nawet opowiadanie żartów politycznych groziło represjami.

Krytyczny stosunek obywateli do oficjalnych mediów wyrażały żarty o **Radiu Erewań** – nieistniejącej w rzeczywistości stacji, która stała się symbolem zakłamania i manipulacji stosowanej przez komunistyczną propagandę.

Jeden z tych dowcipów brzmiał następująco: „Słuchacze radia pytają: Czy to prawda, że na Placu Czerwonym rozdają samochody? Radio Erewań odpowiada: Tak, to prawda, ale nie samochody, tylko rowery, nie na Placu Czerwonym, tylko w okolicach Dworca Warszawskiego, i nie rozdają, tylko kradną.”

W PRL polscy **twórcy kabaretów i satyrycy** starali się często ukryć przed władzą swoje prawdziwe intencje. Zaakceptowany przez cenzurę program próbowali zaprezentować w taki sposób, aby publiczność mogła się domyśleć, w których miejscach funkcjonariusze reżimu mogli interweniować.

Zenon Laskowik i Bohdan Smoleń z kabaretu TEY w latach 70. i 80. XX w. tworzyli niezapomniany duet sceniczny. Za pomocą aluzji i niedopowiedzeń potrafili przekazać publiczności to, czego nie można było mówić głośno. Ponadto wykorzystując różne metafory (np. wcielając się w sprzedawców sklepu spożywczego w programie *Z tyłu sklepu*), wyśmiewali liczne absurdy życia w PRL.

Rodzaje mediów

Współcześnie do ludzi na całym świecie docierają informacje z wielu różnych środków masowego przekazu, których oferta jest stale poszerzana, unowocześniana i uatrakcyjniana. Ponadto kanały komunikacji z odbiorcami często są łączone. Do podstawowych rodzajów mediów należą:

- ▶ prasa, książki, obrazy, plakaty, ulotki itp.,
- ▶ radio, płyty, audiobooki,
- ▶ telewizja, kino,
- ▶ media wirtualne (m.in. strony www, portale, wortale, blogi, fora, komunikatory, aplikacje, gry).

Prasa

Zaliczamy do niej gazety i czasopisma, które są wydawane z różną częstotliwością: dzienniki, tygodniki, dwutygodniki, miesięczniki, kwartalniki i roczniki. W ostatnich latach dużą popularność zdobyły **tabloidy** (bulwarówki), czyli dzienniki, w których bardzo skrótowy i prowokacyjny przekaz ma często na celu wywołanie sensacji. Na stronach tych gazet przyciągająca wzrok grafika dominuje nad tekstem.

Popularność tytułów prasowych może być mierzona w różny sposób. Przedstawione obok tabele wymieniają czasopisma i gazety, które na początku 2019 r. sprzedawały się w największej liczbie egzemplarzy.

Obrazy, plakaty, ulotki itp.

Odpowiednio przygotowany i wyeksponowany przekaz w postaci obrazu lub tekstu może być bardzo skuteczny. Mocno działa na wyobraźnię odbiorcy i skupia jego uwagę na szczegółach, które chcą podkreślić twórcy. Współcześnie ważną częścią wielu kampanii reklamowych, społecznych i politycznych są **billboardy** – wielkopowierzchniowe plakaty umieszczane na specjalnych tablicach lub na ścianach budynków.

Ranking najpopularniejszych dzienników ogólnokrajowych w Polsce według wyników średniej sprzedaży egzemplarzy oraz prenumerat w wersjach drukowanej i elektronicznej w lutym 2019 r.

Tytuł dziennika	Sprzedane egzemplarze
Fakt Gazeta Codzienna	228 266
Super Express	116 162
Gazeta Wyborcza	92 259
Rzeczpospolita	41 171
Dziennik Gazeta Prawna	38 177
Przegląd Sportowy	22 238
Gazeta Polska Codziennie	13 903
Puls Biznesu	9 441
Parkiet Gazeta Giełdy	3 922

Ranking najpopularniejszych tygodników społeczno-politycznych w Polsce według wyników średniej sprzedaży egzemplarzy i prenumerat w wersjach drukowanej i elektronicznej w lutym 2019 r.

Tytuł tygodnika	Sprzedane egzemplarze
Gość Niedzielny	109 179
Polityka	92 953
Newsweek Polska	78 723
Sieci	40 343
Tygodnik Do Rzeczy	31 486
Tygodnik Powszechny	27 438
Gazeta Polska	23 125
Przegląd	15 571
Wprost	14 172
Tygodnik Angora ¹	229 117

¹Czasopismo publikujące wybrane artykuły z polskiej i światowej prasy.

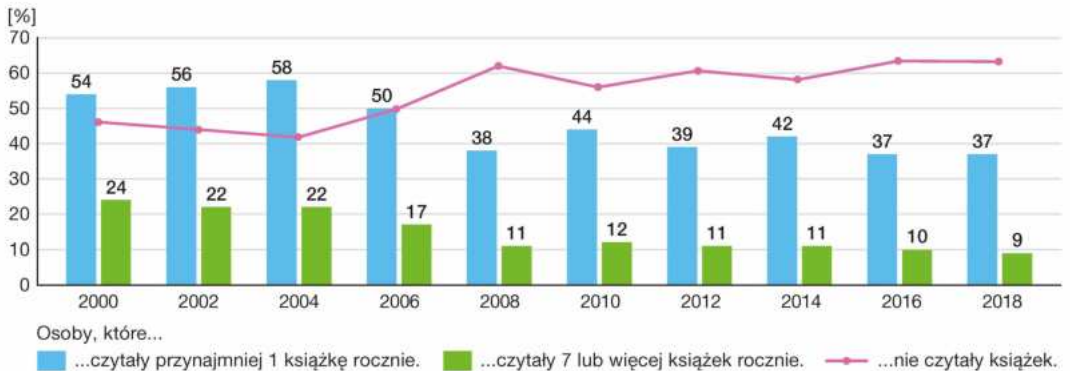
Źródło: www.wirtualnemedial.pl [dostęp: 07.05.2019].

Książki

Wykorzystują, podobnie jak prasa, pisemną formę przekazu, ale są zazwyczaj nośnikiem bardziej pogłębionych informacji o wydarzeniach i zjawiskach. Czytanie książek ze zro-

zumieniem wymaga zaangażowania, wysiłku i czasu, dlatego współcześnie wielu ludzi korzysta raczej z prostych newsów, łatwo i szybko dostępnych za pośrednictwem telewizji lub mediów cyfrowych.

Deklaracje dotyczące czytania książek w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie (lata 2000–2018)

Źródło: Stan czytelnictwa w Polsce w 2018 roku. Wstępne wyniki, Biblioteka Narodowa, 2019, www.bn.org.pl [dostęp: 07.05.2019].

Radio

Niegdyś sądzono, że przekazy audiowizualne wyprą medium nadające tylko dźwięk. Jednak radio wciąż jest dobrym rozwiązaniem dla osób, które chcą zapoznać się z bieżącymi informacjami w trakcie innych zajęć, np. podczas prowadzenia auta. Między słuchaczami a dziennikarzami radiowymi powstaje czasami bliska więź, bowiem cykliczne audycje towarzyszą niektórym osobom w codziennych sytuacjach przez wiele lat.

? Rozstrzygnij, które z mediów ma największy wpływ na młodych ludzi. Uzasadnij odpowiedź.

Ranking najpopularniejszych stacji radiowych w Polsce według wyników słuchalności w okresie od stycznia do marca 2019 r. wśród odbiorców w wieku 15–75 lat

Nazwa stacji	Udział w czasie słuchania
Radio RMF FM	27,5%
Radio ZET	12,0%
ESKA	7,6%
Trójka (Program 3. PR) ¹	5,2%
Jedynka (Program 1. PR)	5,2%
A 17 ² (PR)	5,1%
RMF MAXXX	4,0%
VOX	3,4%
Złote Przeboje	3,1%
Radio TOK FM	2,1%

¹ PR – Polskie Radio (nadawca publiczny)

² A 17 – Grupa radiowa Auditorium 17 (rozgłoszenie Polskiego Radio: 17 regionalnych, 6 miejskich i 3 cyfrowe)

Źródło: www.virtualnemedia.pl [dostęp: 07.05.2019].

■ Telewizja i kino

Z powodu postępu technologicznego stacje telewizyjne w ostatnich latach przeobrażają się w dynamiczny sposób. Nikogo już nie dziwią telewizje informacyjne, które przez całą dobę przekazują na żywo najświeższe wiadomości, czyli **newsy**. Szybko rozwija się „wideo na życzenie” (VOD [czyt.: wi oł di]), w którym widzowie sami wybierają, co chcą aktualnie oglądać. W trakcie coraz większej liczby programów odbiorcy mogą „na gorąco” komentować poruszane kwestie (np. za pomocą SMS-ów, tweetów czy czatu), co daje im możliwość współtworzenia audycji.

Popularność **kina** powoduje, że tematy poruszane w filmach stają się często przedmiotem publicznego zainteresowania i wywołują szeroką dyskusję. Przekaz filmowy dość łatwo zapada w pamięć i dla wielu ludzi staje się głównym źródłem wiedzy o danej sprawie.

Ranking najpopularniejszych stacji telewizyjnych w Polsce według wyników oglądalności w kwietniu 2019 r. wśród odbiorców w wieku 16–59 lat

Nazwa stacji	Udział w widowni telewizyjnej ¹
Polsat	11,60%
TVN	10,09%
TVP2 ²	7,41%
TVP1	5,97%
TV PULS	4,40%
TV4	3,99%
TVN7	3,72%
TVN24	3,48%
TTV	2,86%
Puls 2	2,03%
TVP Info	1,84%

¹ Wskaźnik informuje, jaki odsetek widzów oglądał w danym czasie konkretną stację lub program.

² TVP – Telewizja Polska (nadawca publiczny)

Źródło: www.wirtualnemedial.pl [dostęp: 07.05.2019].

Czy wiesz, że...

Z jednego z największych na świecie internetowych serwisów telewizyjnych w 2018 r. korzystało 104 mln aktywnych użytkowników w ponad 190 krajach. Każdego dnia udostępnia on łącznie ponad 125 mln godzin filmów i seriali. Na obejrzenie tego materiału trzeba by poświęcić ponad 14 tys. lat!

Liczba odsłon na legalnych serwisach VOD w Polsce w marcu 2019 r.

Nazwa domeny	Liczba odsłon
cda.pl (vod)	117 551 205
player.pl	41 467 173
vod.pl	16 525 787
tvpl.pl (vod)	43 933 543
netflix.com	43 347 386
cda.pl (premium)	30 245 801
ipla.tv	20 450 174
hbogo.pl	16 694 676
wp.pl (vod)	8 885 588

Źródło: www.wirtualnemedial.pl [dostęp: 07.05.2019].

Ranking najpopularniejszych telewizyjnych programów informacyjnych w Polsce według wyników oglądalności w kwietniu 2019 r. wśród odbiorców w wieku 16–59 lat

Program i godzina rozpoczęcia	Stacje	Udział w widowni telewizyjnej
Fakty 19:00	TVN, TVN24 BiS	20,84%
Wydarzenia 18:50	Polsat, Polsat News	18,10%
Teleexpress 17:00	TVP1, TVP Info	17,70%
Wiadomości 19:30	TVP1, TVP Info	12,85%
Panorama 18:00	TVP2, TVP Info	8,95%

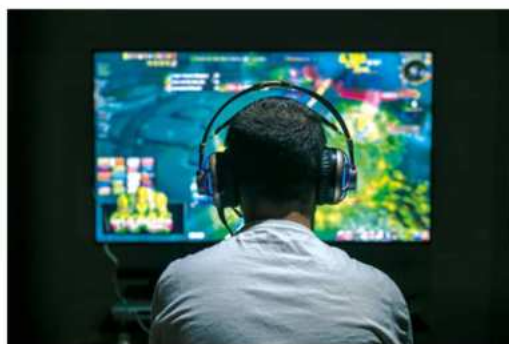
Źródło: www.wirtualnemedial.pl [dostęp: 07.05.2019].

Media wirtualne

Niewymagające częstej aktualizacji **strony internetowe** zawierają najczęściej informacje o działalności konkretnych instytucji lub firm. **Blogi, vlogi i wortale** co do zasady przekazują treści dotyczące jednego zagadnienia, natomiast **portale** to rozbudowane, wielotematyczne platformy, które oferują dodatkowe usługi, m.in. konto e-mailowe, czaty, fora, wyszukiwarki. Wielką popularność zdobyła encyklopedia tworzona przez internautów – **Wikipedia**. **Aplikacje** na smartfony umożliwiają szybki dostęp do wybranych usług informacyjnych. Twórcy **gier** także na różne sposoby promują określone treści.

Na **forach internetowych** każdy użytkownik sieci może anonimowo lub pod swoim nazwiskiem wypowiadać się na różne tematy i dyskutować z ludźmi. Ponadto dzięki takim **komunikatorom**, jak Gadu-Gadu, Skype, Tlen czy WhatsApp, możemy swobodnie rozmawiać w sieci z różnymi osobami.

Media społecznościowe (ang. *social media*), czyli Facebook, YouTube, Twitter, Google+, Instagram, Snapchat i inne podobne serwisy, pozwalają na utrzymywanie znajomości z ludźmi na całym świecie, a także na obserwowanie i komentowanie ich aktywności w dowolnym miejscu i czasie. Ten kanał kontaktu umożliwia dotarcie do osób, które poszukują w sieci informacji różnego rodzaju, dlatego media społecznościowe są ostatnio intensywnie wykorzystywane w kampaniach reklamowych i politycznych.

Ranking najpopularniejszych domen w Polsce według średniej liczby odwiedzających je internautów w okresie od 9 do 15 kwietnia 2019 r.

Nazwa domeny	Średnia liczba internautów dziennie
google.pl	13 383 993
facebook.com	8 506 141
youtube.com	6 044 166
google.com	5 628 264
onet.pl	4 596 257
wp.pl	4 278 459
allegro.pl	3 525 667
interia.pl	3 080 183
olx.pl	2 520 178
wikipedia.org	1 923 493
gazeta.pl	1 450 974
o2.pl	1 286 455
tvn24.pl	1 015 284
ipko.pl	995 002
money.pl	938 114
otomoto.pl	923 601
pudelek.pl	891 706
ceneo.pl	859 142
librus.pl	793 918
accuweather.com	738 890

Źródło: www.wirtualnemedial.pl [dostęp: 07.05.2019].

Korzystanie z nowych technologii niesie ze sobą zarówno możliwości, jak i zagrożenia. Często wirtualny świat niemal zastępuje człowiekowi jego realne środowisko. W ostrożności może to prowadzić do rozbicia więzi społecznych, a nawet do problemów zdrowotnych.

■ Częstotliwość korzystania z różnych mediów

Współcześnie preferencje odbiorców mediów są bardzo zróżnicowane. Dowodzą tego wyniki badania przeprowadzonego wśród mieszkańców Polski, którzy ukończyli 18 lat.

Jak często czyta Pan/Pani prasę?

Jak często słucha Pan/Pani radia?

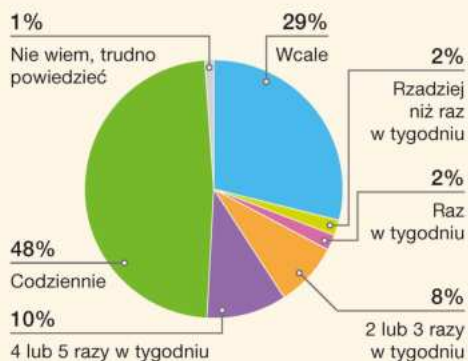
Jak często ogląda Pan/Pani telewizję?

Jak często korzysta Pan/Pani z mediów społecznościowych?

Jak często korzysta Pan/Pani z internetu?

Źródło: Różnorodność treści informacyjnych w Polsce z perspektywy użytkownika, CBM INDICATOR, 2015, www.krrit.gov.pl [dostęp: 25.09.2018].

? Rozstrzygnij, który środek masowego przekazu jest najpopularniejszy w społeczeństwie polskim – radio, prasa, telewizja czy media wirtualne. Uzasadnij swoją odpowiedź.

■ Etyka mediów i dziennikarzy

Wolność i różnorodność mediów nie gwarantują, że dziennikarze będą przekazywać wyłącznie informacje najwyższej jakości. Aby było to możliwe, muszą obowiązywać dodatkowe standardy, w tym przede wszystkim zasady etyki mediów oraz wymogi dotyczące kompetencji reporterów i ich poczucia odpowiedzialności.

■ Karta etyczna mediów

U podstaw etyki dziennikarskiej leży siedem zasad, które zostały zapisane w *Karcie etycznej mediów*. Są to:

- ▶ **zasada prawdy** – media i dziennikarze dokładają wszelkich starań, aby przekazywane informacje były prawdziwe;
- ▶ **zasada obiektywizmu** – dziennikarz rzetelnie przedstawia różne punkty widzenia, niezależnie od swoich poglądów;
- ▶ **zasada oddzielenia informacji od komentarza** – wydarzenia relacjonuje się w taki sposób, aby odbiorca mógł odróżnić fakty od opinii;
- ▶ **zasada uczciwości** – dziennikarz działa zgodnie z własnym sumieniem, a więc m.in. odmawia działań niezgodnych ze swoimi przekonaniem;
- ▶ **zasada szacunku i tolerancji** – przekazywanie informacji powinno się odbywać z poszanowaniem ludzkich praw i godności (a szczególnie prawa do prywatności i dobrego imienia) oraz z zachowaniem tolerancji dla odmiennych poglądów;
- ▶ zasada, zgodnie z którą nadrzędną wartością jest **dobro odbiorcy** – podstawowe prawa czytelników, radiosłuchaczy, widzów oraz użytkowników internetu są nadrzędne wobec celów politycznych i finansowych redakcji, dziennikarzy czy nadawców;
- ▶ **zasada wolności i odpowiedzialności** – wolność mediów wymaga od nich odpowiedzialności za treść i formę przekazu.

■ Kiedy dziennikarz postępuje nieetycznie?

Pracownicy mediów nie zawsze stosują się do zasad etyki dziennikarskiej. Od 1999 r. tym z nich, którzy w rażący sposób sprzeniewierzyli się etyce zawodowej, Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich nadaje tytuł „Hieny Roku”. To wątpliwe „wyróżnienie” przyznawane jest m.in. za:

- ▶ szukanie taniej sensacji zamiast poszukiwania prawdy;
- ▶ instrumentalne traktowanie rozmówców i ich poniżanie;
- ▶ brak bezstronności, rzetelności i dokładności w przekazywaniu informacji;
- ▶ brak szacunku dla cierpienia i ludzkiej tragedii, np. publikowanie zdjęć zmasakrowanych zwłok;
- ▶ kreowanie i umacnianie stereotypów narodowych;
- ▶ niedochowanie zasad rzetelności dziennikarskiej skutkujące niesłusznym oskarżeniem osoby publicznej.

Można wskazać wiele innych przykładów nieetycznego postępowania dziennikarzy. Do tego typu działań zaliczamy także m.in.: manipulowanie faktami, przygotowywanie materiałów na polityczne zamówienie, kierowanie się chęcią zysku, a nie dobrem odbiorcy, szukanie sensacji za wszelką cenę. Jeżeli reporter chce dochować standardów etyki dziennikarskiej, musi przede wszystkim zachować niezależność i pamiętać, że wykonuje zawód zaufania publicznego.

- ❓ Wyjaśnij, jakie negatywne działania podejmowane wobec mediów krytykuje autor rysunku.

Kryzys dziennikarstwa

Niektórzy komentatorzy alarmują, że współcześnie mamy do czynienia z poważnym kryzysem dziennikarstwa, m.in. w Polsce. Ich zdaniem wzajemne powiązania między dziennikarzami a politykami wzbudzają wątpliwości co do tego, czy przekazy medialne są rzetelne i bezstronne.

O tym się
mówi!

1 Czy – używając słów [Bolesława Prusa] – dziennikarstwo ma być „obserwatorium społecznych faktów” (za czym się opowiadał), czy jedynie „przedsiębiorstwem do wywożenia społecznych brudów” (przed czym przestrzegał)? [...]

[Prus] byłby przeciwny tendencji [...], [że] praktycznie wszystkie ważniejsze tytuły są silnie upolitycznione i mają swojego politycznego sponsora. [...] Ale procesy upolitycznienia mediów [...] i [...] silnej mediatyzacji polityki są oceniane krytycznie również z innych powodów. Zwrócił na to uwagę m.in. Piotr Szumlewicz, stwierdzając, że [...] dziennikarze „najbardziej lubią wywoływać ostre kłótnie personalne między politykami”, ponieważ „zwalniają ich one z obowiązku merytorycznego przygotowania się do programu [...]”. Większość mediów traktuje scenę polityczną jak ring bokserski, na którym najwyżej premiowane są ciosy poniżej pasa [...]”. Należy dodać, że dziennikarze kreujący taki styl [...] nie tylko nie biorą za to odpowiedzialności, ale „uparcie zrzucają odpowiedzialność za jakość debaty publicznej na polityków” [...].

Źródło: W. Sonczyk, *Prusowska koncepcja dziennikarstwa – czy jest nadal aktualna?*, „Studia Medioznawcze” 2017, nr 2, s. 60, 62, 64.

2 Klinika to instytucja [...], która zajmuje się leczeniem chorych, szkoleniem lekarzy i studentów oraz pracą naukowo-badawczą. Podobne cele stawia sobie klinika dziennikarstwa powołana w 2016 roku z inicjatywy profesorów [...].

Profesor [Janusz W.] Adamowski kryzysu dziennikarstwa upatruje w: nadmiernym upolitycznieniu środowiska dziennikarskiego i instytucji medialnych; postępującym upadku autorytetu profesji dziennikarskiej; pogłębiającej się pauperyzacji [zubożeniu] zawodu; skrajnym serwilizmie [służalczości] wobec pracodawców [...]. Inne przyczyny kryzysu dziennikarstwa wskazuje profesor Jacek Sobczak. [...] Jego zdaniem [...] do zawodu trafiają osoby nieposiadające kompetencji merytorycznych, chociaż pełne zapału, dobrych chęci, a także niekiedy utalentowane. [...] Największym pesymistą jest profesor [Jerzy] Jastrzębski. [...] Jego zdaniem informacja stała się rzadkim dobrem publicznym, pełniąc jedynie rolę opakowania ogłoszeń, głównie reklam, i propagandy politycznej.

Źródło: T. Kononiuk, recenzja książki: *Klinika dziennikarstwa – credo*, „Studia Medioznawcze” 2018, nr 1, s. 153–154.

3 [Opinia dziennikarza Grzegorza Cydejko:] Dziennikarze wykonują swą pracę tak etycznie, jak tylko pozwala im sytuacja ekonomiczna ich wydawcy/nadawcy.

Wiem na pewno, że w swej masie dziennikarze unikają konfliktu interesu i dbają o uczciwe wykonywanie misji zawodowej. Pytanie tylko, czy tak samo rozumieją misję dziennikarską wydawcy i nadawcy. To nie dziennikarze, ale wydawcy epatują [celowo szokują] drastycznymi czy ustawianymi zdjęciami. Nie ma to nic wspólnego z dziennikarstwem. Jest działalnością produkcyjną mającą na celu uatrakcyjnienie przedmiotu sprzedaży i motywowaną tylko i wyłącznie chęcią zysku wydawcy/nadawcy, a nie względami dziennikarskimi. Dziennikarz działa w interesie odbiorcy (czytelnika/widza/słuchacza). Wolno mu działać tylko w tym interesie. [...] Z kolei napisanie artykułu w zamian za jakiegokolwiek świadczenia od źródła [tu: osoby dostarczającej informację] jest niedopuszczalne. Dziennikarz musi zachować zdolność do krytyki źródeł. Jakikolwiek wiązanie się ze źródłami stawia go w konflikcie interesu z misją publiczną.

Źródło: K. Lisowski, *Jak się ma etyka wśród polskich dziennikarzy?* (raport), 2012, www.virtualnemedia.pl [dostęp: 26.09.2018].

? Wyjaśnij, w jaki sposób zbyt ściśle związki mediów z politykami wpływają na jakość informacji przekazywanych opinii publicznej.

- 1** Sporządź tabelę, w której porównasz ze sobą prasę, radio, telewizję i media społecznościowe. W kolejnych rubrykach przedstaw ich zalety i wady oraz szanse i zagrożenia wynikające z ich wykorzystania w życiu społecznym.
- 2** Zapoznaj się z podanym opisem działań dziennikarza. Następnie określ, które zasady wymienione w *Karcie etycznej mediów* mają zastosowanie w przedstawionej sytuacji.

Dziennikarz odkrył powiązania finansowe między burmistrzem a jednym z przedsiębiorstw mających siedzibę w mieście. Prezes tej firmy zaproponował mu dobrze płatną posadę rzecznika prasowego, zaznaczając, że nie będzie mógł równocześnie pracować dla gazety. Dziennikarz odmówił.

- 3** Przygotuj prezentację w dowolnej formie na temat wybranego medium, które każdego dnia przekazuje odbiorcom nowe informacje (gazeta, portal, stacja radiowa albo telewizyjna). Przygotuj swoją pracę zgodnie z podaną instrukcją.

Projekt edukacyjny

- a) Prześledź przekazy prezentowane przez wybrane medium w ostatnim tygodniu. Zanotuj, które komunikaty wywołały w Tobie silne emocje, a które były Ci obojętne.
- b) Oceń w prezentacji, kto jest, Twoim zdaniem, docelowym odbiorcą analizowanego medium.
- c) Scharakteryzuj wybrane medium pod względem formy i treści nadawanego przekazu.
- d) Wyjaśnij, na czym polega specyfika analizowanej gazety, portalu lub stacji. Porównaj ją z innymi mediami tego samego typu, które kierują przekaz do podobnego kręgu odbiorców.

- ★ 4** Rozważ, czy obecnie w polskich mediach panuje wolność słowa.

- 5** Podzielcie się na 4 grupy. W każdym zespole zapoznajcie się z podanym cytatem, a następnie wykonajcie polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Na forum klasy

Przyznaję, że nie żywię dla wolności prasy tego pełnego i spontanicznego zachwyty, jaki odczuwamy dla rzeczy, które są dobre z samej swej natury i niezależnie od okoliczności. Znacznie bardziej podziwiam ją dla zła, któremu zapobiega, niż dla dobra, które czyni.

Źródło: A. de Tocqueville, *O demokracji w Ameryce*, przeł. M. Król, Warszawa 1976, s. 134.

- a) Wyjaśnijcie, co oznaczają – według Was – słowa autora na temat zła, któremu zapobiega wolność prasy.
- b) Sformułujcie własną ocenę roli, jaką odgrywa prasa w państwie demokratycznym. W tym celu przygotujcie tabelę, w której przedstawicie dobre i złe strony działalności wolnych mediów.
- c) Przedstawcie Wasze przemyślenia pozostałym koleżankom i kolegom z klasy. Po zakończeniu ostatniej prezentacji przeprowadźcie wspólnie dyskusję o tym, jakie jest znaczenie pracy dziennikarzy w państwie demokratycznym.

fakt | opinia | perswazja | manipulacja | fake news | sondaż | błąd statystyczny

Jak mógłby – Twoim zdaniem – brzmieć tytuł artykułu na temat niebezpiecznego przejścia dla pieszych w okolicy Twojej szkoły: „Trudna droga do szkoły”, „Wielkie zagrożenie dla najmłodszych”, „Raj piratów drogowych”, „Czy wiesz, że może tam zginąć dziecko?”, a może „Tam JESZCZE nie było wypadku...”?

Jakie emocje wywołuje każdy z tych nagłówków i jak mogą one wpłynąć na odbiór przekazu przez różnych czytelników? Dlaczego tytuły tekstów prasowych są formułowane w taki sposób? Jak powstają przekazy medialne? Jak można ocenić, czy dana informacja jest rzetelna i prawdziwa? Jakie funkcje pełnią wyniki sondaży w życiu publicznym w państwie demokratycznym?

■ Nie tylko fakty...

Prawdziwa informacja prezentuje **fakty**, czyli coś, co wystąpiło lub występuje w rzeczywistości. Od mediów jest wymagany **obiektywizm**, czyli przedstawianie faktów w sposób bezstronny. Jak trudne jest to zadanie, możesz się przekonać, jeśli głębiej zastanowisz się nad własnymi wypowiedziami. Czy gdy rozmawiasz z osobami, które w danej sprawie mają inne zdanie niż Ty, mówisz wyłącznie o faktach? W codziennym życiu dokonujemy ocen i wyrażamy opinie, których nie można rozpatrywać w kategoriach prawdy albo fałszu. W każdej sytuacji trzeba jednak starać się odróżniać, gdzie w danym komunikacie znajdują się informacje, których prawdziwość można zweryfikować, a gdzie – subiektywne opinie nadawcy.

■ Elementy przekazu medialnego

Analiza komunikatów podawanych w mediach pozwala dostrzec w niektórych z nich nie tylko informacje. Czym różnią się od siebie różne elementy przekazów medialnych?

- ▶ **Informacja** – służy poszerzeniu rzetelnej i obiektywnej wiedzy odbiorców o faktach.
- ▶ **Opinia** – wyraża zdanie autora na określony temat, ale nie ma na celu nakłaniania odbiorców do zmiany poglądów.
- ▶ **Perswazja** – jej celem jest przekonanie odbiorców do określonych działań, m.in. za pomocą wybiórczych lub nieuczciwych argumentów.
- ▶ **Manipulacja** – udaje prawdziwą informację lub opinię, ma jednak wprowadzić odbiorcę w błąd, aby nadawca mógł zrealizować swoje ukryte cele.

Czy wiesz, że...

Trolling (albo trollowanie) to działania mające na celu wywołanie wśród użytkowników internetu silnych negatywnych emocji wobec określonych ludzi. Zajmujące się tym osoby nazywa się trollami. Określenie to wywodzi się od angielskiego zwrotu trolling for fish [czyt.: trolling for fisz], oznaczającego metodę łowienia ryb na haczyk.

Internetowi trolle coraz częściej są zatrudniani przez prywatne korporacje m.in. w celach marketingowych. Ich zadaniem jest manipulowanie debatą publiczną w internecie. Swoimi kontrowersyjnymi komentarzami mają wzbudzić oburzenie i wywołać kłótnię wśród internautów. Inną strategią trolli jest zamieszczanie w komentarzach nieprawdziwych informacji, co ma na celu zmanipulowanie odbiorców.

Przykład

Debata powyborcza

Podczas debaty goście komentują wyniki ostatnich wyborów. Zwycięska partia X zdobyła w nich 40% głosów, natomiast jej główny przeciwnik, czyli partia Y – 37%. W trakcie rozmowy padły następujące stwierdzenia:

- „Na partię X zagłosowało 40% wyborców, a na partię Y – 37%.” To była informacja o fakcie (takie były rzeczywiste wyniki wyborów).
- „Wynik wyborów był niemal remisowy.” To była opinia, która w pewnym stopniu umniejszała znaczenie zwycięstwa partii X.
- „Partia Y osiągnęła bardzo dobry wynik w wyborach, dlatego jej postulaty powinny być realizowane.” To mogła być perswazja sugerująca, że przegrana partia także powinna mieć wpływ na politykę państwa.
- „Partia X nie może rządzić samodzielnie, ponieważ nie zdobyła większości głosów (ponad 50%).” To stwierdzenie było manipulacją – prawo do utworzenia rządu ma partia, która zdobyła najwięcej głosów.

Upewnij się, czy to prawda...

Współcześnie do publicznych dyskusji przystępuje się – szczególnie za pośrednictwem internetowych portali społecznościowych – wiele zmyślonych informacji, czyli tzw. **fake newsów**, oraz komunikatów niepełnych i nierzetelnych, które wprowadzają ludzi w błąd. Jest to bardzo niebezpieczny proces – w jego rezultacie członkowie społeczeństwa są źle poinformowani o otaczającej ich rzeczywistości społeczno-politycznej, przez co radykalizują się i stopniowo tracą kontrolę nad najistotniejszymi dla nich sprawami.

Aby bronić się przed oddziaływaniem nieuczciwych komunikatów, świadomy odbiorca powinien kierować się zasadami, które pozwalają weryfikować wiarygodność i rzetelność informacji. Cenne wskazówki zawiera katalog dobrych praktyk stworzony przez Międzynarodową Federację Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich (zob. listę obok).

Jak rozpoznać prawdziwą informację?

Sprawdź źródło

Przeanalizuj dokładnie stronę, zapoznaj się z opisem jej misji i z informacjami kontaktowymi.

Przeczytaj więcej

Nagłówki mogą być prowokacyjne – mają skłaniać do kliknięcia. Zapoznaj się z całym tekstem.

Sprawdź autorów

Poszukaj informacji o autorze. Sprawdź, czy w ogóle istnieje i czy jest wiarygodny.

Dodatkowe źródła

Sprawdź, czy podane w linkach źródła rzeczywiście odnoszą się do danej informacji.

Sprawdź datę

Informacje opublikowane w przeszłości nie muszą odpowiadać bieżącym wydarzeniom.

A może to żart?

Jeśli podane informacje brzmią niewiarygodnie, tekst może być satyrą. Sprawdź intencje autora.

Uważaj na stronniczość

Zastanów się, czy Twoje przekonania nie wpływają na odbiór informacji.

Zapytaj ekspertów

Zawsze warto wiedzieć więcej. Skorzystaj z pomocy ekspertów.

Jak analizować przekazy medialne?

Tworzenie treści medialnych rozpoczyna się od wyboru wydarzenia, faktu lub zjawiska do zaprezentowania, a kończy w momencie przekazania wiadomości konkretnym odbiorcom, określanym w branży medialnej i reklamowej jako target, czyli grupa docelowa. Wiedza o przebiegu tego procesu jest niezbędna do krytycznego analizowania komunikatów przedstawianych w mass mediach.

Kto przekazuje informacje?

Jak jest kształtowany przekaz?

NADAWCY/WYDAWCY

- W świecie mediów wrażenie wiarygodności przekazu jest wzmacniane dzięki podkreśleniu pozytywnych cech osób lub instytucji, które prezentują komunikat. Dany dziennikarz lub konkretna redakcja muszą wzbudzać zaufanie odbiorców.

Co wpływa na dobór prezentowanych tematów?

- Interes nadawcy – stacji radiowej lub telewizyjnej – albo wydawcy danego tytułu prasowego.
- Stanowisko ustalone podczas kolegium redakcyjnego, czyli narady dziennikarzy pracujących w danej stacji lub gazecie.
- Linia programowa redakcji, czyli obowiązujące w niej zasady przedstawiania i oceniania osób, zjawisk i wydarzeń.

PRZEKAZ

- Przekaz wzbudzający emocje, np. strach, bardziej angażuje odbiorców niż rzeczowe zestawienie faktów lub danych.
- Tekst urozmaicony obrazowymi przykładami silniej przykuwa uwagę niż rzetelny, ale abstrakcyjny wywód.

Jakie są zagrożenia dla obiektywności przekazu?

- Nadrzędnym celem właściciela danego medium może być produkcja takich przekazów, które wzbudzą masowe zainteresowanie i przyniosą większe zyski, np. informacji o skandalach obyczajowych.
- Dziennikarze – podobnie jak nadawcy i wydawcy – są narażeni na naciski ze strony polityków. Redaktorzy pozostają także finansowo zależni od swoich pracodawców.

Przykład

„Trzy sita Sokratesa” i tworzenie publicznych przekazów

Któregoś dnia pojawił się u filozofa Sokratesa jakiś człowiek i chciał się z nim podzielić pewną wiadomością.

– Posłuchaj, Sokratesie, koniecznie muszę ci powiedzieć, jak się zachował twój przyjaciel.

– Od razu ci przerwę – powiedział mu Sokrates – i zapytam, czy pomyślałeś o tym, żeby przesiać to, co masz mi do powiedzenia, przez trzy sita?

A ponieważ rozmówca spojrzał na niego nic nierozumiejącym wzrokiem, Sokrates tak to wyjaśnił:

– Otóż, zanim zaczniemy mówić, zawsze powinniśmy przesiać to, co chcemy powiedzieć, przez trzy sita. Przypatrzmy się temu! Pierwsze sito to sito prawdy. Czy sprawdziłeś, że to, co masz mi do powiedzenia, jest doskonale zgodne z prawdą?

– Nie, słyszałem, jak o tym mówiono, i...

– No cóż... Sądzę jednak, że przynajmniej przesiałeś to przez drugie sito, którym jest sito dobra.

Czy to, co tak bardzo chcesz mi powiedzieć, jest przynajmniej jakąś dobrą rzeczą?

Rozmówca Sokratesa zawahał się, a potem odpowiedział:

– Nie, niestety, to nie jest nic dobrego, wręcz przeciwnie...

– Hm! – westchnął filozof. – Pomimo to przypatrzmy się trzeciemu situ. Czy to, co pragniesz mi powiedzieć, jest przynajmniej pożyteczne?

– Pożyteczne? Raczej nie...

– W takim razie nie mówmy o tym wcale! – powiedział Sokrates. – Jeżeli to, co pragniesz wyjawić, nie jest ani prawdziwe, ani dobre, ani pożyteczne, wolę nic o tym nie wiedzieć. A i tobie radzę, żebyś o tym zapomniał...

Źródło: M. Piquemal, *Bajki filozoficzne*, tłum. H. Sobieraj, Warszawa 2010.

TECHNIKI MEDIALNEJ PERSWAZJI I MANIPULACJI

Wielokrotne powtarzanie tych samych nierzetelnych informacji może spowodować, że odbiorca zapomni o ich źródle i z czasem zacznie je postrzegać jako udowodnione fakty.

Opóźnienie przekazu, czyli przesunięcie danej wiadomości na dalsze miejsce w kolejności przedstawianych informacji, może zmniejszyć znaczenie wybranego komunikatu.

Inscenizacja polega na przedstawianiu wyreżyserowanych scen odegranych przez aktorów jako rzeczywistych wydarzeń.

Fake newsy mogą zmniejszać siłę oddziaływania prawdziwych wiadomości. Nadawców fałszywych informacji nie zniechęca nawet ryzyko, że będą musieli później publikować sprostowania, zazwyczaj bowiem zapoznaje się z nimi mniej osób niż z materiałami dezinformującymi.

- ?** Stwórz katalog zasad, którymi powinny się kierować wszystkie osoby umieszczające komunikaty w sferze publicznej. Uwzględnij sytuacje, w których Ty lub Twój rówieśnik publikujecie w internecie posty na różne tematy.

Jeden fakt — dwa przekazy

Współcześnie często ta sama sprawa jest bardzo odmiennie przedstawiana w przekazach pochodzących z różnych mediów. Świadomy odbiorca musi starać się rozróżniać, co w danym komunikacie jest faktem, a co – treścią dostosowaną do linii programowej danej redakcji. Pod tym kątem można przeanalizować, jak dwa portale prasowe – „Gazety Wyborczej” i „Gazety Polskiej” – opisały kwestię spadku dzietności w Europie.

1 Wskaźnik dzietności w Europie znowu spadł – do 1,59. W Polsce jest poniżej uniijnej średniej – przeciętna Polka rodzi 1,48 dziecka. To więcej niż w ostatnich latach, ale i tak nie ma się z czego cieszyć.

Płynące z Eurostatu informacje nie są optymistyczne: Europa się starzeje, a Europejki są coraz mniej skłonne do poświęcania się macierzyństwu.

Z opublikowanych właśnie danych wynika, że wskaźnik dzietności – a więc liczba dzieci przypadająca średnio na kobietę – znów spadł: z 1,6 w 2016 roku do 1,59 w 2017 roku. To znacznie poniżej progu gwarantującego zastępowalność pokoleń, kiedy przeciętnie kobieta rodzi 2,1 dziecka.

[...] I nie jest tak, jak „zdroworozsądkowo” mogłoby się wydawać: że najwięcej dzieci rodzi się w bardziej patriarchalnych krajach południowych, a mniej – we Francji, Niemczech czy Skandynawii, gdzie kobiety częściej wybierają karierę. Jest zupełnie odwrotnie.

[...] W 2017 roku najwięcej dzieci w Europie – 1,9 na kobietę – przychodziło na świat we Francji. [...] Przyczyna leży we francuskiej polityce społecznej: na politykę prorodziną – darmowe przedszkola dla wszystkich dzieci, transfery społeczne i ulgi podatkowe – od lat przeznaczają się tam od 5 do 7 proc. PKB – dla porównania w Polsce przekroczyły próg 3 proc. dopiero po wprowadzeniu świadczenia 500+. Obiegowe wyjaśnienie głosi: za francuskim wysokim wskaźnikiem dzietności stoją imigrantki z byłych francuskich kolonii. To nieprawda: badania dowodzą, że po przybyciu do Francji ich decyzje

o posiadaniu potomstwa bardzo szybko upodabniają się do tych podejmowanych przez „rdzenne” Francuzki. [...]

Wróćmy do początku: czy aby na pewno dane dla Europy można nazwać „mało optymistycznymi”?

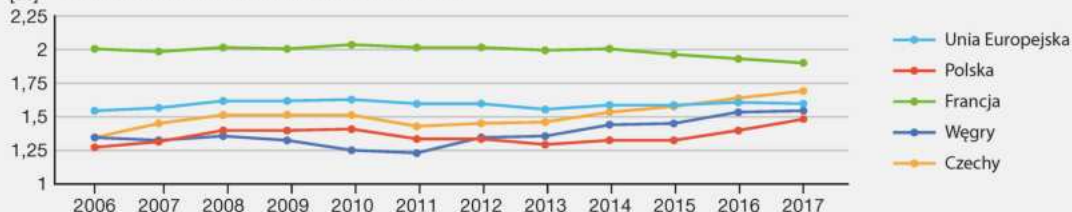
Owszem, wg najświeższej prognozy ONZ Polska znajdzie się wśród 51 krajów, w których populacja będzie spadać, i wśród dziesięciu krajów, w których zmniejszy się ona o więcej niż 15 proc. Licząca w 2017 roku 742 mln osób populacja Europy w 2050 roku skurczy się do 716 mln. Ale w tym samym czasie populacja na wszystkich innych kontynentach będzie rosnąć.

Jeśli spojrzeć na Ziemię jako całość i nie podchodzić do sprawy niczym premier Węgier (którego zdaniem Węgrom „trzeba węgierskich dzieci, nie imigranckich”), martwić powinniśmy się raczej o to, że jest nas za dużo. Mimo spadku wskaźników dzietności na całym świecie, nawet w najszybciej rosnącej Afryce czy w Azji, z prognozy ONZ wynika, że już w 2050 roku światowa populacja sięgnie 10 mld (dziś to 7,6 mld).

Co to oznacza dla Ziemi? Że nasza populacja przekroczy jej możliwości: produkcja żywności musiałaby w krótkim czasie wzrosnąć o połowę, a to nie wydaje się możliwe, kiedy do wyprodukowania 1 kg wołowiny potrzeba aż 15 tys. litrów wody. A do tego globalne ocieplenie i wyczerpanie zasobów wodnych musi doprowadzić do kryzysu żywnościowego i związanych z tym kolejnych fal migracji.

Źródło: A. Rozwadowska, *Spada wskaźnik dzietności, Europa wymiera. Ale czy to na pewno źle?*, 14 marca 2019, wyborcza.pl [dostęp: 14.03.2019].

[%] Wskaźnik dzietności w latach 2006–2017

Źródło: Total fertility rate, ec.eurostat.eu [dostęp: 30.04.2019].

Zwraca uwagę to, że obiektywne informacje statystyczne mogą być przedstawione pozytywnie albo negatywnie. Autorzy tych publikacji zinterpretowali te same dane demograficzne w kontekście innych wydarzeń i procesów, przez co ich końcowe wnioski są diametralnie różne.

O tym się mówi!

2 Duży spadek dzietności i masowa emigracja zarobkowa spowodowały, że liczba ludności niemal wszystkich krajów Europy Środkowo-Wschodniej w ostatnim ćwierćwieczu bardzo wyraźnie się obniżyła. Do 2050 r. w niektórych z nich może spaść niemal o połowę.

Po 1989 r. mieliśmy do czynienia z gwałtownymi przemianami demograficznymi w niemal wszystkich krajach naszego regionu. Po upadku żelaznej kurtyny przez Europę Środkowo-Wschodnią przeszła fala drastycznego obniżenia się dzietności oraz wysokiej emigracji. [...]

Bardzo szybkie przemiany rynkowe spowodowały zmianę priorytetów obywateli – w wielu wypadkach rodzina zeszła na dalszy plan, a na pierwszy plan wysunęło się życie zawodowe. Często nie było to zresztą wynikiem wolnego wyboru, tylko raczej warunkiem utrzymania się na powierzchni. Obniżenie się stabilności oraz wysoki wzrost bezrobocia spowodowały, że pary dużo mniej chętnie decydowały się na dziecko, nie mając pewności, czy uda się zapewnić mu godne warunki do życia i rozwoju. Zjawiska te przyspieszyły też przemiany kulturowe, które dosyć szybko utwierdziły dużą część środkowo-europejskich społeczeństw, że optymalnym modelem rodziny jest 2+1, jeśli nie 2+pies. Rodziny z większą niż dwójka liczbą dzieci zaczęły wręcz uchodzić z góry za patologiczne. To sprawiło, że niska dzietność utrzymała się także wtedy, gdy w XXI w. sytuacja gospodarcza się unormowała, czyli przede wszystkim zaczęło spadać bezrobocie. [...] Są komentatorzy twierdzący, że spadek dzietności to w sumie pozytywne zjawisko. Mniejsza liczba urodzeń ma pociągać za sobą spadek zasięgu ubóstwa, gdyż ono dotyka najczęściej rodziny

wielodzietne. Mniej ludzi to także mniejsza eksploatacja środowiska, a mniej dzieci do wychowania to szansa na wyzwolenie kobiet, które mają więcej możliwości osiągnięcia spełnienia zawodowego. Trudno jednak zgodzić się z tymi tezami. Spadek liczby dzieci to zagrożenie dla systemów zabezpieczenia społecznego, szczególnie emerytalnego. Kolejne pokolenia są coraz mniej liczne, więc do systemu wpływa coraz mniej pieniędzy. Ograniczenie dzietności wiąże się też ze spadkiem dynamizmu, jaki niosą ze sobą młode pokolenia. I wreszcie mniejsza liczba dzieci osłabia instytucję rodziny – nic tak nie cementuje małżeństwa jak dziecko, a członków rodziny jak duża liczba rodzeństwa. Nie jest prawdą, że wielodzietność musi się wiązać z biedą oraz wykluczeniem zawodowym kobiet. Odpowiednio ułożony system świadczeń oraz usług publicznych pozwala łączyć zarówno wychowanie kilkorga dzieci, jak i pracę zarobkową obojga małżonków.

Źródło: P. Wójcik, *Wymierająca Europa Środkowo-Wschodnia*, 20 stycznia 2018, gpcodziennie.pl [dostęp: 14.03.2019].

2 Porównaj zamieszczone przekazy prasowe. Określ, które informacje pojawiają się w obu tekstach. Wymień fakty, które zostały przedstawione tylko w jednym z artykułów. Oceń podejście obu autorów do kwestii spadku wskaźnika dzietności.

- !1** Zapoznaj się z jednym z artykułów z wybranego dziennika ogólnokrajowego, a następnie wykonaj polecenia.
- a) Sporządź dwie notatki dotyczące treści tekstu: w jednej wymień wyłącznie fakty, w drugiej natomiast zawrzyj opinie autora o opisanej sprawie oraz swój pogląd na przedstawiony problem.
 - b) Porównaj wybrany artykuł z innym tekstem prasowym poświęconym temu samemu tematowi. Określ, jakie są między nimi podobieństwa i różnice.
 - c) Oceń oba wybrane teksty. Wykorzystaj „trzy sita Sokratesa” przedstawione we fragmencie zamieszczonym na s. 99.
- 2** Zapoznaj się z podanymi opisami. Następnie wyjaśnij, jakie techniki medialnej perswazji lub manipulacji zostały zastosowane w przedstawionych sytuacjach.

- A. W jednym z dzienników obok artykułu na temat szajki kieszonkowców grasującej w centrum handlowym umieszczono fotoreportaż o kobiecie okradzonej rzekomo przez Romkę, która zaproponowała jej wróżenie z ręki.
- B. Dziennikarz śledczy prowadzący kanał w portalu YouTube opublikował reportaż, w którym przedstawił wypowiedzi aktorów odgrywających role świadków opisywanego wydarzenia. Nie opatrzył tych fragmentów filmu żadnym wyjaśnieniem.

- ★ 3** Napisz wypracowanie na temat bieżącej sytuacji gospodarczej w Polsce.
- a) Przedstaw wybrane wskaźniki ekonomiczne, np. stopę bezrobocia, wartość produktu krajowego brutto, stopę inwestycji. Oceń rzetelność źródeł, z których pochodzą te informacje.
 - b) Zaprezentuj pozytywne i negatywne komentarze ekspertów na temat wartości poszczególnych wskaźników.
 - c) Wyraź własną opinię na temat omawianych wskaźników i oceń stan gospodarki w Polsce.

- 4** Wyjaśnij, na czym polega manipulacja, którą krytykuje autor rysunku.

Praca z ilustracją

5 Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Internet stwarza większości użytkowników, którzy mają telefon, komputer i coś do powiedzenia, możliwość przekazania światu danej informacji z własnego pokoju. Jest to przykład na nieznaną do tej pory demokratyzację mediów. [...] Taki jest potencjał. W rzeczywistości jest tak, że internet bywa wyjątkowo powolny, trudno na nim polegać, obfituje w błahostki, rzeczy nieistotne i pornografię, proponuje wyszukiwarki, które nie potrafią oddzielić tego, co powierzchowne, od tego, co istotne, a dostępne informacje cechuje wnikliwość sześciolatka w wytwórni lodów. Przy coraz większej dostępności łączy satelitarnych, kablowych i innych szybkich systemów przekazu danych internetowych śmieci będzie coraz więcej. Poczekajmy do jutra.

Źródło: A. Boyd, *Dziennikarstwo radiowo-telewizyjne. Techniki tworzenia programów informacyjnych*, tłum. A. Sadza, Kraków 2006, s. 544.

- a) Wyjaśnij, jaki wpływ miał rozwój internetu na przemiany zachodzące w mediach i społeczeństwie.
- b) Rozważ, czy ocena kondycji mediów internetowych wyrażona przez autora tekstu w 2001 r. jest trafna i aktualna.

★ 6 Obejrzyj tego samego dnia wieczorne serwisy informacyjne emitowane przez trzech różnych nadawców telewizyjnych. Sporządź notatki na temat każdego z tych programów i przeprowadź ich analizę.

- a) Przedstaw różnice w kolejności przedstawianych tematów dnia. Zwróć uwagę na to, która stacja nie zaprezentowała materiału na temat, który został omówiony na pozostałych kanałach.
- b) Porównaj przekazy dotyczące tego samego wydarzenia lub problemu. Zastanów się, które z nich miały wydźwięk pozytywny, które – neutralny, a które – negatywny.
- c) Zaprezentuj wyniki przeprowadzonego przez Ciebie porównania w formie tabeli.

7 Wyraż swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja na forum internetowym.

Wątek na forum

Główna Powiadomienia Wyloguj

Czy istnieje coś takiego jak niezależny przekaz medialny?

Ola 2 godz.
Każdy dziennikarz ma określone poglądy – gdyby było inaczej, nie mógłby pracować dla „czwartej władzy”. Może swoje przekonania skrywać bardzo głęboko, ale w końcu i tak decydują one o doborze poruszanych przez niego tematów oraz o sposobie opisywania ważnych wydarzeń i zjawisk.

Kazik 2 min
Zgoda, ale cały profesjonalizm dziennikarza ujawnia się właśnie wtedy, gdy musi on wbrew swoim poglądom np. ostro skrytykować środowisko bliskie mu pod względem ideowym. To właśnie w takich sytuacjach jestem całkowicie pewny, że dany przekaz jest w pełni niezależny i obiektywny.

korupcja | nepotyzm | klientelizm | przestępczość zorganizowana | demagogia |
populizm | hejt

W życiu publicznym występują również zjawiska patologiczne, czyli „choroby”, które nękają państwo i społeczeństwo, i o których często informują media. Patologiczne stosunki publiczne prowadzą do życiowych tragedii niewinnych osób. Dobrze pokazuje to rosyjski film Andrieja Zwiagincewa *Lewiatan* z 2014 r. Jego bohater walczy o rodzinną ziemię z merem (włodarzem miasta), który zapragnął postawić na tej działce swoją prywatną posiadłość. Czy słyszałeś o podobnych sytuacjach, w których doszło do nadużycia lub oszustwa, np. ze strony rządzących albo też organizacji, z założenia działających dla pożytku publicznego? Jakie patologie można obecnie zaobserwować w polskim życiu publicznym? Na czym one polegają? Dlaczego są szkodliwe dla Ciebie i całego społeczeństwa?

■ Korupcja, czyli łapówkarstwo

Bezprawne wykorzystywanie funkcji publicznej w celu uzyskania prywatnej korzyści nazywamy korupcją. Tego przestępstwa dopuszcza się zarówno osoba, która przyjmuje tzw. łapówkę (prawnie nienależną korzyść) lub jej żąda, jak i osoba, która ją proponuje albo wręcza. Łapówkami mogą być nie tylko dobra materialne (np. pieniądze, kosztowności), lecz także usługi, wpływy i obietnice (np. złożona urzędnikowi oferta dodatkowej pracy). Skala przestępstw korupcyjnych rozciąga się od wyświadczenia niewielkich „przysług” aż do „załatwiania” bardzo intratnych zamówień, przez co np. państwo traci miliony złotych.

Urzędnicy i inni pracownicy służb publicznych są szczególnie narażeni na próby przekupstwa, dlatego ich działania i decyzje muszą być zgodne z zasadą transparentności (przejrzystości). Zjawisko korupcji nie ogranicza się jednak wyłącznie do sfery działalności ludzi zajmujących stanowiska publiczne, lecz występuje także np. w prywatnej przedsiębiorczości, w funkcjonowaniu organizacji pozarządowych czy w sporcie.

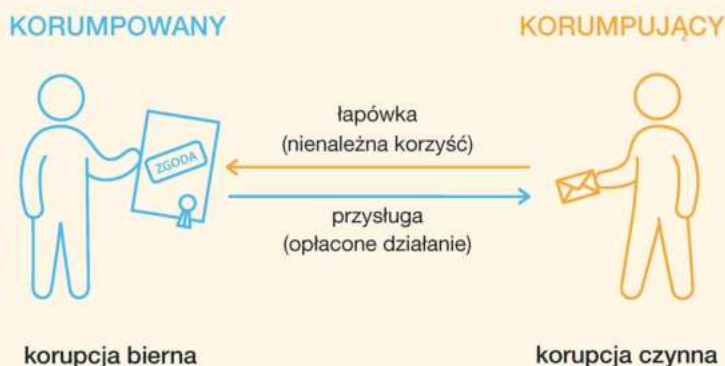
Czy wiesz, że...

Wbrew pozorom zamożność ludności, stosunkowo nieduże nierówności społeczne i surowe kary grożące za łapówkarstwo nie zawsze idą w parze z niskim poziomem korupcji w danym państwie. Przykładowo, według wskaźników organizacji pozarządowej Transparency International w Chinach przekupstwo jest dużo częstszym i poważniejszym problemem niż w Polsce, mimo że za przestępstwa korupcyjne grozi w tym kraju kara śmierci.

■ Podstawowy mechanizm korupcji

Zarówno przyjmowanie, jak i wręczanie łapówek jest działaniem bezprawnym i nagannym, piętnowanym społecznie i zwalczanym przez odpowiednie organy państwa.

■ Co sprzyja korupcji?

O pojawieniu się okazji korupcyjnych decydują rozmaite czynniki, które z różną siłą wpływają na zachowania ludzi. Należą do nich m.in. czynniki:

- ▶ moralne – wynikające z natury człowieka, nastawienia na osiąganie korzyści osobistych i zaspokajanie własnych potrzeb,
- ▶ kulturowe – związane ze zwyczajami życia w tradycyjnych społeczeństwach, w których wykształciła się kultura korupcji,
- ▶ polityczne – skomplikowane prawo, częste zmiany przepisów w stosunkowo krótkim czasie, nadmierna biurokracja,

- ▶ ekonomiczne – nieprawidłowe funkcjonowanie rynku, upolityczniona i mało konkurencyjna gospodarka.

■ Dlaczego dochodzi do korupcji?

Po uwzględnieniu okoliczności złożenia oferty korupcyjnej można wyróżnić dwa rodzaje korupcji: **dobrowolną** i **wymuszoną**. Zostały one przedstawione w tabeli zamieszczonej poniżej.

Trzeba pamiętać, że mimo różnych ocen dotyczących kontekstu poszczególnych sytuacji każdy przypadek przekupstwa pozostaje moralnie naganny i jest przestępstwem.

Rodzaj korupcji	Kontekst sytuacji	Inicjator	Przykład
Korupcja dobrowolna	Wręczenie łapówki ma obniżyć koszty realizacji wytyczonego celu lub zmniejszyć ryzyko towarzyszące legalnym metodom załatwienia danej sprawy.	Osoba korumpująca Jedna strona jest przekonana, że skorumpowanie drugiej strony przyniesie jej wymierne korzyści.	Dzięki przekupieniu urzędnika biznesmen chce zapewnić swojej firmie określone zamówienie publiczne – bez ryzyka, że kontrakt zostanie zawarty z konkurencją.
Korupcja wymuszona	Nie istnieje legalny sposób osiągnięcia celu albo mnożące się trudności formalne sprawiają, że bez łapówki praktycznie nie można satysfakcjonująco załatwić danej sprawy.	Osoba korumpowana Jedna strona jest przekonana, że jej sprawa nie zostanie załatwiona bez łapówki, której oczekuje druga strona.	Biznesmen musi wręczyć łapówkę urzędnikowi, ponieważ w innym wypadku nie miałby szans na zdobycie dochodowego zamówienia publicznego.

Przypadki korupcji

Opinię publiczną szokują nie tylko informacje o tym, kto i komu dał łapówkę oraz w jakiej formie i wartości, lecz także szacunki dotyczące wysokości strat poniesionych przez państwo z powodu korupcji. Wagę problemu podkreśla fakt, że oficjalne dane mówią tylko o wykrytych i ujawnionych przypadkach korupcji.

O tym się
mówi!

1 [...] jaskrawym przykładem ukazującym, jak korupcja wpływa na ogólny poziom dobrobytu społecznego, jest proces odbywający się w niektórych krajach o słabych i niewydolnych strukturach państwa. [...]

Najlepszą ilustracją tego procederu są obserwacje poczynione przez [Soriosa] Somurę, dziennikarza [z Sierra Leone], który przez tydzień mieszkał w slumsach miejscowości Kabira w Kenii, na przedmieściach jej stolicy – Nairobi. Żyjąc z lokalną społecznością, zauważył, iż nawet w przypadku dóbr publicznych oraz nabytych już dóbr prywatnych konsumpcja nie może odbyć się bez łapówki. Aby dziecko mogło uczyć się w szkole, do której uczęszcza, rodzice muszą przekupić nauczyciela; aby skorzystać z opieki lekarskiej gwarantowanej przez państwo, należy opłacić zarówno lekarza, jak i pozostały personel medyczny; aby wybudować blaszany barak, pełniący funkcję domu mieszkalnego, konieczne jest opłacenie szeregu lokalnych urzędników, mimo posiadania stosownych zezwoleń i gruntu.

Źródło: M. Brol, *Ekonomiczne, instytucjonalne i kulturowe uwarunkowania korupcji*, Wrocław 2015, s. 33.

2 W 2017 r. CBA [Centralne Biuro Antykorupcyjne] prowadziło szereg postępowań przygotowawczych dotyczących podejrzenia popełnienia czynów zabronionych przy reprivatyzacji nieruchomości położonych w Warszawie. Prowadzone postępowania przygotowawcze dotyczyły łącznie blisko 200 nieruchomości [...].

[...] Na terenie m.st. Warszawy istniało kilka kancelarii specjalizujących się w prawnej obsłudze nieruchomości objętych dekretem Bieruta. W szczególności obsługa prawna miała polegać na podejmowaniu czynności faktycznych lub prawnych w celu odzyskania nieruchomości na rzecz przedwojennych właścicieli, spadkobierców lub osób, które nabyły roszczenie do tych nieruchomości. [...] Działania podejrzanych koncentrowały się na wykazaniu [...] praw do rzekomo utraconej nieruchomości. Za pomocą [...] [m.in.] korumpowania urzędników nieuprawnione osoby uzyskiwały bezprawny zwrot nieruchomości lub wypłatę odszkodowania [...]. W ten sposób wchodziły w posiadanie nieruchomości, co do których nie miały praw.

Źródło: Informacja o wynikach działalności Centralnego Biura Antykorupcyjnego w 2017 r., s. 10–11, cba.gov.pl [dostęp: 17.10.2018].

3 Masowa korupcja, przyzwolenie na nią są zawsze czymś niedobrym dla państwa. Prowadzą do zepsucia instytucji, niszczenia prawa oraz wykrzywiania poczucie sprawiedliwości w odczuciach obywateli.

Jednak równie ważne jest, że masowa korupcja oznacza mniejsze szanse na rozwój państwa poprzez nieuprawnione zwiększenie wydatków na inwestycje, oznacza znaczne pogorszenie szans na dobrobyt obywateli oraz powoduje znaczne utrudnienia w działalności przedsiębiorców. [...] Profesor [Antoni] Kamiński za przykład [...] podaje budowę drugiego terminala na lotnisku we Frankfurcie. „Stwierdzono, że przy tej budowie około 20–30 procent kosztów to były po prostu kwoty łapówek”. [...] Daniel Kaufmann, dyrektor ds. globalnych programów w IBŚ [Instytucie Banku Światowego], w jednej ze swoich wypowiedzi wskazywał, że globalnie „ostrożne szacunki mówią, że w ciągu roku korupcja kosztuje 1 bilion dolarów”. Dane te są oparte na badaniach na temat wysokości łapówek, do jakich się uciekają firmy w trakcie prowadzenia biznesu.

Źródło: S. Żaryn, *Korupcja obciąża każdego z nas*, 2013, www.bankier.pl [dostęp: 05.11.2018].

? Wymień skutki korupcji w funkcjonowaniu państwa oraz w życiu obywateli.

■ Co jeszcze szkodzi państwu i obywatelom?

Opis patologii	Przykład
Nepotyzm polega na faworyzowaniu członków własnej rodziny (lub bliskich znajomych) przy rozdziale dóbr publicznych. Do tego rodzaju dóbr zaliczamy np. pracę w instytucjach finansowanych z budżetu państwa.	W pewnym urzędzie na stanowiskach różnego szczebla zostali zatrudnieni krewni i znajomi osoby, która sprawuje w nim kierownicze stanowisko. Na domiar złego w jednostkach podlegających temu urzędowi dyrektorzy są w większości spokrewnieni ze sobą.
Klientelizm polega na tworzeniu i umacnianiu układu nieformalnych zależności, w którym tzw. patroni (np. wpływowi politycy) poprzez swoją działalność wspierają osoby i grupy realizujące ich wytyczne lub polecenia.	Największy lokalny pracodawca jest równocześnie parlamentarzystą – przed kolejnymi wyborami sugeruje swoim pracownikom, że może przenieść przedsiębiorstwo do innego regionu kraju, jeżeli nie zdobędzie w głosowaniu odpowiedniego poparcia.
Oszustwa to zaplanowane działania polegające na użyciu zatajonego kłamstwa dla uzyskania nieuzasadnionej lub bezprawnej korzyści (np. finansowej).	Policjanci zatrzymali dwie osoby podejrzane o oszustwo. Z ustaleń wynika, że zatrzyma pieniądze na rzecz głuchoniemych. Wyludzając datki, posługiwali się sfałszowanymi kartami informującymi o fikcyjnej organizacji. Za to przestępstwo grozi kara do 8 lat pozbawienia wolności.
Nadużycia prawa mają miejsce wówczas, gdy konkretne osoby korzystają z posiadanych uprawnień w celach osobistych, w sposób sprzeczny z ich przeznaczeniem lub z zasadami współżycia społecznego.	Wójt decyduje, że za środki z budżetu gminy w bieżącym roku zostanie wyremontowana tylko droga przebiegająca obok jego nowego domu. To już druga naprawa nawierzchni na tej samej ulicy w ostatnim czasie.
Przestępczość zorganizowana to wielowymiarowa nielegalna działalność prowadzona przez grupę przestępczą, która przy użyciu przemocy dąży do osiągnięcia ogromnych zysków – np. z obrotu zabronionymi towarami i usługami – oraz do uzyskania zakulisowej kontroli nad sprawami publicznymi.	Najbardziej skomplikowaną formą przestępczości zorganizowanej jest mafia, czyli grupa, która na danym terenie może – m.in. przez zastraszanie, podpalenia i zabójstwa – całkowicie wyeliminować konkurencję w wybranej gałęzi rynku, a także sparaliżować działanie władz, np. dzięki skorumpowaniu urzędników lub wprowadzeniu swoich przedstawicieli do organów państwa.
Demagogia to w polityce sposób pozyskiwania zwolenników, który polega na składaniu nierealistycznych obietnic, schlebieniu społeczeństwu, wysuwaniu żądań w jego imieniu, a także na odwoływaniu się do emocji, lęków i pragnień wyborców.	Na wiecu w czasie kampanii wyborczej jeden z kandydatów obiecuje: „Wybierzcie nas, a za dwa lata Polska stanie się najważniejszym państwem na świecie i wszystkim będzie żyło się lepiej. Bo zasługujemy na to!”.
Populizm pojawia się w działalności publicznej wówczas, gdy politycy walczący o społeczne poparcie odwołują się w swoich postulatach bezpośrednio do woli ludu, np. aby uzasadnić konieczność sprzeciwu wobec obecnych elit i ustanowionej przez nie porządku.	Podczas debaty jeden z polityków skomentował sondaż, z którego wynikało, że 60% polskich obywateli nie popiera propozycji rządu, a 40% zgadza się na jej realizację. W podsumowaniu polityk ten wygłosił następujące stwierdzenie: „Polacy odrzucają propozycję rządu, dlatego ten musi podać się do dymisji, bo nie reprezentuje już stanowiska obywateli”.
Hejt (mowa nienawiści) przejawia się w stosowaniu obraźliwego i agresywnego języka wobec innych uczestników życia publicznego.	Spirala agresji wywołana pełnymi hejtu komentarzami internetowymi sprawiła, że zwaśnione grupy podjęły decyzję o próbie siłowej eliminacji przeciwników. Podczas ulicznych demonstracji doszło do krwawych starć.

1 Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Sygnalista [z ang. *whistleblower*] [...] to osoba [...], która mając na względzie dobro swojego miejsca pracy i (lub) dobro publiczne, przekazuje [...] informacje o nieprawidłowościach związanych z funkcjonowaniem swojej organizacji. [...] Respondenci nie zawsze byli w stanie rozpoznać, kim jest sygnalista [...]. Rozmówcy zgadzali się jednak, że na tym pojęciu ciąży w polskim społeczeństwie odium donosicielstwa [...]. Stereotyp „kapusia” donoszącego na przełożonych i kolegów z pracy był znany zarówno pracodawcom, jak i związkowcom. Pytania o stosunek do sygnalistów ujawniły różnice między pracodawcami a związkowcami. Podczas gdy u tych pierwszych przeważała podejrzliwość w stosunku do takich osób, ci drudzy deklarowali swoją życzliwość i wsparcie, choć uzależniając je od wiarygodności pracownika sygnalisty i jego przynależności do organizacji związkowej.

Źródło: *Sygnaliści w Polsce okiem pracodawców i związków zawodowych*, Warszawa 2016, www.batory.org.pl [dostęp: 19.02.2019].

- Oceń, jak wprowadzenie przepisów dotyczących uprawnień sygnalistów oraz ich ochrony prawnej mogłoby – według Ciebie – wpłynąć na poziom korupcji, klientelizmu i nepotyzmu w państwie. Uzasadnij swoją odpowiedź.
- Wyjaśnij, z jakich czynników wynika – Twoim zdaniem – niechęć różnych grup zawodowych w Polsce wobec sygnalistów.

2 Przeczytaj opis sytuacji i wykonaj polecenie.

W trakcie kampanii wyborczej jeden z kandydatów na burmistrza przekonywał obywateli, że nie jest w żaden sposób powiązany z elitą rządzącą gminą ani z przedsiębiorcami działającymi w mieście. Wskazywał, iż jest jednym ze zwykłych mieszkańców i tak jak oni przez całe życie ciężko pracował, aby zaspokoić swoje potrzeby i zapewnić swojej rodzinie godne życie. Kandydat ten każde wystąpienie swojego głównego przeciwnika – urzędującego burmistrza – komentował na bieżąco na swoim profilu w mediach społecznościowych. Nie odnosił się do jego argumentów, lecz go obrażał, wskazywał na domniemane wykroczenia, których dopuścił się on podczas sprawowania urzędu, a także w uwłaczający sposób nawiązywał do jego relacji rodzinnych. Zwolennicy obydwu kandydatów podzielili się na dwa przeciwstawne obozy – ich dyskusje coraz częściej kończyły się kłótnią. Temperatura sporu była tak wysoka, że niekiedy z powodu różnicy w poglądach politycznych zrywali ze sobą kontakty przyjaciele lub członkowie jednej rodziny. Po wygranych wyborach nowy burmistrz natychmiast zwolnił z urzędu miasta część urzędników związanych z poprzednimi władzami. Opuśczone stanowiska obsadził swoimi najbliższymi współpracownikami, do których należeli także jego krewni. Uważał bowiem, że tylko praca z całkowicie uzależnionymi od siebie ludźmi pozwoli mu na realizację wybranej polityki. Po kilku miesiącach rządzenia doprowadził m.in. do remontu drogi przebiegającej obok domu swoich rodziców oraz do rozpoczęcia budowy nowej pływalni – tuż przy szkole swoich dzieci.

Wskaż w tekście przykłady:

- mowy nienawiści,
- nepotyzmu,
- populizmu,

- polaryzacji opinii,
- nadużycia władzy.

- 3** Wybierz właściwe dokończenie zdania.

 Konstytucja RP

Na rysunku ze s. 104 podręcznika została ukazana sytuacja, w której doszło do złamania przepisów z artykułów *Konstytucji RP* o numerach:

- A. 2 i 3. B. 2 i 7. C. 3 i 7. D. 1 i 6.

- 4** Omów różnicę między demagogią i populizmem. Wyjaśnij, dlaczego zjawiska te są groźne dla demokracji.

- 5** Wyjaśnij, czym są nepotyzm i klientelizm. Odpowiedz, dlaczego uznaje się je za zjawiska patologiczne.

- 6** Podzielcie się na 4-osobowe grupy. Zadaniem każdego zespołu jest przygotowanie prezentacji multimedialnej na temat omawianego w mediach i udowodnionego przykładu korupcji w Polsce.

Projekt edukacyjny

- a) Zaprezentujcie mechanizm tego typu patologii.
b) Omówcie konsekwencje procedury korupcyjnego dla osób, które brały w nim udział.
c) Przedstawcie negatywny wpływ korupcji na życie publiczne.

- 7** Wyraż swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja na forum internetowym.

Wątek na forum

Główna Powiadomienia Wyloguj

Dlaczego coraz mniej obywateli uczestniczy w życiu politycznym?

Kinga 2 godz.

A po co w nim uczestniczyć? Przecież zwykli obywatele nie mają żadnego wpływu na decyzje polityczne! Wystarczy spojrzeć na losy obywatelskich projektów ustaw – czy w ostatnich latach którykolwiek z nich wszedł w życie? Nie słyszałam o takich... Często przez miesiące nie trafiają nawet pod obrady parlamentu! Z tego właśnie powodu ludzie zniechęcają się do aktywności w przestrzeni publicznej.

Jarek 2 min

Nie byłbym aż tak pesymistyczny. W końcu obywatele mają możliwość „rozliczania” przedstawicieli władzy w czasie wyborów. Przez głosowanie możemy decydować, czy obecnie rządzący zrealizowali swój program i czy dalej powinni sprawować władzę. Uważam, że nie wolno nam rezygnować z aktywności w życiu publicznym, bo pozbawiłoby to nas wpływu na polityków.

- 8** Zapoznaj się z podanym fragmentem i wybierz właściwe dokończenie zdania.

Praca z tekstem źródłowym

Prokuratura Okręgowa [...], na podstawie materiałów własnych policji, wszczęła śledztwo w sprawie niedopełnienia obowiązków i przekroczenia uprawnień celem osiągnięcia korzyści majątkowych przez inspektorów Powiatowego Inspektoratu Nadzoru Budowlanego [...]. Prowadzone postępowanie dotyczy także przyjmowania przez nich korzyści majątkowych w związku z pełnieniem funkcji publicznych.

Źródło: www.policja.pl [dostęp: 20.01.2019].

Negatywne zjawisko opisane w tekście to

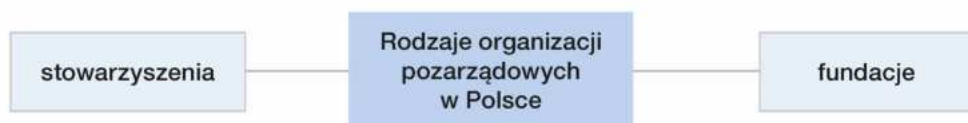
- A. lobbying. B. korupcja. C. protekcja. D. nepotyzm.

1 Organizacje pozarządowe

Trzy sektory

sektor państwowy	sektor rynkowy	sektor pozarządowy
------------------	----------------	--------------------

- **Organizacje pozarządowe** są niezależne od władzy, działają na zasadzie *non profit*, czyli „nie dla zysku”, i zajmują się ważnymi dla danej grupy sprawami.

- **Spółeczeństwo obywatelskie** – jego idea opiera się na założeniu, że ludzie mogą skuteczniej zadbać o własne interesy niż urzędnicy państwowi, jeśli wezmą sprawy w swoje ręce i zaczną współpracować dla osiągnięcia określonego celu.

2 Kościoły i związki wyznaniowe

- **Religia** zakłada, że ważną sferą ludzkiego życia jest duchowość. Religijność może przejawiać się na różne sposoby. Jednym z nich jest wyznawanie wiary, czyli przyjmowanie za prawdziwe określonych wierzeń dotyczących natury świata.
- **Wyznanie** powstaje w ramach danej religii, w procesie jej rozwoju między grupami wiernych dochodzi do sporów dotyczących np. odmiennych form sprawowania kultu lub różnic w rozumieniu prawd wiary.
- **Religie i wyznania w Polsce.** Oficjalne dane wskazują, że struktura wyznaniowa w Polsce jest dość jednorodna – około 33 mln osób (blisko 90% ludności) zostało ochrzczonych w Kościele rzymskokatolickim. Jednak w państwowym *Rejestrze kościołów i innych związków wyznaniowych* figuruje ponad 180 innych wspólnot, zarówno chrześcijańskich, jak i islamskich, żydowskich, buddyjskich czy hinduistycznych.

3 Partie polityczne

- **Partia polityczna** to organizacja dążąca do zdobycia lub utrzymania władzy w państwie. Tworzą ją osoby, które chcą uczestniczyć w rządach.

Cechy partii politycznych			
Dążenie do zwycięstwa w wyborach i objęcia władzy w państwie	Sformalizowana przynależność i zorganizowana struktura	Duża jednolitość poglądów i wartości deklarowanych przez członków partii	Program odnoszący się do wielu obszarów życia społecznego

Funkcje partii politycznych			
Wyłanianie elit politycznych (m.in. liderów) do pełnienia funkcji państwowych	Wyrażanie i obrona interesów obywateli i grup społecznych popierających partię	Kształtowanie opinii i postaw politycznych rozpowszechnionych w społeczeństwie	Udział w wyborach: promocja programu i kandydatów do organów państwa

4 Kampanie wyborcze

- **Kampania wyborcza** – jest to promowanie – za pomocą dostępnych środków masowego przekazu – konkretnej partii politycznej walczącej o udział w rządach bądź osoby ubiegającej się o mandat lub urząd w demokratycznych wyborach.
- **Hasło wyborcze (slogan wyborczy)** – zwięzłe, chwytliwe zdanie, które w efektywnej formie prezentuje kandydaturę osoby startującej w wyborach – np. przedstawia najistotniejszy postulat z jej programu wyborczego lub wskazuje na wybrany element jej światopoglądu.
- **Memy internetowe** – szybko rozprzestrzeniające się w internecie humorystyczne obrazy, w których elementy ikoniczne współwystępują z tekstowymi

5 Media – „czwarta władza”

Środki masowego przekazu – służą do prezentowania treści skierowanych do bardzo szerokiego grona odbiorców. Działalność mediów polega nie tylko na informowaniu, lecz także na silnym oddziaływaniu na ludzi, którzy pod ich wpływem mogą zmieniać swoje preferencje i zachowania.

Mediatyzacja polityki	Polityzacja mediów
Przejawia się w tym, że ogromna liczba wydarzeń politycznych odbywa się w obecności kamer. Z tego powodu uwaga odbiorców jest skupiona codziennie na wypowiedziach polityków, a tematem newsów dnia stają się nieraz drugorzędne działania, które mogą przysłaniać inne, ważniejsze dla obywateli sprawy.	Zjawisko polegające na tym, że dziennikarze angażują się w spór polityczny, przez co tracą obiektywizm i zaczynają bezkrytycznie wspierać wybrane ugrupowania polityczne.

6 Przekazy medialne

- **Informacja** – jej celem jest poszerzenie rzetelnej i obiektywnej wiedzy odbiorców o faktach.
- **Opinia** – informuje o zdaniu nadawcy przekazu na określony temat, ale nie ma na celu nakłaniania odbiorców do zmiany poglądów lub postaw.
- **Perswazja** – jej celem jest przekonanie odbiorców do określonych działań, m.in. za pomocą wybiórczych lub nieuczciwych argumentów.
- **Manipulacja** – imituje (udaje) prawdziwą informację lub opinię – ma wprowadzić odbiorcę w błąd, aby nadawca mógł zrealizować swoje ukryte cele.
- **Społeczny dowód słuszności** – postrzeganie jako lepszych tych przekonañ, które – według sondaży – popiera większość opinii publicznej.

7 Patologie życia publicznego

- **Korupcja** to bezprawne wykorzystywanie funkcji publicznej w celu uzyskania prywatnej korzyści.
- **Nepotyzm** polega na faworyzowaniu członków własnej rodziny (lub bliskich znajomych) przy rozdziale dóbr publicznych.
- **Klientelizm** polega na tworzeniu i umacnianiu układu nieformalnych zależności, w którym tzw. patroni (np. wpływowi politycy) wspierają osoby i grupy realizujące ich wytyczne lub polecenia.
- **Demagogia** to w polityce sposób pozyskiwania zwolenników, który polega na składaniu nierealistycznych obietnic, schlebieniu społeczeństwu, wysuwaniu żądań w jego imieniu, a także odwoływaniu się do emocji, lęków i pragnień wyborców.
- **Populizm** pojawia się w działalności publicznej wówczas, gdy politycy walczący o społeczne poparcie odwołują się w swoich postulatach bezpośrednio do woli ludu, aby uzasadnić konieczność sprzeciwu wobec obecnych elit i ustanowionego przez nie porządku.

- 1** Wymień trzy sektory życia publicznego w państwie demokratycznym i krótko opisz każdy z nich.
- 2** Odpowiedz, jakie warunki powinny spełnić organizacje pozarządowe, aby uzyskać status organizacji pożytku publicznego.
- 3** Wymień podmioty społeczeństwa obywatelskiego.
- 4** Wyjaśnij różnicę między religią a wyznaniem.
- 5** Wymień podstawowe funkcje i cechy partii politycznych.
- 6** Przyporządkuj każdy z wymienionych terminów do właściwej definicji.

Indoktrynacja A	1 Działanie polegające na natrączywym wpajaniu obywatelom ideologii rządzących.
Mediatyzacja polityki B	2 Proces, w którego wyniku dziennikarze angażują się w spór polityczny, przez co tracą swój obiektywizm.
Polityzacja mediów C	3 Zjawisko polegające na tym, że internet zaczyna przejmować funkcje wszystkich pozostałych mediów oraz coraz większej liczby instytucji.
	4 Proces przejawiający się w tym, że politycy starają się działać i wypowiadać w sposób, który zapewni im stałą obecność w mediach, m.in. dążą do otwartego konfliktu z osobami o odmiennych poglądach.

- 7** Wskaż zdanie, które opisuje realizację zasady obiektywizmu dziennikarskiego.

A. Dziennikarz dokłada wszelkich starań, aby przekazywane informacje były prawdziwe.	C. Dziennikarz rzetelnie prezentuje różne punkty widzenia na daną sprawę.
B. Dziennikarz działa zgodnie z własnym sumieniem.	D. Dziennikarz przekazuje informacje z poszanowaniem dla ludzkiej godności.
- 8** Wyjaśnij, czym różni się perswazja od manipulacji.

- 9** Wybierz właściwe dokończenie zdania.

Nepotyzm polega na

- A.** tworzeniu i umacnianiu układu nieformalnych zależności, w którym tzw. patroni (np. wpływowi politycy) wspierają osoby i grupy realizujące ich wytyczne lub polecenia.
- B.** pozyskiwaniu zwolenników przez schlebianie im, składanie nierealistycznych obietnic, wysuwanie w ich imieniu radykalnych żądań.
- C.** odwoływaniu się w swoich postulatach bezpośrednio do woli ludu, aby uzasadnić konieczność sprzeciwu wobec obecnych elit i ustanowionego przez nie porządku.
- D.** faworyzowaniu członków własnej rodziny (lub bliskich znajomych) przy rozdziale dóbr publicznych.

3 Organy władzy publicznej w Polsce

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej
2. Formy demokracji
3. Sejm RP i Senat RP
4. Prezydent RP
5. Rada Ministrów RP
6. Władza sędziowska
7. Instytucje strzegące praworządności
8. Samorząd terytorialny

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

budowa konstytucji | cechy konstytucji | zasady ustroju

Konstytucja jest inaczej nazywana ustawą zasadniczą, ponieważ stanowi fundament, na którym opiera się ustrój danego państwa. We wstępie do aktualnej polskiej konstytucji tak określono jej rolę: „Ustanawiamy *Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej* jako prawa podstawowe dla państwa”. Na czym polega wyjątkowość tego dokumentu? Jakich kwestii dotyczą zawarte w nim przepisy?

■ Budowa Konstytucji RP

Obowiązująca obecnie *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* została uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe **2 kwietnia 1997 r.**, a następnie przyjęta w wyniku ogólnonarodowego referendum. Składa się ona z **preambuły**, czyli uroczystego wstępu, oraz **243 artykułów** umieszczonych w 13 rozdziałach (np. *Źródła prawa, Sejm i Senat*). Większość artykułów została dodatkowo podzielona na mniejsze części redakcyjne, czyli tzw. ustępy. W niektórych ustępach zawarto wyliczenia,

które zostały zapisane w formie punktów (zob. schemat poniżej).

■ Co zawiera ustawa zasadnicza?

W *Konstytucji RP* z 1997 r. określono:

- ▶ podstawowe zasady ustroju politycznego, społecznego i gospodarczego państwa,
- ▶ organizację, zadania i kompetencje organów państwa oraz wzajemne relacje między nimi,
- ▶ ogólne zasady funkcjonowania samorządu terytorialnego,
- ▶ podstawowe prawa, wolności oraz obowiązki obywateli.

■ Konstytucja a inne akty prawne

Konstytucja RP wyróżnia się spośród innych aktów prawnych trzema cechami. Pierwszą z nich jest **szczególna treść** (tzw. materia konstytucyjna), która dotyczy najważniejszych zasad funkcjonowania państwa.

■ Jednostki redakcyjne tekstu Konstytucji RP

Artykuły są oznaczone skrótem „art.” i cyfrą arabską z kropką.

Ustępy są oznaczone cyframi arabskimi z kropką.

Punkty są oznaczone cyframi arabskimi z nawiasem.

Art. 146.

1. Rada Ministrów prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Do Rady Ministrów należą sprawy polityki państwa nie zastrzeżone dla innych organów państwowych i samorządu terytorialnego.
3. Rada Ministrów kieruje administracją rządową.
4. W zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach Rada Ministrów w szczególności:
 - 1) zapewnia wykonanie ustaw,
 - 2) wydaje rozporządzenia,
 - 3) koordynuje i kontroluje prace organów administracji rządowej [...].

Drugim wyróżnikiem konstytucji jest jej **szczególna moc prawna** – w hierarchii źródeł prawa stanowionego zajmuje ona najwyższe miejsce i jest najważniejsza. Jeżeli dany akt normatywny, np. ustawa, jest niezgodny z ustawą zasadniczą, stanowi to podstawę do jego uchylecia. W Polsce o zgodności aktów prawnych z *Konstytucją RP* orzeka **Trybunał Konstytucyjny**.

Trzecia cecha ustawy zasadniczej to jej **szczególna forma**, co oznacza, że:

- ▶ jako jedyny akt prawny jest określana nazwą „konstytucja”,
- ▶ została uchwalona według specjalnej procedury, innej niż obowiązująca podczas prac nad zwykłą ustawą,
- ▶ wprowadzanie zmian w jej treści jest znacznie trudniejsze niż w przypadku innych aktów prawnych (m.in. wymaga poparcia dużo większej liczby posłów niż zmiana zwykłej ustawy).

■ Zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej

Zasada	Opis
Demokratyczne państwo prawne	Państwo funkcjonuje na podstawie prawa, co oznacza m.in., że organy władzy mogą podejmować tylko działania przewidziane w przepisach. Obywatele decydują o składzie władz państwowych. Istnieją rzeczywiste narzędzia, które pozwalają pociągnąć te władze do odpowiedzialności za podejmowane działania.
Unitarna forma państwa	Podział państwa polskiego na mniejsze jednostki (województwa) ma jedynie charakter administracyjny. Jednostki te nie mają własnych parlamentów, rządów oraz innych cech właściwych dla odrębnych państw.
Zwierzchnictwo narodu	Władza w państwie należy do narodu (rozumianego jako ogół obywateli), który sprawuje ją pośrednio, przez swoich przedstawicieli w Sejmie RP i Senacie RP, lub bezpośrednio, gdy głosuje w referendum i podejmuje inicjatywy obywatelskie (zgłasza projekty aktów prawnych).
Gwarancje praw i wolności jednostki	Każdemu człowiekowi przysługują określone prawa, bez względu na jego pochodzenie, wykształcenie, wyznanie, płeć i poglądy polityczne. Na ich strażą stoją instytucje państwa – sądy, Trybunał Konstytucyjny, Rzecznik Praw Obywatelskich – do których można się zwracać o pomoc w razie złamania konkretnego prawa.
Konstytucjonalizm	Konstytucja zajmuje najwyższe i najważniejsze miejsce w hierarchicznym systemie źródeł prawa.
Podział i równowaga władz	Organami władzy ustawodawczej są Sejm RP i Senat RP, władza wykonawcza należy do Prezydenta RP i odpowiedzialnej przed Sejmem RP Rady Ministrów (rząd), z kolei władzę sądowniczą sprawują niezależne sądy i trybunały.
Republikańska forma rządu	Wybrane przez obywateli organy władzy (Prezydent RP, Sejm RP, Senat RP) pełnią swoje funkcje przez określony czas. Wykluczona zostaje zasada władzy dziedzicznej i dożywotniej.
Pluralizm	W kraju można swobodnie tworzyć partie polityczne i inne organizacje, m.in. związki zawodowe, stowarzyszenia, fundacje.
Decentralizacja i samorządność	Władze centralne przekazują samorządom terytorialnym niektóre zadania i prawo do samodzielnego podejmowania decyzji w sprawach lokalnych.
Spółeczna gospodarka rynkowa	Podstawę ustroju gospodarczego Polski tworzą wolność działalności gospodarczej, własność prywatna oraz solidarność, dialog i współpraca partnerów społecznych (związków zawodowych, reprezentacji przedsiębiorców i strony rządowej). Państwo powinno także pomagać jednostkom i grupom, które nie radzą sobie w warunkach gospodarki rynkowej.

Preambuła *Konstytucji RP*

W odróżnieniu od pozostałych części *Konstytucji RP* preambuła nie została podzielona na artykuły. Składa się ona z dwóch zdań rozbitych na wersety. Preambuła odróżnia się również stylem i treścią od reszty tekstu. Są w niej zawarte pewne ogólne reguły i idee, które określają, w jakim duchu należy interpretować przepisy konstytucyjne i kształtować życie publiczne w Polsce. Spróbujmy przeanalizować jej treść.

■ Wskazanie podmiotu, który uchwała *Konstytucję RP*. Zwróćcie uwagę na to, w jaki sposób zdefiniowano pojęcie narodu.

■ *Invocatio Dei*, czyli odwołanie do Boga.

■ Odwołanie do **wartości**. Zostały one określone jako uniwersalne, czyli ważne dla wszystkich ludzi, niezależnie od wyznawanego przez nich światopoglądu.

■ Odwołanie do **polskiej tradycji i historii**: do Pierwszej Rzeczypospolitej (XV–XVIII w.), Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939) oraz do walki o niepodległość.

■ Fragment wskazujący **cel ustanowienia *Konstytucji RP***

■ Stwierdzenie wskazujące, jaką **rolę** odgrywa *Konstytucja RP* w państwie.

■ Wezwanie, aby organy państwa i obywatele kierowali się wymienionymi zasadami podczas stosowania przepisów konstytucyjnych.

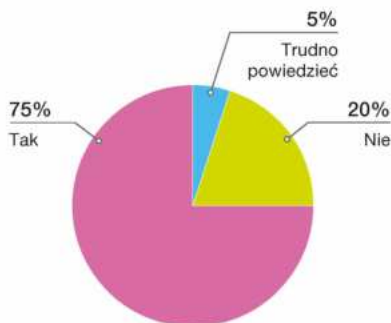
W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny,
odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego
i demokratycznego stanowienia o Jej losie,
my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej,
zarówno wierzący w Boga
będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna,
jak i nie podzielający tej wiary,
a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł,
równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski,
wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość
okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim
dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach,
nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej,
zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko,
co cenne z ponad tysiącletniego dorobku,
złączeni więzami wspólnoty z naszymi rodakami rozsianymi po świecie,
świadomi potrzeby współpracy ze wszystkimi krajami dla dobra Rodziny Ludzkiej,
pomni gorzkich doświadczeń z czasów,
gdy podstawowe wolności i prawa człowieka były w naszej Ojczyźnie łamane,
pragnąc na zawsze zagwarantować prawa obywatelskie,
a działaniu instytucji publicznych zapewnić rzetelność i sprawność,
w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem lub przed własnym sumieniem,
ustanawiamy *Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej*
jako prawa podstawowe dla państwa
oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości,
współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości
umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot.
Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę *Konstytucję* będą stosowali,
wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka,
jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi,
a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę *Rzeczypospolitej Polskiej*.

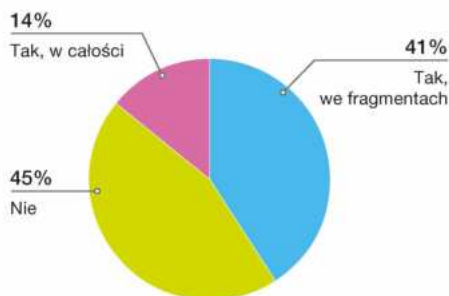
- 1** Zapoznaj się z danymi przedstawionymi na wykresach i wykonaj polecenia.

Praca z wykresem

Czy Pana/Pani zdaniem znajomość *Konstytucji RP* jest zwykłym obywatelom potrzebna?

Czy czytał Pan/czytała Pani tekst *Konstytucji RP*?

Źródło: Dwudziesta rocznica uchwalenia *Konstytucji RP*, 2017, www.cbos.pl [dostęp: 04.04.2019].

- a) Odpowiedz, ile punktów procentowych wyniosła różnica między odsetkiem osób, które nie przeczytały *Konstytucji RP*, a odsetkiem tych, które zapoznały się przynajmniej z jej fragmentami.
- b) Sformułuj wniosek wynikający z porównania odsetków twierdzących odpowiedzi na oba postawione pytania.

- 2** Wyjaśnij, na czym polega zasada trójpodziału władzy. Odszukaj w rozdziale I *Konstytucji RP* przepisy odnoszące się do tej reguły. Na ich podstawie określ, w jaki sposób trójpodział władzy jest realizowany w Polsce.

Konstytucja RP

- 3** Zapoznaj się z jednym z rozdziałów *Konstytucji RP*. Jakich zagadnień dotyczą zawarte w nim przepisy? Zdobyte informacje przedstaw w formie notatki w zeszycie.

- ★ **4** Wyjaśnij, czego dotyczyła zmiana *Konstytucji RP* wprowadzona za pomocą ustawy, której tekst zamieszczono poniżej.

Dziennik Ustaw Nr 114

— 8674 —

Poz. 946

946

USTAWA

z dnia 7 maja 2009 r.

o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Art. 1. W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319 oraz z 2006 r. Nr 200, poz. 1471) w art. 99 dodaje się ust. 3 w brzmieniu:

„3. Wybraną do Sejmu lub do Senatu nie może być osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego”.

Art. 2. Przepis art. 99 ust. 3 Konstytucji, w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą, ma zastosowanie do kadencji Sejmu i Senatu następujących po kadencji, w czasie której ustawa weszła w życie.

Art. 3. Ustawa wchodzi w życie po upływie 3 miesięcy od dnia ogłoszenia.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej: *L. Kaczyński*

2

Formy demokracji

referendum | inicjatywa ludowa | konsultacje publiczne | system wyborczy |
system proporcjonalny i większościowy | wybory w Polsce

W państwie demokratycznym obywatele mają prawnie zagwarantowaną możliwość wpływania na sprawy publiczne. Umożliwiają im to takie procedury, jak wspomniane już wcześniej wybory, referendum czy inicjatywa ludowa. O jakich kwestiach mogą decydować obywatele i w jaki sposób to przebiega? Czy są jeszcze inne sposoby uczestniczenia w podejmowaniu decyzji dotyczących nas wszystkich?

■ Demokracja bezpośrednia i pośrednia

Uczestnictwo obywateli w sprawowaniu demokratycznej władzy może polegać na:

- ▶ osobistym udziale w podejmowaniu decyzji w ramach **demokracji bezpośredniej**,
- ▶ pośrednim wpływaniu na decyzje organów władzy państwowej przez wybór własnych przedstawicieli – w ramach **demokracji przedstawicielskiej (pośredniej)**.

■ Formy demokracji bezpośredniej

📖 Konstytucja RP: art. 90, 118, 125, 170, 235

W większości współczesnych państw demokratycznych funkcjonuje przede wszystkim demokracja pośrednia, gdyż decyzje podejmują w nich z reguły reprezentanci ludu wyłonieni w wolnych wyborach. Czasami jednak w krajach tych są stosowane formy demokracji bezpośredniej, takie jak referendum, plebiscyt czy inicjatywa ludowa.

- ▶ **Referendum** to powszechne głosowanie, w którym obywatele bezpośrednio podejmują decyzję w sprawie szczególnie istotnej

dla funkcjonowania państwa. Na podstawie różnych kryteriów można wyróżnić kilka rodzajów referendów, np. referenda lokalne i ogólnokrajowe, obligatoryjne (obowiązkowe w danej sprawie) i fakultatywne (nieobowiązkowe). W Polsce referenda odbywają się na szczeblu zarówno krajowym (zob. przykład), jak i lokalnym. Scharakteryzowano je w tabeli na sąsiedniej stronie.

- ▶ **Plebiscyt** to powszechne głosowanie mieszkańców danego terytorium w sprawie jego przynależności do określonego państwa. Liczne plebiscyty odbyły się w Polsce po I wojnie światowej. Głosowania dotyczyły wówczas m.in. przynależności państwowej Górnego Śląska, Warmii i Mazur. Obecnie polskie prawo nie przewiduje możliwości przeprowadzenia takiego głosowania.

Przykład

Referenda ogólnokrajowe w Polsce

Po 1989 r. odbyły się w Polsce cztery referenda ogólnokrajowe:

- w 1996 r. – dotyczące uwłaszczenia obywateli i prywatyzacji majątku państwowego,
- w 1997 r. – w sprawie przyjęcia nowej konstytucji,
- w 2003 r. – dotyczące przystąpienia Polski do Unii Europejskiej,
- w 2015 r. – w sprawie wprowadzenia jednomandatowych okręgów w wyborach do Sejmu RP, sposobu finansowania partii politycznych oraz zasad interpretacji prawa podatkowego.

- **Inicjatywa ludowa (obywatelska)** polega na tym, że określona liczba mieszkańców może wystąpić z własnym projektem ustawy. W Polsce prawo to przysługuje

grupie liczącej co najmniej 100 tysięcy obywateli. Parlament jest zobowiązany do rozpatrzenia złożonego przez nich projektu, ale nie musi go uchwalić.

■ Porównanie referendów ogólnokrajowego i lokalnego

Kryterium	Referendum ogólnokrajowe	Referendum samorządowe (lokalne)
W jakich sprawach może zostać przeprowadzone referendum?	- W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa. - W sprawie wyrażenia zgody na ratyfikację umowy międzynarodowej. - W sprawie zmiany <i>Konstytucji RP</i>. - Nie ma możliwości odwołania w referendum organów państwowych.	- We wszystkich sprawach dotyczących wspólnoty samorządowej. - W sprawie odwołania organów stanowiących oraz wójta, burmistrza i prezydenta miasta.
Jaki jest charakter referendum?	Referendum jest fakultatywne.	- W większości przypadków referendum jest fakultatywne. - Przeprowadzenie głosowania jest obligatoryjne tylko wtedy, gdy obywatele dążą do samoopodatkowania albo odwołania organu władzy.
Kto posiada prawo inicjatywy referendalnej?	- W sprawie o szczególnym znaczeniu dla państwa: Prezydent RP, Sejm RP, Senat RP, rząd lub grupa co najmniej 500 tys. obywateli. - W sprawie wyrażenia zgody na ratyfikację umowy międzynarodowej: Sejm RP. - W sprawie zmiany <i>Konstytucji RP</i>: posłowie (co najmniej 1/5), Senat RP lub Prezydent RP	- Organ stanowiący w danej jednostce samorządowej. - Grupa obywateli licząca co najmniej: – 10% uprawnionych do głosowania mieszkańców gminy lub powiatu, – 5% uprawnionych do głosowania mieszkańców województwa. - W sprawie odwołania organu stanowiącego inicjatywę referendalną mają tylko mieszkańcy.
Kto może wziąć udział w referendum?	Obywatele, którzy mają czynne prawo wyborcze (mogą wybierać swoich przedstawicieli do organów władzy).	Osoby mieszkające na stałe na terenie danej jednostki samorządu, posiadające czynne prawo wyborcze w wyborach do rady gminy, rady powiatu lub sejmiku województwa.
Kiedy wyniki referendum są wiążące?	- Referendum w sprawie o szczególnym znaczeniu dla państwa lub ratyfikacyjne jest wiążące, jeśli wzięła w nim udział ponad połowa uprawnionych do głosowania obywateli. - W referendum w sprawie zmiany <i>Konstytucji RP</i> nie obowiązuje wymóg dotyczący określonej frekwencji. - O ważności referendum rozstrzyga Sąd Najwyższy.	- Referendum w sprawie odwołania organu władzy jest ważne, gdy zgłosze w nim liczba obywateli równa co najmniej 3/5 liczby osób, które uczestniczyły w wyborze tego organu. - W referendum dotyczącym innych spraw danej jednostki samorządowej musi wziąć udział co najmniej 30% uprawnionych. - O ważności referendum rozstrzyga sąd okręgowy.
Kiedy wynik referendum jest rozstrzygający?	Decyzja w danej sprawie zapada, jeżeli ponad połowa głosujących udzieli pozytywnej lub negatywnej odpowiedzi na pytanie referendalne.	- Decyzja zostaje podjęta, jeżeli za jednym z rozwiązań opowiedziało się ponad połowa głosujących. - Wyjątkiem jest referendum w sprawie samoopodatkowania się, które zostaje uznane za rozstrzygające, jeżeli za propozycją podatku zostaną oddane co najmniej 2/3 ważnych głosów.

■ Kiedy demokracja działa?

Demokracja funkcjonuje na podstawie praw i procedur, ale wymaga także **partycypacji obywatelskiej**, czyli aktywnego uczestniczenia obywateli w życiu publicznym.

Partycypację obywatelską należy odróżnić od partycypacji społecznej. Ta pierwsza dotyczy relacji między obywatelami a organami władzy – m.in. udziału tych pierwszych w rządzeniu – natomiast ta druga polega na współpracy między samymi obywatelami, podejmowanej w celu realizacji określonego zadania (np. akcji wolontariackiej).

Partycypacja może przybierać trzy formy.

- ▶ **Informowanie** – organy władzy ogłaszają obywatelom swoje decyzje oraz przedstawiają im procedury, które mogą się dla nich okazać istotne;
- ▶ **Konsultowanie** – polega na tym, że organy władzy proponują obywatelom określone rozwiązania i proszą ich o opinię.
- ▶ **Współdecydowanie** – wymaga partnerstwa obywateli i rządzących, tak aby mogli oni wspólnie wypracowywać rozwiązania problemów społecznych i politycznych.

■ Wybory w demokracji

Aby ustrój demokratyczny mógł sprawnie funkcjonować, w państwie regularnie muszą się odbywać wolne wybory. W głosowaniach tych obywatele samodzielnie wyłaniają organy władzy państwowej lub samorządowej. Wyborcy nie tylko udzielają wybranym ugrupowaniom i osobom prawo do decydowania w ich imieniu o tym, jak będzie funkcjonował ich kraj, lecz także kontrolują rządzących i rozliczają ich za podjęte działania.

■ Prawo wyborcze

Wybory odbywają się według zasad ściśle określonych przez **prawo wyborcze**, które obejmuje zarówno ogół norm regulujących sposób powoływania organów władzy, jak i uprawnienia obywateli dotyczące udziału w głosowaniach. W państwie demokratycznym prawo wyborcze powinno opierać się na czterech regułach nazywanych przymiotnikami wyborczymi.

- ▶ **Zasada powszechności** polega na tym, że wszyscy obywatele państwa, którzy osiągnęli odpowiedni wiek, mają prawo oddać

Przykład

Narzędzia partycypacji obywatelskiej

Można do nich zaliczyć – obok referendów, powszechnych wyborów i konsultacji publicznych – także budżet partycypacyjny, otwartą przestrzeń i warsztaty przyszłościowe.

Budżet partycypacyjny	Otwarta przestrzeń	Warsztaty przyszłościowe
Polega na udziale obywateli w procesie opracowania budżetu danej jednostki samorządowej, np. gminy. Dzięki temu podział środków finansowych jest w większym stopniu zgodny z wolą mieszkańców. Budżet partycypacyjny przyczynia się także do wzrostu zaufania do samorządu – obywatele mają poczucie, że decyzje budżetowe władz są bardziej przejrzyste.	To cykl spotkań i konferencji poświęconych złożonej tematyce społecznej lub politycznej. Uczestnicy zgłaszają zagadnienia do rozpatrzenia na forum i namawiają innych, aby przyłączyli się do grupy dyskutującej o interesujących ich kwestiach. Może powstać wiele takich grup, dlatego ważne jest, aby dyskutantom zapewniono odpowiednią przestrzeń (np. oddzielne sale dla poszczególnych zespołów).	Celem tych spotkań jest wypracowanie wspólnej wizji dotyczącej np. przyszłego funkcjonowania gminy, powiatu lub miasta oraz zaplanowanie działań, które mogłyby ją urzeczywistnić. W warsztatach powinni wziąć udział przedstawiciele organów władzy lokalnej oraz miejscowi przedsiębiorcy i mieszkańcy reprezentujący różne środowiska.

głos (czynne prawo wyborcze) i kandydować (bierne prawo wyborcze). Pozbawienie obywatela możliwości głosowania lub startowania w wyborach może nastąpić tylko na podstawie orzeczenia sądu.

- ▶ **Zasada równości** oznacza, że każdy wyborca może oddać tyle samo głosów, ile pozostali obywatele, a siła jego głosu jest równa sile każdego innego głosu. Od tej reguły mogą istnieć pewne odstępstwa.
- ▶ **Zasada bezpośredniości** zakłada, że obywatele osobiście (bez pośredników) głosują na swoich kandydatów. Również od tej reguły zdarzają się odstępstwa.
- ▶ **Zasada tajności głosowania** wymaga, aby każdemu obywatelowi zapewniono takie warunki do oddania głosu, aby jego

wybór nie został ujawniony. Wymóg ten zostaje spełniony m.in. dzięki umożliwieniu głosowania w zamkniętych kabinach wyborczych.

■ Czym jest system wyborczy?

Ważną częścią prawa wyborczego są przepisy dotyczące **systemu wyborczego**, czyli sposobu przeprowadzania głosowań oraz obliczania ich wyników.

Wyróżnia się dwa podstawowe typy systemów wyborczych: **większościowy** i **proporcjonalny**. W niektórych krajach, np. na Ukrainie, funkcjonuje system **mieszany**: połowa parlamentarzystów jest wybierana według ordynacji proporcjonalnej, a połowa – zgodnie z ordynacją większościową.

System wyborczy większościowy	System wyborczy proporcjonalny
- Opiera się na zasadzie: „Zwycięzca bierze wszystko”. Okręgi wyborcze są jednomandatowe, co oznacza, że z każdego z nich do parlamentu wchodzi tylko ten kandydat, który uzyska największą liczbę głosów. Czasem zdarza się, że partia, która uzyskała w całym kraju więcej głosów niż inne ugrupowanie, zdobywa od niego mniej mandatów, ponieważ jej przedstawiciele wygrali wybory w mniejszej liczbie okręgów. - Zwycięzca wyborów musi zdobyć względną lub bezwzględną większość głosów. W pierwszym wypadku wygrywa ten, kto zgromadził więcej głosów niż konkurenci. W drugiej sytuacji obowiązuje zasada, że kandydat musi uzyskać poparcie przekraczające 50% ważnie oddanych głosów. W praktyce najczęściej oznacza to konieczność organizowania drugiej tury wyborów, w której startuje tylko dwóch kandydatów. - Ordynacja tego typu faworyzuje najsilniejsze ugrupowania – wynika to stąd, że mniejsze partie nie mają szans na zwycięstwo w wielu okręgach. Zaletą systemu większościowego jest natomiast to, że jedno ugrupowanie zwykle zdobywa większość miejsc w parlamencie, co ułatwia podejmowanie decyzji i rządzenie krajem.	- Okręgi wyborcze są wielomandatowe, a podczas podziału miejsc w parlamencie uwzględnia się to, jaki procentowy wynik uzyskały poszczególne partie w całym kraju. Liczba mandatów, które otrzymuje dane ugrupowanie, jest proporcjonalna do odsetka zdobytych przez nie głosów. - Rzadko mamy do czynienia z ordynacją całkowicie proporcjonalną. W większości państw realizacja zasady proporcjonalności jest ograniczana, np. przez wyznaczenie progu wyborczego, czyli określonego w procentach minimalnego poparcia, jakie musi uzyskać partia, aby zasiadać w parlamencie (np. 5%). Ugrupowania, które nie przekroczyły progu, w ogóle nie uczestniczą w podziale mandatów. Korzystają na tym partie zwycięskie, które zazwyczaj zdobywają więcej miejsc w parlamencie, niż wynika to z osiągniętego przez nie wyniku wyborczego. - Zaletą systemu proporcjonalnego jest to, że podział mandatów rzeczywiście odzwierciedla różnicowanie preferencji wyborczych i poglądów politycznych obywateli. Jego wadą jest zaś to, że do parlamentu może wejść zbyt duża liczba partii o podobnym poparciu, co może utrudnić podejmowanie decyzji i uchwalanie nowego prawa.
Przykłady zastosowania	
Wybory parlamentarne w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, we Francji, wybory do Senatu RP w Polsce	Wybory parlamentarne w większości państw europejskich (m.in. w Grecji, Norwegii, Portugalii, Szwecji), wybory do Sejmu RP w Polsce

Wybory do Sejmu RP i Senatu RP

 Konstytucja RP: art. 96, 97, 99

W Polsce zasady przeprowadzania wyborów do parlamentu oraz do innych organów wyłanianych przez głosowanie określa **Kodeks wyborczy**, wprowadzony 5 stycznia 2011 r.

Zgodnie z tą ustawą **czynne prawo wyborcze** mają obywatele polscy, którzy najpóźniej w dniu wyborów ukończą 18 lat. **Bierne prawo wyborcze** przysługuje obywatelom po ukończeniu odpowiednio: 21 lat – w wyborach do Sejmu RP, i 30 lat – w wyborach do Senatu RP. Zakaz kandydowania dotyczy osób skazanych prawomocnymi wyrokami na kary pozbawienia wolności za przestępstwa umyślne ścigane z oskarżenia publicznego lub za umyślne przestępstwa skarbowe. Ponadto niektórych obywateli sąd może pozbawić prawa wybieralności.

Kto przeprowadza wybory?

Wybory są przeprowadzane przez specjalnie powołane do tego organy. Najważniejszym z nich jest **Państwowa Komisja**

Wyborcza, której podlegają komisje okręgowe oraz obwodowe. Głosowania odbywają się w stałych **obwodach** wydzielonych z obszarów poszczególnych gmin. Osobne stanowiska wyborcze są przygotowywane m.in. dla pacjentów szpitali, więźniów zakładów karnych, obywateli przebywających za granicą oraz osób podróżujących na polskich statkach morskich. Oddać głos można tylko raz, osobiście. Możliwość zagłosowania z pomocą pełnomocnika mają jedynie osoby w wieku powyżej 75 lat i niepełnosprawni. Obywatele niepełnosprawni mogą również oddać głos korespondencyjnie.

Jak przebiegają wybory do Sejmu RP i Senatu RP

 Konstytucja RP: art. 100, 101

Prawo do zgłaszania list kandydatów na posłów przysługuje komitetom wyborczym partii politycznych, koalicyjnym komitetom wyborczym (utworzonym przez kilka ugrupowań politycznych połączonych w koalicji)

Postawy wyborców wobec wyborów

Postawa		
Partycypacja wyborcza – udział w głosowaniu wynikający ze świadomej decyzji wyborcy	Absencja niezawiniona – brak udziału w głosowaniu wynikający z okoliczności zewnętrznych, niezależnych od wyborcy	Absencja zawiniona – świadoma rezygnacja z udziału w głosowaniu
Uzasadnienie		
• poczucie obywatelskiego obowiązku • zainteresowanie polityką • sytuacja, w której udział w wyborach nie wymaga osobistych poświęceń • popieranie programu konkretnej partii lub ugrupowania politycznego • przekonanie o tym, że oddany głos rzeczywiście ma znaczenie	• zdarzenia losowe (choroba, śmierć bliskiej osoby, wypadek) • inwalidztwo, niepełnosprawność • wadliwa lub błędna organizacja wyborów (pominięcie wyborcy w spisie wyborców, niedostosowanie terminu wyborów do czasu pracy obywateli, złe rozmieszczenie punktów wyborczych, brak możliwości głosowania poza miejscem zamieszkania itp.)	• protest przeciwko działaniom organów władzy lub złej sytuacji w kraju • brak zainteresowania sprawami politycznymi • nieidentyfikowanie się z programem żadnej partii politycznej • przekonanie, że jeden głos nie może wpłynąć na wynik wyborów • ogólne rozczarowanie polityką demokratyczną

oraz komitetom wyborczym powołanym przez wyborców. Na każdej liście kandydatów odsetek kobiet lub mężczyzn nie może spaść poniżej 35% – w ten sposób realizowana jest zasada równouprawnienia płci.

Przy podziale mandatów w poszczególnych okręgach wyborczych uwzględnia się komitety partii lub wyborców, które w skali kraju otrzymały co najmniej 5% głosów, oraz komitety koalicyjne, które zdobyły co najmniej 8% głosów. Sposób podziału jest korzystny dla komitetów, które uzyskały największe poparcie. Mandaty przyznane ugrupowaniu lub koalicji uzyskują kandydaci z danej listy, którzy zdobyli największą liczbę głosów. Wyniki wyborów ogłasza Państwowa Komisja Wyborcza w *Dzienniku Ustaw RP*.

Wybory do Senatu RP odbywają się w jednomandatowych okręgach wyborczych (jest

ich 100), obejmujących część obszaru województwa. W każdym z nich zwycięża kandydat, który otrzymał najwięcej ważnych głosów.

Przeprowadzenie wyborów do Sejmu RP i Senatu RP zarządza Prezydent RP. O ich ważności orzeka natomiast Sąd Najwyższy.

Czy wiesz, że...

Jeśli wyborca jest przekonany, że w trakcie głosowania doszło do nieprawidłowości, może wnieść do Sądu Najwyższego protest przeciwko ważności wyborów. Ma na to 7 dni od ogłoszenia ich wyników. Protest może dotyczyć głosowania w całym kraju lub w danym okręgu. W piśmie tym wyborca powinien wyjaśnić, na czym polegało naruszenie prawa, i przedstawić dowody, na których opiera swoje zarzuty. Wniesione protesty mogą stać się podstawą do unieważnienia wyborów.

Wybory w Polsce

Wybory	Minimalny wiek kandydata	Przymiotniki wyborcze	Ordynacja
Wybory do rad gmin w mniejszych gminach (liczących do 20 tys. mieszkańców)	18	głosowanie powszechne, równe, bezpośrednie, tajne	większościowa (reguła większości względnej)
Wybory do rad gmin (zamieszkałych przez co najmniej 20 tys. osób), rad powiatów (oraz miast na prawach powiatu) i sejmików województw	18	głosowanie powszechne, równe, bezpośrednie, tajne	proporcjonalna z progiem wyborczym wynoszącym 5%
Wybory do Parlamentu Europejskiego	21	głosowanie powszechne, równe, bezpośrednie, proporcjonalne, tajne	proporcjonalna z progiem wyborczym wynoszącym 5%
Wybory do Sejmu RP	21	głosowanie powszechne, równe, bezpośrednie, proporcjonalne, tajne	proporcjonalna z progiem wyborczym wynoszącym 5% dla partii politycznych i komitetów wyborczych wyborców oraz 8% dla koalicji partyjnych
Wybory na wójta, burmistrza lub prezydenta miasta	25	głosowanie powszechne, równe, bezpośrednie, tajne	większościowa (reguła większości bezwzględnej)
Wybory do Senatu RP	30	głosowanie powszechne, bezpośrednie, większościowe, tajne	większościowa (reguła większości względnej)
Wybory na Prezydenta RP	35	głosowanie powszechne, równe, bezpośrednie, tajne	większościowa (reguła większości bezwzględnej)

- 1 Wyjaśnij, na czym polega demokracja bezpośrednia, i wymień jej podstawowe formy.
- 2 Wytłumacz, czym się różni ordynacja większościowa od ordynacji proporcjonalnej. Wymień wady i zalety każdej z nich.
- 3 Poszukaj w dostępnych źródłach informacji o jednym z referendum lokalnych. Odpowiedz, kto wystąpił z inicjatywą dotyczącą jego przeprowadzenia, jakiej sprawy ono dotyczyło oraz czy jego wynik był ważny i rozstrzygający.
- 4 Ustal, w którym roku frekwencja w wyborach do Sejmu RP była najwyższa, a w którym – najniższa. Jakie mogły być – Twoim zdaniem – przyczyny takich wyników? Uzasadnij swoją odpowiedź, odwołując się do wiedzy o najnowszej historii Polski.
- ! 5 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Konsultacje publiczne służą uwzględnieniu opinii społeczeństwa obywatelskiego w procesie stanowienia prawa. Do najważniejszych korzyści z prowadzenia konsultacji należą:

- lepsze rozpoznanie stanowisk różnych grup odbiorców proponowanego rozwiązania,
- poprawa rozwiązania będącego przedmiotem konsultacji,
- nowe propozycje rozwiązań,
- upowszechnienie informacji o prowadzonych działaniach i większa akceptacja społeczna.

Źródło: pozytek.gov.pl [dostęp: 27.04.2019].

- a) Oceń, jaki wpływ na funkcjonowanie i rozwój państwa mogą mieć konsultacje publiczne.
 - b) Podaj przykład uwzględnienia w akcie prawnym postulatów zgłaszanych w trakcie konsultacji. Skorzystaj z wybranego raportu dotyczącego konsultacji, dostępnego w internecie.
- 6 Wyraż swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja na forum internetowym.

Wątek na forum

Główna

Powiadomienia

Wyloguj

Czy demokracja w Polsce działa?

Monika 2 godz.

A czemu miałyby nie działać? Przecież każdy pełnoletni obywatel może spokojnie zagłosować na wybranych kandydatów, a także brać udział w społecznych konsultacjach i referendum... Jest sporo możliwości wpływania na decyzje rządzących i politykę państwa. Jeśli komuś nie chce się uczestniczyć w życiu publicznym, to tylko jego wybór – to, że obywatel może odmówić takiego udziału, też jest ważną zasadą demokracji.

Kuba 2 min

Zgadzam się, że możliwości jest dużo, niestety tylko w teorii – w praktyce wygląda to już znacznie gorzej. Dotyczy to zwłaszcza funkcjonowania demokracji bezpośredniej. Co z tego, że obywatele zgłaszają projekty aktów prawnych, skoro zdecydowana większość z nich jest odrzucana? Czytałem też o przypadkach odrzucenia przez Sejm RP wniosków o przeprowadzenie referendum ogólnokrajowego.

★ 7 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenie.

Praca z tekstem źródłowym

Fragment 1.

Art. 60. [...] referendum ma prawo zarządzić:

- 1) Sejm, uchwałą podjętą bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów, lub
- 2) Prezydent Rzeczypospolitej, za zgodą Senatu wyrażoną bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów[...].

Art. 61.1. Sejm może postanowić o poddaniu pod referendum określonej sprawy z własnej inicjatywy, a także na wniosek Senatu, Rady Ministrów lub obywateli. W przypadku gdy Sejm, w drodze uchwały, nie uwzględni wniosku o przeprowadzenie referendum, Marszałek Sejmu informuje o tym wnioskodawcę.

Art. 63.1. Sejm może postanowić [...] o poddaniu określonej sprawy pod referendum z inicjatywy obywateli, którzy dla swojego wniosku uzyskają poparcie co najmniej 500 000 osób mających prawo udziału w referendum.

Fragment 2.

Art. 77.1. Z wnioskiem do Marszałka Sejmu o przeprowadzenie referendum, o którym mowa w art. 235, ust. 6 Konstytucji, mogą wystąpić:

- 1) co najmniej 1/5 ustawowej liczby posłów;
- 2) Senat;
- 3) Prezydent Rzeczypospolitej.

2. Wniosek, o którym mowa w ust. 1, składa się w terminie 45 dni od dnia uchwalenia przez Senat ustawy [...].

3. Marszałek Sejmu niezwłocznie podejmuje postanowienie o zarządzeniu referendum, o którym mowa w ust. 1.

Źródło: Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym, Dz.U. 2003 nr 57, poz. 507, z późn. zm.

- a) Odpowiedz, czego mogą dotyczyć referenda, do których odnoszą się przepisy zawarte w obu fragmentach tekstu.
- b) Rozstrzygnij, który podmiot – Sejm RP w świetle art. 60–63 czy Marszałek Sejmu RP w świetle art. 77 – ma większe uprawnienia w procedurze referendalnej. Odpowiedź uzasadnij.
- c) Zapoznaj się z przepisami *Konstytucji RP*, do których odwołano się we fragmencie 2. Wyjaśnij, jaki jest zakres zagadnień, które mogą być przedmiotem tego referendum.

- 8 Podzielcie się na 4-osobowe grupy. Zadaniem każdego zespołu jest przygotowanie prezentacji na temat wpływu konsultacji publicznych na kształtowanie prawa w Rzeczypospolitej Polskiej.

Projekt edukacyjny

- Odszukajcie w internecie i innych dostępnych źródłach informacje o sytuacjach, w których spotkania przedstawicieli organów władzy i społeczeństwa przyczyniły się do opracowania lepszych przepisów i rozwiązania konfliktów.
- Przedstawcie konkretne przykłady z polskiej polityki – zarówno ogólnoparństwowej, jak i samorządowej.
- Sformułujcie własną ocenę dotyczącą tego, jaka jest siła oddziaływania obywateli uczestniczących w konsultacjach na decyzje rządzących.

Przedstawcie efekty swojej pracy na forum klasy. Po prezentacji ostatniej grupy ustalcie wspólne wnioski.

3

Sejm RP i Senat RP

parlament w Polsce | kompetencje parlamentu | Zgromadzenie Narodowe |
posłowie i senatorowie | organy Sejmu RP i Senatu RP

Sejm RP i Senat RP są organami przedstawicielskimi. Oznacza to, że ich członkowie są powoływani w wyborach powszechnych. Zgodnie z zasadą podziału i równowagi władz obie izby sprawują władzę ustawodawczą. Jednak ich kompetencje nie ograniczają się tylko do stanowienia prawa. Jakie jeszcze uprawnienia przysługują tym organom? W jaki sposób obie izby są zorganizowane?

■ Parlament w Polsce

 Konstytucja RP: art. 95, 96, 97

W Polsce funkcjonuje parlament dwuizbowy. Tworzą go dwa oddzielne, niezależne od siebie organy władzy: **Sejm RP** (izba pierwsza), w którym zasiada **460 posłów**, oraz **Senat RP** (izba druga), składający się ze **100 senatorów**.

W naszym kraju obowiązuje model dwuizbowości nierównorzędnej: Sejm RP dominiuje nad Senatem RP i jego znaczenie jest większe. Obu izbom parlamentu przysługuje autonomia – w sprawach nieuregulowanych w *Konstytucji RP* samodzielnie podejmują one decyzje dotyczące wewnętrznej organizacji lub sposobu wykonywania swoich zadań, m.in. działają według ustalonych przez samych parlamentarzystów regulaminów.

Czy wiesz, że...

Parlamente dwuizbowe działają w większości państw na świecie. Rzadziej występują parlamente jednoizbowe. W Europie funkcjonują one m.in. w Szwecji, Norwegii, Portugalii, na Ukrainie oraz na Litwie i Łotwie. W tych dwóch ostatnich państwach parlament jednoizbowy nosi nazwę sejm.

Siedzibą polskiego parlamentu jest kompleks budynków przy ulicy Wiejskiej w Warszawie.

Sala obrad Sejmu RP powstała w latach 1925–1928.

Senat RP, powołany ponownie w 1989 r., na początku swojej działalności obradował w sali sejmowej. W 1991 r. powstała nowa sala obrad Senatu RP.

Jakie uprawnienia ma parlament?

 Konstytucja RP: art. 115–125, 154–160, 194, 199, 205, 209

Kompetencje Sejmu RP	Kompetencje Senatu RP
• Uchwalanie ustaw. Odbyna się ono według specjalnej procedury. Prawo inicjatywy ustawodawczej, przysługuje: grupie co najmniej 15 posłów, komisjom sejmowym, Senatowi RP, Prezydentowi RP, Radzie Ministrów oraz grupie co najmniej 100 tys. obywateli. • Wybór sędziów Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu. • Wybór Prezesa Najwyższej Izby Kontroli i Rzecznika Praw Obywatelskich (za zgodą Senatu RP). • Powoływanie Prezesa Narodowego Banku Polskiego (na wniosek Prezydenta RP). • Udział w procesie powoływania Rady Ministrów. jej członków powołuje Prezydent RP, natomiast Sejm RP zatwierdza skład i program działania rządu poprzez udzielenie mu wotum zaufania. W niektórych wypadkach izba może również samodzielnie wybrać premiera i ministrów. • Prawo odwołania rządu lub danego ministra przez wyrażenie mu wotum nieufności. • Kontrolowanie pracy rządu, m.in. przez kierowanie do jego członków wniosków o udzielenie informacji w określonych sprawach albo o złożenie wyjaśnień w trakcie posiedzenia Sejmu RP lub obrad danej komisji.	• Rozpatrywanie ustaw uchwalonych przez Sejm RP. Senat może m.in. zgłaszać do nich poprawki, jednak izba pierwsza może je odrzucić bezwzględną większością głosów. • Prawo zgłaszania projektów ustaw. • Wyrażanie zgody na powołanie Prezesa Najwyższej Izby Kontroli i Rzecznika Praw Obywatelskich wybranych przez Sejm RP – w razie braku akceptacji izba pierwsza musi zaproponować nową kandydaturę. • Wyrażanie zgody na zarządzenie przez Prezydenta RP referendum ogólnokrajowego. • Opieka nad Polakami mieszkającymi poza granicami kraju.

Zgromadzenie Narodowe

 Konstytucja RP: art. 114

Izby parlamentu obradują oddzielnie. Jednak zgodnie z zapisami *Konstytucji RP* w określonych wypadkach Sejm RP i Senat RP mogą odbyć wspólne posiedzenie jako Zgromadzenie Narodowe. Takim obradom przewodniczy Marszałek Sejmu RP lub Marszałek Senatu RP. Zgromadzenie Narodowe zbiera się wyłącznie w sytuacjach związanych z urzędem prezydenckim, np. w celu:

- ▶ odebrania przysięgi od nowo wybranego Prezydenta RP;
- ▶ uznania trwałej niezdolności Prezydenta RP do sprawowania urzędu ze względu na stan zdrowia – decyzja taka zostaje podjęta większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby parlamentarzystów;
- ▶ postawienia Prezydenta RP w stan oskar-

żenia przed Trybunałem Stanu za naruszenie *Konstytucji RP* lub ustaw albo za popełnienie przestępstwa – z wnioskiem w tej sprawie może wystąpić grupa licząca co najmniej 140 członków Zgromadzenia Narodowego, a do podjęcia uchwały wymagana jest większość co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby posłów i senatorów;

▶ wysłuchania orędzia Prezydenta RP.

Czy wiesz, że...

Obrad Zgromadzenia Narodowego nie należy mylić ze wspólnymi posiedzeniami posłów i senatorów. Takie posiedzenia najczęściej odbywają się w związku z wizytami prezydentów państw, ważnymi wydarzeniami czy rocznicami. Przykładowo, w 1999 r. członkowie obu izb zebrał się, by wysłuchać przemówienia papieża Jana Pawła II w parlamencie.

■ Funkcjonowanie parlamentu

W naszym kraju obowiązuje tzw. **permanenty (ciągły) tryb pracy** obu izb parlamentu. Oznacza to, że posłowie i senatorowie mogą w dowolnym momencie zebrać się, aby odbyć posiedzenie. Obrady Sejmu RP i Senatu RP są jawne, jednak w sytuacji zagrożenia państwa izby mogą zdecydować o ich utajnieniu.

Sejm RP i Senat RP zazwyczaj podejmują decyzje większością głosów. W zależności od rozpatrywanej sprawy wymagane jest uzyskanie **większości zwykłej, bezwzględnej lub kwalifikowanej** (zob. tabela poniżej). Uzupełnieniem zasady większości jest wymóg osiągnięcia **kworum**, który oznacza, że podczas głosowania musi być obecna połowa ustawowej liczby posłów albo senatorów.

W działalności Sejmu RP i Senatu RP ważną rolę odgrywają **kluby i koła** – przedstawiciele partii zasiadających w parlamencie tworzą je, aby sprawniej i skuteczniej organizować swoją pracę. To w klubie posłowie i senatorowie z danego ugrupowania ustalają wspólne stanowisko dotyczące określonej sprawy oraz kierunek działań politycznych.

■ Skrócenie kadencji parlamentu

Przedterminowe zakończenie urzędowania Sejmu RP powoduje, że skrócony zostaje także czas pracy Senatu RP. Decyzję w tej sprawie mogą podjąć tylko dwa organy władzy: Sejm RP lub Prezydent RP. Ten pierwszy organ może zakończyć wcześniej swoją kadencję uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów przy obecności ustawowej liczby posłów (minimum 307 głosów). Prezydent RP zarządza skrócenie kadencji parlamentu:

- ▶ **obowiązkowo** – jeżeli Sejm RP nie może udzielić wotum zaufania Radzie Ministrów powołanej przez głowę państwa ani nie jest w stanie wybrać własnych kandydatów na premiera i ministrów;
- ▶ **nieobowiązkowo** – jeśli w ciągu 4 miesięcy od dnia złożenia w Sejmie RP ustawy budżetowej nie zostanie ona uchwalona i przekazana głowie państwa do podpisu.

Zgodnie z *Konstytucją RP* wydłużenie okresu pracy parlamentu może nastąpić tylko podczas utrzymującego się na terenie kraju stanu nadzwyczajnego oraz w ciągu 90 dni po jego zakończeniu.

Rodzaje większości w głosowaniach parlamentarnych

	Charakterystyka	Przykład
Większość zwykła (względna)	Aby dane rozwiązanie zostało przyjęte w głosowaniu, musi mieć więcej zwolenników niż przeciwników. W trakcie liczenia głosów nie uwzględnia się głosów wstrzymujących się.	Sejm RP zwykłą większością głosów uchwała ustawy. Jeśli w głosowaniu 160 posłów poprze ustawę, 100 wyrazi swój sprzeciw, a 200 wstrzyma się od głosu, to akt ten zostanie uchwalony.
Większość bezwzględna (absolutna)	Za danym rozwiązaniem musi opowiedzieć się ponad połowa głosujących.	Przeprowadzenie referendum ogólnokrajowego może zostać zarządzone przez Sejm RP bezwzględną większością głosów przy obecności co najmniej połowy z 460 posłów, czyli z ich ustawowej liczby. Przykładowo, jeżeli w głosowaniu uczestniczy 300 posłów, projekt zostanie przyjęty, gdy opowie się za nim co najmniej 151 z nich.
Większość kwalifikowana	Za danym rozwiązaniem musi się opowiedzieć określona – ułamkowo lub procentowo – liczba głosujących (zawsze więcej niż połowa z nich).	Sejm RP może skrócić swoją kadencję uchwałą podjętą większością wynoszącą co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby posłów. Oznacza to, że aby taka decyzja została podjęta, za uchwałą musi zagłosować co najmniej 307 posłów.

Posłowie i senatorowie

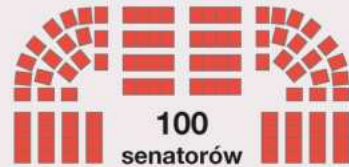
W wyniku wyborów parlamentarzysty uzyskują mandaty poselskie lub senatorskie, czyli upoważnienia do sprawowania funkcji przedstawicieli narodu. W związku ze sprawowaniem mandatu przysługuje im specjalny przywilej – immunitet. Parlamentarzyści zrzeszają się w klubach i kołach.

Posłowie

wybiranych według ordynacji proporcjonalnej

Senatorowie

wybiranych według
ordynacji większościowej

Mandat poselski/senatorski

- Posłowie i senatorowie dysponują tzw. **mandatem wolnym**. Oznacza to, że reprezentują cały naród, a nie tylko obywateli, którzy na nich głosowali. Nie są zatem związani wolą swoich wyborców, którzy nie mogą im udzielać instrukcji ani ich odwołać w trakcie kadencji.
- **Wygaśnięcie mandatu** następuje w razie śmierci parlamentarzysty, a także gdy utraci on prawo wybieralności, zrzeknie się swojej funkcji, zostanie pozbawiony mandatu wskutek orzeczenia Trybunału Stanu albo uzyska w wyborach – przed końcem kadencji parlamentu – mandat europosła.

Immunitet parlamentarny

- Przysługujący posłom i senatorom **immunitet parlamentarny** ogranicza lub wyłącza ich odpowiedzialność prawną. Nie mogą odpowiadać przed sądem za swoją działalność wynikającą z pełnienia funkcji posła lub senatora (np. za treść wystąpień parlamentarnych) – zarówno w trakcie kadencji, jak i po jej zakończeniu.
- **Uchylenie immunitetu** następuje na mocy specjalnej uchwały Sejmu RP lub Senatu RP. Parlamentarzyści mogą więc zostać aresztowani lub skazani wyłącznie za zgodą izby, w której zasiadają.

Kluby i koła

- Tworzą je parlamentarzysty wywodzący się najczęściej z jednego ugrupowania politycznego. Deputowany może być członkiem tylko jednego koła lub klubu.
- W klubach i kołach parlamentarzysty ustalają wspólne stanowisko dotyczące określonych spraw oraz kierunek działań politycznych. Mogą np. wprowadzić dyscyplinę klubową w głosowaniach.
- Klub parlamentarny zrzesza co najmniej 15 posłów i jednego senatora.
- Klub poselski składa się z przynajmniej 15 posłów, natomiast koło poselskie – z co najmniej 3 posłów.
- Klub senatorski skupia przynajmniej 7 senatorów, natomiast koło senatorskie – co najmniej 3 senatorów.

■ Organy Sejmu RP i Senatu RP

 Konstytucja RP: art. 109, 110

Aby obie izby parlamentu funkcjonowały sprawnie i prawidłowo, posłowie i senatorowie powołują specjalne organy: marszałków, prezydium, Konwenty Seniorów oraz komisje.

Marszałkowie kierują pracami izb – m.in. zwołują posiedzenia i ustalają ich program, przewodniczą obradom – a także reprezentują te organy na zewnątrz. Marszałek Sejmu RP poddaje również pod obrady izby projekty zgłoszone w ramach inicjatywy ustawodawczej.

W każdej izbie Marszałek jest wyłaniany przez głosowanie. Zostaje nim zazwyczaj przedstawiciel najliczniejszego klubu parlamentarnego. W określonych sytuacjach, np. podczas prowadzenia obrad, mogą go zastępować **wicemarszałkowie**, których również wybierają członkowie danej izby. Funkcje wicemarszałków pełnią najczęściej reprezentanci klubów parlamentarnych tworzących koalicję rządową oraz największych klubów opozycyjnych, które nie wchodzą w skład koalicji rządowej.

Marszałkowie oraz wicemarszałkowie obu izb tworzą prezydium. **Prezydium Sejmu RP** ustala plan pracy posłów, rozstrzyga kwestie sporne zgodnie z regulaminem, a także organizuje współpracę między komisjami sejmowymi. Zakres kompetencji **Prezydium Senatu RP** jest węższy, ponieważ plan pracy

senatorów ustala samodzielnie Marszałek. Zarówno w Sejmie RP, jak i w Senacie RP uchwały prezydium są podejmowane większością głosów. W razie remisowego głosowania decyduje głos marszałka.

Konwenty Seniorów są organami zapewniającymi współdziałanie klubów i kół parlamentarnych, w których zrzeszają się reprezentanci poszczególnych partii. W każdej izbie Konwent tworzą marszałek, wicemarszałkowie oraz przedstawiciele zasiadających w niej ugrupowań. Opiniują oni plany prac izby, harmonogramy poszczególnych posiedzeń oraz terminy obrad, a także decydują w sprawach przekazanych im do rozpatrzenia przez marszałka lub prezydium.

Komisje to zespoły parlamentarzystów, których zadaniem jest rozpatrywanie projektów ustaw i innych spraw przekazanych im przez izby. Skład osobowy danej komisji zostaje ustalony w odpowiedniej uchwale. Z reguły tworzą ją przedstawiciele partii posiadających większość parlamentarną oraz reprezentanci opozycji. Można wyróżnić trzy rodzaje komisji: stałe, nadzwyczajne i śledcze (zob. tabela poniżej).

Więcej informacji:

Sejm RP: www.sejm.gov.pl

Senat RP: www.senat.gov.pl

Rodzaje komisji parlamentarnych

Komisje stałe	- Funkcjonują przez całą kadencję parlamentu. - Komisje stałe dzielą się na komisje resortowe (np. Komisja Spraw Zagranicznych, Komisja Administracji i Spraw Wewnętrznych) oraz nieresortowe, zajmujące się sprawami niezwiązanymi z działalnością administracji publicznej (np. Komisja Etyki Poselskiej).
Komisje nadzwyczajne (doraźne)	- Są powoływane w celu zbadania konkretnej sprawy lub rozpatrzenia projektu ustawy. Wraz z powołaniem takiej komisji Sejm RP (Senat RP) określa jej zadania oraz zasady pracy. - Komisje nadzwyczajne są rozwiązywane po wykonaniu powierzonych im zadań.
Komisje śledcze	- To szczególny rodzaj komisji nadzwyczajnych. Może je powołać tylko Sejm RP. - Tworzy się je w celu zbadania konkretnej sprawy. - Komisja śledcza ma prawo wezwać w charakterze świadka każdego mieszkańca Polski, a wezwany ma obowiązek stawienia się i złożenia zeznań.

1 Przeczytaj teksty źródłowe i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Tekst 1.

Naczelną zasadą wysłuchania [publicznego] jest to, że może w nim uczestniczyć każdy. Celem wysłuchania publicznego jest dostarczenie prawodawcy w danej sprawie argumentów i opinii różnych podmiotów oraz wyważenie sprzecznych interesów stron. Jest to mechanizm służący reprezentowaniu i promocji określonych interesów, jak również metoda wpływania na decyzje organów władzy publicznej. Jest to procedura dająca możliwość wypowiedzenia się każdemu zainteresowanemu na temat danego projektu prawnego.

Źródło: *Instytucja wysłuchania publicznego*, Warszawa 2010, www.senat.gov.pl, s. 3 [dostęp: 26.04.2019].

Tekst 2.

Art. 70a

1. W odniesieniu do projektu ustawy może zostać przeprowadzone wysłuchanie publiczne.
2. Uchwała w sprawie przeprowadzenia wysłuchania publicznego podejmowana jest przez komisję, do której projekt został skierowany do rozpatrzenia.
3. Uchwała o przeprowadzeniu wysłuchania publicznego podejmowana jest na pisemny wniosek złożony komisji przez posła. [...]

Art. 70f

1. Wysłuchanie publiczne odbywa się przed rozpoczęciem szczegółowego rozpatrywania projektu.
2. Wysłuchanie publiczne odbywa się tylko na jednym posiedzeniu komisji. [...]

Art. 70g

1. Przewodniczący komisji ustala kolejność oraz czas wystąpień podmiotów, które biorą udział w wysłuchaniu publicznym.
2. Na posiedzeniu, na którym przeprowadza się wysłuchanie publiczne, podmiot, o którym mowa w ust. 1, może wystąpić tylko raz. [...]

Źródło: *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej*, www.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

- a) Wyjaśnij, w jakim celu przeprowadza się wysłuchania publiczne.
- b) Na podstawie podanych przepisów omów przebieg wysłuchania publicznego w Sejmie RP.
- c) Podaj dwa przykłady rozwiązań, które ograniczają możliwość realizacji wysłuchań publicznych.

2 Wyjaśnij znaczenie podanych terminów.

mandat poselski (senatorski), immunitet parlamentarny, klub parlamentarny, kworum

- ★ **3** Poszukaj odpowiednich informacji i przygotuj notatkę na temat trzech działań podjętych przez przedstawicieli opozycyjnych klubów w Sejmie RP w ostatnich kilku miesiącach.
- Możesz wziąć pod uwagę np. zgłoszenie projektu ustawy, próby odwołania ministrów, złożenie wniosku o wotum nieufności dla rządu.
 - Oceń, czy opozycji udało się osiągnąć zamierzone rezultaty. Wyjaśnij, jakie były – Twoim zdaniem – przyczyny jej sukcesu lub porażki. Uzasadnij swoją odpowiedź.
- 4** Znajdź informacje na temat działających w ostatnich latach parlamentarnych komisji śledczych. Omów działalność jednej z nich. Przedstaw problem, którym zajmowali się członkowie wybranej komisji, oraz efekty ich pracy.

model prezydentury | kadencja Prezydenta RP | kompetencje Prezydenta RP

W krajach o ustroju republikańskim funkcję głowy państwa z reguły pełni prezydent. Zakres jego kompetencji może być jednak bardzo różny. Przykładowo, prezydent USA skupia w swoim ręku władzę wykonawczą. Natomiast prezydent Niemiec sprawuje głównie funkcje reprezentacyjne, państwem kierują bowiem kanclerz (premier) i rząd. Jaką rolę natomiast odgrywa Prezydent RP? Jakie przysługują mu kompetencje?

■ Model prezydentury w Polsce

📖 Konstytucja RP: art. 126, 132

W Polsce głowa państwa posiada silną legitymację (upoważnienie) do sprawowania władzy, ponieważ jest wybierana w **bezpśrednich wyborach powszechnych**. Mimo to przysługują jej ograniczone kompetencje. W naszym kraju przyjęto model **prezydentury arbitrażowej**. Oznacza to, że rola Prezydenta RP polega nie na kierowaniu sprawami państwa, lecz na zapewnieniu stabilności jego funkcjonowania, m.in. przez rozwiązywanie konfliktów politycznych (np. między rządem a parlamentem) czy społecznych.

W ustawie zasadniczej wskazano, że Prezydent RP pełni funkcję **najwyższego przedstawiciela państwa** – stoi na straży jego suwerenności i bezpieczeństwa, broni nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium, a także czuwa nad przestrzeganiem *Konstytucji RP*. Jest również **gwarantem ciągłości władzy państwowej**. To ostatnie zadanie realizuje np. przez zarządzanie wyborów do Sejmu RP i Senatu RP, powoływanie członków rządu, sędziów, generałów.

■ Kadencja Prezydenta RP

📖 Konstytucja RP: art. 131, 145

Kadencja prezydencka trwa **pięć lat**. Konstytucja przewiduje możliwość tylko jednorazowej reelekcji, czyli ponownego wyboru na ten urząd. Takie rozwiązanie z jednej strony ma zapewnić stabilność polityki państwa, prowadzonej m.in. przez Prezydenta RP, a z drugiej – wyeliminować zagrożenia dla demokracji wynikające ze zbyt długiego sprawowania najwyższej godności w Rzeczypospolitej.

W trakcie kadencji może się zdarzyć sytuacja, że głowa państwa przejściowo nie może sprawować swojego urzędu (np. z powodu choroby czy długotrwałego pobytu za granicą). Zgodnie z *Konstytucją RP* jego obowiązki przejmuje wówczas tymczasowo Marszałek Sejmu RP. W takim wypadku przysługują mu wszystkie uprawnienia Prezydenta RP, z wyjątkiem prawa do skrócenia kadencji parlamentu.

Marszałek pierwszej izby przejmuje obowiązki głowy państwa także w okresie, gdy urząd ten zostaje **opróżniony**. Z taką sytuacją mamy do czynienia po:

- ▶ śmierci głowy państwa,
- ▶ zrzeczeniu się przez niego stanowiska,
- ▶ stwierdzeniu nieważności wyboru Prezydenta RP,
- ▶ uznaniu przez Zgromadzenie Narodowe, że głowa państwa jest trwale niezdolna do wykonywania obowiązków ze względu na stan zdrowia,
- ▶ usunięciu Prezydenta RP z urzędu wskutek orzeczenia Trybunału Stanu.

■ Odpowiedzialność Prezydenta RP

📖 Konstytucja RP: art. 145

Głowa państwa ponosi **odpowiedzialność konstytucyjną** przed Trybunałem Stanu za naruszenie *Konstytucji RP* lub ustawy albo za popełnienie przestępstwa. Nie ciąży na niej natomiast **odpowiedzialność polityczna** przed parlamentem, co oznacza, że większość parlamentarna nie może odwołać jej ze stanowiska. Dlatego właśnie większość aktów urzędowych Prezydenta RP wymaga **kontrasygnaty** (podpisu) Prezesa Rady Ministrów – to premier może zostać pociągnięty za nie do odpowiedzialności politycznej. Do tego typu dokumentów należą np. rozporządzenia wydawane w celu wykonania ustaw.

■ Prerogatywy Prezydenta RP

📖 Konstytucja RP: art. 134

Niektóre decyzje i akty urzędowe wydawane przez głowę państwa nie wymagają kontrasygnaty premiera. Są one określane jako prezydenckie **prerogatywy**. Do najważniejszych kompetencji tego typu należą:

- ▶ inicjatywa ustawodawcza,
 - ▶ weto ustawodawcze,
 - ▶ występowanie z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego o rozpatrzenie zgodności ustawy z *Konstytucją RP*,
 - ▶ nominowanie na stanowisko premiera,
 - ▶ powoływanie sędziów oraz prezesów najwyższych organów władzy sądowniczej,
 - ▶ zwoływanie Rady Gabinetowej – posiedzenia rządu pod przewodnictwem głowy państwa (jest zwoływana w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa; nie przysługują jej jednak kompetencje rządu).
- Kontrasygnaty nie wymaga także korzystanie przez Prezydenta RP z uprawnień charakterystycznych dla głowy państwa, czyli z prawa:
- ▶ łaski,
 - ▶ przyznawania orderów i odznaczeń,
 - ▶ nadawania obywatelstwa oraz wyrażanie zgody na jego zrzeczenie się.

■ Prezydenci RP po 1989 r.

Wojciech Jaruzelski
(prezydent w latach 1989–1990)*

Lech Wałęsa
(prezydent w latach 1990–1995)

Aleksander Kwaśniewski
(prezydent w latach 1995–2005)

Lech Kaczyński
(prezydent w latach 2005–2010)

Bronisław Komorowski
(prezydent w latach 2010–2015)

Andrzej Duda
(prezydent od 2015 r.)

* Wojciech Jaruzelski został wybrany nie w wolnych wyborach, lecz przez Zgromadzenie Narodowe. W latach 1981–1989 pełnił funkcję I sekretarza KC PZPR.

Uprawnienia Prezydenta RP

Orócz uprawnień tradycyjnych, dotyczących nadawania orderów i odznaczeń oraz obywatelstwa czy stosowania prawa łaski, Prezydent RP posiada również uprawnienia w relacjach z parlamentem, rządem i władzą sędziowską. Wszystkie te kompetencje wynikają z zapisów *Konstytucji RP*.

W zakresie polityki zagranicznej

 Konstytucja RP: art. 133

- reprezentowanie państwa za granicą
- ratyfikowanie i wypowiedzanie umów międzynarodowych
- mianowanie i odwoływanie ambasadorów oraz innych przedstawicieli Polski za granicą
- przyjmowanie listów uwierzytelniających od dyplomatów innych państw

W zakresie bezpieczeństwa państwa

 Konstytucja RP: art. 134

- sprawowanie zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi (w czasie pokoju za pośrednictwem ministra obrony narodowej)
- mianowanie (na wniosek premiera) Szefa Sztabu Generalnego i dowódców poszczególnych sił zbrojnych
- zarządzanie mobilizacji i decydowanie o użyciu sił zbrojnych do obrony kraju (na wniosek premiera, w razie bezpośredniego zagrożenia)
- wprowadzanie stanu wojennego i stanu wyjątkowego na wniosek rządu
- zwoływanie Rady Bezpieczeństwa Narodowego (organu doradczego Prezydenta RP w sprawach bezpieczeństwa państwa) oraz powoływanie i odwoływanie jej członków

W relacjach z rządem

 Konstytucja RP: art. 141, 144

- udział w procedurze tworzenia Rady Ministrów (powoływanie premiera i, na jego wniosek, członków rządu)
- dokonywanie zmian w składzie Rady Ministrów (na wniosek premiera), przyjmowanie jej dymisji
- zwoływanie Rady Gabinetowej (tworzą ją członkowie Rady Ministrów, którzy obradują pod przewodnictwem głowy państwa)
- występowanie do Sejmu RP z wnioskiem o pociągnięcie do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu członka Rady Ministrów

Wobec parlamentu

 Konstytucja RP: art. 140, 144

- zarządzanie wyborów do parlamentu oraz – za zgodą Senatu RP – referendum ogólnokrajowego
- zwoływanie pierwszego posiedzenia obu izb parlamentu
- skracanie kadencji parlamentu (w wypadkach określonych w *Konstytucji RP*)
- inicjatywa ustawodawcza, podpisywanie ustaw
- prawo do wetowania uchwalonych ustaw (Sejm RP może jednak odrzucić weto większością co najmniej 3/5 głosów)
- zwracanie się do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności ustawy z *Konstytucją RP*
- zwracanie się z orędziem do Sejmu RP, Senatu RP i Zgromadzenia Narodowego

Wobec władzy sądowniczej

 Konstytucja RP: art. 144

- powoływanie sędziów (na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa)
- powoływanie:
 - prezesów Sądu Najwyższego,
 - Prezesa i wiceprezesów Naczelnego Sądu Administracyjnego,
 - Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego
- określanie organizacji Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego

Pozycja głowy państwa w ustroju politycznym RP

Prezydentowi RP przysługują ograniczone kompetencje. Jednak niektóre uprawnienia umożliwiają mu wywieranie znaczącego wpływu na proces podejmowania najważniejszych decyzji w państwie. Z tego powodu pozycja Prezydenta RP wciąż budzi kontrowersje w debacie publicznej.

O tym się
mówi!

1 Gdybyśmy chcieli na nowo przemyśleć polski system ustrojowy, to musielibyśmy rozważyć, czy interesuje nas silny rząd, czy – silny prezydent – powiedział dr [Ryszard] Balicki.

Przypomniał, że w naszym kraju [...] jednak to Rada Ministrów powinna być jasno określona jako to główne ciało decyzyjne [...].

Zwrócił przy tym uwagę, że to rząd ponosi odpowiedzialność za podejmowane działania – jeśli prowadziłby niewłaściwą politykę, może zostać z niej rozliczony przez Sejm. – W odniesieniu do prezydenta ta odpowiedzialność jest ograniczona tylko do odpowiedzialności konstytucyjnej, i to w ograniczonym zakresie – zaznaczył ekspert. [...]

Jego zdaniem przyznane prezydentowi prerogatywy wskazują raczej na rolę „honorowej głowy państwa”. – Reprezentuje państwo na zewnątrz, uosabia majestat Rzeczypospolitej – to są raczej honorowe, a nie rzeczywiste funkcje decyzyjne – ocenił dr Balicki.

Jak dodał, największa kompetencja prezydenta, czyli prawo weta, to element „destrukcyjny”. – Weto jest tak naprawdę niezgodą prezydenta na daną ustawę – prezydent może z każdego powodu, który uważa za istotny, takie weto zgłosić. Z uwagi na rozbieżności polityczne, które się przejawia również układem mandatów w Sejmie, takie weto jest trudne do odrzucenia. To powoduje, że prezydent, nie ponosząc odpowiedzialności za bieżącą politykę, może, czasami skutecznie, dezorganizować pracę Rady Ministrów – podkreślił konstytucjonalista. [...] Jego zdaniem warto byłoby rozważyć zmniejszenie liczby głosów potrzebnych w Sejmie do odrzucenia weta, a także zmianę sposobu wyboru prezydenta tak, by wybierany był przez Zgromadzenie Narodowe.

Źródło: *Prezydent w Polsce ma silny mandat i niewielkie kompetencje*, www.onet.pl [dostęp: 25.03.2019].

2 Z wyników badań opinii publicznej komentowanych niedawno w mediach wynika, że Polacy opowiadają się za silną pozycją ustrojową głowy państwa.

Chcą nadal wybierać prezydenta w wyborach powszechnych oraz gotowi są powierzyć mu dowodzenie armią w czasie pokoju. Trudno się dziwić takim wynikom. Wybory prezydenckie cieszą się zwykle największym zainteresowaniem, a przez to relatywnie dużą frekwencją. Wybory głowy państwa są dla obywateli zrozumiałe. Spośród kilku liczących się kandydatów wybieramy osobę, która w naszym mniemaniu posiada cechy pożądane u męża stanu. [...] Owszem, prezydent ma inicjatywę ustawodawczą [...]. Parlament może jednak zrobić z ustawą prezydencką, co tylko chce. Nie tylko jej nie uchwalić, ale też tak ją zmienić, że nawet uchwalona będzie już zupełnie inną ustawą. Ktoś powie, że prezydent dysponuje prawem weta. To prawda, ale samym wetem nikt jeszcze nie przeprowadził swojego programu wyborczego [...]. Mamy zatem głowę państwa z silnym mandatem społecznym pochodzącym z wyborów powszechnych i z nieproporcjonalnie wąskim zakresem uprawnień [...].

Jeżeli naprawę, jako naród, przystąpimy do pisania nowej ustawy zasadniczej, kwestia pozycji prezydenta musi stać się jedną z najważniejszych. Dlaczego – pamiętając, że Polacy chcą silnej głowy państwa – nie sięgnąć do dobrych i sprawdzonych wzorców, jak te w Stanach Zjednoczonych czy we Francji? Prezydent mógłby stać na czele rządu czy też przynajmniej mieć decydujący głos w sprawie obsadzania stanowiska premiera.

Źródło: K. Szczucki, *Uprawnienia prezydenta a oczekiwania wyborców*, www.rp.pl [dostęp: 11.01.2019].

? Porównaj zaprezentowane w obu tekstach poglądy dotyczące zmiany pozycji ustrojowej Prezydenta RP. Przedstaw argumenty obu stron zwolenników tych koncepcji..

- 1** Przeczytaj tekst, zapoznaj się z danymi przedstawionymi na wykresie i wykonaj polecenia.

Praca z wykresem

Najogólniej, legitymizacja jest synonimem postawy wyrażającej akceptację istniejącego porządku. Akceptacja dotyczy stosunków własności, ładu gospodarczego, rządu i oczywiście ludzi, którzy tymi instytucjami kierują. [...] Na kilkadziesiąt analizowanych cech najsilniejszym wyznacznikiem legitymizacji okazuje się być ocena funkcjonowania polityków na forum publicznym.

Źródło: H. Domański, *Czynniki legitymizacji w 21 krajach*, s. 65, 95 www.pan.poznan.pl, [dostęp: 26.04.2019].

Ocena działalności prezydentów

Źródło: www.cbos.pl [dostęp: 05.05.2019].

- Wyjaśnij, na czym polega związek między legitymizacją a oceną działalności polityków przez społeczeństwo.
 - Oceń poziom legitymizacji władzy obecnego Prezydenta RP w porównaniu z legitymizacją podczas kadencji jego poprzedników. Odwołaj się do danych z wykresu.
- Wyjaśnij, czym są prerogatywy Prezydenta RP. Wskaż wśród nich te, które – Twoim zdaniem – umożliwiają głowie państwa najsukuteczniejsze wywieranie wpływu na decyzje innych organów władzy. Uzasadnij swój wybór.
 - Odpowiedz, czy – Twoim zdaniem – Prezydent RP, który sprawował swój urząd przez dwie kadencje przewidziane w *Konstytucji RP* i nadal cieszy się dużym poparciem społecznym, powinien mieć możliwość ubiegania się raz jeszcze o ponowny wybór. Uzasadnij swoją opinię.
 - Wymień po dwa przykłady działań obecnego Prezydenta RP związanych z polityką wewnętrzną i polityką zagraniczną. Skorzystaj z dostępnych źródeł informacji.
 - Odszukaj w internecie informacje o dniu, w którym obowiązki Prezydenta RP sprawowały trzy osoby. Z czego wynikała ta sytuacja?

zadania rządu | skład rządu | sposób powołania rządu | odpowiedzialność rządu |
administracja rządowa | wojewoda

Jeśli śledzimy doniesienia medialne na temat zgłaszanych przez różne grupy żądań czy propozycji zmian w państwie, łatwo możemy dostrzec, że najczęściej są one kierowane do Rady Ministrów RP lub do jej poszczególnych członków. Dlaczego to właśnie ten organ jest adresatem tych postulatów? Jakie są jego kompetencje? W jaki sposób jest powoływany?

Kompetencje Rady Ministrów

 Konstytucja RP: art. 146

Rada Ministrów, nazywana potocznie rządem lub gabinetem, to kolegialny – czyli złożony z wielu osób – organ władzy wykonawczej, który prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną państwa oraz kieruje administracją rządową. Do jej zadań należy m.in.:

- ▶ realizowanie ustaw i wydawanie rozporządzeń (aktów wykonawczych do ustaw),
- ▶ opracowywanie projektu budżetu państwa i kierowanie jego wykonaniem,
- ▶ zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego kraju,
- ▶ kierowanie polityką zagraniczną państwa.

Jaki jest skład Rady Ministrów?

 Konstytucja RP: art. 147

W skład rządu zawsze wchodzi: Prezes Rady Ministrów, nazywany premierem, i ministrowie. Najsilniejszą pozycję w rządzie ma **premier**. Opracowuje on program działania Rady Ministrów, kieruje jej pracami, reprezentuje ją i ustala jej skład (np. może zdecydować o zmianie ministra). Premier może także równocześnie pełnić funkcję ministra,

jednak w Polsce zazwyczaj zdarza się to bardzo rzadko.

Ministrowie zwykle kierują określonymi działami administracji rządowej, czyli dziedzinami funkcjonowania państwa. Są oni wówczas nazywani **ministrami działowymi** (np. minister zdrowia, minister finansów, minister obrony narodowej). Oprócz nich w rządzie mogą zasiadać również **ministrowie – członkowie Rady Ministrów** (tzw. ministrowie bez teki), którzy zostają powołani do realizacji określonych zadań wyznaczonych przez premiera, np. do kierowania służbami specjalnymi lub wprowadzenia ważnej reformy.

W skład Rady Ministrów zwykle wchodzi także wiceprezesa (wicepremierzy). **Wicepremier** może pracować wyłącznie jako zastępca szefa rządu, jednak najczęściej pełni równocześnie funkcję ministra. Dzięki sprawowaniu tych dwóch funkcji ma w rządzie silniejszą pozycję niż ministrowie.

 Odpowiedz, do którego zadania rządu nawiązuje rysunek.

Jak powoływany jest rząd?

 Konstytucja RP: art. 154, 155

Prawo do nominowania premiera i członków Rady Ministrów przysługuje w pierwszej kolejności Prezydentowi RP. Do rozpoczęcia pracy każdy rząd potrzebuje ponadto wotum zaufania udzielonego przez Sejm RP. Powołanie Rady Ministrów na skutek decyzji głowy państwa i zgody izby pierwszej parlamentu nie zawsze jest możliwe, np. z powodu sprzeciwu większości posłów. Dlatego w *Konstytucji RP* przewidziano trzy różne procedury (nazywane także próbami lub krokami), które mają doprowadzić do utworzenia nowego gabinetu.

Procedura I POWODZENIA!

Procedura I

Prezydent RP wyznacza Prezesa Rady Ministrów, który następnie proponuje skład rządu. Wówczas głowa państwa powołuje premiera i ministrów. W ciągu 14 dni od tego momentu premier musi wygłosić przed Sejmem RP tzw. *exposé* – czyli przemówienie, w którym przedstawi program działania swojego gabinetu – oraz złożyć wniosek o wotum zaufania. Skład rządu oraz realizacja zaproponowanego programu muszą zostać zatwierdzone przez izbę pierwszą parlamentu bezwzględną większością głosów.

Procedura II MUSI SIĘ UDAĆ!

Procedura II

Ma zastosowanie, jeżeli Prezydent RP nie powoła Rady Ministrów w przewidzianym terminie albo jeśli powołany rząd nie uzyska wotum zaufania. W ciągu 14 dni od ostatecznego terminu przewidzianego na działania głowy państwa lub od odrzucenia w głosowaniu wniosku o wotum zaufania Sejm RP wyznacza premiera i proponowanych przez niego członków rządu bezwzględną większością głosów.

Procedura III TO OSTATNIA SZANSA!

Procedura III

Jest wykorzystywana wówczas, gdy Sejm RP nie zdoła wyłonić rządu. Przebiega ona podobnie jak procedura pierwsza – obowiązują w niej także takie same terminy. Różnica polega natomiast na tym, że w trzeciej procedurze wotum zaufania jest udzielane przez posłów zwykłą większością głosów, co ułatwia powołanie Rady Ministrów.

WYBORY! BĘDZIE SIĘ DZIAŁO!

Niepowodzenie każdej z procedur

Jeżeli Sejm RP nie zdoła wyłonić rządu w trzech próbach, Prezydent RP podejmuje decyzję o skróceniu jego kadencji i zarządza nowe wybory, które muszą się odbyć w terminie do 45 dni od dnia wydania prezydenckiego zarządzenia.

■ Kiedy rząd jest skuteczny?

📖 Konstytucja RP: art. 158

Aby rząd mógł skutecznie działać, musi dysponować stabilnym poparciem w parlamencie. Zwykle z taką sytuacją mamy do czynienia, gdy gabinet tworzą przedstawiciele jednego ugrupowania politycznego, które ma większość mandatów. Dzięki temu rząd może liczyć na poparcie w głosowaniach nad kluczowymi sprawami, np. nad budżetem i ustawami wprowadzającymi ważne reformy.

W państwach demokratycznych z systemem wielopartyjnym rzadko zdarza się, że rząd zostaje utworzony przez jedno ugrupowanie. Gabinety zwykle mają charakter **koalicyjny**, czyli składają się z przedstawicieli dwóch lub kilku partii. Między ugrupowaniami tworzącymi **koalicję rządową** często pojawiają się konflikty, które mogą doprowadzić do jej rozpadu. Niekiedy dochodzi także do sporów wewnątrzpartyjnych. Skutkiem rozłamu w koalicji lub w jednej z tworzących ją partii jest najczęściej utrata przez Radę Ministrów większości parlamentarnej. Rząd, który nie cieszy się poparciem większości posłów, jest nazywany rządem mniejszościowym.

? Odszukaj informację o tym, ile ministerstw funkcjonuje obecnie w Polsce.

W Polsce dzięki instytucji **konstruktywnego wotum nieufności** – pozwalającej odwołać rząd i jednocześnie wybrać następnego premiera – rząd mniejszościowy może pełnić swoje funkcje nawet do końca kadencji sejmowej. Jednak brak stabilnego poparcia w parlamencie znacznie utrudnia mu realizowanie swojego programu. Aby zyskać akceptację posłów dla swoich projektów ustaw, najczęściej musi on prowadzić długotrwałe negocjacje z różnymi klubami parlamentarnymi. Dlatego rządy mniejszościowe zazwyczaj nie podejmują bardziej zdecydowanych działań, np. rezygnują z reform i ograniczają się do administrowania państwem.

■ Zmiana rządu

📖 Konstytucja RP: art. 160

Rada Ministrów nie jest organem kadencyjnym – czas jej działania jest uzależniony od trwania kadencji Sejmu RP i od dominującej w nim większości. Zdarza się oczywiście, że rząd powołany na początku kadencji izby pierwszej funkcjonuje aż do jej zakończenia, zawsze jednak premier musi złożyć dymisję swojego gabinetu na pierwszym posiedzeniu nowo wybranego parlamentu. Dzieje się tak nawet wtedy, gdy po wyborach w Sejmie RP dominują te same ugrupowania i wciąż rządzi ta sama koalicja.

Do zmiany rządu w trakcie kadencji parlamentu może dojść w kilku sytuacjach. Premier jest zobowiązany do złożenia dymisji, a Prezydent RP musi ją przyjąć, gdy Sejm RP nie udzieli Radzie Ministrów wotum zaufania lub wyrazi wobec niej wotum nieufności. Premier może także dobrowolnie zrezygnować ze sprawowanego urzędu, jednak wówczas głowa państwa nie musi przyjąć tej rezygnacji.

W każdym z opisanych przypadków Prezydent RP jednocześnie zatwierdza dymisję rządu i powierza mu dalsze sprawowanie obowiązków do czasu powołania nowego gabinetu.

Pozycja i obszary działania rządu

Kompetencje rządu dotyczą niemal każdej sfery funkcjonowania społeczeństwa i życia obywateli. Rada Ministrów decyduje o polityce i działaniu państwa, dlatego powinna to być sprawnie zarządzana grupa specjalistów zajmujących się konkretnymi dziedzinami życia publicznego. W jaki sposób jest zorganizowana praca rządu w Polsce?

■ Odpowiedzialność polityczna Rady Ministrów

📖 Konstytucja RP: art. 157, 159

Jeżeli polityka realizowana przez Radę Ministrów nie zyskuje uznania większości parlamentarzystów, Sejm RP może uchwalić **wotum nieufności wobec rządu**. Wniosek w tej sprawie może złożyć grupa co najmniej 46 posłów – musi on być konstruktywny, czyli zawierać nazwisko kandydata na nowego premiera. Głosowanie nad tą propozycją może się odbyć dopiero po upływie co najmniej 7 dni od daty jej zgłoszenia. Aby wniosek został przyjęty, musi się za nim opowiedzieć **większość z ustawowej liczby posłów**, tj. co najmniej 231 z nich.

W razie uchwalenia konstruktywnego wotum nieufności Prezydent RP przyjmuje dymisję rządu i powołuje nowego, wybranego przez Sejm RP Prezesa Rady Ministrów. Jeśli wotum nieufności nie zostanie uchwalone, nowy wniosek w tej sprawie może zostać zgłoszony dopiero po upływie trzech miesięcy. Wcześniej można wystąpić z ponowną propozycją tylko w wypadku, gdy opowie się za nią co najmniej 115 posłów.

Odpowiedzialność polityczną przed Sejmem RP ponoszą również poszczególni ministrowie – za działania należące do ich kompetencji lub za realizację zadań powierzonych im przez premiera. Wniosek o wyrażenie

wotum nieufności wobec ministra może zgłosić grupa co najmniej 69 posłów. Jeśli za jego odwołaniem opowie się **większość z ustawowej liczby posłów**, dany minister jest zobowiązany do złożenia dymisji, a Prezydent RP musi ją przyjąć.

■ Administracja rządowa

📖 Konstytucja RP: art. 152, 153

Rada Ministrów kieruje **administracją rządową**, czyli zespołem organów, których zadaniem jest wykonywanie przepisów prawa, zarządzanie różnymi obszarami funkcjonowania państwa oraz świadczenie usług publicznych. W Polsce działają:

- ▶ **naczelnne organy administracji rządowej**: rząd, premier, ministrowie,
- ▶ **centralne organy administracji rządowej**: szefowie jednostek podporządkowanych bezpośrednio Prezesowi Rady Ministrów, Radzie Ministrów lub poszczególnym ministrom, np. komendant główny policji, podlegający ministrowi spraw wewnętrznych,
- ▶ **terenowe organy administracji rządowej**: 16 wojewodów oraz podlegające im **organy administracji zespolonej**, a także **organy administracji niezespolonej**, podporządkowane bezpośrednio organom naczelnym lub centralnym (zob. tabelę poniżej).

Przykłady organów administracji zespolonej i niezespolonej

Administracji zespolona	Administracja niezespolona
• komendant wojewódzki Państwowej Straży Pożarnej • komendant wojewódzki policji • kurator oświaty • wojewódzki inspektor farmaceutyczny • wojewódzki inspektor ochrony roślin i nasiennictwa • wojewódzki inspektor nadzoru budowlanego • wojewódzki inspektor ochrony środowiska • wojewódzki lekarz weterynarii	• szef wojewódzkiego sztabu wojskowego • wojskowy komendant uzupełnień • naczelnik urzędu celno-skarbowego • dyrektor izby administracji skarbowej • naczelnik urzędu skarbowego • dyrektor okręgowego urzędu górniczego • dyrektor urzędu morskiego • dyrektor urzędu statystycznego • komendant oddziału Straży Granicznej

■ Kim jest wojewoda?

📖 Konstytucja RP: art. 152

W poszczególnych województwach rząd reprezentują wojewodowie. Jako **przedstawiciele rządu** w terenie wojewodowie wykonują nie tylko zadania ściśle określone przez prawo (zob. przykład poniżej), lecz także wszystkie te, które nie są zastrzeżone dla pozostałych organów działających w województwie. Wojewodowie są także zwierzchnikami organów administracji rządowej zespolonej. Sprawują również **nadzór** nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego – kontrolują, czy spełnia ona wymóg legalności, czyli zgodności z prawem. Swoje obowiązki wojewoda wykonuje przy pomocy organów administracji zespolonej i **urzędu wojewódzkiego**.

Wojewodów powołuje i odwołuje premier na wniosek ministra odpowiadającego za sprawy administracji publicznej. Szef rządu kieruje ich działalnością, może wydawać im wytyczne i polecenia, żądać od nich sprawozdań i dokonywać okresowej oceny ich pracy. Po dymisji Rady Ministrów wojewodowie także muszą złożyć rezygnację z urzędu.

Czy wiesz, że...

W ramach sprawowania nadzoru wojewoda może unieważniać sprzeczne z prawem zarządzenia i uchwały wydawane przez organy jednostek samorządu terytorialnego. Władze samorządowe mogą się jednak odwołać od takiej decyzji do sądu administracyjnego.

■ Służba cywilna

W administracji rządowej na wszystkich szczeblach pracują wykwalifikowani urzędnicy służby cywilnej. Ich obowiązki wymagają, aby zrezygnowali oni z części swoich praw, m.in. nie wolno im należeć do partii politycznych i publicznie manifestować swoich poglądów. Do służby cywilnej należą:

- ▶ **pracownicy służby cywilnej** – wszystkie osoby zatrudnione w urzędach administracji rządowej,
- ▶ **urzędnicy mianowani służby cywilnej** – pracownicy administracji rządowej, którzy spełnili określone wymagania oraz zdali egzamin państwowy.

Więcej informacji:

Rada Ministrów RP: www.premier.gov.pl

■ Przykład

Wojewoda jako przedstawiciel Rady Ministrów

Art. 22.

Wojewoda odpowiada za wykonywanie polityki Rady Ministrów w województwie, a w szczególności:

- 1) dostosowuje do miejscowych warunków cele polityki Rady Ministrów oraz [...] koordynuje i kontroluje wykonanie wynikających stąd zadań;
- 2) zapewnia współdziałanie wszystkich organów administracji rządowej i samorządowej działających w województwie i kieruje ich działalnością w zakresie zapobiegania zagrożeniu życia, zdrowia lub mienia oraz zagrożeniom środowiska, bezpieczeństwa państwa i utrzymania porządku publicznego, ochrony praw obywatelskich, a także zapobiegania klęskom żywiołowym [...];
- 4) wykonuje i koordynuje zadania w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa oraz zarządzania kryzysowego, wynikające z odrębnych ustaw [...].

Art. 23.1.

Wojewoda:

- 1) reprezentuje Radę Ministrów na uroczystościach państwowych i w czasie oficjalnych wizyt składanych w województwie przez przedstawicieli państw obcych [...].

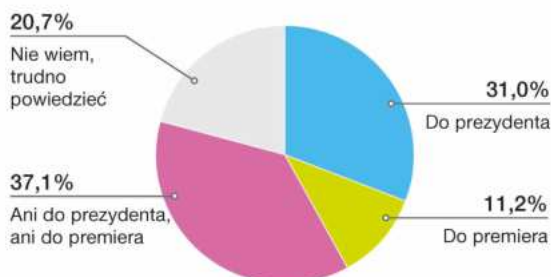
Źródło: Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o województwie i administracji rządowej w województwie, Dz.U. 2009 Nr 31 poz. 206 [dostęp:29.04.2019].

- 1** Zapoznaj się z danymi przedstawionymi na wykresie i wykonaj polecenia.

Praca z wykresem

Czy największa władza w państwie powinna należeć do prezydenta, czy – do premiera?

Źródło: P. Szaniawski, *Prezydent czy premier? Dla kogo więcej władzy?*, www.rp.pl [dostęp: 16.01.2019].

- Odpowiedz, który przedstawiciel władz państwowych powinien – zdaniem respondentów – posiadać szersze kompetencje.
 - Wyjaśnij, z czego wynikają – według Ciebie – różnice w poglądach ankietowanych na temat tego, komu powinna przysługiwać największa władza. Weź pod uwagę czynniki polityczne i pozapolityczne (np. osobowościowe). Uzasadnij swoją odpowiedź.
 - Wytłumacz, co mogło zdecydować o tym, że większość badanych nie wskazała w odpowiedzi ani prezydenta, ani premiera.
- 2** Scharakteryzuj rolę Rady Ministrów w polskim systemie ustrojowym. Jaką władzę sprawuje ten organ? Jakie przysługują mu kompetencje?
- 3** Wskaż dwa zdania prawdziwe.
- Aby powiodła się pierwsza próba powołania rządu, Sejm RP musi mu udzielić wotum zaufania bezwzględną większością głosów.
 - Jeśli Sejmowi RP nie uda się wybrać składu Rady Ministrów, Prezydent RP ma prawo skrócić jego kadencję.
 - W drugiej próbie wyłonienia Rady Ministrów Prezydent RP może zaproponować własnego kandydata na premiera.
 - W trzeciej próbie wyłonienia rządu premier i ministrowie są powoływani przez Prezydenta RP.
- 4** Przyporządkuj podane wyjaśnienia do odpowiednich nazw organów władzy.
A centralny organ administracji rządowej	1 minister edukacji narodowej
B organ administracji rządowej niezespólonej	2 starosta powiatu gdańskiego
C organ administracji rządowej zespolonej	3 śląski kurator oświaty
D naczelny organ administracji rządowej	4 komendant główny policji
	5 dyrektor Izby Administracji Skarbowej w Poznaniu

5 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

POSIEDZENIE 53. – głosowanie nr 23 (07-12-2017 11:16:27)

GŁOSOWAŁO – 424 ZA – 168 PRZECIW – 239 WSTRZYMAŁO SIĘ – 17
NIE GŁOSOWAŁO – 36

Większość ustawowa – 231

Pkt 10. porz. dzień. Wniosek o wyrażenie wotum nieufności Radzie Ministrów kierowanej przez Prezesa Rady Ministrów panią Beatę Szydło i wybranie pana Grzegorza Schetyny na Prezesa Rady Ministrów

Głosowanie nad przyjęciem wniosku o wyrażenie wotum nieufności Radzie Ministrów kierowanej przez prezesa Rady Ministrów panią Beatę Szydło i wybranie pana Grzegorza Schetyny na Prezesa Rady Ministrów

Źródło: www.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

- a) Odpowiedz, które informacje zawarte w tekście wskazują, że głosowanie dotyczyło konstruktywnego wotum nieufności.
- b) Rozstrzygnij, czy Sejm RP wyraził wotum nieufności wobec rządu. Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do wyników głosowania.

- ★ 6 Uzasadnij, że rządowi mniejszościowemu trudniej jest realizować swoje zamierzenia niż rządowi cieszącemu się poparciem większości posłów. Podaj dwa przykłady sytuacji w relacjach między rządem a Sejmem RP, które potwierdzałyby tę tezę.

7 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Będą kontrole dachów i przewodów kominowych. Wojewoda wielkopolski [...] zlecił wielkopolskiemu wojewódzkiemu inspektorowi nadzoru budowlanego podjęcie działań monitorujących – sprawdzenie, czy właściciele obiektów, zwłaszcza wielkopowierzchniowych, realizują obowiązek odśnieżania dachu i elementów elewacji budynku. Państwowa Straż Pożarna skontroluje także stan techniczny przewodów kominowych. O działaniach służb podczas akcji „Zima” wojewoda rozmawiał w trakcie posiedzenia Wojewódzkiego Zespołu Zarządzania Kryzysowego. [...] Wraz z rozpoczęciem sezonu zimowego wielkopolski wojewódzki inspektor nadzoru budowlanego opublikował komunikat o obowiązkach [obywateli] w związku z potencjalnymi zagrożeniami występującymi w okresie zimowym.

– W szczególności do obowiązków właścicieli i zarządców należy dbałość o należyty stan techniczny budynku i niedopuszczanie do przeciążenia konstrukcji budynku poprzez m.in. kontrolę grubości pokrywy śnieżnej zalegającej na dachu oraz zapewnienie bezpiecznego usunięcia nadmiaru śniegu z dachu – czytamy w komunikacie. Z kolei Państwowa Straż Pożarna cały rok, zwłaszcza przed sezonem grzewczym, dba o bezpieczeństwo użytkowników obiektów wielkopowierzchniowych, kontrolując między innymi przewody instalacji użytkowej, przewody kominowe. Strażacy sprawdzają, czy są one czyszczone regularnie, zgodnie z harmonogramem.

Źródło: *Wojewoda zlecił kontrole dachów i przewodów kominowych*, www.lm.pl [dostęp: 13.12.2019].

- a) Podaj nazwy wymienionych w tekście instytucji i organów podlegających wojewodzie.
- b) Wskaż obszary działań wojewody, których dotyczy zamieszczony fragment artykułu.

wymiar sprawiedliwości | struktura władzy sądowniczej | zasady działania sądów

Zgodnie z *Konstytucją RP* władza sądownicza jest jedną z trzech odrębnych, niezależnych i równoważących się władz. Tym samym jest ona jednym z filarów, na których opiera się ustrój państwowy. Strukturę, funkcjonowanie i kompetencje organów władzy sądowniczej określa rozdział VIII ustawy zasadniczej.

■ Wymiar sprawiedliwości a władza sądownicza

📖 Konstytucja RP: art. 173–175

Wymiar sprawiedliwości jest jedną ze sfer działalności państwa. W jego ramach organy państwowe – sądy – rozpatrują spory prawne, w których przynajmniej jedną ze stron jest osoba fizyczna (każdy dorosły obywatel) lub prawna (każda instytucja i organizacja).

Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości jest głównym zadaniem władzy sądowniczej. Do jej do podstawowych organów należą **Sąd Najwyższy** oraz **sądy powszechne, administracyjne i wojskowe**. Zaliczamy do nich również **Trybunał Konstytucyjny** i **Trybunał Stanu**, które nie działają jednak w ramach wymiaru sprawiedliwości, lecz realizują inne zadania należące do władzy sądowniczej. Kompetencje obu trybunałów zostały omówione w następnym temacie.

■ Sądy powszechne

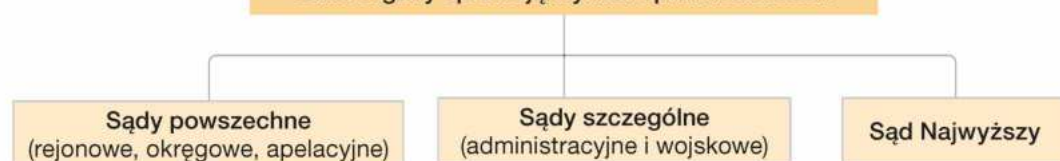
📖 Konstytucja RP: art. 177

Sądy powszechne sprawują wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach z wyjątkiem tych zastrzeżonych dla innych organów władzy sądowniczej.

- ▶ **Sądy rejonowe** rozpatrują w I instancji większość spraw trafiających do sądów powszechnych. Sąd rejonowy obejmuje swoją władzą jedną lub kilka gmin. W uzasadnionych przypadkach na terenie jednej gminy może działać więcej sądów tego typu.
- ▶ **Sądy okręgowe** rozpatrują odwołania od orzeczeń wydawanych przez sądy rejonowe. Pełnią również funkcję sądów I instancji w sprawach poważniejszych i bardziej złożonych (dotyczących np. zabójstw, rozwodów). Sądowi okręgowemu podlega obszar, na którym funkcjonują co najmniej dwa sądy rejonowe.
- ▶ **Sądy apelacyjne** rozpatrują odwołania od orzeczeń sądów okręgowych wydanych w I instancji. Sądowi apelacyjnemu podlega teren, na którym orzekają już co najmniej dwa sądy okręgowe.

Sądy powszechne są podzielone na **wydziały**, które zajmują się określonym rodzajem spraw (np. wydział karny, cywilny).

Jakie organy sprawują wymiar sprawiedliwości?

■ Sądy administracyjne

📖 Konstytucja RP: art. 184–185

Kontrolują funkcjonowanie administracji publicznej pod kątem zgodności z prawem. Do ich zadań należy m.in. rozpatrywanie skarg obywateli na decyzje wydane przez organy administracji. Sądami administracyjnymi w Polsce są:

- ▶ **wojewódzkie sądy administracyjne** – rozpatrują w I instancji większość spraw

należących do kompetencji sądów administracyjnych orzekają na obszarze obejmującym jedno lub kilka województw;

- ▶ **Naczelny Sąd Administracyjny** – rozpatruje skargi na orzeczenia wojewódzkich sądów administracyjnych. Ponadto rozstrzyga spory kompetencyjne między organami jednostek samorządu terytorialnego oraz między tymi jednostkami a organami administracji rządowej.

■ Konstytucyjne zasady działania sądów

W ustawie zasadniczej wskazano najistotniejsze normy określające organizację i sposób działania sądów w Polsce.

Dwuinstancyjność postępowania sądowego

📖 Konstytucja RP: art. 78 i 176

W każdej sprawie rozstrzygniętej przez **sąd w I instancji** musi istnieć możliwość odwołania się do **sądu II instancji**. Dotyczy to postępowań prowadzonych zarówno przed sądami powszechnymi, jak i przed sądami szczególnymi (wojskowymi i administracyjnymi).

Niezależność sądów

📖 Konstytucja RP: art. 173 i 178

Sądy reprezentują jedną z trzech niezależnych od siebie władz państwowych i posiadają własną, samodzielną strukturę. Ich orzeczenia nie mogą być zmieniane ani uchylane przez organy władzy ustawodawczej lub wykonawczej.

Jednolitość sądów

📖 Konstytucja RP: art. 174

Każdy sąd – niezależnie od jego rodzaju i instancji – wydaje wyroki w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej. Struktura sądów na obszarze całego kraju jest jednolita, co oznacza, że nie istnieją regiony, w których funkcjonuje odrębny system sądownictwa.

Niezawisłość sędziów

📖 Konstytucja RP: art. 178

W sprawowaniu swojego urzędu sędziowie muszą kierować się wyłącznie przepisami *Konstytucji RP* i ustaw. Orzeczenia powinni wydawać zgodnie ze swoim sumieniem oraz w sposób bezstronny, czyli wolny od nacisków ze strony zarówno podmiotów toczących spór, jak i innych organów władzy państwowej.

Udział obywateli w rozpatrywaniu i rozstrzyganiu spraw

📖 Konstytucja RP: art. 182

Zasada ta jest realizowana dzięki temu, że w rozpatrywaniu spraw uczestniczy **ławnik**, czyli niezawodowy członek składu orzekającego wybrany w wyniku głosowania. Ławnicy biorą udział m.in. w rozstrzyganiu niektórych spraw przez sądy rejonowe i okręgowe w I instancji (np. z zakresu prawa pracy, dotyczących rozwodów, zbrodni itd.). W zakresie orzekania mają niemal takie same uprawnienia jak zawodowi sędziowie. Są również niezawisli.

■ Sąd Najwyższy

■ Konstytucja RP: art. 183, 184

Sąd Najwyższy (SN) sprawuje nadzór nad pracą sądów powszechnych i wojskowych oraz wykonuje inne zadania określone przez prawo. Główną formą kontroli nad sądami stosowaną przez ten organ jest rozpatrywanie wniosków unieważnienia prawomocnych orzeczeń sądowych – **kasacji** (w sprawach karnych) i **skarg kasacyjnych** (w sprawach cywilnych). Poza tym Sąd Najwyższy podejmuje **uchwały rozstrzygające problemy prawne**, np. zawierające obowiązującą interpretację przepisów, które budzą wątpliwości. Pytania mogą do niego kierować m.in. sądy niższego szczebla, Rzecznik Praw Obywatelskich i Prokurator Generalny. Sędziowie

SN mogą analizować wybrane zagadnienia prawne także z własnej inicjatywy.

Sąd Najwyższy posiada również wiele innych uprawnień wynikających z *Konstytucji RP* i *Ustawy o Sądzie Najwyższym* (zob. przykład).

■ Jak działa Sąd Najwyższy?

Na jego czele stoi **Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego**, wybrany przez Prezydenta RP na sześcioletnią kadencję spośród kandydatów zgłoszonych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego. Pierwszy Prezes kieruje pracami całego organu, reprezentuje go na zewnątrz oraz wykonuje inne zadania określone przez prawo. Do jego obowiązków należy m.in. coroczne informowanie

Przykład

Fragment z ustawy o Sądzie Najwyższym

Art.1. Sąd Najwyższy jest organem władzy sądowniczej, powołanym do: [...]

- 2) rozpatrywania spraw dyscyplinarnych w zakresie określonym w ustawie;
- 3) rozpoznawania protestów wyborczych oraz stwierdzania ważności wyborów do Sejmu i Senatu, wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, wyborów do Parlamentu Europejskiego oraz rozpoznawania protestów przeciwko ważności referendum ogólnokrajowego i referendum konstytucyjnego oraz stwierdzania ważności referendum;
- 4) opiniowania projektów ustaw i innych aktów normatywnych, na podstawie których orzekają i funkcjonują sądy [...].

Źródło: Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. z 2018 r., poz. 5 (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 825).

Gmach Sądu Najwyższego w Warszawie. Na kolumnach budynku umieszczono w dwóch językach (polskim i łacińskim) 86 zasad prawa, m.in.: „Prawo nie działa wstecz”, „Umów należy dotrzymywać”, „Nie ma kary bez ustawy”.

Prezydenta RP, Krajowej Rady Sądownictwa oraz Sejmu RP i Senatu RP o działalności podlegających mu sędziów.

Głowa państwa powołuje również pięciu **prezesów Sądu Najwyższego** – na wniosek Pierwszego Prezesa SN, którego są oni zastępcami. Każdy z nich kieruje jedną z izb SN (zob. grafika poniżej).

W wielu sprawach rozpatrywanych przez Izbę Dyscyplinarną oraz Izbę Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych orzekają

również **ławnicy** (zazwyczaj skład orzekający tworzy dwóch sędziów zawodowych i jeden ławnik). Ławników wybiera Senat RP na 4-letnią kadencję.

Więcej informacji:

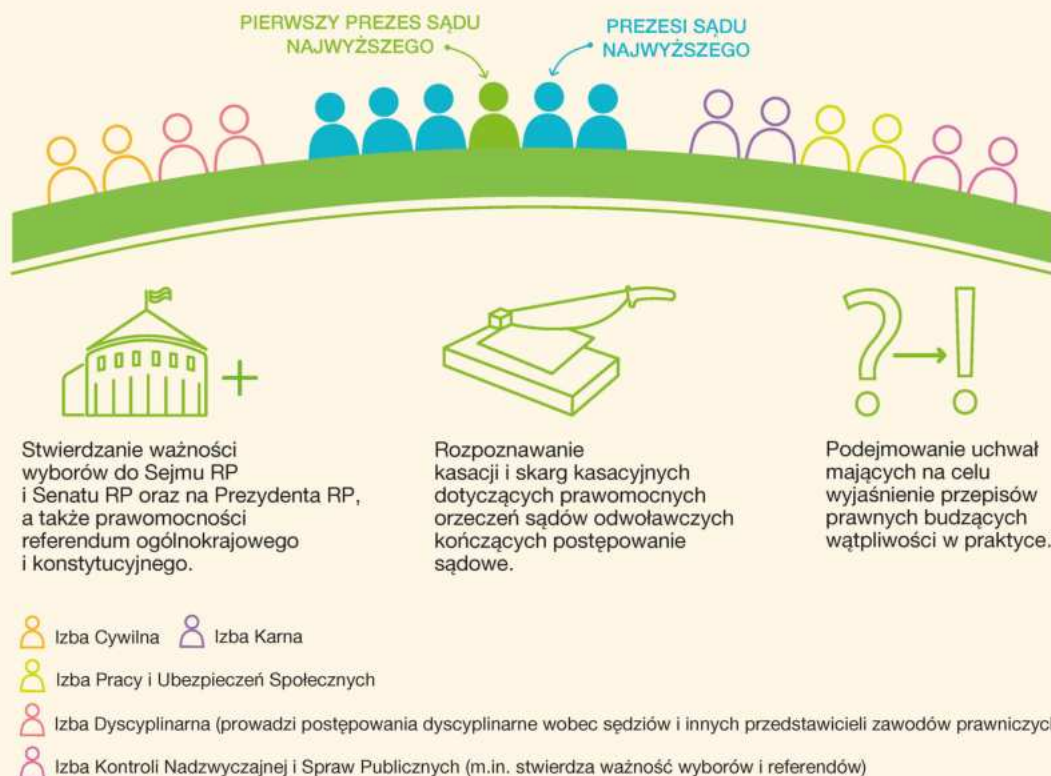
Sąd Najwyższy: www.sn.pl

Naczelny Sąd Administracyjny: www.nsa.gov.pl

Krajowa Rada Sądownictwa: www.krs.pl

■ Skład Sądu Najwyższego

Sędziowie Sądu Najwyższego są powoływani przez Prezydenta RP. Funkcję tę mogą sprawować tylko osoby z co najmniej 10-letnim stażem pracy na stanowisku sędziego, prokuratora lub starszego radcy albo te, które przez 10 lat wykonywały zawód adwokata, radcy prawnego czy notariusza. Kandydaci powinni wyróżniać się ponadto szeroką wiedzą prawniczą.

1 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Art. 12. § 1. W sądzie rejonowym można tworzyć wydziały:

- 1) cywilny – do spraw z zakresu prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego, spraw dotyczących demoralizacji i czynów karalnych nieletnich, leczenia osób uzależnionych od alkoholu oraz od środków odurzających i psychotropowych oraz spraw należących do sądu opiekuńczego na podstawie odrębnych ustaw;
- 2) karny – do spraw z zakresu prawa karnego;
- 3) rodzinny i nieletnich – do spraw z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, spraw dotyczących demoralizacji i czynów karalnych nieletnich, leczenia osób uzależnionych od alkoholu oraz od środków odurzających i psychotropowych oraz spraw należących do sądu opiekuńczego na podstawie odrębnych ustaw;
- 4) pracy, ubezpieczeń społecznych albo pracy i ubezpieczeń społecznych – do spraw odpowiednio z zakresu prawa pracy lub z zakresu ubezpieczeń społecznych;
- 5) gospodarczy – do spraw gospodarczych oraz innych spraw z zakresu prawa gospodarczego i cywilnego należących do sądu gospodarczego na podstawie odrębnych ustaw;
- 6) ksiąg wieczystych* – do prowadzenia ksiąg wieczystych. [...]

Art. 18a. W sądach mogą być tworzone wydziały inne niż wymienione w art. 12, 16 lub 18.

* Księgi wieczyste – rejestry urzędowe zawierające informacje dotyczące nieruchomości, m.in. na temat tego, kto jest ich właścicielem, jaka jest ich powierzchnia, położenie itp.

Źródło: Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 2001 Nr 98, poz. 1070, z późn. zm.

- a) Rozstrzygnij, czy w sądzie rejonowym musi istnieć wydział rodzinny i nieletnich. Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do przepisów ustawy.
- b) W przekazach medialnych pojawiają się określenia „sąd rodzinny”, „sąd pracy”. Wyjaśnij, czym – w świetle przytoczonych przepisów – w rzeczywistości są te instytucje.
- c) Poszukaj w internecie informacji na temat sądu rejonowego właściwego dla Twojego miejsca zamieszkania. Porównaj jego organizację ze strukturą określoną w przytoczonych przepisach – wskaż podobieństwa i różnice.

2 Omów strukturę sądów powszechnych i administracyjnych. W odpowiedzi uwzględnij instancje, w których poszczególne sądy rozpatrują przedłożone im sprawy.

3 Wyjaśnij, w jaki sposób w sądach jest realizowana zasada udziału obywateli w rozpatrywaniu i rozstrzyganiu spraw. Wskaż trzy sądy, w których jest stosowane to rozwiązanie.

4 Zapoznaj się z artykułem 178. Konstytucji RP i wykonaj polecenia.

Konstytucja RP

- a) Ustępy 2. i 3. wspomnianego artykułu zawierają przepisy dotyczące tzw. gwarancji niezawisłości sędziowskiej, czyli rozwiązań umożliwiających realizację tej zasady w praktyce. Wyjaśnij, na czym one polegają.
- b) Podaj przykład aktywności, która mogłaby być – Twoim zdaniem – przykładem „działalności publicznej nie dającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów”, wspomnianej w ustępie 3. Uzasadnij swoją odpowiedź.

5 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Zasada niezależności sądów i niezawisłości sędziów służy przede wszystkim realizacji prawa do sądu wyrażonego w art. 45 *Konstytucji RP*. Przepisy te wskazują też wyraźnie na istniejący związek pomiędzy niezależnością sądów i niezawisłością sędziów a bezstronnością sądu i gwarancją prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd. Uzmysławiają, że niezależność władzy sądowniczej nie jest przywilejem osób sprawujących wymiar sprawiedliwości [...], lecz jest to rzeczywista gwarancja ochrony praw i wolności jednostki, szczególnie w jej relacjach z władzą publiczną. Zwrócił na to wyrażnie uwagę Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu wyroku z 9 listopada 1993 r. (K 11/93). Podkreślił, że pojęcie niezawisłości sędziowskiej, mające swoją ugruntowaną treść, daje podstawową gwarancję bezstronnego podejmowania rozstrzygnięć. Korelatem* zasady niezawisłości po stronie sędziego jest obowiązek jego bezstronności. Idzie on czasem dalej niż zakres ochrony zasady niezawisłości. O ile zasada ta odnosi się do oddziaływania podmiotów zewnętrznych, o tyle obowiązek bezstronności obciąża sędziego do przeciwstawiania się ocenom płynącym z jego doświadczenia, stereotypów i uprzedzeń.

* korelat – zjawisko powiązane z innym, uwarunkowane przez nie.

Źródło: D. Zawistowski, *Niezależność sądów i niezawisłość sędziów z perspektywy prawa Unii Europejskiej*, s. 12 pressto.amu.edu.pl/, [dostęp: 29.03.2019].

- a) Wyjaśnij, dlaczego zasady niezależności sądów i niezawisłości sędziów są ważne z punktu widzenia obywateli.
- b) Podaj po jednym przykładzie sytuacji, w której doszłoby do naruszenia zasady niezawisłości sędziowskiej i zasady niezależności sędziów. Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do znaczenia obu zasad.

6 Wskaż poprawne dokończenie zdania.

Organem, który występuje do Prezydenta RP z wnioskami o powołanie sędziów, jest

A. Zgromadzenie Narodowe.	C. Krajowa Rada Sądownictwa.
B. Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego.	D. Ministerstwo Sprawiedliwości.

7 Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja na forum internetowym.

Wątek na forum

[Główna](#)
[Powiadomienia](#)
[Wyloguj](#)

Czy w sądach są potrzebni ławnicy?

Lena 2 godz.

Wydaje mi się, że tak, zwłaszcza w sądach powszechnych, w których orzekają w sprawach rodzinnych i z zakresu prawa pracy, a także w tych dotyczących ciężkich przestępstw. Orzeczenia sądowe w tego typu postępowaniach powinny być nie tylko zgodne z prawem, lecz także sprawiedliwe według opinii publicznej.

Wojtek 2 min

Jestem odmiennego zdania. Ławnicy nie mają odpowiedniego przygotowania – nie wymaga się od nich nawet ukończenia studiów prawniczych. A musisz pamiętać o tym, że sprawy, które wymieniasz, są rozpatrywane przez dwóch ławników i tylko jednego sędziego zawodowego. Oznacza to, że nieprofesjonalni orzekający mogą, np. przy ustalaniu wyroku, przegłosować wykształconego prawnika.

W państwie prawa muszą działać instytucje czuwające nad praworządnością, czyli przestrzeganiem prawa przez organy państwa. W przeciwnym razie istniałoby duże niebezpieczeństwo jej naruszenia – osoby pełniące ważne funkcje publiczne mogłyby bezkarnie nadużywać władzy lub przekraczać swoje kompetencje. Ważną rolę w ochronie praworządności odgrywają sądy. Jednak oprócz nich funkcjonuje jeszcze kilka innych organów, którym powierzono realizację istotnych zadań w tym zakresie.

■ Najwyższa Izba Kontroli

 Konstytucja RP: art. 202–207

Najwyższa Izba Kontroli (NIK) jest **naczelnym organem kontroli państwowej** podlegającym Sejmowi RP. NIK jest niezależny od władzy wykonawczej, a w szczególności od rządu i administracji publicznej – posiada odrębną od innych urzędów państwowych strukturę organizacyjną oraz przysługują mu szerokie uprawnienia kontrolne, określone w ustawie.

Przyjęta w *Konstytucji RP* zasada, według której Najwyższa Izba Kontroli **jest podporządkowana Sejmowi RP**, oznacza, że praca NIK umożliwia parlamentowi korzystanie z przysługujących mu uprawnień kontrolnych.

- ▶ Sejm i jego organy mogą zlecać Izbie przeprowadzenie kontroli działania rządu i innych organów władzy.
- ▶ NIK musi przedstawiać posłom ocenę realizacji budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej przez Radę Ministrów.

- ▶ Izba wyraża również opinię dotyczącą tego, czy parlament powinien udzielić rządowi absolutorium, czyli uznać jego działania za prawidłowe.
- ▶ NIK co roku składa w Sejmie RP sprawozdanie ze swojej działalności, a także informuje posłów o wynikach przeprowadzanych kontroli.

Bieżącymi pracami Izby kieruje Prezes NIK, który indywidualnie odpowiada przed parlamentem. Wybiera go Sejm RP – za zgodą Senatu RP – na 6-letnią kadencję. Ta sama osoba nie może pełnić tej funkcji dłużej niż przez dwie kadencje. Prezesowi NIK przysługuje **immunitet**, co oznacza, że nie może on zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności bez zgody Sejmu RP. Działania NIK nadzoruje **Kolegium Najwyższej Izby Kontroli**. W jego skład wchodzi Prezes NIK, trzech wiceprezesa, dyrektor generalny i 14 członków. Do zadań Kolegium należy m.in. zatwierdzanie analizy wykonania budżetu przez rząd oraz rocznych sprawozdań z działalności NIK.

■ Kontrole NIK

Działania podejmowane przez Izbę mają dostarczać obywatelom informacji o tym, czy środki pochodzące z płaconych przez nich podatków są właściwie wydawane i rozliczane. Corocznie NIK przeprowadza **kontrolę wykonania budżetu państwa** przez Radę Ministrów i podlegające jej organy administracji rządowej. Jej wyniki zostają przedstawione w przedkładanej Sejmowi RP *Analizie wykonania budżetu państwa*

i założeń polityki pieniężnej. Z tego dokumentu parlamentarzyści i pozostali obywatele dowiadują się, jaki jest stan finansów Rzeczypospolitej Polskiej. Ponadto każdego roku NIK przeprowadza wiele innych kontroli w różnych instytucjach publicznych (zob. przykład).

Przykład

Działania NIK w 2017 r.

W 2017 r. NIK przeprowadził blisko 2200 kontroli. Izba skontrolowała m.in. sposób wykorzystywania środków publicznych w ramach rządowego programu „Mieszkanie dla młodych”, oraz skuteczność działań organów odpowiedzialnych za zwalczanie szarej strefy w gospodarce.

Kogo kontroluje NIK?

Najwyższa Izba Kontroli może podejmować czynności kontrolne z własnej inicjatywy, na zlecenie Sejmu RP i jego organów oraz na wniosek Prezesa Rady Ministrów lub Prezydenta RP. NIK musi wykonać zlecenie Sejmu RP, natomiast zrealizowanie wniosku premiera czy głowy państwa nie jest dla niego obowiązkiem. Izba sprawdza działalność organów i instytucji, które można podzielić na trzy podstawowe grupy.

Pierwsza grupa

Należą do niej podmioty, które NIK ma obowiązek kontrolować, m.in. organy administracji rządowej, Narodowy Bank Polski, uniwersytety, przedsiębiorstwa państwowe oraz inne instytucje, które pokrywają swoje wydatki bezpośrednio z budżetu państwa, np. jednostki wojskowe.

Druga grupa

Tworzą ją organy samorządu terytorialnego oraz instytucje i służby komunalne, czyli podlegające jednostkom samorządu.

Trzecia grupa

W jej skład wchodzi instytucje niepubliczne, takie jak przedsiębiorstwa, stowarzyszenia czy fundacje. NIK może kontrolować ich działalność, jeżeli wykonują one zadania zlecone im przez państwo, mają wobec państwa zobowiązania finansowe lub wykorzystują państwowy majątek.

LEGALNOŚĆ

Czy działalność organu lub instytucji jest zgodna z prawem?

GOSPODARNOŚĆ

Czy dany podmiot optymalnie wykorzystuje środki finansowe i materialne?

RZETELNOŚĆ

Czy organ lub instytucja wykonuje zadania z należytą starannością i terminowo?

CELOWOŚĆ

Czy działania podmiotu przyczyniają się do realizacji wyznaczonych celów?

■ Trybunał Konstytucyjny

■ Konstytucja RP: art. 188–197

W większości państw europejskich funkcjonują specjalne organy władzy sądowniczej zajmujące się kontrolowaniem zgodności stanowionego prawa z konstytucją. Są to tzw. sądy konstytucyjne, których orzeczenia są ostateczne i powszechnie wiążące. W Polsce instytucją o takim charakterze jest **Trybunał Konstytucyjny** (TK). Głównym zadaniem TK jest eliminowanie z polskiego systemu prawnego przepisów niezgodnych z *Konstytucją RP* oraz aktów prawnych niższego rzędu (wydawanych przez centralne organy państwowe) niezgodnych z ustawami.

■ Kompetencje Trybunału

TK orzeka w sprawach dotyczących:

- ▶ zgodności ustaw i umów międzynarodowych z *Konstytucją RP*;
- ▶ zgodności ustaw z umowami międzynarodowymi ratyfikowanymi za uprzednią zgodą Sejmu RP wyrażoną w ustawie;
- ▶ zgodności przepisów prawa wydanych przez centralne organy państwowe (np. rozporządzeń, zarządzeń) z *Konstytucją RP*, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i innymi ustawami;
- ▶ zgodności z *Konstytucją RP* celów lub działalności partii politycznych;
- ▶ skarg konstytucyjnych – mogą je wносить obywatele i organizacje w sprawie naruszenia ich konstytucyjnych praw, które nastąpiło w wyniku rozstrzygnięcia wydanego przez organ administracji lub sąd.

Trybunał rozstrzyga też **spory kompetencyjne** pomiędzy centralnymi konstytucyjnymi organami państwa. Do jego uprawnień należy również orzekanie o wystąpieniu przeszkody w sprawowaniu urzędu Prezydenta RP, np. gdy głowa państwa nie może powiadomić Marszałka Sejmu RP o swojej przejściowej niezdolności do pełnienia obowiązków.

■ Skład Trybunału Konstytucyjnego

W TK zasiada 15 sędziów wybranych przez Sejm RP na dziewięć lat (bez prawa do reelekcji). Kandydata mogą zgłosić grupa co najmniej 50 posłów lub Prezydium Sejmu RP. Wybór danej osoby na sędziego TK następuje bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Pracami sędziów kieruje **Prezes Trybunału Konstytucyjnego**. Reprezentuje on TK w kontaktach z innymi organami i instytucjami państwa. Prezesa oraz jego zastępcę – Wiceprezesa TK – powołuje Prezydent RP. Głowa państwa wybiera ich spośród kandydatów przedstawionych przez **Zgromadzenie Ogólne**, które jest organem Trybunału Konstytucyjnego. W jego skład wchodzi wszyscy powołani przez Sejm RP sędziowie TK.

Czy wiesz, że...

W pełnym składzie (co najmniej 11 sędziów) Trybunał Konstytucyjny orzeka m.in. w sprawach dotyczących zgodności z *Konstytucją RP* celów lub działalności partii politycznych oraz rozstrzyga spory kompetencyjne między centralnymi organami państwa. W składzie 7-osobowym bada natomiast np. zgodność ustaw z umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie. W składzie 3-osobowym TK decyduje m.in. o wyłączeniu sędziego z udziału w rozstrzyganiu sprawy, a w składzie jednoosobowym – o dopuszczalności skargi konstytucyjnej.

Rozprawa przed Trybunałem Konstytucyjnym w pełnym składzie

Jak działa Trybunał Konstytucyjny?

 Konstytucja RP: art. 191

Trybunał zaczyna rozpatrywać, czy dany akt prawny jest zgodny z *Konstytucją RP*, na wniosek uprawnionych podmiotów, w odpowiedzi na **pytania prawne** oraz po wniesieniu **skargi konstytucyjnej**.

Z wnioskiem o zbadanie konstytucyjności aktów normatywnych mogą wystąpić do TK: Prezydent RP, Marszałek Sejmu RP, Marszałek Senatu RP, premier, grupa 50 posłów lub 30 senatorów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prokurator Generalny, Prezes Najwyższej Izby Kontroli oraz Rzecznik Praw Obywatelskich. Ponadto prawo do tego przysługuje Krajowej Radzie Sądownictwa, organom samorządu terytorialnego, Kościołom, związkom wyznaniowym, związkom zawodowym i organizacjom pracodawców – instytucje te mogą jednak poprosić o skontrolowanie tylko tych przepisów, które dotyczą spraw związanych z ich działalnością. Z pytaniem prawnym może zwrócić się do TK każdy sąd, jeśli od odpowiedzi zależy podjęcie decyzji w prowadzonym przez niego procesie.

W zależności od rodzaju rozpatrywanej sprawy w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym uczestniczą:

- ▶ podmiot składający wniosek lub skargę;
- ▶ organ wydający akt, którego dotyczy wniosek lub skarga;
- ▶ sąd, który zadał pytanie prawne;
- ▶ organ statutowy partii politycznej, jeśli rozstrzygany problem dotyczy legalności jej funkcjonowania;
- ▶ organy państwa, między którymi doszło do sporu kompetencyjnego.

Przykład

O jednym z ważnych wyroków TK

W 2014 r. Rzecznik Praw Obywatelskich Irena Lipowicz zaskarżyła do Trybunału Konstytucyjnego przepisy dotyczące wysokości kwoty wolnej od podatku (dochodu, który nie podlega opodatkowaniu). Zdaniem RPO, kwota ta została ustalona na tak niskim poziomie (3091 zł), że podatkiem dochodowym są obciążone nawet osoby żyjące w bardzo trudnych warunkach, co jest niezgodne z *Konstytucją RP*. W 2015 r. TK wydał w tej sprawie wyrok – uznał, że zaskarżone przepisy są niezgodne z art. 2 i art. 84 Konstytucji RP. W uzasadnieniu zapisano, że „ustawodawca, kształtując skalę podatkową, powinien chronić poziom życia ludzi, tak aby zapobiegać popadaniu ich w stan ubóstwa”, a także „musi brać pod uwagę zapewnienie człowiekowi minimum egzystencji. Ma to oparcie w podmiotowości człowieka wynikającej z jego godności”.

Skład Trybunału Konstytucyjnego

Kompetencje TK

1. Kontrola zgodności z *Konstytucją RP* aktów prawnych niższej rangi: ustaw, umów międzynarodowych, rozporządzeń (*Konstytucja RP*: art. 188).
2. Rozstrzyganie sporów kompetencyjnych pomiędzy centralnymi konstytucyjnymi organami państwa (*Konstytucja RP*: art. 189).
3. Orzekanie o zgodności z *Konstytucją RP* celów lub działalności partii politycznych (*Konstytucja RP*: art. 188).
4. Uznawanie przejściowej niezdolności do sprawowania urzędu przez Prezydenta RP (*Konstytucja RP*: art. 131).

■ Kompetencje Trybunału Stanu

 Konstytucja RP: art. 198

Głównym zadaniem Trybunału Stanu (TS) jest orzekanie o odpowiedzialności konstytucyjnej osób pełniących najwyższe stanowiska w państwie. Mogą przed nim stanąć:

- ▶ Prezydent RP, premier, członkowie rządu oraz osoby, którym premier powierzył kierowanie ministerstwem;
- ▶ Prezes Narodowego Banku Polskiego, Prezes NIK, członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej;
- ▶ posłowie i senatorowie (ale tylko w związku z naruszeniem art. 107 *Konstytucji RP*, dotyczącego ograniczeń w prowadzeniu działalności gospodarczej).

Wymienione osoby odpowiadają przed TS nie za swoją działalność polityczną, lecz za naruszenie *Konstytucji RP* lub ustaw w związku z pełnieniem swojej funkcji. Postawienie w stan oskarżenia jest możliwe najpóźniej po upływie 10 lat od złamania przepisów, nawet jeśli sprawca nie sprawuje już urzędu. Decyzję o postawieniu przed Trybunałem Stanu Prezydenta RP podejmuje Zgromadzenie Narodowe, natomiast osoby zajmujące inne stanowiska mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności przez Sejm RP.

■ Kary wymierzane przez TS

Za naruszenie przepisów *Konstytucji RP* lub ustawy TS może:

- ▶ pozbawić oskarżonego praw wyborczych – zarówno czynnych, jak i biernych;
- ▶ wydać zakaz zajmowania kierowniczych stanowisk państwowych;
- ▶ odebrać wszystkie lub tylko niektóre order, odznaczenia i tytuły honorowe przyznane niegdyś oskarżonemu;
- ▶ orzec o pozbawieniu urzędu – w razie skazania Prezydenta RP, lub o utracie zajmowanego stanowiska – wobec innych osób.

■ Skład Trybunału Stanu

W TS zasiadają:

- ▶ przewodniczący, którym z urzędu jest Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego,
- ▶ dwóch zastępców przewodniczącego – muszą posiadać kwalifikacje sędziowskie,
- ▶ 16 członków wybranych na pierwszym posiedzeniu Sejmu RP spoza grona posłów i senatorów oraz na czas trwania rozpoczętej kadencji parlamentu. Co najmniej ośmiu z nich powinno posiadać wiedzę i kompetencje wymagane do zajmowania stanowiska sędziego.

Członkowie TS zachowują swoje uprawnienia aż do momentu wyboru nowego składu orzekającego. Są oni niezawisli w sprawowaniu swoich funkcji – podczas postępowania powinni kierować się wyłącznie przepisami *Konstytucji RP* i ustaw. Nie mogą także zostać odwołani lub usunięci ze stanowiska.

■ Prokuratura

Strzeże praworządności oraz nadzoruje ściganie przestępstw. Czuwa więc nad tym, aby wszystkie podmioty – obywatele, organizacje, przedsiębiorstwa, instytucje władzy publicznej – przestrzegały prawa. Prokuraturę tworzą:

- ▶ Prokurator Generalny (stoi na jej czele, jest nim minister sprawiedliwości),
- ▶ Prokurator Krajowy i pozostali zastępcy Prokuratora Generalnego,
- ▶ prokuratorzy powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Prokuratury Krajowej, prokuratur regionalnych, okręgowych i rejonowych),
- ▶ prokuratorzy Instytutu Pamięci Narodowej.

Prokuratura jest zorganizowana w oparciu o zasadę hierarchicznego podporządkowania – prokuratorzy są zobowiązani wykonywać polecenia przełożonych. W swoich działaniach mają obowiązek być bezstronni i równo traktować wszystkich obywateli.

Kompetencje prokuratury

Do zadań prokuratorów należy:

- ▶ prowadzenie lub nadzorowanie postępowań przygotowawczych w sprawach karnych;
- ▶ sprawowanie funkcji oskarżycieli publicznych w sądach;
- ▶ wytaczanie powództw w procesach cywilnych – jeżeli wymaga tego ochrona praworządności, interesu społecznego, własności lub praw obywateli;
- ▶ nadzór nad wykonywaniem postanowień o tymczasowym aresztowaniu oraz innych decyzji dotyczących pozbawienia wolności;
- ▶ zaskarżanie niezgodnych z prawem decyzji administracyjnych oraz udział w postępowaniach sądowych dotyczących spraw tego typu;
- ▶ koordynowanie ścigania przestępstw;
- ▶ współdziałanie z organami państwowymi i organizacjami społecznymi w celu zapobiegania przestępczości.

Instytut Pamięci Narodowej

Jest instytucją naukowo-badawczą o uprawnieniach śledczych. Do zadań Instytutu należy m.in.:

- ▶ gromadzenie i publikowanie dokumentów, które sporządzili funkcjonariusze organów bezpieczeństwa państwa komunistycznego w latach 1944–1990, oraz udostępnianie ich osobom, o których wymienione organy zbierały informacje;
- ▶ prowadzenie śledztw w sprawach zbrodni nazistowskich i komunistycznych;
- ▶ działalność edukacyjna.

**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**

Instytutem kieruje **Prezes IPN**, powoływany przez Sejm RP za zgodą Senatu RP na 5-letnią kadencję. Ta sama osoba nie może pełnić tej funkcji dłużej niż przez dwie kolejne kadencje. Kandydata na prezesa zgłasza – spoza swojego grona – **Kolegium IPN**. W jego skład wchodzi dziewięciu członków wybieranych na 6-letnią kadencję. Pięciu z nich powołuje Sejm RP, a po dwóch wskazują Senat RP i Prezydent RP.

Rzecznik Praw Obywatelskich

 Konstytucja RP: art. 208–212

Jest jednoosobowym organem ochrony prawnej, niezawisłym i niezależnym w swoim działaniu od innych instytucji państwowych. Rzecznika Praw Obywatelskich (RPO) powołuje Sejm RP za zgodą Senatu RP na 5-letnią kadencję. Ta sama osoba może pełnić tę funkcję nie dłużej niż przez dwie kadencje. Gwarancją jej niezależności jest przysługujący jej **immunitet**.

Rzecznik Praw Obywatelskich interweniuje w sytuacjach, w których istnieje podejrzenie, że w wyniku działań organów władzy publicznej doszło do naruszenia praw i wolności jednostki lub zasad sprawiedliwości społecznej. RPO może podejmować działania z własnej inicjatywy lub na wniosek obywateli, organizacji pozarządowych, organów samorządu i Rzecznika Praw Dziecka.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Więcej informacji:

Najwyższa Izba Kontroli: www.nik.gov.pl

Trybunał Konstytucyjny: www.trybunal.gov.pl

Trybunał Stanu: <http://trybunalstanu.pl/>

Prokuratura: <https://pk.gov.pl/>

Instytut Pamięci Narodowej: www.ipn.gov.pl

Rzecznik Praw Obywatelskich: www.rpo.gov.pl

- 1** Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

NIK o nadzorze nad stosowaniem dodatków do żywności

Ponad 2 kg – tyle przeciętny konsument spożywa w ciągu roku dodatków do żywności oznaczonych różnego rodzaju „E”. Produkty spożywcze nafaszerowane są np. konserwantami, przeciwutleniaczami, emulgatorami czy wzmacniaczami smaku. Tymczasem brakuje właściwego nadzoru nad ich stosowaniem – alarmuje NIK. Inspekcje nie badają każdorazowo wszystkich dodatków znajdujących się w produktach. Nie weryfikują dokładnie, czy to, co napisane jest na opakowaniu, zgadza się z tym, co jest w środku. Dodatkowo sprawdza się jedynie limity danego „E” w produkcie, nie biorąc pod uwagę ich kumulacji w codziennej diecie i tego, jak to może wpływać na zdrowie. Z badania NIK wynika, że w jednym dniu można przyswoić nawet 85 różnych „E”.

W Polsce, podobnie jak w innych krajach rozwiniętych, ok. 70 proc. diety przeciętnego konsumenta stanowi żywność przetworzona w warunkach przemysłowych, zawierająca substancje dodatkowe. Są to substancje, które w normalnych warunkach nie są spożywane same jako żywność i nie są stosowane jako charakterystyczny składnik żywności. Dodaje się je po to, aby zapobiec niekorzystnym zmianom smaku, barwy, zapachu, wydłużyć okres trwałości, zwiększyć atrakcyjność wyrobu, umożliwić tworzenie nowych produktów, np. typu light, ale także po to, by zwiększyć efektywność procesu produkcyjnego. Aktualnie dopuszczonych do stosowania w żywności jest ponad 330 dodatków [...]. Są to m.in. konserwanty, barwniki, wzmacniacze smaku, przeciwutleniacze, emulgatory czy stabilizatory.

Źródło: „E” w żywności bez kontroli. NIK o nadzorze nad stosowaniem dodatków do żywności, www.nik.gov.pl [dostęp: 14.12.2018].

- a) Określ, na jakie aspekty problemu dotyczącego substancji dodatkowych zwróciła uwagę Najwyższa Izba Kontroli.
 - b) Oceń, czy działania podjęte przez NIK w sprawie omówionej w tekście były słuszne. Czy instytucja ta powinna zajmować się takimi zagadnieniami? Uzasadnij swoje zdanie.
- 2** Wymień kompetencje Najwyższej Izby Kontroli. Oceń, jakie jest znaczenie jej działalności dla funkcjonowania organów władzy państwowej.
- ★ **3** Wskaż trzy zdania, które zawierają informacje o kompetencjach Trybunału Konstytucyjnego. Następnie podaj nazwy dwóch innych organów, których dotyczą pozostałe stwierdzenia.
- A Orzeka o odpowiedzialności konstytucyjnej Prezydenta RP i członków rządu.
 - B Orzeka o zgodności z ustawą zasadniczą aktów prawnych niższego rządu.
 - C Rozpatruje kasacje wyroków wydawanych przez sądy powszechne.
 - D Rozstrzyga spory kompetencyjne pomiędzy centralnymi organami konstytucyjnymi państwa.
 - E Stwierdza ważność wyborów do Sejmu i Senatu RP oraz na Prezydenta RP.
 - F Orzeka o wystąpieniu przeszkody w sprawowaniu urzędu Prezydenta RP.

- 4** Wyraź opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja na forum internetowym.

Wątek na forum

[Główna](#)
[Powiadomienia](#)
[Wyloguj](#)

Jak myślicie, czy minister sprawiedliwości powinien być jednocześnie Prokuratorem Generalnym? Czy to dobre rozwiązanie?

Gosia 2 godz.

Myślę, że jak najbardziej. Jako Prokurator Generalny może wziąć na siebie pełną odpowiedzialność za działanie prokuratury, a tym samym skuteczniej realizować swoje obowiązki – dbać o nasze bezpieczeństwo, wdrażać przepisy gwarantujące równe traktowanie obywateli przed sądami i sprawiedliwe rozstrzygnięcie konfliktów społecznych, kontrolować stan praworządności w państwie.

Krzysiek 2 min

A ja uważam, że przez takie połączenie dwóch stanowisk dajemy pojedynczemu człowiekowi zbyt dużą władzę... Wiadomo – minister może liczyć na pomoc zastępców i wielu kompetentnych urzędników w ministerstwie, ale ja mam wątpliwości, czy jeden jednoosobowy organ władzy może sprawnie łączyć tak szerokie uprawnienia. Poza tym – minister sprawiedliwości jest politykiem zaangażowanym w spory międzypartyjne i istnieje zagrożenie, że jako Prokurator Generalny nie zachowa bezstronności. Może np. wykorzystywać prokuraturę do walki politycznej...

- 5** Poszukaj w internecie informacji na temat działalności Trybunału Stanu po 1989 roku. Wyjaśnij, dlaczego często pojawiają się głosy kwestionujące sensowność istnienia tej instytucji. Czy zgadzasz się z takimi opiniami? Uzasadnij swoją odpowiedź.

- 6** Wyjaśnij, na czym polega rola prokuratury w funkcjonowaniu państwa prawa. Wymień kompetencje tej instytucji.

- 7** Przeczytaj artykuł 203. *Konstytucji RP* i wykonaj polecenia.

 Konstytucja RP

- Wyjaśnij, czego mogą dotyczyć kontrole NIK przeprowadzane wobec podmiotów gospodarczych.
- Wymień organy władzy państwowej kontrolowane przez NIK.

- 8** W 2015 r. w Polsce nastąpił kryzys ustrojowy wokół Trybunału Konstytucyjnego, który miał daleko idące konsekwencje polityczne. Przeanalizujcie to zagadnienie – najpierw indywidualnie, a następnie wspólnie w klasie. W tym celu wykonajcie podane polecenia.

Projekt edukacyjny

- Napiszcie wypracowania na temat: „Kryzys wokół Trybunału Konstytucyjnego: przyczyny, przebieg i skutki”. W swoich pracach uwzględnijcie argumenty podnoszone przez obie strony konfliktu oraz scharakteryzujcie ich działania w trakcie analizowanych wydarzeń.
- Przeprowadźcie w klasie dyskusję na temat zagadnień, które poruszyliście w Waszych wypracowaniach. Następnie spróbujcie ocenić wpływ omówionych wydarzeń na funkcjonowanie państwa prawa w Polsce.

struktura samorządu | źródła dochodów | organy stanowiące i wykonawcze

Samorząd terytorialny realizuje zasadę decentralizacji państwa. Jest również bardzo ważną instytucją demokracji – dzięki niemu obywatele mogą, korzystając z przysługujących im praw politycznych, decydować o sprawach lokalnych. Jakimi więc sprawami zajmuje się samorząd terytorialny? W jaki sposób funkcjonuje?

■ Struktura samorządu

📄 Konstytucja RP: art. 163–165

Od 1 stycznia 1999 r. w Polsce obowiązuje trójstopniowy podział terytorialny państwa na **gminy, powiaty i województwa**. Na terenie tych jednostek obywatele tworzą wspólnoty samorządowe – miejsce zamieszkania jest jedynym kryterium przynależności do każdej z nich. Bez znaczenia jest, czy dany

człowiek angażuje się w działalność samorządu. Żadnemu człowiekowi mieszkającemu na wydzielonym obszarze nie można odmówić udziału we wspólnocie, nie wolno też nikogo z niej wykluczyć. Członkowie danej jednostki samorządowej sprawują władzę bezpośrednio – np. przez udział w referendach współdecydowanie o przeznaczeniu środków z budżetu obywatelskiego, zgłaszanie projektów uchwał (w gminach) – lub za pośrednictwem wyłonionych w procesie wyborczym organów przedstawicielskich.

Samorządy terytorialne nie tworzą żadnej hierarchii – żadna jednostka nie jest podporządkowana innej. Każda natomiast realizuje swoje zadania samodzielnie: jednostka większa (np. województwo) nie może nakazywać działań jednostce mniejszej (np. gminie).

■ Szczegółowa struktura samorządu terytorialnego

Struktura samorządu terytorialnego w Polsce opiera się na założeniu, że gmina jest jednostką podstawową, powiat wykonuje zadania lokalne przekraczające możliwości jednej gminy, natomiast województwo realizuje funkcje o znaczeniu regionalnym.

GMINA

Jest najmniejszą jednostką samorządu terytorialnego w Polsce. Obejmuje ona zarówno określone terytorium, jak i zamieszkującą je ludność.

POWIAT

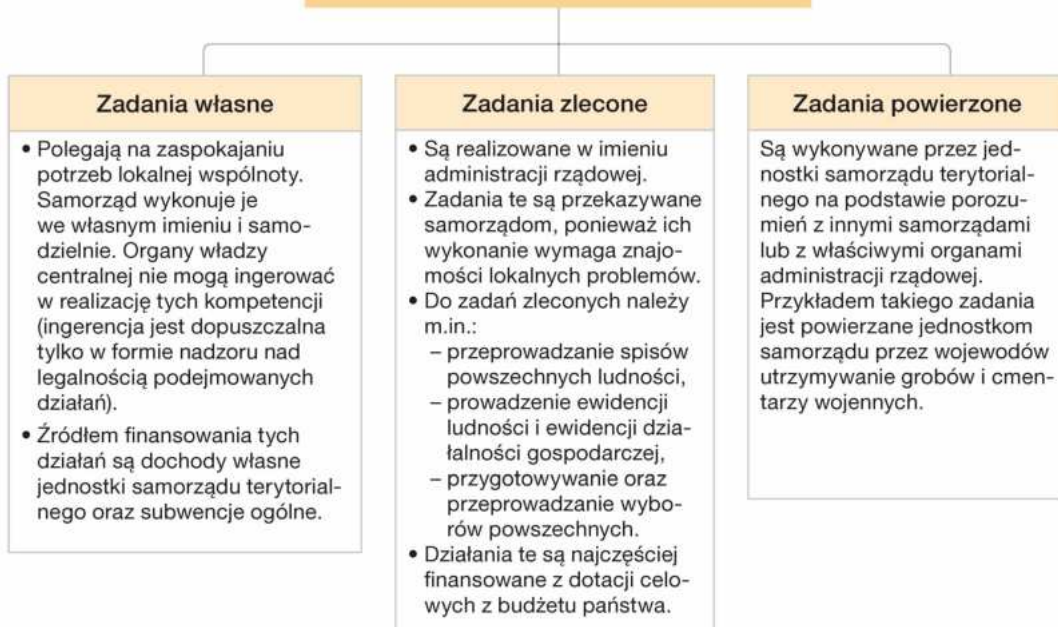
Zajmuje obszar kilku gmin.

WOJEWÓDZTWO

Jest największą jednostką podziału terytorialnego kraju oraz regionalną wspólnotą samorządową.

Rodzaje zadań samorządu terytorialnego

■ Źródła dochodów samorządu

 Konstytucja RP: art. 167

Aby samorząd terytorialny mógł realizować swoje zadania, musi dysponować odpowiednimi środkami finansowymi. Poszczególnym jednostkom samorządowym przysługuje

udział w dochodach publicznych proporcjonalny do zakresu przydzielonych im zadań. Źródłami finansowania samorządów są ich dochody własne oraz subwencje ogólne i dotacje celowe pochodzące z budżetu państwa.

Dochody własne	Subwencja ogólna	Dotacje celowe
Pochodzą z bardzo różnych źródeł. Do tej kategorii zaliczają się m.in. wpływy z podatków lokalnych i opłat, środki uzyskiwane z majątku danej jednostki samorządowej oraz jej udziału we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT) i podatku dochodowego od osób prawnych (CIT), które zostały pobrane od płatników zamieszkałych lub mających siedzibę na obszarze gminy, powiatu lub województwa.	Są to środki z budżetu państwa, którymi samorząd ma prawo swobodnie dysponować – może je wykorzystać na realizację dowolnych celów pozostających w zakresie jego kompetencji. Subwencja ogólna jest świadczeniem bezwrotnym, nieodpłatnym i przymusowym. Jej wysokość ustala minister finansów.	To środki z budżetu państwa, które mogą być wydawane tylko w celach określonych przez organ władzy centralnej udzielający dotacji. Są one przeznaczone m.in. na: • dofinansowanie zadań własnych samorządu (inwestycje oświatowe, wspieranie rozwoju edukacji na obszarach wiejskich, stypendia dla młodzieży, wyrównywanie szans edukacyjnych), • realizację zadań należących zazwyczaj do kompetencji administracji rządowej i innych zadań zleconych przez organy władzy centralnej, • zadania wykonywane przez samorząd na podstawie porozumień zawartych z organami administracji rządowej (tzw. zadania powierzone), • usuwanie bezpośrednich zagrożeń dla bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym skutków kataklizmów i klęsk żywiołowych, • realizację zadań wynikających z umów międzynarodowych.

■ Organy stanowiące samorządu

Są wybierane w wyborach powszechnych na 5-letnią kadencję. Do zadań organów stanowiących należy m.in.:

- ▶ tworzenie aktów prawa miejscowego oraz statutu jednostki samorządu,
- ▶ uchwalanie budżetu,
- ▶ rozpatrywanie sprawozdań z wykonania budżetu przez samorządowe organy wykonawcze oraz udzielanie im absolutorium,
- ▶ decydowanie o wysokości podatków i opłat lokalnych.

W skład **rady gminy** (miasta) wchodzi:

- ▶ 15 radnych w gminach liczących do 20 tys. mieszkańców,
- ▶ 21 radnych w gminach, w których mieszka do 50 tys. osób,
- ▶ 23 radnych w gminach do 100 tys. mieszkańców,
- ▶ 25 radnych w gminach liczących do 200 tys. mieszkańców – za każde kolejne rozpoczęte 100 tys. mieszkańców do rady dołączają 3 osoby.

Radnych nie może być więcej niż 45.

Wyjątkiem od opisanej reguły jest liczebność Rady Miasta Stołecznego Warszawy, w której na mocy osobnej ustawy zasiada 60 osób.

Rada powiatu liczy od 15 do 29 osób. Najmniej radnych zasiada w radach powiatów liczących do 40 tys. mieszkańców. Za każde kolejne rozpoczęte 20 tys. obywateli ta bazowa liczba zostaje powiększona o dwie osoby, przy czym nie może przekroczyć limitu 29 osób. Przykładowo, w powiecie chojnickim mieszka ponad 90 tys. ludzi, dlatego w radzie zasiada tam 21 osób.

Skład **sejmiku województwa** także jest uzależniony od liczebności wspólnoty samorządowej. W województwach liczących do 2 mln mieszkańców pracuje 30 radnych. W większych jednostkach do tej liczby dodaje się po trzy osoby za każde kolejne rozpoczęte 500 tys. mieszkańców.

■ Organy wykonawcze samorządu

Do zadań organów wykonawczych należy m.in.:

- ▶ przygotowywanie projektów uchwał organów stanowiących i ich wykonywanie,
- ▶ opracowywanie projektu budżetu i jego realizacja,
- ▶ gospodarowanie majątkiem jednostki samorządowej,
- ▶ zatrudnianie i zwalnianie kierowników instytucji samorządowych (np. szkół).

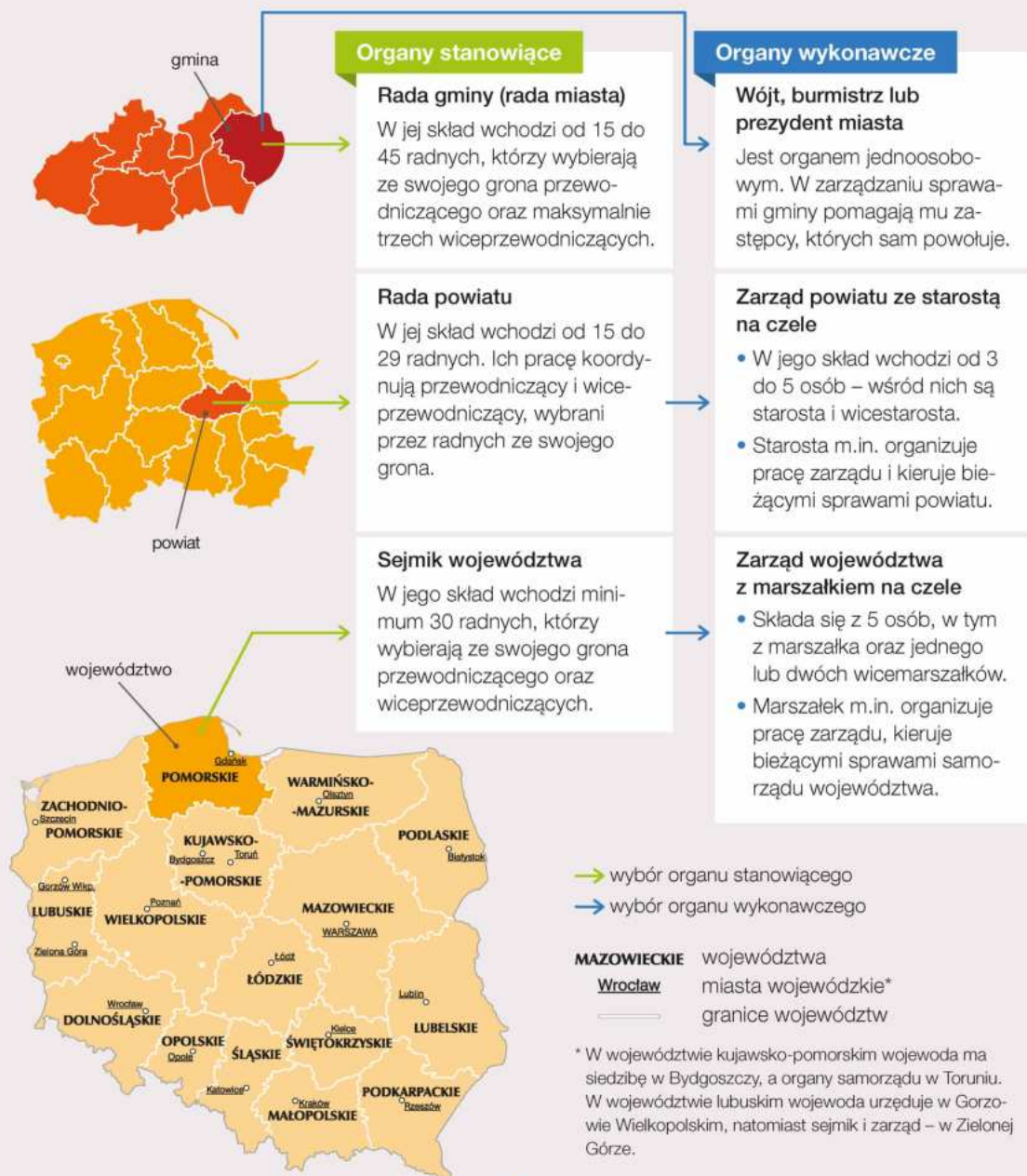
Organem wykonawczym w gminie jest **wójt, burmistrz** lub **prezydent miasta**, wybierany w wyborach powszechnych na 5-letnią kadencję. Wójt jest wybierany w gminach wiejskich, burmistrz – w gminach miejskich i miejsko-wiejskich, natomiast prezydent – w miastach liczących powyżej 100 tys. mieszkańców oraz w takich, w których organ ten funkcjonował przed wejściem w życie ustawy o samorządzie terytorialnym z 1990 roku. Zgodnie z prawem od 2018 roku jedna osoba może sprawować władzę wykonawczą w gminie jedynie przez dwie kadencje.

Zarząd powiatu jest wybierany przez radę powiatu. W jego skład wchodzi od 3 do 5 osób ze starostą na czele. **Starosta** jest powoływany na urząd bezwzględną większością głosów w obecności ustawowej liczby radnych. Pozostali członkowie zarządu są wybierani na wniosek starosty – większością zwykłą i przy udziale co najmniej połowy radnych.

Zarząd województwa składa się z pięciu członków – w tym z marszałka – wybranych przez sejmik. **Marszałek** jest wyłaniany bezwzględną większością głosów w obecności ustawowej liczby radnych. Wybór pozostałych członków zarządu dokonywany jest już na wniosek marszałka – zwykłą większością głosów oraz przy udziale co najmniej połowy radnych.

Organy samorządu

Na każdym szczeblu władz samorządowych działają organy stanowiące – uchwalające akty prawa miejscowego – oraz organy wykonawcze, które jednocześnie przygotowują projekty uchwał do rozpatrzenia przez organy stanowiące i wprowadzają opracowane przez nie przepisy.

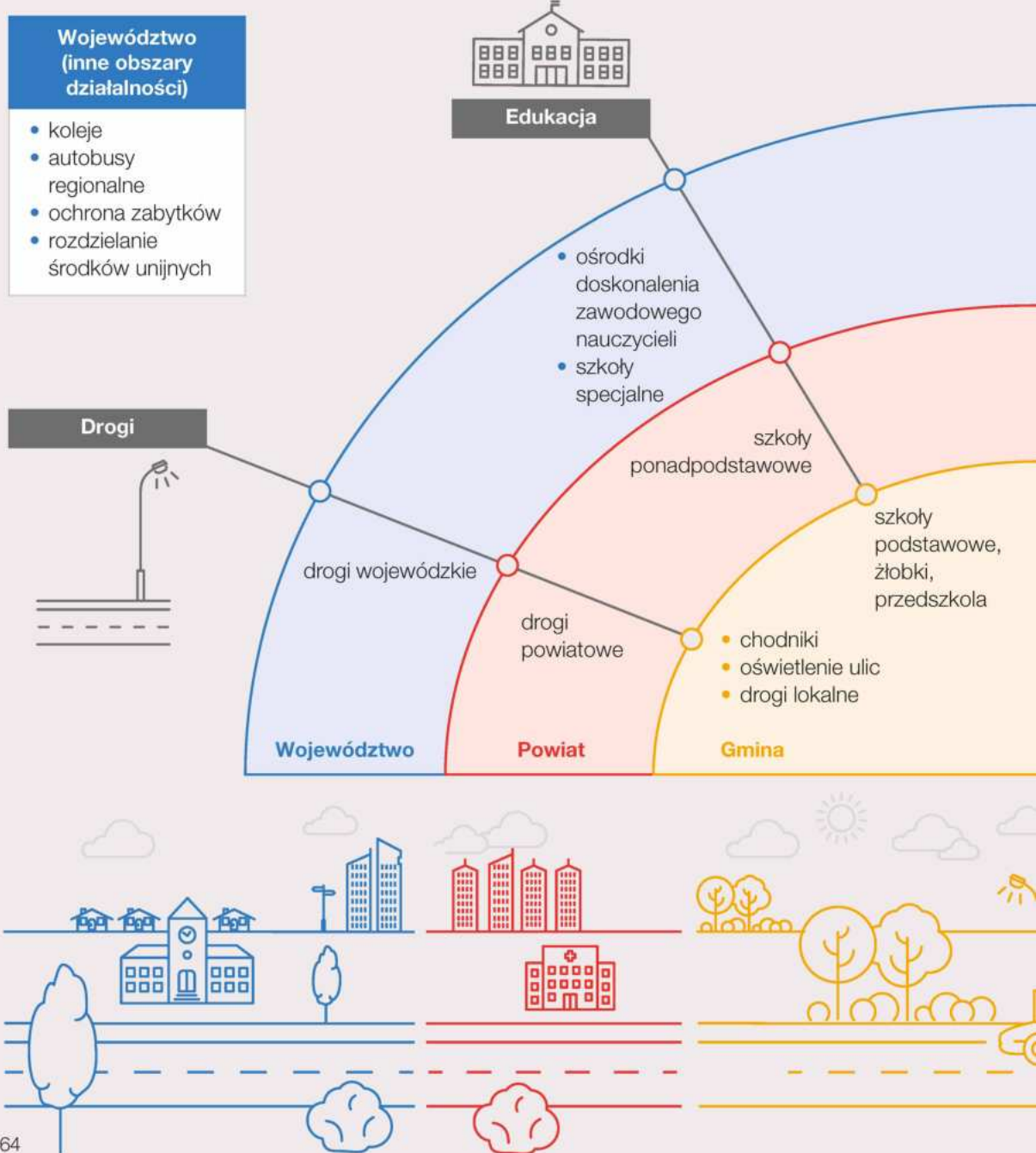

Podział administracyjny Polski
od 1 stycznia 1999 r.

? Wymień organy stanowiące i wykonawcze samorządu, które są wybierane w wyborach powszechnych.

Samorząd – różne zadania, jeden cel

Organy władzy działające w gminie, powiecie i województwie mają ten sam cel: rozwój regionu, w którym funkcjonują. Z tego powodu blisko ze sobą współpracują – w wielu dziedzinach życia społecznego ich działania wzajemnie się uzupełniają.

**Powiat
(inne obszary
działalności)**

- urzędy pracy
- nadzór budowlany
- służby weterynaryjne
- domy dziecka
- prawa konsumenta

**Gmina
(inne obszary
działalności)**

- pomoc społeczna
- sieć wodno-
-kanalizacyjna
- komunikacja
publiczna
- wysypiska śmieci
- biblioteki, domy
kultury
- boiska
- straż miejska

**Inne dziedziny
życia publicznego**

muzea
i teatry

rejestracja
pojazdów

parki

przychodnie

szpitale
powiatowe

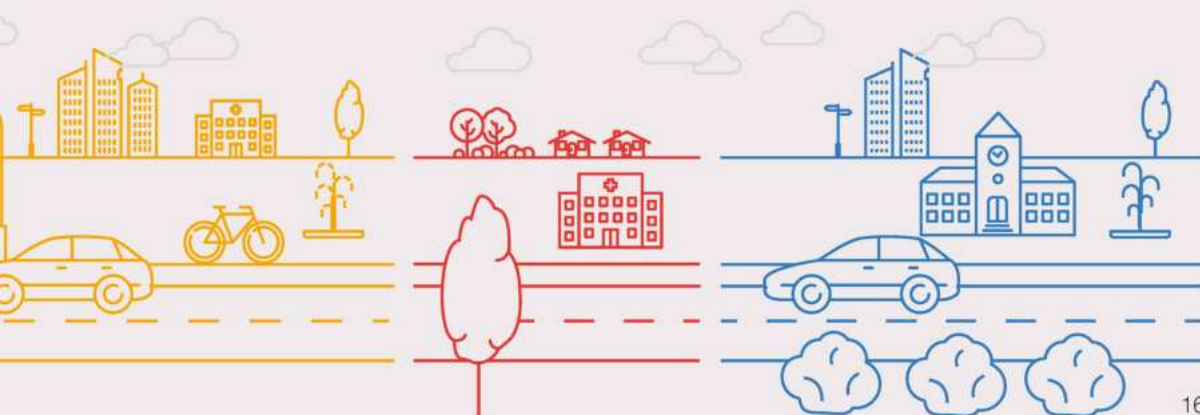
szpitale
specjalistyczne

**Służba
zdrowia**

Gmina

Powiat

Województwo

■ Budżet obywatelski

Oficjalnie jest nazywany budżetem partycypacyjnym. Ta szczególna forma konsultacji społecznych zakłada, że członkowie danej wspólnoty samorządowej bezpośrednio decydują o wykorzystaniu kwoty specjalnie wydzielonej z budżetu gminy lub miasta. Zazwyczaj nie przekracza ona 1% wszystkich wydatków budżetowych. Większość gmin nie ma obowiązku tworzenia budżetu obywatelskiego – wyjątkiem są miasta na prawach powiatu, które muszą przeznaczać na ten cel co najmniej 0,5% środków.

Dzięki budżetowi obywatelskiemu społeczność lokalna może uzyskać nie tylko rzeczywisty wpływ na wydatkowanie środków publicznych, lecz także szansę na przeprowadzenie autentycznej debaty o lokalnych problemach. Pozwala on obywatelom włączyć się w działania na rzecz dobra wspólnego i zakomunikować swoje potrzeby organom samorządu. Natomiast urzędnikom umożliwia lepsze zrozumienie celów i dążeń miejscowej ludności, lokalnych organizacji pozarządowych i tzw. ruchów miejskich, czyli oddolnych, inicjatyw mieszkańców.

■ Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza

Umożliwia zwiększenie udziału obywateli w decydowaniu o sprawach wspólnoty samorządowej. Odpowiednia liczba mieszkańców – od 100 do 300 osób, w zależności od wielkości gminy – może zgłosić do gminnej rady propozycję uchwały zmieniającej lokalne prawo. Projekt ten musi stać się przedmiotem obrad rady na sesji następującej bezpośrednio po jego złożeniu, nie później niż po upływie trzech miesięcy. W pracach radnych nad obywatelską propozycją uczestniczyć może złożony z wnioskodawców komitet inicjatywy uchwałodawczej – jego członkowie mają m.in. prawo do zabierania głosu w trakcie obrad.

■ Budżet obywatelski w praktyce

Dzięki budżetom uczestniczącym udaje się zrealizować inicjatywy ważne dla społeczności lokalnej.

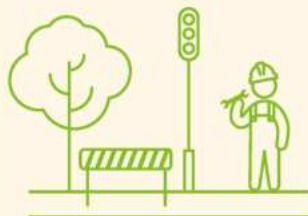
winda dla dzieci
niepełnosprawnych

mały kompleks
sportowy
przy szkole

wybudowanie
ścieżki
rowerowej

remont
chodników

budowa
sygnalizacji
światelnej

1 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

[...] Konieczność ustalenia zasad realizacji obywatelskiej inicjatywy uchwałodawczej wynika ze zmian ustawy o samorządzie gminnym, wprowadzonych w styczniu [2018 r.] w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych. Projekty uchwał mieszkańcy będą mogli składać przewodniczącemu rady miasta po zebraniu 300 popierających podpisów mieszkańców miasta wraz z ich danymi osobowymi. Wcześniej jednak muszą założyć komitet inicjatywy uchwałodawczej, w którym powinno być minimum 5 osób posiadających czynne prawo wyborcze. [...] O zawiązaniu komitetu należy poinformować przewodniczącego rady miasta pisemnie, następnie można rozpocząć promocję projektu i zbieranie podpisów. Koszty tych działań leżą po stronie inicjatorów. [...] Dokument, po złożeniu do przewodniczącego rady miasta, weryfikacji przez prezydenta miasta i radcę prawnego, będzie wciągnięty do porządku sesji i podlegać będzie głosowaniu radnych.

Źródło: *Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza – mieszkańcy będą mieli większy wpływ na miasto?*, www.24gliwice.pl [dostęp: 19.01.2019].

- Omów etapy procedury wprowadzania w życie obywatelskiej inicjatywy uchwałodawczej.
- Wyjaśnij, dlaczego – Twoim zdaniem – autorzy zmian w ustawie o samorządzie gminnym wprowadzili obowiązek ustalenia zasad realizacji obywatelskiej inicjatywy uchwałodawczej.

! 2 Dobierzcie się w pary. Waszym zadaniem jest przygotowanie folderu promującego pracę wybranego organu samorządowego na poziomie powiatu lub województwa. Skorzystajcie z dostępnych źródeł informacji.

Projekt edukacyjny

- Wskażcie te obszary życia społecznego, w których wybrany przez Was organ był w ostatnich miesiącach szczególnie aktywny.
- Przedstawcie konkretne działania władz, które w pozytywny sposób zmieniły funkcjonowanie lokalnej społeczności.

3 Przeczytaj artykuł 171 *Konstytucji RP* i odpowiedz na podane pytania.

Konstytucja RP

- Jakie działania samorządu terytorialnego podlegają nadzorowi?
- Jakie organy sprawują nadzór nad jednostkami samorządu terytorialnego?
- Kto może rozwiązać organ stanowiący samorządu terytorialnego? W jakich sytuacjach może to nastąpić?

4 Wyraż swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja na forum internetowym.

Wątek na forum

Główna

Powiadomienia

Wyloguj

Myślicie, że rzeczywiście możemy coś zmienić w swoim miejscu zamieszkania?

Ania 2 godz.

Ja mam wątpliwości. Od kilku lat wiele osób z mojego osiedla walczy o budowę chodnika. Jest tu szkoła, powstają nowe bloki i domy, a wszyscy chodzą po ruchliwej ulicy.

Rafał 2 min

Rozumiem Cię, na moim osiedlu przechodziliśmy przez to samo i... w końcu się udało. Trzeba stale naciskać na rządzących: A co, jeśli władze nic nie robią? Trzeba im odpowiednio „podziękować” w kolejnych wyborach.

1 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

- **Konstytucja** jest inaczej nazywana ustawą zasadniczą, ponieważ jest fundamentem, na którym opiera się ustroj danego państwa.
- **Zasady ustrojowe Rzeczypospolitej Polskiej:** demokratycznego państwa prawnego, sprawiedliwości społecznej, zwierzchnictwa narodu, unitarnej formy państwa, trójpodziału władzy i równoważenia się władz, pluralizmu politycznego, pomocniczości (subsydiarności), dobra wspólnego.

2 Formy demokracji

- **Demokracja** jest typem ustroju politycznego, w którym obywatele mają prawnie zagwarantowany bezpośredni (demokracja bezpośrednia) lub pośredni (demokracja pośrednia, zwana także przedstawicielską) wpływ na podejmowanie decyzji państwowych. Warunkiem istnienia demokracji jest posiadanie przez ogół obywateli praw i wolności zapewniających im udział w sprawowaniu władzy.
- Funkcjonowanie współczesnych państw demokratycznych opiera się na kilku fundamentalnych wartościach – m.in. wolności, równości, sprawiedliwości – oraz na określonych zasadach ustrojowych.

3 Sejm RP i Senat RP

- **Polski parlament** ma strukturę dwuizbową. W pierwszej izbie – Sejmie RP – zasiada 460 posłów, natomiast drugą izbę – Senat RP – tworzy 100 senatorów. Kadencja obu izb trwa cztery lata. W wyborach do Sejmu RP obowiązuje ordynacja proporcjonalna, natomiast wybory do Senatu RP są większościowe.

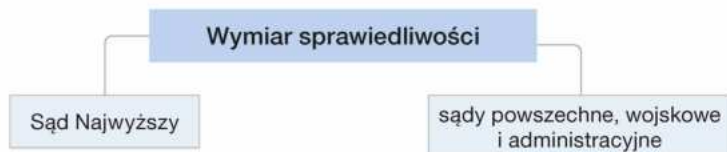
4 Prezydent RP

- Kadencja Prezydenta RP trwa pięć lat. Ta sama osoba może pełnić tę funkcję najdłużej przez dwie kadencje. Prezydent RP jest wybierany w wyborach powszechnych, bezpośrednich i większościowych (obowiązuje zasada większości bezwzględnej), w głosowaniu tajnym.
- Prezydent RP ponosi odpowiedzialność konstytucyjną. Za naruszenie konstytucji, ustawy lub popełnienie przestępstwa może zostać usunięty z urzędu przez Trybunał Stanu. Może także zostać zawieszony w pełnieniu obowiązków – następuje to w wyniku przyjęcia przez Zgromadzenie Narodowe uchwały o postawieniu go w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu.

5 Rada Ministrów RP

- **Rada Ministrów** (rząd) to organ władzy wykonawczej, który prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną państwa oraz kieruje administracją rządową. W jej skład zawsze wchodzi: Prezes Rady Ministrów (premier) i ministrowie.
- **Procedury powoływania rządu.** Konstytucja przewiduje trzy procedury (kroki) mające doprowadzić do powołania rządu. W pierwszej i trzeciej członków gabinetu powołuje Prezydent RP, a Sejm RP udziela rządowi wotum zaufania. W drugiej Sejm RP wybiera premiera i pozostałych członków rządu, a Prezydent RP jest zobowiązany ich powołać.

6 Władza sądowa

- **Sąd Najwyższy** sprawuje nadzór nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania. Ponadto stwierdza on ważność wyborów i referendum ogólnokrajowych oraz rozpatruje protesty wyborcze.

7 Instytucje strzegące praworządności

- **Najwyższa Izba Kontroli** bada działalność organów władzy i instytucji publicznych pod względem legalności, gospodarności, rzetelności i celowości.
- **Trybunał Konstytucyjny** bada zgodność z konstytucją aktów prawnych niższego rzędu, m.in. ustaw i rozporządzeń. Trybunał rozstrzyga także spory kompetencyjne między naczelnymi organami państwa oraz rozpatruje skargi konstytucyjne.
- **Trybunał Stanu** – jego głównym zadaniem jest orzekanie o odpowiedzialności konstytucyjnej osób pełniących najwyższe stanowiska w państwie (m.in. Prezydenta RP, premiera).
- **Prokuratura** strzeże praworządności oraz nadzoruje ściganie przestępstw.
- **Rzecznik Praw Obywatelskich** interweniuje w sytuacjach, w których istnieje podejrzenie, że w wyniku działań organów władzy publicznej doszło do naruszenia praw i wolności obywatela.

8 Samorząd terytorialny

Gmina	Powiat	Województwo
Jest najmniejszą jednostką samorządu terytorialnego.	W jego granicach znajduje się kilka gmin.	Jest największą jednostką podziału terytorialnego kraju.

1 Przyporządkuj podane opisy do właściwych funkcji konstytucji.

- 1 funkcja polityczna
 - 2 funkcja integracyjna
 - 3 funkcja wychowawcza
- A Określa cele państwa, a także zobowiązuje parlament do tworzenia prawa rozwijającego zawarte w niej idee.
 - B Wskazuje idee i zasady, zgodnie z którymi powinny funkcjonować struktury państwa i organy władzy państwowej.
 - C Wskazuje na idee i zasady współżycia społecznego, które powinny być upowszechniane wśród obywateli, m.in. w ramach edukacji publicznej.
 - D Wzmacnia patriotyzm oraz identyfikację obywateli z państwem.

2 Scharakteryzuj funkcję kreacyjną parlamentu.

3 Wskaż właściwe dokończenia podanych zdań.

Demokratyczna zasada państwa prawa polega na tym, że

- A. obywatele mogą zgodnie z prawem wyznawać i wyrażać wiele różnych poglądów.
- B. prawo określa zadania i kompetencje organów władzy, a także to, jak ma być zorganizowana ich działalność.
- C. najwyższy akt prawny – konstytucja – reguluje funkcjonowanie państwa i organów władzy.
- D. władzę prawodawczą, władzę wykonawczą oraz władzę sądowniczą sprawują odrębne od siebie organy.

Konstytucyjna zasada republikańskiej formy rządów oznacza, że

- A. w kraju można swobodnie tworzyć partie polityczne i inne organizacje, m.in. związki zawodowe.
- B. władza w państwie należy do narodu, który sprawuje ją pośrednio lub bezpośrednio.
- C. wybrane przez obywateli organy władzy (Prezydent RP, parlament) pełnią swoje funkcje przez określony czas.
- D. każdemu obywatelowi przysługują określone prawa, bez względu na jego pochodzenie, wykształcenie, wyznanie.

4 Omów najważniejsze uprawnienia Prezydenta RP w kontaktach z parlamentem.

5 Wymień zadania prokuratury oraz krótko je scharakteryzuj.

6 Wskaż zdania prawdziwe.

- A. Posiedzenia Rady Gabinetowej zwołuje Prezydent RP.
- B. Marszałek Sejmu RP zwołuje pierwsze posiedzenia obu izb parlamentu.
- C. Prezydent RP sprawuje zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi.
- D. Premier mianuje Szefa Sztabu Generalnego i dowódców poszczególnych sił zbrojnych.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Preambuła	172
Rozdział I. Rzeczpospolita	172
Rozdział II. Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela.	175
Rozdział III. Źródła prawa	183
Rozdział IV. Sejm i Senat	184
Rozdział V. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej	189
Rozdział VI. Rada Ministrów i administracja rządowa	193
Rozdział VII. Samorząd terytorialny	195
Rozdział VIII. Sądy i Trybunały	197
Rozdział IX. Organy kontroli państwowej i ochrony prawa	201
Rozdział X. Finanse publiczne	203
Rozdział XI. Stany nadzwyczajne	205
Rozdział XII. Zmiana Konstytucji	206
Rozdział XIII. Przepisy przejściowe i końcowe	207

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

z dnia 2 kwietnia 1997 r.

W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny, odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i demokratycznego stanowienia o Jej losie, my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł, równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski, wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach, nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej, zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponadtyścioletniego dorobku, złączeni więzami wspólnoty z naszymi rodakami rozsianymi po świecie, świadomi potrzeby współpracy ze wszystkimi krajami dla dobra Rodziny Ludzkiej, pomni gorzkich doświadczeń z czasów, gdy podstawowe wolności i prawa człowieka były w naszej Ojczyźnie łamane, pragnąc na zawsze zagwarantować prawa obywatelskie, a działaniu instytucji publicznych zapewnić rzetelność i sprawność, w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem lub przed własnym sumieniem, ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot. Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej.

Rozdział I RZECZYPOSPOLITA

Art. 1

Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli.

Art. 2

Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

Art. 3

Rzeczpospolita Polska jest państwem jednolitym.

Art. 4

1. Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu.
2. Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio.

Art. 5

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6

1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.
2. Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.

Art. 7

Organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa.

Art. 8

1. Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej.

Art. 9

Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego.

Art. 10

1. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej.
2. Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

Art. 11

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.
2. Finansowanie partii politycznych jest jawne.

Art. 12

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji.

Art. 13

Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktury lub członkostwa.

Art. 14

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków społecznego przekazu.

Art. 15

1. Ustrój terytorialny Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia decentralizację władzy publicznej.
2. Zasadniczy podział terytorialny państwa uwzględniający więzi społeczne, gospodarcze lub kulturowe i zapewniający jednostkom terytorialnym zdolność wykonywania zadań publicznych określa ustawa.

Art. 16

1. Ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową.
2. Samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej. Przysługującą mu w ramach ustaw istotną część zadań publicznych samorząd wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność.

Art. 17

1. W drodze ustawy można tworzyć samorzady zawodowe, reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należytym wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony.
2. W drodze ustawy można tworzyć również inne rodzaje samorządu. Samorzady te nie mogą naruszać wolności wykonywania zawodu ani ograniczać wolności podejmowania działalności gospodarczej.

Art. 18

Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 19

Rzeczpospolita Polska specjalną opieką otacza weteranów walk o niepodległość, zwłaszcza inwalidów wojennych.

Art. 20

Spółeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 21

1. Rzeczpospolita Polska chroni własność i prawo dziedziczenia.
2. Wywłaszczenie jest dopuszczalne jedynie wówczas, gdy jest dokonywane na cele publiczne i za słusznym odszkodowaniem.

Art. 22

Ograniczenie wolności działalności gospodarczej jest dopuszczalne tylko w drodze ustawy i tylko ze względu na ważny interes publiczny.

Art. 23

Podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne. Zasada ta nie narusza postanowień art. 21 i art. 22.

Art. 24

Praca znajduje się pod ochroną Rzeczypospolitej Polskiej. Państwo sprawuje nadzór nad warunkami wykonywania pracy.

Art. 25

1. Kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione.
2. Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym.
3. Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego.
4. Stosunki między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem Katolickim określają umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy.

5. Stosunki między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami.

Art. 26

1. Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic.
2. Siły Zbrojne zachowują neutralność w sprawach politycznych oraz podlegają cywilnej i demokratycznej kontroli.

Art. 27

W Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski. Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych.

Art. 28

1. Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego w koronie w czerwonym polu.
2. Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony.
3. Hymnem Rzeczypospolitej Polskiej jest Mazurek Dąbrowskiego.
4. Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej Polskiej podlegają ochronie prawnej.
5. Szczegóły dotyczące godła, barw i hymnu określa ustawa.

Art. 29

Stolicą Rzeczypospolitej Polskiej jest Warszawa.

Rozdział II

WOLNOŚCI, PRAWA I OBOWIĄZKI CZŁOWIEKA I OBYWATELA ZASADY OGÓLNE

Art. 30

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Art. 31

1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.
2. Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.
3. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

Art. 32

1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.
2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny.

Art. 33

1. Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym.
2. Kobieta i mężczyzna mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagradzania za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń.

Art. 34

1. Obywatelstwo polskie nabywa się przez urodzenie z rodziców będących obywatelami polskimi. Inne przypadki nabycia obywatelstwa polskiego określa ustawa.
2. Obywatel polski nie może utracić obywatelstwa polskiego, chyba że sam się go zrzeknie.

Art. 35

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury.
2. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

Art. 36

Podczas pobytu za granicą obywatel polski ma prawo do opieki ze strony Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 37

1. Kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji.
2. Wyjątki od tej zasady, odnoszące się do cudzoziemców, określa ustawa.

WOLNOŚCI I PRAWA OSOBISTE

Art. 38

Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia.

Art. 39

Nikt nie może być poddany eksperymentom naukowym, w tym medycznym, bez dobrowolnie wyrażonej zgody.

Art. 40

Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.

Art. 41

1. Każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie.
2. Każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia. O pozbawieniu wolności powiadamia się niezwłocznie rodzinę lub osobę wskazaną przez pozbawionego wolności.
3. Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien on być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczony postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami.
4. Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny.
5. Każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania.

Art. 42

1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego.
2. Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu.

3. Każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.

Art. 43

Zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości nie podlegają przedawnieniu.

Art. 44

Bieg przedawnienia w stosunku do przestępstw nie ściganych z przyczyn politycznych, popełnionych przez funkcjonariuszy publicznych lub na ich zlecenie ulega zawieszeniu do czasu ustania tych przyczyn.

Art. 45

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.
2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

Art. 46

Przepadek rzeczy może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

Art. 47

Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.

Art. 48

1. Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.
2. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

Art. 49

Zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się. Ich ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony.

Art. 50

Zapewnia się nienaruszalność mieszkania. Przeszukanie mieszkania, pomieszczenia lub pojazdu może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony.

Art. 51

1. Nikt nie może być obowiązany inaczej niż na podstawie ustawy do ujawniania informacji dotyczących jego osoby.
2. Władze publiczne nie mogą pozyskiwać, gromadzić i udostępniać innych informacji o obywatelach niż niezbędne w demokratycznym państwie prawnym.
3. Każdy ma prawo dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych. Ograniczenie tego prawa może określić ustawa.
4. Każdy ma prawo do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą.
5. Zasady i tryb gromadzenia oraz udostępniania informacji określa ustawa.

Art. 52

1. Każdemu zapewnia się wolność poruszania się po terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz wyboru miejsca zamieszkania i pobytu.
2. Każdy może swobodnie opuścić terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

3. Wolności, o których mowa w ust. 1 i 2, mogą podlegać ograniczeniom określonym w ustawie.
4. Obywatela polskiego nie można wydalic z kraju ani zakazać mu powrotu do kraju.
5. Osoba, której pochodzenie polskie zostało stwierdzone zgodnie z ustawą, może osiedlić się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na stałe.

Art. 53

1. Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii.
2. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.
3. Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.
4. Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób.
5. Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.
6. Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.
7. Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania.

Art. 54

1. Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.
2. Cenzura prewencyjna środków społecznego przekazu oraz koncesjonowanie prasy są zakazane. Ustawa może wprowadzić obowiązek uprzedniego uzyskania koncesji na prowadzenie stacji radiowej lub telewizyjnej.

Art. 55

1. Ekstradycja obywatela polskiego jest zakazana, z wyjątkiem przypadków określonych w ust. 2 i 3.
2. Ekstradycja obywatela polskiego może być dokonana na wniosek innego państwa lub sądowego organu międzynarodowego, jeżeli możliwość taka wynika z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej lub ustawy wykonującej akt prawa stanowionego przez organizację międzynarodową, której Rzeczpospolita Polska jest członkiem, pod warunkiem że czyn objęty wnioskiem o ekstradycję:
 - 1) został popełniony poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, oraz
 - 2) stanowił przestępstwo według prawa Rzeczypospolitej Polskiej lub stanowiłby przestępstwo według prawa Rzeczypospolitej Polskiej w razie popełnienia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, zarówno w czasie jego popełnienia, jak i w chwili złożenia wniosku.
3. Nie wymaga spełnienia warunków określonych w ust. 2 pkt 1 i 2 ekstradycja mająca nastąpić na wniosek sądowego organu międzynarodowego powołanego na podstawie ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej, w związku z objętą jurysdykcją tego organu zbrodnią ludobójstwa, zbrodnią przeciwko ludzkości, zbrodnią wojenną lub zbrodnią agresji.
4. Ekstradycja jest zakazana, jeżeli dotyczy osoby podejrzanej o popełnienie bez użycia przemocy przestępstwa z przyczyn politycznych lub jej dokonanie będzie naruszać wolności i prawa człowieka i obywatela.
5. W sprawie dopuszczalności ekstradycji orzeka sąd.

Art. 56

1. Cudzoziemcy mogą korzystać z prawa azylu w Rzeczypospolitej Polskiej na zasadach określonych w ustawie.
2. Cudzoziemcowi, który w Rzeczypospolitej Polskiej poszukuje ochrony przed prześladowaniem, może być przyznany status uchodźcy zgodnie z wiążącymi Rzeczpospolitą Polską umowami międzynarodowymi.

WOLNOŚCI I PRAWA POLITYCZNE

Art. 57

Każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Ograniczenie tej wolności może określać ustawa.

Art. 58

1. Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się.
2. Zakazane są zrzeszenia, których cel lub działalność są sprzeczne z Konstytucją lub ustawą. O odmowie rejestracji lub zakazie działania takiego zrzeszenia orzeka sąd.
3. Ustawa określa rodzaje zrzeszeń podlegających sądowej rejestracji, tryb tej rejestracji oraz formy nadzoru nad tymi zrzeszeniami.

Art. 59

1. Zapewnia się wolność zrzeszania się w związkach zawodowych, organizacjach społeczno-zawodowych rolników oraz w organizacjach pracodawców.
2. Związki zawodowe oraz pracodawcy i ich organizacje mają prawo do rokowań, w szczególności w celu rozwiązywania sporów zbiorowych, oraz do zawierania układów zbiorowych pracy i innych porozumień.
3. Związkom zawodowym przysługuje prawo do organizowania strajków pracowniczych i innych form protestu w granicach określonych w ustawie. Ze względu na dobro publiczne ustawa może ograniczyć prowadzenie strajku lub zakazać go w odniesieniu do określonych kategorii pracowników lub w określonych dziedzinach.
4. Zakres wolności zrzeszania się w związkach zawodowych i organizacjach pracodawców oraz innych wolności związkowych może podlegać tylko takim ograniczeniom ustawowym, jakie są dopuszczalne przez wiążące Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowe.

Art. 60

Obywatele polscy korzystający z pełni praw publicznych mają prawo dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach.

Art. 61

1. Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Prawo to obejmuje również uzyskiwanie informacji o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego, a także innych osób oraz jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.
2. Prawo do uzyskiwania informacji obejmuje dostęp do dokumentów oraz wstęp na posiedzenia kolegialnych organów władzy publicznej pochodzących z powszechnych wyborów, z możliwością rejestracji dźwięku lub obrazu.
3. Ograniczenie prawa, o którym mowa w ust. 1 i 2, może nastąpić wyłącznie ze względu na określone w ustawach ochronę wolności i praw innych osób i podmiotów gospodarczych oraz ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa lub ważnego interesu gospodarczego państwa.
4. Tryb udzielania informacji, o których mowa w ust. 1 i 2, określają ustawy, a w odniesieniu do Sejmu i Senatu ich regulaminy.

Art. 62

1. Obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat.
2. Prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych.

Art. 63

Każdy ma prawo składać petycje, wnioski i skargi w interesie publicznym, własnym lub innej osoby za jej zgodą do organów władzy publicznej oraz do organizacji i instytucji społecznych w związku z wykonywanymi przez nie zadaniami zleconymi z zakresu administracji publicznej. Tryb rozpatrywania petycji, wniosków i skarg określa ustawa.

WOLNOŚCI I PRAWA EKONOMICZNE, SOCJALNE I KULTURALNE

Art. 64

1. Każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia.
2. Własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej.
3. Własność może być ograniczona tylko w drodze ustawy i tylko w zakresie, w jakim nie narusza ona istoty prawa własności.

Art. 65

1. Każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy. Wyjątki określa ustawa.
2. Obowiązek pracy może być nałożony tylko przez ustawę.
3. Stałe zatrudnianie dzieci do lat 16 jest zakazane. Formy i charakter dopuszczalnego zatrudniania określa ustawa.
4. Minimalną wysokość wynagrodzenia za pracę lub sposób ustalania tej wysokości określa ustawa.
5. Władze publiczne prowadzą politykę zmierzającą do pełnego, produktywnego zatrudnienia poprzez realizowanie programów zwalczania bezrobocia, w tym organizowanie i wspieranie poradnictwa i szkolenia zawodowego oraz robót publicznych i prac interwencyjnych.

Art. 66

1. Każdy ma prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. Sposób realizacji tego prawa oraz obowiązki pracodawcy określa ustawa.
2. Pracownik ma prawo do określonych w ustawie dni wolnych od pracy i corocznych płatnych urlopów; maksymalne normy czasu pracy określa ustawa.

Art. 67

1. Obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. Zakres i formy zabezpieczenia społecznego określa ustawa.
2. Obywatel pozostający bez pracy nie z własnej woli i nie mający innych środków utrzymania ma prawo do zabezpieczenia społecznego, którego zakres i formy określa ustawa.

Art. 68

1. Każdy ma prawo do ochrony zdrowia.
2. Obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, władze publiczne zapewniają równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych. Warunki i zakres udzielania świadczeń określa ustawa.
3. Władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku.

4. Władze publiczne są obowiązane do zwalczania chorób epidemicznych i zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska.
5. Władze publiczne popierają rozwój kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży.

Art. 69

Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej.

Art. 70

1. Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa.
2. Nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna. Ustawa może dopuścić świadczenie niektórych usług edukacyjnych przez publiczne szkoły wyższe za odpłatnością.
3. Rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne. Obywatele i instytucje mają prawo zakładania szkół podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych oraz zakładów wychowawczych. Warunki zakładania i działalności szkół niepublicznych oraz udziału władz publicznych w ich finansowaniu, a także zasady nadzoru pedagogicznego nad szkołami i zakładami wychowawczymi, określa ustawa.
4. Władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów. Warunki udzielania pomocy określa ustawa.
5. Zapewnia się autonomię szkół wyższych na zasadach określonych w ustawie.

Art. 71

1. Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych.
2. Matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa.

Art. 72

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.
2. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych.
3. W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka.
4. Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka.

Art. 73

Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Art. 74

1. Władze publiczne prowadzą politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom.
2. Ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych.
3. Każdy ma prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska.
4. Władze publiczne wspierają działania obywateli na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska.

Art. 75

1. Władze publiczne prowadzą politykę sprzyjającą zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli, w szczególności przeciwdziałają bezdomności, wspierają rozwój budownictwa socjalnego oraz popierają działania obywateli zmierzające do uzyskania własnego mieszkania.
2. Ochronę praw lokatorów określa ustawa.

Art. 76

Władze publiczne chronią konsumentów, użytkowników i najemców przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu oraz przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi. Zakres tej ochrony określa ustawa.

ŚRODKI OCHRONY WOLNOŚCI I PRAW

Art. 77

1. Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.
2. Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.

Art. 78

Każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarżania określa ustawa.

Art. 79

1. Każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo, na zasadach określonych w ustawie, wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji.
2. Przepis ust. 1 nie dotyczy praw określonych w art. 56.

Art. 80

Każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

Art. 81

Praw określonych w art. 65 ust. 4 i 5, art. 66, art. 69, art. 71 i art. 74–76 można dochodzić w granicach określonych w ustawie.

OBYWIAŹKI

Art. 82

Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne.

Art. 83

Każdy ma obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 84

Każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, określonych w ustawie.

Art. 85

1. Obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny.
2. Zakres obowiązku służby wojskowej określa ustawa.
3. Obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie.

Art. 86

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Rozdział III

ŹRÓDŁA PRAWA

Art. 87

1. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.
2. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są na obszarze działania organów, które je ustanowiły, akty prawa miejscowego.

Art. 88

1. Warunkiem wejścia w życie ustaw, rozporządzeń oraz aktów prawa miejscowego jest ich ogłoszenie.
2. Zasady i tryb ogłaszania aktów normatywnych określa ustawa.
3. Umowy międzynarodowe ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie są ogłaszane w trybie wymaganym dla ustaw. Zasady ogłaszania innych umów międzynarodowych określa ustawa.

Art. 89

1. Ratyfikacja przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej i jej wypowiedzenie wymaga uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, jeżeli umowa dotyczy:
 - 1) pokoju, sojuszy, układów politycznych lub układów wojskowych,
 - 2) wolności, praw lub obowiązków obywatelskich określonych w Konstytucji,
 - 3) członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w organizacji międzynarodowej,
 - 4) znacznego obciążenia państwa pod względem finansowym,
 - 5) spraw uregulowanych w ustawie lub w których Konstytucja wymaga ustawy.
2. O zamiarze przedłożenia Prezydentowi Rzeczypospolitej do ratyfikacji umów międzynarodowych, których ratyfikacja nie wymaga zgody wyrażonej w ustawie, Prezes Rady Ministrów zawiadamia Sejm.
3. Zasady oraz tryb zawierania, ratyfikowania i wypowiedzania umów międzynarodowych określa ustawa.

Art. 90

1. Rzeczpospolita Polska może na podstawie umowy międzynarodowej przekazać organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach.
2. Ustawa wyrażająca zgodę na ratyfikację umowy międzynarodowej, o której mowa w ust. 1, jest uchwalana przez Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz przez Senat większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Wyrażenie zgody na ratyfikację takiej umowy może być uchwalone w referendum ogólnokrajowym zgodnie z przepisem art. 125.
4. Uchwałę w sprawie wyboru trybu wyrażenia zgody na ratyfikację podejmuje Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 91

1. Ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy.
2. Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową.
3. Jeżeli wynika to z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy konstytuującej organizację międzynarodową, prawo przez nią stanowione jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami.

Art. 92

1. Rozporządzenia są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji, na podstawie szczególnego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Upoważnienie powinno określać organ właściwy do wydania rozporządzenia i zakres spraw przekazanych do uregulowania oraz wytyczne dotyczące treści aktu.
2. Organ upoważniony do wydania rozporządzenia nie może przekazać swoich kompetencji, o których mowa w ust. 1, innemu organowi.

Art. 93

1. Uchwały Rady Ministrów oraz zarządzenia Prezesa Rady Ministrów i ministrów mają charakter wewnętrzny i obowiązują tylko jednostki organizacyjne podległe organowi wydającemu te akty.
2. Zarządzenia są wydawane tylko na podstawie ustawy. Nie mogą one stanowić podstawy decyzji wobec obywateli, osób prawnych oraz innych podmiotów.
3. Uchwały i zarządzenia podlegają kontroli co do ich zgodności z powszechnie obowiązującym prawem.

Art. 94

Organy samorządu terytorialnego oraz terenowe organy administracji rządowej, na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawie, ustanawiają akty prawa miejscowego obowiązujące na obszarze działania tych organów. Zasady i tryb wydawania aktów prawa miejscowego określa ustawa.

Rozdział IV SEJM I SENAT

Art. 95

1. Władzę ustawodawczą w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sejm i Senat.
2. Sejm sprawuje kontrolę nad działalnością Rady Ministrów w zakresie określonym przepisami Konstytucji i ustaw.

WYBORY I KADENCJA

Art. 96

1. Sejm składa się z 460 posłów.
2. Wybory do Sejmu są powszechne, równe, bezpośrednie i proporcjonalne oraz odbywają się w głosowaniu tajnym.

Art. 97

1. Senat składa się ze 100 senatorów.
2. Wybory do Senatu są powszechne, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym.

Art. 98

1. Sejm i Senat są wybierane na czteroletnie kadencje. Kadencje Sejmu i Senatu rozpoczynają się z dniem zebrania się Sejmu na pierwsze posiedzenie i trwają do dnia poprzedzającego dzień zebrania się Sejmu następnej kadencji.
2. Wybory do Sejmu i Senatu zarządza Prezydent Rzeczypospolitej nie później niż na 90 dni przed upływem 4 lat od rozpoczęcia kadencji Sejmu i Senatu, wyznaczając wybory na dzień wolny od pracy, przypadający w ciągu 30 dni przed upływem 4 lat od rozpoczęcia kadencji Sejmu i Senatu.
3. Sejm może skrócić swoją kadencję uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby posłów. Skrócenie kadencji Sejmu oznacza jednoczesne skrócenie kadencji Senatu. Przepis ust. 5 stosuje się odpowiednio.
4. Prezydent Rzeczypospolitej, po zasięgnięciu opinii Marszałka Sejmu i Marszałka Senatu, może w przypadkach określonych w Konstytucji zarządzić skrócenie kadencji Sejmu. Wraz ze skróceniem kadencji Sejmu skrócona zostaje również kadencja Senatu.

5. Prezydent Rzeczypospolitej, zarządzając skrócenie kadencji Sejmu, zarządza jednocześnie wybory do Sejmu i Senatu i wyznacza ich datę na dzień przypadający nie później niż w ciągu 45 dni od dnia zarządzania skrócenia kadencji Sejmu. Prezydent Rzeczypospolitej zwołuje pierwsze posiedzenie nowo wybranego Sejmu nie później niż na 15 dzień po dniu przeprowadzenia wyborów.
6. W razie skrócenia kadencji Sejmu stosuje się odpowiednio przepis ust. 1.

Art. 99

1. Wybrany do Sejmu może być obywatel polski mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 21 lat.
2. Wybrany do Senatu może być obywatel polski mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 30 lat.
3. Wybraną do Sejmu lub do Senatu nie może być osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego.

Art. 100

1. Kandydatów na posłów i senatorów mogą zgłaszać partie polityczne oraz wyborcy.
2. Nie można kandydować równocześnie do Sejmu i Senatu.
3. Zasady i tryb zgłaszania kandydatów i przeprowadzania wyborów oraz warunki ważności wyborów określa ustawa.

Art. 101

1. Ważność wyborów do Sejmu i Senatu stwierdza Sąd Najwyższy.
2. Wyborcy przysługuje prawo zgłoszenia do Sądu Najwyższego protestu przeciwko ważności wyborów na zasadach określonych w ustawie.

POSŁOWIE I SENATOROWIE

Art. 102

Nie można być równocześnie posłem i senatorem.

Art. 103

1. Mandatu posła nie można łączyć z funkcją Prezesa Narodowego Banku Polskiego, Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka i ich zastępców, członka Rady Polityki Pieniężnej, członka Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, ambasadora oraz z zatrudnieniem w Kancelarii Sejmu, Kancelarii Senatu, Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej lub z zatrudnieniem w administracji rządowej. Zakaz ten nie dotyczy członków Rady Ministrów i sekretarzy stanu w administracji rządowej.
2. Sędzia, prokurator, urzędnik służby cywilnej, żołnierz pozostający w czynnej służbie wojskowej, funkcjonariusz policji oraz funkcjonariusz służb ochrony państwa nie mogą sprawować mandatu poselskiego.
3. Inne przypadki zakazu łączenia mandatu poselskiego z funkcjami publicznymi oraz zakazu jego sprawowania może określić ustawa.

Art. 104

1. Posłowie są przedstawicielami Narodu. Nie wiążą ich instrukcje wyborców.
2. Przed rozpoczęciem sprawowania mandatu posłowie składają przed Sejmem następujące ślubowanie:
„Uroczyste ślubuję rzetelnie i sumiennie wykonywać obowiązki wobec Narodu, strzec suwerenności i interesów Państwa, czynić wszystko dla pomyślności Ojczyzny i dobra obywateli, przestrzegać Konstytucji i innych praw Rzeczypospolitej Polskiej.”
Ślubowanie może być złożone z dodaniem zdania: „Tak mi dopomóż Bóg”.
3. Odmowa złożenia ślubowania oznacza zrzeczenie się mandatu.

Art. 105

1. Poseł nie może być pociągnięty do odpowiedzialności za swoją działalność wchodzącą w zakres sprawowania mandatu poselskiego ani w czasie jego trwania, ani po jego wygaśnięciu. Za taką działalność poseł odpowiada wyłącznie przed Sejmem, a w przypadku naruszenia praw osób trzecich może być pociągnięty do odpowiedzialności sądowej tylko za zgodą Sejmu.
2. Od dnia ogłoszenia wyników wyborów do dnia wygaśnięcia mandatu poseł nie może być pociągnięty bez zgody Sejmu do odpowiedzialności karnej.
3. Postępowanie karne wszczęte wobec osoby przed dniem wyboru jej na posła ulega na żądanie Sejmu zawieszeniu do czasu wygaśnięcia mandatu. W takim przypadku ulega również zawieszeniu na ten czas bieg przedawnienia w postępowaniu karnym.
4. Poseł może wyrazić zgodę na pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej. W takim przypadku nie stosuje się przepisów ust. 2 i 3.
5. Poseł nie może być zatrzymany lub aresztowany bez zgody Sejmu, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.
6. Szczegółowe zasady pociągania posłów do odpowiedzialności karnej oraz tryb postępowania określa ustawa.

Art. 106

Warunki niezbędne do skutecznego wypełniania obowiązków poselskich oraz ochronę praw wynikających ze sprawowania mandatu określa ustawa.

Art. 107

1. W zakresie określonym ustawą poseł nie może prowadzić działalności gospodarczej z osiąganiem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego ani nabywać tego majątku.
2. Za naruszenie zakazów, o których mowa w ust. 1, poseł, uchwałą Sejmu podjętą na wniosek Marszałka Sejmu, może być pociągnięty do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu, który orzeka w przedmiocie pozbawienia mandatu.

Art. 108

Do senatorów stosuje się odpowiednio przepisy art. 103–107.

ORGANIZACJA I DZIAŁANIE

Art. 109

1. Sejm i Senat obradują na posiedzeniach.
2. Pierwsze posiedzenia Sejmu i Senatu Prezydent Rzeczypospolitej zwołuje na dzień przypadający w ciągu 30 dni od dnia wyborów, z wyjątkiem przypadków określonych w art. 98 ust. 3 i 5.

Art. 110

1. Sejm wybiera ze swojego grona Marszałka Sejmu i wicemarszałków.
2. Marszałek Sejmu przewodniczy obradom Sejmu, strzeże praw Sejmu oraz reprezentuje Sejm na zewnątrz.
3. Sejm powołuje komisje stałe oraz może powoływać komisje nadzwyczajne.

Art. 111

1. Sejm może powołać komisję śledczą do zbadania określonej sprawy.
2. Tryb działania komisji śledczej określa ustawa.

Art. 112

Organizację wewnętrzną i porządek prac Sejmu oraz tryb powoływania i działalności jego organów, jak też sposób wykonywania konstytucyjnych i ustawowych obowiązków organów państwowych wobec Sejmu określa regulamin Sejmu uchwalony przez Sejm.

Art. 113

Posiedzenia Sejmu są jawne. Jeżeli wymaga tego dobro państwa, Sejm może bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów uchwalić tajność obrad.

Art. 114

1. W przypadkach określonych w Konstytucji Sejm i Senat, obradując wspólnie pod przewodnictwem Marszałka Sejmu lub w jego zastępstwie Marszałka Senatu, działają jako Zgromadzenie Narodowe.
2. Zgromadzenie Narodowe uchwała swój regulamin.

Art. 115

1. Prezes Rady Ministrów i pozostali członkowie Rady Ministrów mają obowiązek udzielenia odpowiedzi na interpelacje i zapytania poselskie w ciągu 21 dni.
2. Prezes Rady Ministrów i pozostali członkowie Rady Ministrów mają obowiązek udzielenia odpowiedzi w sprawach bieżących na każdym posiedzeniu Sejmu.

Art. 116

1. Sejm decyduje w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej o stanie wojny i o zawarciu pokoju.
2. Sejm może podjąć uchwałę o stanie wojny jedynie w razie zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umów międzynarodowych wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji. Jeżeli Sejm nie może się zebrać na posiedzenie, o stanie wojny postanawia Prezydent Rzeczypospolitej.

Art. 117

Zasady użycia Sił Zbrojnych poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej określa ratyfikowana umowa międzynarodowa lub ustawa. Zasady pobytu obcych wojsk na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i zasady przemieszczania się ich przez to terytorium określają ratyfikowane umowy międzynarodowe lub ustawy.

Art. 118

1. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje posłom, Senatowi, Prezydentowi Rzeczypospolitej i Radzie Ministrów.
2. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje również grupie co najmniej 100 000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu. Tryb postępowania w tej sprawie określa ustawa.
3. Wnioskodawcy, przedkładając Sejmowi projekt ustawy, przedstawiają skutki finansowe jej wykonania.

Art. 119

1. Sejm rozpatruje projekt ustawy w trzech czytaniach.
2. Prawo wnoszenia poprawek do projektu ustawy w czasie rozpatrywania go przez Sejm przysługuje wnioskodawcy projektu, posłom i Radzie Ministrów.
3. Marszałek Sejmu może odmówić poddania pod głosowanie poprawki, która uprzednio nie była przedłożona komisji.
4. Wnioskodawca może wycofać projekt ustawy w toku postępowania ustawodawczego w Sejmie do czasu zakończenia drugiego czytania projektu.

Art. 120

Sejm uchwała ustawy zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów, chyba że Konstytucja przewiduje inną większość. W tym samym trybie Sejm podejmuje uchwały, jeżeli ustawa lub uchwała Sejmu nie stanowi inaczej.

Art. 121

1. Ustawę uchwaloną przez Sejm Marszałek Sejmu przekazuje Senatowi.
2. Senat w ciągu 30 dni od dnia przekazania ustawy może ją przyjąć bez zmian, uchwalić poprawki albo uchwalić odrzucenie jej w całości. Jeżeli Senat w ciągu 30 dni od dnia przekazania ustawy nie podejmie stosownej uchwały, ustawę uznaje się za uchwaloną w brzmieniu przyjętym przez Sejm.

3. Uchwałę Senatu odrzucającą ustawę albo poprawkę zaproponowaną w uchwale Senatu uważa się za przyjętą, jeżeli Sejm nie odrzuci jej bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 122

1. Po zakończeniu postępowania określonego w art. 121 Marszałek Sejmu przedstawia uchwaloną ustawę do podpisu Prezydentowi Rzeczypospolitej.
2. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje ustawę w ciągu 21 dni od dnia przedstawienia i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.
3. Przed podpisaniem ustawy Prezydent Rzeczypospolitej może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności ustawy z Konstytucją. Prezydent Rzeczypospolitej nie może odmówić podpisania ustawy, którą Trybunał Konstytucyjny uznał za zgodną z Konstytucją.
4. Prezydent Rzeczypospolitej odmawia podpisania ustawy, którą Trybunał Konstytucyjny uznał za niezgodną z Konstytucją. Jeżeli jednak niezgodność z Konstytucją dotyczy poszczególnych przepisów ustawy, a Trybunał Konstytucyjny nie orzeknie, że są one nierozdzielnie związane z całą ustawą, Prezydent Rzeczypospolitej, po zasięgnięciu opinii Marszałka Sejmu, podpisuje ustawę z pominięciem przepisów uznanych za niezgodne z Konstytucją albo zwraca ustawę Sejmowi w celu usunięcia niezgodności.
5. Jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej nie wystąpił z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego w trybie ust. 3, może z umotywowanym wnioskiem przekazać ustawę Sejmowi do ponownego rozpatrzenia. Po ponownym uchwaleniu ustawy przez Sejm większością 3/5 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów Prezydent Rzeczypospolitej w ciągu 7 dni podpisuje ustawę i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. W razie ponownego uchwalenia ustawy przez Sejm Prezydentowi Rzeczypospolitej nie przysługuje prawo wystąpienia do Trybunału Konstytucyjnego w trybie ust. 3.
6. Wystąpienie Prezydenta Rzeczypospolitej do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności ustawy z Konstytucją lub z wnioskiem do Sejmu o ponowne rozpatrzenie ustawy wstrzymuje bieg określonego w ust. 2 terminu do podpisania ustawy.

Art. 123

1. Rada Ministrów może uznać uchwalony przez siebie projekt ustawy za pilny, z wyjątkiem projektów ustaw podatkowych, ustaw dotyczących wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej, Sejmu, Senatu oraz organów samorządu terytorialnego, ustaw regulujących ustrój i właściwość władz publicznych, a także kodeksów.
2. Regulamin Sejmu oraz regulamin Senatu określają odrębności w postępowaniu ustawodawczym w sprawie projektu pilnego.
3. W postępowaniu w sprawie ustawy, której projekt został uznany za pilny, termin jej rozpatrzenia przez Senat wynosi 14 dni, a termin podpisania ustawy przez Prezydenta Rzeczypospolitej wynosi 7 dni.

Art. 124

Do Senatu stosuje się odpowiednio przepisy art. 110, art. 112, art. 113 i art. 120.

REFERENDUM

Art. 125

1. W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może być przeprowadzone referendum ogólnokrajowe.
2. Referendum ogólnokrajowe ma prawo zarządzić Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów lub Prezydent Rzeczypospolitej za zgodą Senatu wyrażoną bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Jeżeli w referendum ogólnokrajowym wzięło udział więcej niż połowa uprawnionych do głosowania, wynik referendum jest wiążący.

4. Ważność referendum ogólnokrajowego oraz referendum, o którym mowa w art. 235 ust. 6, stwierdza Sąd Najwyższy.
5. Zasady i tryb przeprowadzania referendum określa ustawa.

Rozdział V

PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Art. 126

1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej i gwarantem ciągłości władzy państwowej.
2. Prezydent Rzeczypospolitej czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium.
3. Prezydent Rzeczypospolitej wykonuje swoje zadania w zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach.

Art. 127

1. Prezydent Rzeczypospolitej jest wybierany przez Naród w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i w głosowaniu tajnym.
2. Prezydent Rzeczypospolitej jest wybierany na pięcioletnią kadencję i może być ponownie wybrany tylko raz.
3. Na Prezydenta Rzeczypospolitej może być wybrany obywatel polski, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 35 lat i korzysta z pełni praw wyborczych do Sejmu. Kandydata zgłasza co najmniej 100 000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu.
4. Na Prezydenta Rzeczypospolitej wybrany zostaje kandydat, który otrzymał więcej niż połowę ważnie oddanych głosów. Jeżeli żaden z kandydatów nie uzyska wymaganej większości, czternastego dnia po pierwszym głosowaniu przeprowadza się ponowne głosowanie.
5. W ponownym głosowaniu wyboru dokonuje się spośród dwóch kandydatów, którzy w pierwszym głosowaniu otrzymali kolejno największą liczbę głosów. Jeżeli którykolwiek z tych dwóch kandydatów wycofa zgodę na kandydowanie, utraci prawo wyborcze lub umrze, w jego miejsce do wyborów w ponownym głosowaniu dopuszcza się kandydata, który otrzymał kolejno największą liczbę głosów w pierwszym głosowaniu. W takim przypadku datę ponownego głosowania odracza się o dalszych 14 dni.
6. Na Prezydenta Rzeczypospolitej wybrany zostaje kandydat, który w ponownym głosowaniu otrzymał więcej głosów.
7. Zasady i tryb zgłaszania kandydatów i przeprowadzania wyborów oraz warunki ważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej określa ustawa.

Art. 128

1. Kadencja Prezydenta Rzeczypospolitej rozpoczyna się w dniu objęcia przez niego urzędu.
2. Wybory Prezydenta Rzeczypospolitej zarządza Marszałek Sejmu na dzień przypadający nie wcześniej niż na 100 dni i nie później niż na 75 dni przed upływem kadencji urzędującego Prezydenta Rzeczypospolitej, a w razie opróżnienia urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej – nie później niż w czternastym dniu po opróżnieniu urzędu, wyznaczając datę wyborów na dzień wolny od pracy przypadający w ciągu 60 dni od dnia zarządzenia wyborów.

Art. 129

1. Ważność wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej stwierdza Sąd Najwyższy.
2. Wyborcy przysługuje prawo zgłoszenia do Sądu Najwyższego protestu przeciwko ważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej na zasadach określonych w ustawie.
3. W razie stwierdzenia nieważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej przeprowadza się nowe wybory, na zasadach przewidzianych w art. 128 ust. 2 dla przypadku opróżnienia urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej.

Art. 130

Prezydent Rzeczypospolitej obejmuje urząd po złożeniu wobec Zgromadzenia Narodowego następującej przysięgi:

„Obejmując z woli Narodu urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, uroczystie przysięgam, że dochowam wierności postanowieniom Konstytucji, będę strzegł niezłomnie godności Narodu, niepodległości i bezpieczeństwa Państwa, a dobro Ojczyzny oraz pomyślność obywateli będą dla mnie zawsze najwyższym nakazem”.

Przysięga może być złożona z dodaniem zdania: „Tak mi dopomóż Bóg”.

Art. 131

1. Jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej nie może przejściowo sprawować urzędu, zawiadamia o tym Marszałka Sejmu, który tymczasowo przejmuje obowiązki Prezydenta Rzeczypospolitej. Gdy Prezydent Rzeczypospolitej nie jest w stanie zawiadomić Marszałka Sejmu o niemożności sprawowania urzędu, wówczas o stwierdzeniu przeszkody w sprawowaniu urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej rozstrzyga Trybunał Konstytucyjny na wniosek Marszałka Sejmu. W razie uznania przejściowej niemożności sprawowania urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej Trybunał Konstytucyjny powierza Marszałkowi Sejmu tymczasowe wykonywanie obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej.
2. Marszałek Sejmu tymczasowo, do czasu wyboru nowego Prezydenta Rzeczypospolitej, wykonuje obowiązki Prezydenta Rzeczypospolitej w razie:
 - 1) śmierci Prezydenta Rzeczypospolitej,
 - 2) zrzeczenia się urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej,
 - 3) stwierdzenia nieważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej lub innych przyczyn nieobjęcia urzędu po wyborze,
 - 4) uznania przez Zgromadzenie Narodowe trwałej niezdolności Prezydenta Rzeczypospolitej do sprawowania urzędu ze względu na stan zdrowia, uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby członków Zgromadzenia Narodowego,
 - 5) złożenia Prezydenta Rzeczypospolitej z urzędu orzeczeniem Trybunału Stanu.
3. Jeżeli Marszałek Sejmu nie może wykonywać obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej, obowiązki te przejmuje Marszałek Senatu.
4. Osoba wykonująca obowiązki Prezydenta Rzeczypospolitej nie może postanowić o skróceniu kadencji Sejmu.

Art. 132

Prezydent Rzeczypospolitej nie może piastować żadnego innego urzędu ani pełnić żadnej funkcji publicznej, z wyjątkiem tych, które są związane ze sprawowanym urzędem.

Art. 133

1. Prezydent Rzeczypospolitej jako reprezentant państwa w stosunkach zewnętrznych:
 - 1) ratyfikuje i wypowiada umowy międzynarodowe, o czym zawiadamia Sejm i Senat,
 - 2) mianuje i odwołuje pełnomocnych przedstawicieli Rzeczypospolitej Polskiej w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych,
 - 3) przyjmuje listy uwierzytelniające i odwołujące akredytowanych przy nim przedstawicieli dyplomatycznych innych państw i organizacji międzynarodowych.
2. Prezydent Rzeczypospolitej przed ratyfikowaniem umowy międzynarodowej może zwrócić się do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie jej zgodności z Konstytucją.
3. Prezydent Rzeczypospolitej w zakresie polityki zagranicznej współdziała z Prezesem Rady Ministrów i właściwym ministrem.

Art. 134

1. Prezydent Rzeczypospolitej jest najwyższym zwierzchnikiem Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.
2. W czasie pokoju Prezydent Rzeczypospolitej sprawuje zwierzchnictwo nad Siłami Zbrojnymi za pośrednictwem Ministra Obrony Narodowej.

3. Prezydent Rzeczypospolitej mianuje Szefa Sztabu Generalnego i dowódców rodzajów Sił Zbrojnych na czas określony. Czas trwania kadencji, tryb i warunki odwołania przed jej upływem określa ustawa.
4. Na czas wojny Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, mianuje Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych. W tym samym trybie może on Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych odwołać. Kompetencje Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasady jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej określa ustawa.
5. Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Ministra Obrony Narodowej, nadaje określone w ustawach stopnie wojskowe.
6. Kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej związane ze zwierzchnictwem nad Siłami Zbrojnymi szczegółowo określa ustawa.

Art. 135

Organem doradczym Prezydenta Rzeczypospolitej w zakresie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa jest Rada Bezpieczeństwa Narodowego.

Art. 136

W razie bezpośredniego, zewnętrznego zagrożenia państwa Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, zarządza powszechną lub częściową mobilizację i użycie Sił Zbrojnych do obrony Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 137

Prezydent Rzeczypospolitej nadaje obywatelstwo polskie i wyraża zgodę na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego.

Art. 138

Prezydent Rzeczypospolitej nadaje ordery i odznaczenia.

Art. 139

Prezydent Rzeczypospolitej stosuje prawo łaski. Prawa łaski nie stosuje się do osób skazanych przez Trybunał Stanu.

Art. 140

Prezydent Rzeczypospolitej może zwracać się z orędziem do Sejmu, do Senatu lub do Zgromadzenia Narodowego. Orędzia nie czyni się przedmiotem debaty.

Art. 141

1. W sprawach szczególnej wagi Prezydent Rzeczypospolitej może zwołać Radę Gabinetową. Radę Gabinetową tworzy Rada Ministrów obradująca pod przewodnictwem Prezydenta Rzeczypospolitej.
2. Radzie Gabinetowej nie przysługują kompetencje Rady Ministrów.

Art. 142

1. Prezydent Rzeczypospolitej wydaje rozporządzenia i zarządzenia na zasadach określonych w art. 92 i art. 93.
2. Prezydent Rzeczypospolitej wydaje postanowienia w zakresie realizacji pozostałych swoich kompetencji.

Art. 143

Organem pomocniczym Prezydenta Rzeczypospolitej jest Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej. Prezydent Rzeczypospolitej nadaje statut Kancelarii oraz powołuje i odwołuje Szefa Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej.

Art. 144

1. Prezydent Rzeczypospolitej, korzystając ze swoich konstytucyjnych i ustawowych kompetencji, wydaje akty urzędowe.

2. Akty urzędowe Prezydenta Rzeczypospolitej wymagają dla swojej ważności podpisu Prezesa Rady Ministrów, który przez podpisanie aktu ponosi odpowiedzialność przed Sejmem.
3. Przepis ust. 2 nie dotyczy:
 - 1) zarządzania wyborów do Sejmu i Senatu,
 - 2) zwoływania pierwszego posiedzenia nowo wybranych Sejmu i Senatu,
 - 3) skracania kadencji Sejmu w przypadkach określonych w Konstytucji,
 - 4) inicjatywy ustawodawczej,
 - 5) zarządzania referendum ogólnokrajowego,
 - 6) podpisywania albo odmowy podpisania ustawy,
 - 7) zarządzania ogłoszenia ustawy oraz umowy międzynarodowej w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej,
 - 8) zwracania się z orędyem do Sejmu, do Senatu lub do Zgromadzenia Narodowego,
 - 9) wniosku do Trybunału Konstytucyjnego,
 - 10) wniosku o przeprowadzenie kontroli przez Najwyższą Izbę Kontroli,
 - 11) desygnowania i powoływania Prezesa Rady Ministrów,
 - 12) przyjmowania dymisji Rady Ministrów i powierzania jej tymczasowego pełnienia obowiązków,
 - 13) wniosku do Sejmu o pociągnięcie do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu członka Rady Ministrów,
 - 14) odwoływania ministra, któremu Sejm wyraził wotum nieufności,
 - 15) zwoływania Rady Gabinetowej,
 - 16) nadawania orderów i odznaczeń,
 - 17) powoływania sędziów,
 - 18) stosowania prawa łaski,
 - 19) nadawania obywatelstwa polskiego i wyrażania zgody na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego,
 - 20) powoływania Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego,
 - 21) powoływania Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego,
 - 22) powoływania Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego,
 - 23) powoływania prezesów Sądu Najwyższego oraz wiceprezesów Naczelnego Sądu Administracyjnego,
 - 24) wniosku do Sejmu o powołanie Prezesa Narodowego Banku Polskiego,
 - 25) powoływania członków Rady Polityki Pieniężnej,
 - 26) powoływania i odwoływania członków Rady Bezpieczeństwa Narodowego,
 - 27) powoływania członków Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji,
 - 28) nadawania statutu Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej oraz powoływania i odwoływania Szefa Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej,
 - 29) wydawania zarządzeń na zasadach określonych w art. 93,
 - 30) zrzeczenia się urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej.

Art. 145

1. Prezydent Rzeczypospolitej za naruszenie Konstytucji, ustawy lub za popełnienie przestępstwa może być pociągnięty do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu.
2. Postawienie Prezydenta Rzeczypospolitej w stan oskarżenia może nastąpić uchwałą Zgromadzenia Narodowego, podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby członków Zgromadzenia Narodowego na wniosek co najmniej 140 członków Zgromadzenia Narodowego.
3. Z dniem podjęcia uchwały o postawieniu Prezydenta Rzeczypospolitej w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu sprawowanie urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej ulega zawieszeniu. Przepis art. 131 stosuje się odpowiednio.

Rozdział VI

RADA MINISTRÓW I ADMINISTRACJA RZĄDOWA

Art. 146

1. Rada Ministrów prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Do Rady Ministrów należą sprawy polityki państwa nie zastrzeżone dla innych organów państwowych i samorządu terytorialnego.
3. Rada Ministrów kieruje administracją rządową.
4. W zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach Rada Ministrów w szczególności:
 - 1) zapewnia wykonanie ustaw,
 - 2) wydaje rozporządzenia,
 - 3) koordynuje i kontroluje prace organów administracji rządowej,
 - 4) chroni interesy Skarbu Państwa,
 - 5) uchwała projekt budżetu państwa,
 - 6) kieruje wykonaniem budżetu państwa oraz uchwała zamknięcie rachunków państwowych i sprawozdanie z wykonania budżetu,
 - 7) zapewnia bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz porządek publiczny,
 - 8) zapewnia bezpieczeństwo zewnętrzne państwa,
 - 9) sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi,
 - 10) zawiera umowy międzynarodowe wymagające ratyfikacji oraz zatwierdza i wypowiada inne umowy międzynarodowe,
 - 11) sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie obronności kraju oraz określa corocznie liczbę obywateli powoływanych do czynnej służby wojskowej,
 - 12) określa organizację i tryb swojej pracy.

Art. 147

1. Rada Ministrów składa się z Prezesa Rady Ministrów i ministrów.
2. W skład Rady Ministrów mogą być powoływani wiceprezesi Rady Ministrów.
3. Prezes i wiceprezes Rady Ministrów mogą pełnić także funkcję ministra.
4. W skład Rady Ministrów mogą być ponadto powoływani przewodniczący określonych w ustawach komitetów.

Art. 148

Prezes Rady Ministrów:

- 1) reprezentuje Radę Ministrów,
- 2) kieruje pracami Rady Ministrów,
- 3) wydaje rozporządzenia,
- 4) zapewnia wykonywanie polityki Rady Ministrów i określa sposoby jej wykonywania,
- 5) koordynuje i kontroluje pracę członków Rady Ministrów,
- 6) sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym w granicach i formach określonych w Konstytucji i ustawach,
- 7) jest zwierzchnikiem służbowym pracowników administracji rządowej.

Art. 149

1. Ministrowie kierują określonymi działami administracji rządowej lub wypełniają zadania wyznaczone im przez Prezesa Rady Ministrów. Zakres działania ministra kierującego działem administracji rządowej określają ustawy.
2. Minister kierujący działem administracji rządowej wydaje rozporządzenia. Rada Ministrów, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może uchylić rozporządzenie lub zarządzenie ministra.
3. Do przewodniczącego komitetu, o którym mowa w art. 147 ust. 4, stosuje się odpowiednio przepisy odnoszące się do ministra kierującego działem administracji rządowej.

Art. 150

Członek Rady Ministrów nie może prowadzić działalności sprzecznej z jego obowiązkami publicznymi.

Art. 151

Prezes Rady Ministrów, wiceprezesi Rady Ministrów i ministrowie składają wobec Prezydenta Rzeczypospolitej następującą przysięgę:

„Obejmując urząd Prezesa Rady Ministrów (wiceprezesa Rady Ministrów, ministra), uroczyscie przysięgam, że dochowam wierności postanowieniom Konstytucji i innym prawom Rzeczypospolitej Polskiej, a dobro Ojczyzny oraz pomyślność obywateli będą dla mnie zawsze najwyższym nakazem”. Przysięga może być złożona z dodaniem zdania: „Tak mi dopomóż Bóg”.

Art. 152

1. Przedstawicielem Rady Ministrów w województwie jest wojewoda.
2. Tryb powoływania i odwoływania oraz zakres działania wojewodów określa ustawa.

Art. 153

1. W celu zapewnienia zawodowego, rzetelnego, bezstronnego i politycznie neutralnego wykonywania zadań państwa w urzędach administracji rządowej działa korpus służby cywilnej.
2. Prezes Rady Ministrów jest zwierzchnikiem korpusu służby cywilnej.

Art. 154

1. Prezydent Rzeczypospolitej desygnuje Prezesa Rady Ministrów, który proponuje skład Rady Ministrów. Prezydent Rzeczypospolitej powołuje Prezesa Rady Ministrów wraz z pozostałymi członkami Rady Ministrów w ciągu 14 dni od dnia pierwszego posiedzenia Sejmu lub przyjęcia dymisji poprzedniej Rady Ministrów i odbiera przysięgę od członków nowo powołanej Rady Ministrów.
2. Prezes Rady Ministrów w ciągu 14 dni od dnia powołania przez Prezydenta Rzeczypospolitej przedstawia Sejmowi program działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania. Wotum zaufania Sejm uchwała bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.
3. W razie niepowołania Rady Ministrów w trybie ust. 1 lub nieudzielenia jej wotum zaufania w trybie ust. 2 Sejm w ciągu 14 dni od upływu terminów określonych w ust. 1 lub ust. 2 wybiera Prezesa Rady Ministrów oraz proponowanych przez niego członków Rady Ministrów bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Prezydent Rzeczypospolitej powołuje tak wybraną Radę Ministrów i odbiera przysięgę od jej członków.

Art. 155

1. W razie niepowołania Rady Ministrów w trybie art. 154 ust. 3 Prezydent Rzeczypospolitej w ciągu 14 dni powołuje Prezesa Rady Ministrów i na jego wniosek pozostałych członków Rady Ministrów oraz odbiera od nich przysięgę. Sejm w ciągu 14 dni od dnia powołania Rady Ministrów przez Prezydenta Rzeczypospolitej udziela jej wotum zaufania większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.
2. W razie nieudzielenia Radzie Ministrów wotum zaufania w trybie określonym w ust. 1 Prezydent Rzeczypospolitej skrac kadencję Sejmu i zarządza wybory.

Art. 156

1. Członkowie Rady Ministrów ponoszą odpowiedzialność przed Trybunałem Stanu za naruszenie Konstytucji lub ustaw, a także za przestępstwa popełnione w związku z zajmowanym stanowiskiem.
2. Uchwałę o pociągnięciu członka Rady Ministrów do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu Sejm podejmuje na wniosek Prezydenta Rzeczypospolitej lub co najmniej 115 posłów większością 3/5 ustawowej liczby posłów.

Art. 157

1. Członkowie Rady Ministrów ponoszą przed Sejmem solidarną odpowiedzialność za działalność Rady Ministrów.
2. Członkowie Rady Ministrów ponoszą przed Sejmem również odpowiedzialność indywidualną za sprawy należące do ich kompetencji lub powierzone im przez Prezesa Rady Ministrów.

Art. 158

1. Sejm wyraża Radzie Ministrów wotum nieufności większością ustawowej liczby posłów na wniosek zgłoszony przez co najmniej 46 posłów i wskazujący imiennie kandydata na Prezesa Rady Ministrów. Jeżeli uchwała została przyjęta przez Sejm, Prezydent Rzeczypospolitej przyjmuje dymisję Rady Ministrów i powołuje wybranego przez Sejm nowego Prezesa Rady Ministrów, a na jego wniosek pozostałych członków Rady Ministrów oraz odbiera od nich przysięgę.
2. Wniosek o podjęcie uchwały, o której mowa w ust. 1, może być poddany pod głosowanie nie wcześniej niż po upływie 7 dni od dnia jego zgłoszenia. Powtórny wniosek może być zgłoszony nie wcześniej niż po upływie 3 miesięcy od dnia zgłoszenia poprzedniego wniosku. Powtórny wniosek może być zgłoszony przed upływem 3 miesięcy, jeżeli wystąpi z nim co najmniej 115 posłów.

Art. 159

1. Sejm może wyrazić ministrowi wotum nieufności. Wniosek o wyrażenie wotum nieufności może być zgłoszony przez co najmniej 69 posłów. Przepis art. 158 ust. 2 stosuje się odpowiednio.
2. Prezydent Rzeczypospolitej odwołuje ministra, któremu Sejm wyraził wotum nieufności większością głosów ustawowej liczby posłów.

Art. 160

Prezes Rady Ministrów może zwrócić się do Sejmu o wyrażenie Radzie Ministrów wotum zaufania. Udzielenie wotum zaufania Radzie Ministrów następuje większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 161

Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, dokonuje zmian w składzie Rady Ministrów.

Art. 162

1. Prezes Rady Ministrów składa dymisję Rady Ministrów na pierwszym posiedzeniu nowo wybranego Sejmu.
2. Prezes Rady Ministrów składa dymisję Rady Ministrów również w razie:
 - 1) nieuchwalenia przez Sejm wotum zaufania dla Rady Ministrów,
 - 2) wyrażenia Radzie Ministrów wotum nieufności,
 - 3) rezygnacji Prezesa Rady Ministrów.
3. Prezydent Rzeczypospolitej, przyjmując dymisję Rady Ministrów, powierza jej dalsze sprawowanie obowiązków do czasu powołania nowej Rady Ministrów.
4. Prezydent Rzeczypospolitej, w przypadku określonym w ust. 2 pkt 3, może odmówić przyjęcia dymisji Rady Ministrów.

Rozdział VII

SAMORZĄD TERYTORIALNY

Art. 163

Samorząd terytorialny wykonuje zadania publiczne nie zastrzeżone przez Konstytucję lub ustawy dla organów innych władz publicznych.

Art. 164

1. Podstawową jednostką samorządu terytorialnego jest gmina.
2. Inne jednostki samorządu regionalnego albo lokalnego i regionalnego określa ustawa.

3. Gmina wykonuje wszystkie zadania samorządu terytorialnego nie zastrzeżone dla innych jednostek samorządu terytorialnego.

Art. 165

1. Jednostki samorządu terytorialnego mają osobowość prawną. Przysługują im prawo własności i inne prawa majątkowe.
2. Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego podlega ochronie sądowej.

Art. 166

1. Zadania publiczne służące zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej są wykonywane przez jednostkę samorządu terytorialnego jako zadania własne.
2. Jeżeli wynika to z uzasadnionych potrzeb państwa, ustawa może zlecić jednostkom samorządu terytorialnego wykonywanie innych zadań publicznych. Ustawa określa tryb przekazywania i sposób wykonywania zadań zleconych.
3. Spory kompetencyjne między organami samorządu terytorialnego i administracji rządowej rozstrzygają sądy administracyjne.

Art. 167

1. Jednostkom samorządu terytorialnego zapewnia się udział w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających im zadań.
2. Dochodami jednostek samorządu terytorialnego są ich dochody własne oraz subwencje ogólne i dotacje celowe z budżetu państwa.
3. Źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego są określone w ustawie.
4. Zmiany w zakresie zadań i kompetencji jednostek samorządu terytorialnego następują wraz z odpowiednimi zmianami w podziale dochodów publicznych.

Art. 168

Jednostki samorządu terytorialnego mają prawo ustalania wysokości podatków i opłat lokalnych w zakresie określonym w ustawie.

Art. 169

1. Jednostki samorządu terytorialnego wykonują swoje zadania za pośrednictwem organów stanowiących i wykonawczych.
2. Wybory do organów stanowiących są powszechne, równe, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym. Zasady i tryb zgłaszania kandydatów i przeprowadzania wyborów oraz warunki ważności wyborów określa ustawa.
3. Zasady i tryb wyborów oraz odwoływania organów wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego określa ustawa.
4. Ustrój wewnętrzny jednostek samorządu terytorialnego określają, w granicach ustaw, ich organy stanowiące.

Art. 170

Członkowie wspólnoty samorządowej mogą decydować, w drodze referendum, o sprawach dotyczących tej wspólnoty, w tym o odwołaniu pochodzącego z wyborów bezpośrednich organu samorządu terytorialnego. Zasady i tryb przeprowadzania referendum lokalnego określa ustawa.

Art. 171

1. Działalność samorządu terytorialnego podlega nadzorowi z punktu widzenia legalności.
2. Organami nadzoru nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego są Prezes Rady Ministrów i wojewodowie, a w zakresie spraw finansowych regionalne izby obrachunkowe.
3. Sejm, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może rozwiązać organ stanowiący samorządu terytorialnego, jeżeli organ ten rażąco narusza Konstytucję lub ustawy.

Art. 172

1. Jednostki samorządu terytorialnego mają prawo zrzeszania się.

2. Jednostka samorządu terytorialnego ma prawo przystępowania do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych oraz współpracy ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw.
3. Zasady, na jakich jednostki samorządu terytorialnego mogą korzystać z praw, o których mowa w ust. 1 i 2, określa ustawa.

Rozdział VIII

SĄDY I TRYBUNAŁY

Art. 173

Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.

Art. 174

Sądy i Trybunały wydają wyroki w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.

SĄDY

Art. 175

1. Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe.
2. Sąd wyjątkowy lub tryb doraźny może być ustanowiony tylko na czas wojny.

Art. 176

1. Postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne.
2. Ustrój i właściwość sądów oraz postępowanie przed sądami określają ustawy.

Art. 177

Sądy powszechne sprawują wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów.

Art. 178

1. Sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom.
2. Sędziom zapewnia się warunki pracy i wynagrodzenie odpowiadające godności urzędu oraz zakresowi ich obowiązków.
3. Sędzia nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Art. 179

Sędziowie są powoływani przez Prezydenta Rzeczypospolitej, na wniosek Krajowej Rady Sądowictwa, na czas nieoznaczony.

Art. 180

1. Sędziowie są nieusuwalni.
2. Złożenie sędziego z urzędu, zawieszenie w urzędowaniu, przeniesienie do innej siedziby lub na inne stanowisko wbrew jego woli może nastąpić jedynie na mocy orzeczenia sądu i tylko w przypadkach określonych w ustawie.
3. Sędzia może być przeniesiony w stan spoczynku na skutek uniemożliwiających mu sprawowanie jego urzędu choroby lub utraty sił. Tryb postępowania oraz sposób odwołania się do sądu określa ustawa.
4. Ustawa określa granicę wieku, po osiągnięciu której sędziowie przechodzą w stan spoczynku.
5. W razie zmiany ustroju sądów lub zmiany granic okręgów sądowych wolno sędziego przenosić do innego sądu lub w stan spoczynku z pozostawieniem mu pełnego uposażenia.

Art. 181

Sędzia nie może być, bez uprzedniej zgody sądu określonego w ustawie, pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Sędzia nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się prezesa właściwego miejscowo sądu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Art. 182

Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa.

Art. 183

1. Sąd Najwyższy sprawuje nadzór nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania.
2. Sąd Najwyższy wykonuje także inne czynności określone w Konstytucji i ustawach.
3. Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego powołuje Prezydent Rzeczypospolitej na sześcioletnią kadencję spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego.

Art. 184

Naczelny Sąd Administracyjny oraz inne sądy administracyjne sprawują, w zakresie określonym w ustawie, kontrolę działalności administracji publicznej. Kontrola ta obejmuje również orzekanie o zgodności z ustawami uchwał organów samorządu terytorialnego i aktów normatywnych terenowych organów administracji rządowej.

Art. 185

Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego powołuje Prezydent Rzeczypospolitej na sześcioletnią kadencję spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Art. 186

1. Krajowa Rada Sądownictwa stoi na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów.
2. Krajowa Rada Sądownictwa może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności z Konstytucją aktów normatywnych w zakresie, w jakim dotyczą one niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Art. 187

1. Krajowa Rada Sądownictwa składa się z:
 - 1) Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, Ministra Sprawiedliwości, Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego i osoby powołanej przez Prezydenta Rzeczypospolitej,
 - 2) piętnastu członków wybranych spośród sędziów Sądu Najwyższego, sądów powszechnych, sądów administracyjnych i sądów wojskowych,
 - 3) czterech członków wybranych przez Sejm spośród posłów oraz dwóch członków wybranych przez Senat spośród senatorów.
2. Krajowa Rada Sądownictwa wybiera spośród swoich członków przewodniczącego i dwóch wiceprzewodniczących.
3. Kadencja wybranych członków Krajowej Rady Sądownictwa trwa cztery lata.
4. Ustrój, zakres działania i tryb pracy Krajowej Rady Sądownictwa oraz sposób wyboru jej członków określa ustawa.

TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY

Art. 188

Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawach:

- 1) zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją,
- 2) zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie,
- 3) zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe, z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami,
- 4) zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych,
- 5) skargi konstytucyjnej, o której mowa w art. 79 ust. 1.

Art. 189

Trybunał Konstytucyjny rozstrzyga spory kompetencyjne pomiędzy centralnymi konstytucyjnymi organami państwa.

Art. 190

1. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne.
2. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego w sprawach wymienionych w art. 188 podlegają niezwłocznemu ogłoszeniu w organie urzędowym, w którym akt normatywny był ogłoszony. Jeżeli akt nie był ogłoszony, orzeczenie ogłasza się w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”.
3. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego wchodzi w życie z dniem ogłoszenia, jednak Trybunał Konstytucyjny może określić inny termin utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego. Termin ten nie może przekroczyć osiemnastu miesięcy, gdy chodzi o ustawę, a gdy chodzi o inny akt normatywny – dwunastu miesięcy. W przypadku orzeczeń, które wiążą się z nakładami finansowymi nie przewidzianymi w ustawie budżetowej, Trybunał Konstytucyjny określa termin utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego po zapoznaniu się z opinią Rady Ministrów.
4. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności z Konstytucją, umową międzynarodową lub z ustawą aktu normatywnego, na podstawie którego zostało wydane prawomocne orzeczenie sądowe, ostateczna decyzja administracyjna lub rozstrzygnięcie w innych sprawach, stanowi podstawę do wznowienia postępowania, uchylecia decyzji lub innego rozstrzygnięcia na zasadach i w trybie określonych w przepisach właściwych dla danego postępowania.
5. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego zapadają większością głosów.

Art. 191

1. Z wnioskiem w sprawach, o których mowa w art. 188, do Trybunału Konstytucyjnego wystąpić mogą:
 - 1) Prezydent Rzeczypospolitej, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, 50 posłów, 30 senatorów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prokurator Generalny, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznik Praw Obywatelskich,
 - 2) Krajowa Rada Sądownictwa w zakresie, o którym mowa w art. 186 ust. 2,
 - 3) organy stanowiące jednostek samorządu terytorialnego,
 - 4) ogólnokrajowe organy związków zawodowych oraz ogólnokrajowe władze organizacji pracodawców i organizacji zawodowych,
 - 5) kościoły i inne związki wyznaniowe,
 - 6) podmioty określone w art. 79 w zakresie w nim wskazanym.
2. Podmioty, o których mowa w ust. 1 pkt 3–5, mogą wystąpić z takim wnioskiem, jeżeli akt normatywny dotyczy spraw objętych ich zakresem działania.

Art. 192

Z wnioskiem w sprawach, o których mowa w art. 189, do Trybunału Konstytucyjnego wystąpić mogą: Prezydent Rzeczypospolitej, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego i Prezes Najwyższej Izby Kontroli.

Art. 193

Każdy sąd może przedstawić Trybunałowi Konstytucyjnemu pytanie prawne co do zgodności aktu normatywnego z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi lub ustawą, jeżeli od odpowiedzi na pytanie prawne zależy rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem.

Art. 194

1. Trybunał Konstytucyjny składa się z 15 sędziów, wybieranych indywidualnie przez Sejm na 9 lat spośród osób wyróżniających się wiedzą prawniczą. Ponowny wybór do składu Trybunału jest niedopuszczalny.
2. Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego powołuje Prezydent Rzeczypospolitej spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego.

Art. 195

1. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji.
2. Sędziom Trybunału Konstytucyjnego zapewnia się warunki pracy i wynagrodzenie odpowiadające godności urzędu oraz zakresowi ich obowiązków.
3. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego w okresie zajmowania stanowiska nie mogą należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Art. 196

Sędzia Trybunału Konstytucyjnego nie może być, bez uprzedniej zgody Trybunału Konstytucyjnego, pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Sędzia nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Art. 197

Organizację Trybunału Konstytucyjnego oraz tryb postępowania przed Trybunałem określa ustawa.

TRYBUNAŁ STANU

Art. 198

1. Za naruszenie Konstytucji lub ustawy w związku z zajmowanym stanowiskiem lub w zakresie swojego urzędowania odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą: Prezydent Rzeczypospolitej, Prezes Rady Ministrów oraz członkowie Rady Ministrów, Prezes Narodowego Banku Polskiego, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, osoby, którym Prezes Rady Ministrów powierzył kierowanie ministerstwem, oraz Naczelnny Dowódca Sił Zbrojnych.
2. Odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą również posłowie i senatorowie w zakresie określonym w art. 107.
3. Rodzaje kar orzekanych przez Trybunał Stanu określa ustawa.

Art. 199

1. Trybunał Stanu składa się z przewodniczącego, 2 zastępców przewodniczącego i 16 członków wybieranych przez Sejm spoza grona posłów i senatorów na czas kadencji Sejmu. Zastępcy przewodniczącego Trybunału oraz co najmniej połowa członków Trybunału Stanu powinni mieć kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska sędziego.
2. Przewodniczącym Trybunału Stanu jest Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego.
3. Członkowie Trybunału Stanu w sprawowaniu funkcji sędziego Trybunału Stanu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom.

Art. 200

Członek Trybunału Stanu nie może być bez uprzedniej zgody Trybunału Stanu pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Członek Trybunału Stanu nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się przewodniczącego Trybunału Stanu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Art. 201

Organizację Trybunału Stanu oraz tryb postępowania przed Trybunałem określa ustawa.

Rozdział IX **ORGANY KONTROLI PAŃSTWOWEJ I OCHRONY PRAWA** **NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI**

Art. 202

1. Najwyższa Izba Kontroli jest naczelnym organem kontroli państwowej.
2. Najwyższa Izba Kontroli podlega Sejmowi.
3. Najwyższa Izba Kontroli działa na zasadach kolegiałości.

Art. 203

1. Najwyższa Izba Kontroli kontroluje działalność organów administracji rządowej, Narodowego Banku Polskiego, państwowych osób prawnych i innych państwowych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności, celowości i rzetelności.
2. Najwyższa Izba Kontroli może kontrolować działalność organów samorządu terytorialnego, komunalnych osób prawnych i innych komunalnych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności i rzetelności.
3. Najwyższa Izba Kontroli może również kontrolować z punktu widzenia legalności i gospodarności działalność innych jednostek organizacyjnych i podmiotów gospodarczych w zakresie, w jakim wykorzystują one majątek lub środki państwowe lub komunalne oraz wywiązują się z zobowiązań finansowych na rzecz państwa.

Art. 204

1. Najwyższa Izba Kontroli przedkłada Sejmowi:
 - 1) analizę wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej,
 - 2) opinię w przedmiocie absolutorium dla Rady Ministrów,
 - 3) informacje o wynikach kontroli, wnioski i wystąpienia, określone w ustawie.
2. Najwyższa Izba Kontroli przedstawia Sejmowi coroczne sprawozdanie ze swojej działalności.

Art. 205

1. Prezes Najwyższej Izby Kontroli jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu na 6 lat i może być ponownie powołany tylko raz.
2. Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może zajmować innego stanowiska, z wyjątkiem stanowiska profesora szkoły wyższej, ani wykonywać innych zajęć zawodowych.

3. Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.

Art. 206

Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może być bez uprzedniej zgody Sejmu pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Prezes Najwyższej Izby Kontroli nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Art. 207

Organizację oraz tryb działania Najwyższej Izby Kontroli określa ustawa.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Art. 208

1. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji oraz w innych aktach normatywnych.
2. Zakres i sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich określa ustawa.

Art. 209

1. Rzecznik Praw Obywatelskich jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu na 5 lat.
2. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może zajmować innego stanowiska, z wyjątkiem stanowiska profesora szkoły wyższej, ani wykonywać innych zajęć zawodowych.
3. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.

Art. 210

Rzecznik Praw Obywatelskich jest w swojej działalności niezawisły, niezależny od innych organów państwowych i odpowiada jedynie przed Sejmem na zasadach określonych w ustawie.

Art. 211

Rzecznik Praw Obywatelskich nie może być bez uprzedniej zgody Sejmu pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Art. 212

Rzecznik Praw Obywatelskich corocznie informuje Sejm i Senat o swojej działalności oraz o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela.

KRAJOWA RADA RADIOFONII I TELEWIZJI

Art. 213

1. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji.
2. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji wydaje rozporządzenia, a w sprawach indywidualnych podejmuje uchwały.

Art. 214

1. Członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji są powoływani przez Sejm, Senat i Prezydenta Rzeczypospolitej.

2. Członek Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością pełnionej funkcji.

Art. 215

Zasady i tryb działania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, jej organizację oraz szczegółowe zasady powoływania jej członków określa ustawa.

Rozdział X FINANSE PUBLICZNE

Art. 216

1. Środki finansowe na cele publiczne są gromadzone i wydatkowane w sposób określony w ustawie.
2. Nabywanie, zbywanie i obciążanie nieruchomości, udziałów lub akcji oraz emisja papierów wartościowych przez Skarb Państwa, Narodowy Bank Polski lub inne państwowe osoby prawne następuje na zasadach i w trybie określonych w ustawie.
3. Ustanowienie monopolu następuje w drodze ustawy.
4. Zaciąganie pożyczek oraz udzielanie gwarancji i poręczeń finansowych przez państwo następuje na zasadach i w trybie określonych w ustawie.
5. Nie wolno zaciągać pożyczek lub udzielać gwarancji i poręczeń finansowych, w następstwie których państwowy dług publiczny przekroczy $\frac{3}{5}$ wartości rocznego produktu krajowego brutto. Sposób obliczania wartości rocznego produktu krajowego brutto oraz państwowego długu publicznego określa ustawa.

Art. 217

Nakładanie podatków, innych danin publicznych, określanie podmiotów, przedmiotów opodatkowania i stawek podatkowych, a także zasad przyznawania ulg i umorzeń oraz kategorii podmiotów zwolnionych od podatków następuje w drodze ustawy.

Art. 218

Organizację Skarbu Państwa oraz sposób zarządzania majątkiem Skarbu Państwa określa ustawa.

Art. 219

1. Sejm uchwała budżet państwa na rok budżetowy w formie ustawy budżetowej.
2. Zasady i tryb opracowania projektu budżetu państwa, stopień jego szczegółowości oraz wymagania, którym powinien odpowiadać projekt ustawy budżetowej, a także zasady i tryb wykonywania ustawy budżetowej określa ustawa.
3. W wyjątkowych przypadkach dochody i wydatki państwa w okresie krótszym niż rok może określać ustawa o prowizorium budżetowym. Przepisy dotyczące projektu ustawy budżetowej stosuje się odpowiednio do projektu ustawy o prowizorium budżetowym.
4. Jeżeli ustawa budżetowa albo ustawa o prowizorium budżetowym nie weszły w życie w dniu rozpoczęcia roku budżetowego, Rada Ministrów prowadzi gospodarkę finansową na podstawie przedłożonego projektu ustawy.

Art. 220

1. Zwiększenie wydatków lub ograniczenie dochodów planowanych przez Radę Ministrów nie może powodować ustalenia przez Sejm większego deficytu budżetowego niż przewidziany w projekcie ustawy budżetowej.
2. Ustawa budżetowa nie może przewidywać pokrywania deficytu budżetowego przez zaciąganie zobowiązań w centralnym banku państwa.

Art. 221

Inicjatywa ustawodawcza w zakresie ustawy budżetowej, ustawy o prowizorium budżetowym, zmiany ustawy budżetowej, ustawy o zaciąganiu długu publicznego oraz ustawy o udzielaniu gwarancji finansowych przez państwo przysługuje wyłącznie Radzie Ministrów.

Art. 222

Rada Ministrów przedkłada Sejmowi najpóźniej na 3 miesiące przed rozpoczęciem roku budżetowego projekt ustawy budżetowej na rok następny. W wyjątkowych przypadkach możliwe jest późniejsze przedłożenie projektu.

Art. 223

Senat może uchwalić poprawki do ustawy budżetowej w ciągu 20 dni od dnia przekazania jej Senatowi.

Art. 224

1. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje w ciągu 7 dni ustawę budżetową albo ustawę o prowizorium budżetowym przedstawioną przez Marszałka Sejmu. Do ustawy budżetowej i ustawy o prowizorium budżetowym nie stosuje się przepisu art. 122 ust. 5.
2. W przypadku zwrócenia się Prezydenta Rzeczypospolitej do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy budżetowej albo ustawy o prowizorium budżetowym przed jej podpisaniem Trybunał orzeka w tej sprawie nie później niż w ciągu 2 miesięcy od dnia złożenia wniosku w Trybunale.

Art. 225

Jeżeli w ciągu 4 miesięcy od dnia przedłożenia Sejmowi projektu ustawy budżetowej nie zostanie ona przedstawiona Prezydentowi Rzeczypospolitej do podpisu, Prezydent Rzeczypospolitej może w ciągu 14 dni zarządzić skrócenie kadencji Sejmu.

Art. 226

1. Rada Ministrów w ciągu 5 miesięcy od zakończenia roku budżetowego przedkłada Sejmowi sprawozdanie z wykonania ustawy budżetowej wraz z informacją o stanie zadłużenia państwa.
2. Sejm rozpatruje przedłożone sprawozdanie i po zapoznaniu się z opinią Najwyższej Izby Kontroli podejmuje w ciągu 90 dni od dnia przedłożenia Sejmowi sprawozdania uchwałę o udzieleniu lub o odmowie udzielenia Radzie Ministrów absolutorium.

Art. 227

1. Centralnym bankiem państwa jest Narodowy Bank Polski. Przysługuje mu wyłączne prawo emisji pieniądza oraz ustalania i realizowania polityki pieniężnej. Narodowy Bank Polski odpowiada za wartość polskiego pieniądza.
2. Organami Narodowego Banku Polskiego są: Prezes Narodowego Banku Polskiego, Rada Polityki Pieniężnej oraz Zarząd Narodowego Banku Polskiego.
3. Prezes Narodowego Banku Polskiego jest powoływany przez Sejm na wniosek Prezydenta Rzeczypospolitej na 6 lat.
4. Prezes Narodowego Banku Polskiego nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.
5. W skład Rady Polityki Pieniężnej wchodzi Prezes Narodowego Banku Polskiego jako przewodniczący oraz osoby wyróżniające się wiedzą z zakresu finansów, powoływane na 6 lat w równej liczbie przez Prezydenta Rzeczypospolitej, Sejm i Senat.
6. Rada Polityki Pieniężnej ustala corocznie założenia polityki pieniężnej i przedkłada je do wiadomości Sejmowi równocześnie z przedłożeniem przez Radę Ministrów projektu ustawy budżetowej. Rada Polityki Pieniężnej w ciągu 5 miesięcy od zakończenia roku budżetowego składa Sejmowi sprawozdanie z wykonania założeń polityki pieniężnej.
7. Organizację i zasady działania Narodowego Banku Polskiego oraz szczegółowe zasady powoływania i odwoływania jego organów określa ustawa.

Rozdział XI

STANY NADZWYCZAJNE

Art. 228

1. W sytuacjach szczególnych zagrożeń, jeżeli zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające, może zostać wprowadzony odpowiedni stan nadzwyczajny: stan wojenny, stan wyjątkowy lub stan klęski żywiołowej.
2. Stan nadzwyczajny może być wprowadzony tylko na podstawie ustawy, w drodze rozporządzenia, które podlega dodatkowemu podaniu do publicznej wiadomości.
3. Zasady działania organów władzy publicznej oraz zakres, w jakim mogą zostać ograniczone wolności i prawa człowieka i obywatela w czasie poszczególnych stanów nadzwyczajnych, określa ustawa.
4. Ustawa może określić podstawy, zakres i tryb wyrównywania strat majątkowych wynikających z ograniczenia w czasie stanu nadzwyczajnego wolności i praw człowieka i obywatela.
5. Działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia i powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa.
6. W czasie stanu nadzwyczajnego nie mogą być zmienione: Konstytucja, ordynacje wyborcze do Sejmu, Senatu i organów samorządu terytorialnego, ustawa o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej oraz ustawy o stanach nadzwyczajnych.
7. W czasie stanu nadzwyczajnego oraz w ciągu 90 dni po jego zakończeniu nie może być skrócona kadencja Sejmu, przeprowadzone referendum ogólnokrajowe, nie mogą być przeprowadzane wybory do Sejmu, Senatu, organów samorządu terytorialnego oraz wybory Prezydenta Rzeczypospolitej, a kadencje tych organów ulegają odpowiedniemu przedłużeniu. Wybory do organów samorządu terytorialnego są możliwe tylko tam, gdzie nie został wprowadzony stan nadzwyczajny.

Art. 229

W razie zewnętrznego zagrożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić stan wojenny na części albo na całym terytorium państwa.

Art. 230

1. W razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić na czas oznaczony, nie dłuższy niż 90 dni, stan wyjątkowy na części albo na całym terytorium państwa.
2. Przedłużenie stanu wyjątkowego może nastąpić tylko raz, za zgodą Sejmu i na czas nie dłuższy niż 60 dni.

Art. 231

Rozporządzenie o wprowadzeniu stanu wojennego lub wyjątkowego Prezydent Rzeczypospolitej przedstawia Sejmowi w ciągu 48 godzin od podpisania rozporządzenia. Sejm niezwłocznie rozpatruje rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej. Sejm może je uchylić bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 232

W celu zapobieżenia skutkom katastrof naturalnych lub awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej oraz w celu ich usunięcia Rada Ministrów może wprowadzić na czas oznaczony, nie dłuższy niż 30 dni, stan klęski żywiołowej na części albo na całym terytorium państwa. Przedłużenie tego stanu może nastąpić za zgodą Sejmu.

Art. 233

1. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanu wojennego i wyjątkowego nie może ograniczać wolności i praw określonych w art. 30 (godność człowieka), art. 34 i art. 36 (obywatelstwo), art. 38 (ochrona życia), art. 39, art. 40 i art. 41 ust. 4 (humanitarne traktowanie), art. 42 (ponoszenie odpowiedzialności karnej), art. 45 (dostęp do sądu), art. 47 (dobra osobiste), art. 53 (sumienie i religia), art. 63 (petycje) oraz art. 48 i art. 72 (rodzina i dziecko).
2. Niedopuszczalne jest ograniczenie wolności i praw człowieka i obywatela wyłącznie z powodu rasy, płci, języka, wyznania lub jego braku, pochodzenia społecznego, urodzenia oraz majątku.
3. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w stanie klęski żywiołowej może ograniczać wolności i prawa określone w art. 22 (wolność działalności gospodarczej), art. 41 ust. 1, 3 i 5 (wolność osobista), art. 50 (nienaruszalność mieszkania), art. 52 ust. 1 (wolność poruszania się i pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej), art. 59 ust. 3 (prawo do strajku), art. 64 (prawo własności), art. 65 ust. 1 (wolność pracy), art. 66 ust. 1 (prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy) oraz art. 66 ust. 2 (prawo do wypoczynku).

Art. 234

1. Jeżeli w czasie stanu wojennego Sejm nie może zebrać się na posiedzenie, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów wydaje rozporządzenia z mocą ustawy w zakresie i w granicach określonych w art. 228 ust. 3–5. Rozporządzenia te podlegają zatwierdzeniu przez Sejm na najbliższym posiedzeniu.
2. Rozporządzenia, o których mowa w ust. 1, mają charakter źródeł powszechnie obowiązującego prawa.

Rozdział XII ZMIANA KONSTYTUCJI

Art. 235

1. Projekt ustawy o zmianie Konstytucji może przedłożyć co najmniej 1/5 ustawowej liczby posłów, Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej.
2. Zmiana Konstytucji następuje w drodze ustawy uchwalonej w jednakowym brzmieniu przez Sejm i następnie w terminie nie dłuższym niż 60 dni przez Senat.
3. Pierwsze czytanie projektu ustawy o zmianie Konstytucji może odbyć się nie wcześniej niż trzydziestego dnia od dnia przedłożenia Sejmowi projektu ustawy.
4. Ustawę o zmianie Konstytucji uchwała Sejm większością co najmniej 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz Senat bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
5. Uchwalenie przez Sejm ustawy zmieniającej przepisy rozdziałów I, II lub XII Konstytucji może odbyć się nie wcześniej niż sześćdziesiątego dnia po pierwszym czytaniu projektu tej ustawy.
6. Jeżeli ustawa o zmianie Konstytucji dotyczy przepisów rozdziału I, II lub XII, podmioty określone w ust. 1 mogą zażądać, w terminie 45 dni od dnia uchwalenia ustawy przez Senat, przeprowadzenia referendum zatwierdzającego. Z wnioskiem w tej sprawie podmioty te zwracają się do Marszałka Sejmu, który zarządza niezwłocznie przeprowadzenie referendum w ciągu 60 dni od dnia złożenia wniosku. Zmiana Konstytucji zostaje przyjęta, jeżeli za tą zmianą opowiedziało się większość głosujących.
7. Po zakończeniu postępowania określonego w ust. 4 i 6 Marszałek Sejmu przedstawia Prezydentowi Rzeczypospolitej uchwaloną ustawę do podpisu. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje ustawę w ciągu 21 dni od dnia przedstawienia i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.

Rozdział XIII

PRZEPISY PRZEJŚCIOWE I KOŃCOWE

Art. 236

1. W okresie 2 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji Rada Ministrów przedstawi Sejmowi projekty ustaw niezbędnych do stosowania Konstytucji.
2. Ustawy wprowadzające w życie art. 176 ust. 1 w zakresie dotyczącym postępowania przed sądami administracyjnymi zostaną uchwalone przed upływem 5 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji. Do czasu wejścia w życie tych ustaw obowiązują przepisy dotyczące rewizji nadzwyczajnej od orzeczeń Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Art. 237

1. W okresie 4 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji w sprawach o wykroczenia orzekają kolegia do spraw wykroczeń przy sądach rejonowych, przy czym o karze aresztu orzeka sąd.
2. Odwołanie od orzeczenia kolegium rozpoznaje sąd.

Art. 238

1. Kadencja konstytucyjnych organów władzy publicznej i osób wchodzących w ich skład wybranych lub powołanych przed wejściem w życie Konstytucji kończy się z upływem okresu ustalonego w przepisach obowiązujących przed dniem wejścia w życie Konstytucji.
2. W przypadku gdy przepisy obowiązujące przed dniem wejścia w życie Konstytucji nie ustalały tej kadencji, a od dnia wyboru lub powołania upłynął okres dłuższy niż ustalony przez Konstytucję, kadencja konstytucyjna organów władzy publicznej lub osób wchodzących w ich skład upływa po roku od dnia wejścia w życie Konstytucji.
3. W przypadku gdy przepisy obowiązujące przed dniem wejścia w życie Konstytucji nie ustalały tej kadencji, a od dnia wyboru lub powołania upłynął okres krótszy niż ustalony przez Konstytucję dla konstytucyjnych organów władzy publicznej lub osób wchodzących w ich skład, czas, w którym organy te lub osoby pełniły funkcje według przepisów dotychczasowych, wlicza się do kadencji ustalonej w Konstytucji.

Art. 239

1. W okresie 2 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności z Konstytucją ustaw uchwalonych przed dniem jej wejścia w życie nie są ostateczne i podlegają rozpatrzeniu przez Sejm, który może odrzucić orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego większością 2/3 głosów, w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Nie dotyczy to orzeczeń wydanych w następstwie pytań prawnych do Trybunału Konstytucyjnego.
2. Postępowanie w sprawach o ustalenie przez Trybunał Konstytucyjny powszechnie obowiązującej wykładni ustaw, wszczęte przed wejściem w życie Konstytucji, podlega umorzeniu.
3. Z dniem wejścia w życie Konstytucji uchwały Trybunału Konstytucyjnego w sprawie ustalenia wykładni ustaw tracą moc powszechnie obowiązującą. W mocy pozostają prawomocne wyroki sądu oraz inne prawomocne decyzje organów władzy publicznej, podjęte z uwzględnieniem znaczenia przepisów ustalonego przez Trybunał Konstytucyjny w drodze powszechnie obowiązującej wykładni ustaw.

Art. 240

W okresie roku od dnia wejścia w życie Konstytucji ustawa budżetowa może przewidywać pokrywanie deficytu budżetowego przez zaciąganie zobowiązań w centralnym banku państwa.

Art. 241

1. Umowy międzynarodowe ratyfikowane dotychczas przez Rzeczpospolitą Polską na podstawie obowiązujących w czasie ich ratyfikacji przepisów konstytucyjnych i ogłoszone w Dzienniku Ustaw uznaje się za umowy ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie i stosuje się do nich przepisy art. 91 Konstytucji, jeżeli z treści umowy międzynarodowej wynika, że dotyczą one kategorii spraw wymienionych w art. 89 ust. 1 Konstytucji.

2. Rada Ministrów w ciągu 2 lat od wejścia w życie Konstytucji przedstawi Sejmowi wykaz umów międzynarodowych zawierających postanowienia niezgodne z Konstytucją.
3. Senatorowie wybrani przed dniem wejścia w życie Konstytucji, którzy nie ukończyli 30 lat, zachowują swoje mandaty do końca kadencji, na którą zostali wybrani.
4. Połączenie mandatu posła lub senatora z funkcją lub zatrudnieniem, których dotyczy zakaz określony w art. 103, powoduje wygaśnięcie mandatu po upływie miesiąca od dnia wejścia w życie Konstytucji, chyba że poseł albo senator wcześniej zrezygnuje z funkcji albo ustanie zatrudnienie.
5. Sprawy będące przedmiotem postępowania ustawodawczego albo przed Trybunałem Konstytucyjnym bądź Trybunałem Stanu, a rozpoczęte przed wejściem w życie Konstytucji, są prowadzone zgodnie z przepisami konstytucyjnymi obowiązującymi w dniu rozpoczęcia sprawy.
6. W okresie 2 lat od dnia wejścia w życie Konstytucji Rada Ministrów ustali, które z uchwał Rady Ministrów oraz zarządzeń ministrów lub innych organów administracji rządowej, podjęte lub wydane przed dniem wejścia w życie Konstytucji, wymagają – stosownie do warunków określonych w art. 87 ust. 1 i art. 92 Konstytucji – zastąpienia ich przez rozporządzenia wydane na podstawie upoważnienia ustawy, której projekt w odpowiednim czasie Rada Ministrów przedstawi Sejmowi. W tym samym okresie Rada Ministrów przedstawi Sejmowi projekt ustawy określającej, które akty normatywne organów administracji rządowej, wydane przed dniem wejścia w życie Konstytucji, stają się uchwałami albo zarządzeniami w rozumieniu art. 93 Konstytucji.
7. Obowiązujące w dniu wejścia w życie Konstytucji akty prawa miejscowego oraz przepisy gminne stają się aktami prawa miejscowego w rozumieniu art. 87 ust. 2 Konstytucji.

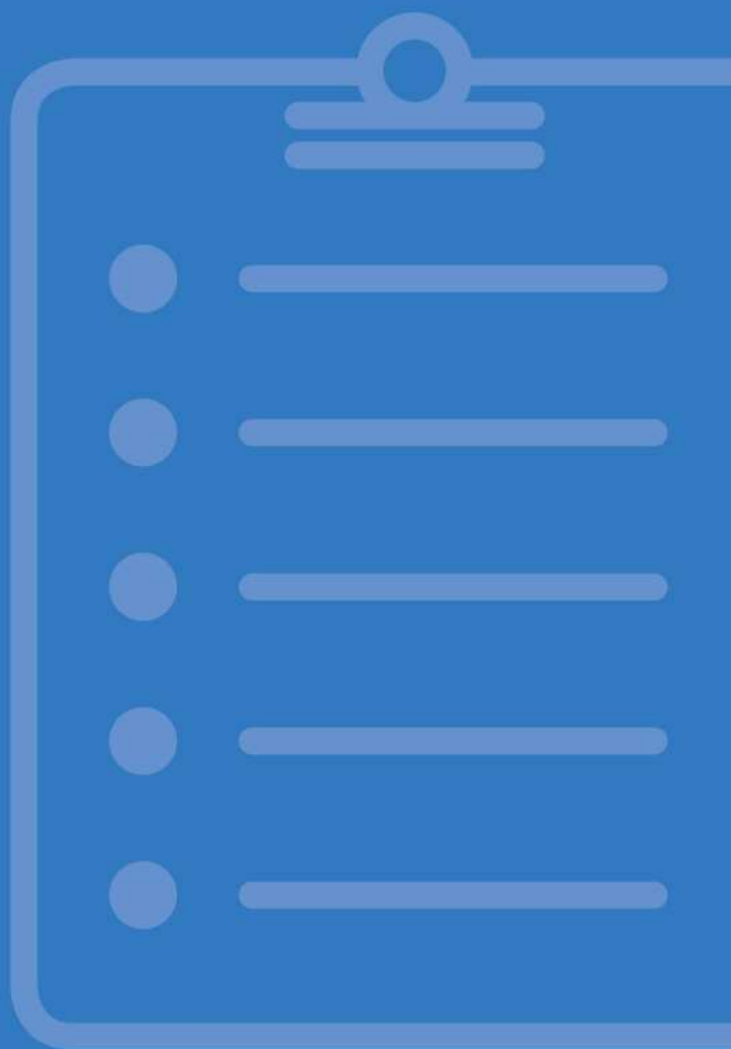
Art. 242

Tracą moc:

- 1) ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (DzU Nr 84, poz. 426, z 1995 r. Nr 38, poz. 184 i Nr 150, poz. 729 oraz z 1996 r. Nr 106, poz. 488),
- 2) ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (DzU Nr 67, poz. 336 i z 1994 r. Nr 61, poz. 251).

Art. 243

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej wchodzi w życie po upływie 3 miesięcy od dnia jej ogłoszenia.

- Słownik wybranych pojęć
- Indeks rzeczowy

Słownik wybranych pojęć

Administracja publiczna – ogół organów i instytucji państwowych zarządzających różnymi obszarami życia społecznego. Wyróżnia się administrację rządową i administrację samorządową.

Antysemityzm – wrogie nastawienie do osób pochodzenia żydowskiego, wynikające najczęściej z przyczyn religijnych, rasowych, kulturowych lub ekonomicznych.

Biuletyn Informacji Publicznej – informacyjna strona internetowa, którą musi prowadzić każdy urząd oraz organ państwowy i samorządowy w Polsce. Powinny znajdować się na niej informacje dotyczące organizacji i działalności urzędu, zasad obsługi petentów oraz procedur stosowanych podczas realizacji spraw istotnych dla obywateli.

Cenzus wyborczy – ograniczenie zasady powszechności prawa wyborczego. We współczesnych państwach demokratycznych obowiązują cenzusy wieku, obywatelstwa i zamieszkania.

Demagogia – sposób pozyskiwania zwolenników, który polega na składaniu im nierealistycznych obietnic, schlebieniu im, wysuwaniu w ich imieniu żądań oraz odwoływaniu się do ich emocji.

Demokracja – ustrój polityczny, w którym najwyższa władza w państwie należy do ogółu obywateli (narodu, ludu, społeczeństwa). We współczesnych demokracjach obywatele sprawują władzę głównie za pośrednictwem swoich przedstawicieli (demokracja pośrednia).

Dwuinstancyjność sądownictwa – reguła postępowania sądowego oznaczająca, że strona niezadowolona z orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji ma prawo zwrócić się do sądu drugiej instancji z wnioskiem o ponowne rozpatrzenie sprawy.

Dziennik Ustaw RP – najważniejszy dziennik urzędowy w Polsce. Publikuje się w nim m.in. ustawy oraz rozporządzenia wydawane przez naczelne organy administracji rządowej.

Fundacja – organizacja pozarządowa utworzona przez fundatora. Podstawę jej działalności stanowi majątek przekazany przez fundatora na cel użyteczny publicznie. Fundacja ma statut oraz osobowość prawną, podlega też obowiązkowi rejestracji. Do sprawowania opieki nad jej majątkiem oraz realizacji

celów zapisanych w statucie powołuje się zarząd.

Grupa społeczna – forma życia społecznego, składa się z co najmniej trzech osób, które wzajemnie na siebie oddziałują, mają poczucie wspólnej tożsamości i odrębności od otoczenia oraz dążą do realizacji tych samych celów.

Immunitet – zespół praw i przywilejów przysługujących osobie pełniącej ważną funkcję publiczną, które mają jej umożliwić właściwe wykonywanie obowiązków (np. immunitet sądowy, parlamentarny, dyplomatyczny). Osoba posiadająca immunitet nie może zostać pociągnięta do odpowiedzialności przez określone organy władzy publicznej.

Informacja publiczna – każda informacja dotycząca spraw publicznych i dostępna dla ogółu obywateli (np. informacje o strukturze, działalności i finansach organów władzy publicznej).

Inicjatywa obywatelska – forma demokracji bezpośredniej. Polega na zgłaszaniu przez obywateli projektów ustaw do parlamentu. W Polsce takie prawo przysługuje grupie liczącej co najmniej 100 tys. obywateli.

Kapitał społeczny – zdolność ludzi do współdziałania w celu realizacji wspólnych interesów. Jest jednym z kluczowych elementów zapewniających rozwój społeczeństwa obywatelskiego, rozwój gospodarczy i właściwe funkcjonowanie państwa (m.in. przyczynia się do zmniejszenia skali nadużyć ze strony instytucji rządowych).

Klientelizm – układ nieformalnych zależności oraz powiązań ekonomiczno-politycznych, w którym wpływowi politycy, czyli tzw. patroni, roztaczają opiekę nad osobami lub grupami społecznymi w zamian za ich poparcie polityczne.

Konflikt społeczny – stany napięcia między jednostkami, grupami lub zbiorowościami.

Konstytucja – najważniejszy akt prawny w państwie, określający jego ustrój, sposób działania głównych organów władzy oraz ich uprawnienia, a także zakres wolności, praw i obowiązków obywateli.

Korupcja – wykorzystywanie władzy lub funkcji publicznych w celu bezprawnego uzyskania korzyści materialnych lub osobistych. Wyróżnia się korupcję

bierną (np. przyjęcie łapówki) oraz czynną (np. wręczenie łapówki).

Ksenofobia – postawa charakteryzująca się strachem przed cudzoziemcami oraz wrogością wobec „obcych” i „innych”.

Legitymizacja władzy – przekonanie obywateli, że egzekwowanie przez władzę narzuconych zasad jest społecznie akceptowane i uprawomocnione.

Ławnik – pochodzący z wyboru członek składu sędziowskiego niebędący zawodowym sędzią; orzeka on wspólnie z sędzią w sądach pierwszej instancji, a także w Sądzie Najwyższym.

Mandat parlamentarny – upoważnienie (pełnomocnictwo) do reprezentowania wyborców w sprawowaniu władzy w parlamencie.

Mediacja – sposób rozstrzygania konfliktów: w osiągnięciu porozumienia uczestnikom sporu pomaga bezstronna osoba trzecia, czyli mediator.

Nacjonalizm – przekonanie, że dobro własnego narodu jest wartością najwyższą i w związku z tym należy mu podporządkować interesy wszystkich jednostek, grup oraz klas społecznych, a także innych narodów. Może przyjmować postać niechęci lub nienawiści wobec osób innej narodowości i tym samym prowadzić do różnych form agresji.

Naturalizacja – nadanie cudzoziemcowi obywatelstwa państwa, w którym mieszka on na stałe.

Nepotyzm – faworyzowanie członków własnej rodziny przy rozdziale dóbr i stanowisk publicznych.

Niezawisłość sędziowska – podstawowa zasada funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, która oznacza, że sędzia, rozstrzygając sprawę, kieruje się przepisami prawa oraz własnym sumieniem i jest niezależny od innych organów władzy.

Norma prawna – reguła postępowania ustanowiona przez odpowiedni organ władzy państwowej. Określa właściwe zachowanie obywateli w danej sytuacji oraz konsekwencje, jakie im grożą, jeśli postąpią w inny sposób.

Obywatelstwo – więź prawna łącząca jednostkę z państwem, z której wynikają określone prawa i obowiązki obu stron, z reguły wymienione w konstytucji.

Ordynacja wyborcza – przepisy określające reguły organizowania wyborów, m.in. zasady zgłaszania kandydatów na dane stanowiska, tworzenia komitetów wyborczych, prowadzenia oraz finansowania kampanii wyborczych, przeprowadzania głosowa-

nia (m.in. odpowiedzialne za to organy i ich uprawnienia), a także procedury ustalania wyników.

Okręg wyborczy – jednostka terytorialna obejmująca część obszaru państwa, w której mieszkańcy wybierają określoną liczbę swoich przedstawicieli.

Organ państwa – grupa osób (lub osoba) mająca uprawnienia do podejmowania określonych działań w imieniu państwa.

Organizacja pozarządowa – organizacja założona przez obywateli dla realizacji określonych celów (najczęściej o charakterze społecznym), niezależna od państwowych i samorządowych organów władzy oraz niedziałająca dla osiągnięcia zysku.

Państwo prawa – państwo funkcjonujące zgodnie z przepisami prawa. Organy władzy mogą w nim podejmować tylko takie działania, na jakie zezwala im prawo, zaś obywatele mogą robić wszystko to, czego prawo im nie zabrania.

Parlament – we współczesnych państwach demokratycznych najważniejszy organ władzy ustawodawczej. Jego działalność należy do warunków uznania demokratycznego charakteru państwa. Ograniczenie roli parlamentu jest typowe dla systemów totalitarnych i autorytarnych.

Partia polityczna – dobrowolnie powołana organizacja dążąca do zdobycia (lub utrzymania) władzy w państwie w celu realizacji własnego programu politycznego.

Partycypacja obywatelska – bezpośredni udział obywateli w decydowaniu o istotnych kwestiach polityki ogólnokrajowej oraz o sposobie rządzenia państwem.

Patriotyzm – przywiązanie do własnego narodu. Patriotyzm uznaje się za postawę naturalną, wynikającą z przynależności do danej grupy narodowej. Sprzyja on budowaniu wśród członków narodu poczucia solidarności, jedności i odpowiedzialności. Postawa patriotyczna oznacza m.in. gotowość do bezinteresownej pracy na rzecz ojczyzny oraz do podjęcia, w razie potrzeby, walki w jej obronie. Patriotyzm posiada także wymiar prawny – do powinności patrioty należy bowiem wypełnianie obowiązków obywatelskich, np. płacenie podatków.

Petycja – pismo skierowane przez grupę obywateli do organu władzy państwowej lub samorządowej, zawierające prośby, żądania lub propozycje dotyczące wprowadzenia określonych zmian w życiu społecznym.

Pluralizm polityczny – jedna z najważniejszych zasad demokracji. Oznacza możliwość swobodnego działania wielu partii politycznych, które realizują różne programy, reprezentują interesy rozmaitych grup społecznych i rywalizują między sobą o władzę.

Polityka – rozwiązywanie problemów publicznych oraz zarządzanie różnymi dziedzinami życia społecznego, a także proces wytwarzania, podziału i ochrony dóbr publicznych.

Populizm – przeciwstawianie sobie ludu oraz elit politycznych, intelektualnych i biznesowych, a także publiczne głoszenie idei i postulatów popularnych w społeczeństwie w celu zdobycia poparcia większości. Populiści przekonują, że dla warstw uprzywilejowanych nie liczą się problemy zwykłego człowieka, i starają się pozyskać jego przychylność dzięki nierealistycznym obietnicom.

Pozycja społeczna – miejsce danej jednostki w grupie społecznej. Wynika z przyznawanego jej zakresu uprawnień i obowiązków oraz z oczekiwań otoczenia dotyczących realizowanych przez nią ról społecznych.

Prawo wyborcze – 1) ogół norm prawnych regulujących przeprowadzanie wyborów w państwie; 2) ogół uprawnień obywatela uczestniczącego w wyborach, które można podzielić na czynne prawo wyborcze, dotyczące możliwości głosowania, oraz bierne prawo wyborcze, określające zasady kandydowania.

Prokuratura – organ państwowy, który strzeże praworządności i sprawuje nadzór nad ściganiem przestępstw. Na jej czele stoi prokurator generalny, któremu podlegają prokuratorzy powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury oraz Instytut Pamięci Narodowej.

Próg wyborczy – zasada ordynacji proporcjonalnej określająca wyrażone w procentach minimalne poparcie, jakie musi uzyskać w wyborach partia, aby uczestniczyć w podziale mandatów.

Rasizm – przekonanie o wyższości jednej rasy ludzkiej nad innymi, połączone z wrogością wobec przedstawicieli ras uznawanych za gorsze.

Referendum – powszechne głosowanie, w którym obywatele rozstrzygają o ważnych kwestiach dotyczących funkcjonowania państwa lub wspólnoty samorządowej.

Rola społeczna – reguły postępowania wynikające z oczekiwań otoczenia wobec jednostki zajmującej określone miejsce w strukturze społeczeństwa. Człowiek często odgrywa jednocześnie wiele ról.

W jego życiu może także dojść do konfliktu ról społecznych, czyli do sytuacji, w której realizacja jednej roli utrudnia lub uniemożliwia właściwe realizowanie innej.

Ruch społeczny – forma organizacji społecznej świadcząca o tym, że uczestniczące w niej jednostki mają własne zdanie i chcą przekształcać otaczającą je rzeczywistość. Celem działań ruchu społecznego jest wprowadzenie zmian w funkcjonowaniu społeczeństwa.

Samorząd – forma organizacji społecznej, która umożliwia określonej grupie obywateli niezależne od władzy państwowej decydowanie o własnych sprawach. W Polsce funkcjonują samorządy terytorialne, samorządy zawodowe i samorządy gospodarcze.

Sąd – niezależny organ państwowy, który rozstrzyga konflikty na podstawie obowiązujących przepisów prawa. W Polsce funkcjonują: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy wojskowe i sądy administracyjne.

Skarga konstytucyjna – środek prawny, który służy ochronie praw i wolności. Obywatel może wystąpić ze skargą do Trybunału Konstytucyjnego, jeśli uzna, że przepisy, na podstawie których sąd lub organ administracyjny podjął decyzję w jego sprawie, naruszają prawa i wolności obywatelskie zagwarantowane w konstytucji.

Służba cywilna – zespół pracowników administracji rządowej, których obowiązkiem jest dbanie o to, aby organy władzy państwowej realizowały swoje zadania sprawnie, rzetelnie i neutralnie politycznie. Najwyższym zwierzchnikiem urzędników z korpusu służby cywilnej jest premier.

Socjalizacja – proces poznawania i przyswajania przez jednostkę wiedzy, umiejętności, norm i wzorców zachowań, które są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie.

Spółczesność – najbardziej złożona forma życia zbiorowego. Jest to niezależna, zorganizowana i samowystarczalna zbiorowość, która zajmuje wyraźnie wyodrębnione terytorium. Więź między członkami społeczeństwa ma charakter trwały i wynika z posiadania wspólnych celów, interesów, tożsamości kulturowej, a także z działania systemu instytucji umożliwiających jednostkom zaspokajanie potrzeb.

Spółczesność obywatelska – ogół działających w sferze publicznej pozarządowych instytucji, organizacji, zrzeszeń i ruchów, które zostały powołane

do istnienia przez obywateli. Są one niezależne od organów władzy danego państwa, a uczestnictwo w ich działalności jest dobrowolne.

Stowarzyszenie – organizacja pozarządowa, która dąży do realizacji potrzeb i celów swoich członków w przestrzeni publicznej. Członkostwo w stowarzyszeniu jest dobrowolne.

Stygmatyzacja społeczna – napiętnowanie jednostki przez ogół społeczeństwa, m.in. z powodu jej przestępczej przeszłości, nałogów, choroby psychicznej czy przynależności do uboższych warstw społecznych. Stygmatyzacja prowadzi do zmarginalizowania danej osoby lub nawet do jej wykluczenia ze zbiorowości.

System wyborczy – ogół norm określających sposób przeprowadzania wyborów i metody ustalania ich wyników. Normy te zawarto w ustawie zwanej ordynacją wyborczą. Jej przepisy określają m.in. próg wyborczy, liczbę partii reprezentowanych w parlamencie, a także liczbę mandatów, którą dysponują poszczególne ugrupowania.

System partyjny – sieć powiązań pomiędzy aktywnymi partiami politycznymi istniejącymi w danym państwie. System ten obejmuje również normy regulujące stosunki między tymi ugrupowaniami a organami państwowymi.

Showinizm – postawa przejawiająca się w bezkrytycznym stosunku do własnego narodu oraz w pogardzie i braku szacunku dla innych narodów. Jest ona skrajną formą nacjonalizmu.

Trybunał – sąd mający specjalne uprawnienia. W państwach demokratycznych trybunały odgrywają ważną rolę w systemie sądownictwa (np. Trybunał Konstytucyjny, Europejski Trybunał Praw Człowieka).

Ustawa – akt prawny o charakterze powszechnie obowiązującym, który reguluje najważniejsze sprawy związane z funkcjonowaniem państwa i społeczeństwa. Ustawy są uchwalane przez parlament.

Większość bezwzględna (absolutna) – większość wymagana w niektórych głosowaniach parlamentarnych: za danym projektem musi się opowiedzieć ponad połowa głosujących.

Większość kwalifikowana – większość wymagana w niektórych głosowaniach parlamentarnych: za danym wnioskiem musi zagłosować określona, ułamkowo lub procentowo, liczba głosujących (większa niż połowa, np. 2/3, 3/5 itp.).

Większość zwykła (względna) – większość wymagana w niektórych głosowaniach parlamentarnych: liczba głosów „za” musi być większa niż liczba głosów „przeciw”. Głosy wstrzymujące się nie mają znaczenia.

Wybory – głosowanie, w którym obywatele wybierają spośród kandydatów swoich przedstawicieli do organów władzy państwowej lub samorządowej.

Zbiorowość społeczna – nietrwale skupisko ludzi, które powstaje często w przypadkowych sytuacjach.

Indeks rzeczowy

A

administracja rządowa 114, 138, 142, 169
agnostycy 68
akceptacja 44, 57
arbitraż 47, 57
ateiści 68
autoprezentacja 6

B

biernie prawo wyborcze 121, 122
buddyzm 68, 71
budżet obywatelski 166
burmistrz 162, 163, 169

C

chrześcijaństwo 68, 71
cudzoziemiec 7
czwarta władza 86, 87
czynne prawo wyborcze 119, 121, 122

D

demagogia 107, 111
demokracja 8, 118, 120, 168
– bezpośrednia 9, 118, 110
– pośrednia (przedstawicielska) 8, 118
dochody własne 161
dotacje celowe 161
dziedzictwo narodowe 7

E

elektorat 76

F

fake newsy 99
fakty 96, 99
fundacje 61, 64

G

gmina 160, 162–163, 165
grupa społeczna 12, 18, 56

H

hejt 107
hinduizm 68, 71

I

imigrant 7
immunitet 129, 152, 157
indoktrynacja 87
inicjatywa ludowa (obywatelska) 118–119
Instytut Pamięci Narodowej (IPN) 157
internet 92–93

J

judaizm 68, 71

K

kampania
– społeczna 46

– wyborcza 80

Karta etyczna mediów 93
klientelizm 107
kluby parlamentarne 128
kodeks wyborczy 122
Kolegium Najwyższej Izby Kontroli 152
koła parlamentarne 128–129
komercjalizacja 52
komisje parlamentarne 130
komunikacja 6
konflikt 47
– rolę 20
konformizm 21
Konstytucja RP 9, 114–116
kontrasygnata 133
kontrola społeczna 14
konwenty seniorów 130
korupcja 104–105

M

manipulacja 96
Marszałek Sejmu RP 130, 132, 155
marszałek województwa 162
mediacja 47
mediatyzacja polityki 86
ministrowie
– działowi 138
– niedziałowi 138
mniejszości
– etniczne 7
– narodowe 7

N

Najwyższa Izba Kontroli (NIK) 152–153
narodowość 7
naród 7
negocjacje 47
nepotyzm 107
nonkonformizm 21
normy społeczne 6, 13

O

obiektywizm 96
odpowiedzialność
– konstytucyjna 133
– polityczna 133, 142
– prawna 129
ojczyzna 7
ojczyzna lokalna 7
opinia 96
opinia publiczna 9
organizacje
– pozarządowe (NGO) 60–61, 64–65
– pożytku publicznego (OPP) 63

P

Państwowa Komisja Wyborcza 76
parlament 126–127
partia polityczna 74–75, 77

partycypacja obywatelska 120
patriotyzm 7
perswazja 96
piramida Masłowa 13
plebiscyt 118
polityka 87
polityzacja mediów 87
populizm 107
powiat 160, 162–163
prawa
– wyborcze 120
premier 138, 141
prerogatywy 133
Prezydent RP 132–135
prezydent miasta 162–163
prezydentura arbitrażowa 132
Prezydium
– Sejmu 130
– Senatu 130
program polityczny 74
prokuratura 156

R

rada
– gminy/miasta 162
– powiatu 162
Rada Ministrów (rząd) 138–141
referendum 118
– lokalne 9, 119
– ogólnokrajowe 119
religia 68
rodzina 6, 30
– biologiczna 32
– dwupokoleniowa 32
– mała 32
– niepełna 32
– nuklearna 32
– pełna 32
– poszerzona 32
– wielodzietna 32
– wielopokoleniowa 32
rola społeczna 20
Rzecznik Praw Obywatelskich 157

S

samorząd 9
– specjalny 168
– terytorialny 160–165
Sąd Najwyższy 146, 148–149
sądy
– administracyjne 146
– powszechne 146
– wojskowe 146
Sejm RP 126–127, 130
sejmik województwa 162
Senat RP 126–127, 130
sektor
– państwowy 60
– pozarządowy 60
– rynkowy 60
slogan wyborczy 80
socjalizacja 24
pierwotna 26

wtórna 26
sondaże 83
społeczeństwo 6, 12
– informacyjne 52
– konsumpcyjne 51
– masowe 52
– obywatelskie 63
– otwarte 51
– postindustrialne 50
społeczność 12
starosta 162
stereotyp 38
stowarzyszenia 61
subwencja ogólna 76
system wyborczy 121
– mieszany 121
– proporcjonalny 121
– większościowy 121
szum informacyjny 52

T

tolerancja 44
tożsamość 24
– narodowa 7
Trybunał Konstytucyjny 146, 154–155
Trybunał Stanu 146, 156

U

uspolecznienie 24

W

wicemarszałkowie 130
wicepremier 138
wojewoda 143
województwo 160, 162–163
wójt 162
wybory 120

Z

zadania własne, zlecone i powierzone 161
zarząd
– powiatu 162–163
– województwa 162–163
zasada
– bezpośredniości 121
– powszechności 120
– równości 121
– tajności głosowania 121
zbiorowość społeczna 12
Zgromadzenie Narodowe 127

Spis zdjęć:

Okładka: Shutterstock.

Archiwum Komitetu Wyborczego PiS: s. 82 (plakat wyborczy PiS); **BE&W:** Tomasz Kaiser – s. 126 (budynek sejmowy), Zz – s. 133 (Andrzej Duda); **East News:** Andrzej Wiernicki – s. 87, Bartosz Krupa – s. 154, Marek Bazak – s. 69 (kościół Mariawitów), SE/Andrzej Lange – s. 133 (Bronisław Komorowski); **Forum:** Adam Chelstowski – s. 133 (Lech Kaczyński), Grażyna Myślińska – s. 44, Krzysztof Pacuła – s. 133 (Wojciech Jaruzeński), Marek Skorupski – s. 148 (Sąd Najwyższy); **Fundacja SYNOPSIS:** s. 38; **Gallo Images Poland/Getty Images/Win McNamee:** s. 80; **Indigo/Alamy/Halit Özmez:** s. 12; **KKW Koalicja Europejska PO-PSL-SLD-N-Zieloni:** s. 82 (plakat wyborczy Koalicji Europejskiej); **Partia Razem:** s. 62 (plakat z kampanii do wyborów samorządowych); **Reporter:** Jacek Wajszczak – s. 126 (wnętrze senatu), Kacper Pempel – s. 133 (Lech Wałęsa), Maciej Maderzyński – s. 133 (Aleksander Kwaśniewski), Witold Różbicki – s. 126 (sala sejmowa); **Shutterstock:** s. 5, 11, 16, 19, 25, 30, 51, 59, 69 (Parafia Neounicka), 70 (klasztor na Jasnej Górze, cerkiew w Chotyńcu, Święta Góra Grabarka, Kościół Pokoju w Świdnicy, meczet w Bohonikach), 91, 126–127, kavalenkau – s. 134–135, piotrbb – s. 70 (synagoga im. Nożyków), Tupungato – s. 167, Verconer – s. 113; **Włodzimierz Wasyluk:** s. 24 (plakat „Kocham, nie biję”).

Rysunki: **Szczepan Sadurski** – s. 15, 26, 36, 39, 43, 51, 52, 93, 101, 102, 104, 138, 140.

Wydawnictwo dołożyło wszelkich starań, aby odnaleźć posiadaczy praw autorskich do wszystkich utworów zamieszczonych w podręczniku. Pozostałe osoby prosimy o kontakt z Wydawnictwem.

Podręcznik *W centrum uwagi 1* do zakresu podstawowego prezentuje zagadnienia dotyczące społeczeństwa i ustroju Polski. W publikacji położono nacisk na kształtowanie postaw obywatelskich, m.in. dzięki rozbudowanej warstwie ćwiczeniowej. Przyswojenie trudniejszych treści ułatwiają aktualne dane statystyczne, przejrzyste schematy i tabele, a także rysunki satyryczne i teksty źródłowe – wszystkie te materiały umożliwiają kształcenie wielu cennych umiejętności przedmiotowych.

Wyjaśnianie ważnych zagadnień

Czytelne infografiki i schematy ułatwiają zrozumienie i zapamiętanie istotnych treści przedmiotowych.

Wiedza w praktyce

Różnorodne ćwiczenia kształcą m.in. umiejętności analizy materiałów statystycznych i publicystycznych oraz prezentowania własnego stanowiska w dyskusji.

Konstytucja RP w podręczniku

Na końcu podręcznika znajduje się pełny tekst *Konstytucji RP*, a wybrane treści z poszczególnych tematów opatrzone odniesieniami do odpowiednich jej fragmentów. Takie rozwiązanie umożliwia korzystanie z ustawy zasadniczej niemal na każdej lekcji. Ponadto ćwiczenia dotyczące treści *Konstytucji RP* pomogą powiązać określone zapisy z konkretnymi sytuacjami z życia codziennego.

